

Művészet és Gondolat

KALLIGRAM

■ 2015 OKTÓBER ■

XXIV. ÉVFOLYAM, 2015. OKTÓBER

TARTALOM

- 3 **ALEXIS DE TOCQUEVILLE**
A demokrácia félresiklása (esszé – Ádám Péter fordítása)
- 10 **JIŘÍ PŘIBÁŇ**
A gyermekek felfalják a saját forradalmukat (esszé – Beke Zsolt fordítása)
- 15 **KAROL CHMEL**
15 andante
15 május végi nemhaiku
16 őszi nemhaiku
16 zsírkő, kréta, benyomás (versek – Beke Zsolt fordítása)
- 17 **KIRÁLY KINGA JÚLIA**
Apa Szarajevóba ment (regényrészlet)
- 24 **ACZÉL GÉZA**
(szino)lira torzósótár
24 *alkalmatlan*
25 *alkalmatlankodik*
25 *alkalmazkodó* (versek)
- 26 **ZOLTÁN GÁBOR**
A budai muzsikusok (próza)
- 46 **SOPOTNIK ZOLTÁN**
46 Nagy László / film / medvés / teremtő / Duna / pad
47 Birkás Endre / film / háború / hát
47 Hamvas Béla / film / nap / vízöntő / háború (versek)
- 48 **SZÖLLÖSI BARNABÁS**
Egy tábor maradandósága (novella)
- 56 **SZÁSZI ZOLTÁN**
Éjszakák (vers)
- 57 **XAVER BAYER**
57 A kitartásverseny
61 A nincsdemégisszoba (kiszprózák – (Lesi Zoltán fordítása)
- 64 **LENGYEL ANDRÁS**
A Keleti Ujság élén. Ignotus Huba kolozsvári epizódjáról (tanulmány)
- 81 **KISS TIBOR NOÉ**
Óda és hanyatlástörténet
(Gazdag József: Egy futballfüggő naplójából) (kritika)

- 84 **KOLOZSI ORSOLYA**
Adatokba fulladó életrajz
(Spiró György: Diavalina) (kritika)
- 85 **MORSÁNYI BERNADETT**
Imágó(k)
(Dragomán György: Máglya) (kritika)
- 87 **HUTVÁGNER ÉVA**
A coming out után
(Nádasdy Ádám: A vastagbőrű mimóza) (kritika)
- 89 **MUNTAG VINCE**
„Megköt, felold a vándor szövevény”
(Bartal Mária: Áthangzások) (kritika)
- 91 **MÉNESI GÁBOR**
„Csak úgy lödörgök a világban”
(Grendel Lajos: Utazás a semmi felé) (kritika)
- 93 **MIKOLA GYÖNGYI**
„Elmondani a magyaroknak”
(Danyi Zoltán: A dögeltakarító) (kritika)
- 97 **STEINMACHER KORNÉLIA**
Benned, mint tükörben
(Háy János: Hozott lélek) (kritika)
- 99 **SZARVAS MELINDA**
Márai mint szereplő
(Végel László: Négyszemközt Máraival) (kritika)
- 102 **LAKÓ ZSIGMOND**
Az Idegen tekintete az olasz irodalomban
(Puskás István: Távoli világok) (kritika)

KALLIGRAM
Művészet és Gondolat

FŐSZERKESZTŐ: Mészáros Sándor
kalligram@interware.hu

SZERKESZTŐK:
Tóth-Czifra Júlia
toth.czifra.julia@gmail.com

Szilágyi Zsófia
szilagyi73@gmail.com

GRAFIKAI SZERKESZTŐ: Hrapka Tibor
TÖRDELŐ: Róth Andrea
FELELŐS KIADÓ: Szigeti László

SZERKESZTŐBIZOTTSÁG

A SZERKESZTŐBIZOTTSÁG ELNÖKE:
Grendel Lajos

A SZERKESZTŐBIZOTTSÁG TAGJAI:
Földényi F. László,
Keserű József,
Márton László,
Németh Zoltán,
Rédey Zoltán

FŐMUNKATÁRSÁK:
Csehly Zoltán,
Hizsnyai Zoltán

Szerkesztőség és kiadó:
811 03 Bratislava–Pozsony,
Staromestská 6D, 2. emelet,
tel./fax: (00421 2) 544 15 028

Levél cím: KALLIGRAM spol. s r. o.
P.O. Box 223, 810 00 Bratislava 1

Szlovákiai megrendelések:
distribucia@kalligram.sk,
valamint a szerkesztőség címén.
Magyarországi elérhetőség:
kalligram@interware.hu

Támogatónk:
A Szlovák Köztársaság Kormányhivatala
(Realizované s finančnou podporou Úradu
vlády Slovenskej republiky – program
Kultúra národnostných menšín 2015)

Nemzeti Kulturális Alap

Kiadja: Kalligram Kiadó Kft., Pozsony
és Kalligram Polgári Társulás
(OZ Kalligram, Fő utca 39/17, 929 01
Dunajská Streda/Dunaszerdahely,
IČO 42 291 810).

Nyomja: Expresprint spol. s r. o.,
Partizánske
Példányszám/Náklad: 1000 db/ks
Ára: 700 Ft / 2,5 EUR.

Magyarországon terjeszti
a Relay Hírlapkereskedelmi Rt.
és a regionális részvénytársaságok.

EV 358/08 ISSN 1335-1826

Havilap, megjelenik az adott hónap 1-jén
www.kalligram.eu

A DEMOKRÁCIA FÉLRESIKLÁSA

Jóllehet már a hatvanas évektől egyre világosabban látni, mennyire időszzerű még ma is Az amerikai demokrácia, fájdalmas tény, hogy Alexis de Tocqueville fő művének mind a mai napig nincs használható magyar kiadása. Igaz, a XX. század legvégén két kiadó is foglalkozott a könyv megjelentetésével (a nyolcvanas évek elején egy változtatás erejéig a Gondolat,¹ majd egy évtizedre rá, 1993-ban az Európa, amely az 1983-as szemelvényes kiadáshoz – két új fordító felkérésével – hozzáfordított a hiányzó fejezeteket).² E két – részben azonos - kiadás azonban pontatlan, zavaros, olvashatatlan. A szöveget mind a Gondoltnál, mind az Európa Könyvkiadónál látni valóan senki se gondozta, senki se vetette össze az eredetivel. Senki sem foglalkozott azzal, hogy a hét fordító eltérő minőségű és hajlékonyságú szövegeit – akár csak a szakszavak szintjén is – egymáshoz igazítsa. Nem csoda, hogy az 1993-as teljes kiadásban olyan sok a melléfogás, és hogy a szöveg stilisztikai szempontból is erősen kifogásolható.

Ha csak az alábbiakban újrafordított szemelvényt nézem, számos olyan tévedés éktelenkedik a szövegben, amit lelkiismeretes és hozzáértő kontrollszerkesztő nagyon is kigyomláthatott volna.

Hogy csak a kirívó példákat említsen: a conditions (tsz.) nem „létfeltételek” (977. o.), hanem ’az egyénnek a társadalmi hierarchiában elfoglalt helye’; a constitution nem „alkotmány” (978. o.), hanem ’(belső) összetétel’; a fonctionnaire nem „alkalmazott” (978. o.), hanem ’köztisztviselő’ vagy ’közhivatalnok’; a plier nem „idomít” (980. o.), hanem ’leigáz’; az imprimerie nem „nyomdaipar” (980. o.), hanem ’könyvnyomtatás’; a correctifs (tsz.) nem „szabályozó” (980. o.), hanem ’korrekciós mechanizmus’; a grandes assemblées politiques nem „nagy politikai gyűlések” (981. o.), hanem ’nagy politikai testületek’; a prérogatives parlementaires nem „országgyűlési előjogok” (981. o.), hanem ’képviselői jogosítványok’; a la souveraineté du peuple nem a „nép uralma” (981. o.), hanem „népszuverenitás’; a formes (tsz.) nem „hivatalos formák” (980. o.), hanem ’a társas érintkezés konvencionális (magatartás)formái’; és a sort folytathatnám.

Bár Az Amerikai demokrácia írásművészetéről viszonylag kevés szó esik a szakirodalomban, tény, hogy a műnek elsőrangú stilszta, XVIII. századi szerzőkön – legelsősorban Montesquieu-n és Rousseau-n – iskolázott esszéista a szer-

zője. Erre a kétségbevonhatatlan irodalmi tehetségre nemcsak az 1948-as forradalommal kapcsolatos és csak a szerző halála után, 1896-ban közreadott visszaemlékezés³ a bizonyíték, bizonyíték az a páratlan műgond is, amellyel a szerző Az amerikai demokrácia végleges szövegét kialakította. Az amerikai demokrácia, semmi kétség, minden gondolati értéke mellett, a XIX. századi francia eszszé műfajának is remekműve. Mindennek tükrében az Európa Könyvkiadó által jegyzett fordítással nemcsak az a baj, hogy a könyv logikailag zavaros, követhetetlen és élvezhetetlen, és hogy rengeteg félreértés és melléfogás van benne, hanem az is, hogy a kötet hét fordítója teljesen figyelmen kívül hagyta a mű stilisztikai, szépírói dimenzióját.

A következőkben Az amerikai demokrácia 1840-es II. részének utolsó előtti (VII.) fejezetét (pontosabban ennek a fejezetnek első kétharmadát) szeretném új fordításban közreadni.⁴ Tocqueville szemében a demokrácia egyszerre óriási tét és óriási kockázat. A szerző a II. rész utolsó előtti fejezetében még egyszer összefoglalja, mintegy konklúzió gyanánt, mik is a nélkülözhetetlen előfeltételei a szabadságot és egyenlőséget egy-

formán garantáló demokratikus politikai életnek: legelőször is, természetesen, a hatalmi ágak szétválasztása, de emellett az is, hogy a honpolgárookra bízott „másodlagos testületek” legyenek a közigazgatási hatalom letéteményesei. Tocqueville úgy látja, a köztisztviselők függetlenségének választhatóságuk a biztosítéka, és hogy fejleszteni kell az egyesületeket, kiterjeszteni az igazságügyi hatalom illetékességét, garantálni a sajtószabadságot meg az egyéni szabadságjogokat, végül – de nem utolsósorban – megszüntetni az önkény minden formáját.

A szöveget, minden archaizálást és papírízű irodalmiaskodást kerülve, igyekeztem eleven mai nyelven megszólaltatni. Munka közben nemcsak világosság- és gondolati szabadságra törekedtem, hanem arra is, hogy visszaadjak valamit a szerzőnek a XVIII. századi francia értekező próza legjobb hagyományain iskolázott kristálytisztá stílusából. A szemelvény közlésével egyben arra is fel szeretném hívni a figyelmet, itt az ideje, hogy ez a nélkülözhetetlen és ma különösen időszerű alapmű – az említett sikertelen fordításkísérlet után – végre magyar nyelven is hozzáférhető legyen.

Ádám Péter

“Commission de la révision de la Constitution à l'Assemblée nationale”. Ses quinze membres ont été nommés le 7 juin 1851: Odilon Barrot, Jean Didier Baze, Pierre-Antoine Berryer, Victor de Broglie, Eugène Cavaignac, Hippolyte Charamaule, Jean-Baptiste-Adolphe Charras, Claude François Philibert Tircuy de Corcelle, Gabriel Michel Dufour, Jules Favre, Anatole de Melun, Charles de Montalembert, Jules de Mornay, Gabriel-Michel Moulin et Alexis de Tocqueville.

életemem szerint korlátlan hatalmú és despotikus kormányzatot annál a népnél legkönnyebb hatalomra emelni, amelynek körében a különböző társadalmi osztályok közti egyenlőség már megvalósult, és meggyőződésem, hogy ha az említett népnél ilyen kormányzat létrejön, az nemcsak szabadságuktól, de idővel még emberi mivoltuktól is megfoszthatja az embereket.

Abban is biztos vagyok, hogy a despotizmustól épp a demokratikus koroknak van a legtöbb félni valójuk.

Azt hiszem, én minden történelmi korban szerettem volna a szabadságot, de ebben a miénkben egyenesen bálványozom.

Másrészt mély meggyőződésem, hogy hiába próbálják a jövő évszázadokban a kiváltságra meg az arisztokráciára építeni a szabadságot, ez senkinek sem fog sikerülni. Hiába akarják majd a tekintélyt egyetlen társadalmi osztályon belül megtartani, ez senkinek sem fog sikerülni. Nincs napjainkban olyan ügyes vagy erős uralkodó, aki képes rá, hogy a despotizmust az alattvalók közti állandó rangkülönbségek visszaállítására alapozza; és nincs sem olyan bölcs, sem olyan nagyhatalmú törvényhozó sem, aki úgy is képes volna a szabad intézmények megtartására, hogy nem az egyenlőséget állítja jelképként és vezérelvként maga elé. Csakis az tudja biztosítani felebarátai méltóságát, és megóvni őket a teljes kiszolgáltatottságtól, aki az egyenlőség híveként lép fel; és csak egyféleképpen lehet az egyenlőség híveként fellépni: ha az illető csakugyan híve az egyenlőségnek: kizárólag ettől függ szent vállalkozásának sikere, semmi másról.

Más szóval nem az a feladat, hogy építsük fel újra az arisztokratikus társadalmat, hanem az, hogy annak a demokratikus társadalomnak a talaján próbáljuk a szabadságot meghonosítani, amelyben az isteni akarat szerint élünk adatott.

Két fő igazsággal van tehát dolgunk, ennek a két egyszerű, világos és termékeny igazságnak a tükrében magától értetődően teszi fel az ember a kérdést: milyen jellegű szabad kormányzat alakulhat ki annál a népnél, amelynek körében a különböző társadalmi osztályok közti egyenlőség már megvalósult.

A demokratikus nemzetek összetételéből és szükségleteiből következik az is, hogy itt sokkal egységesebb, centralizáltabb, kiterjedtebb, áthatóbb, erőteljesebb az uralkodó hatalma, mint bárhol másutt. Az uralkodó itt magától értetődően tevékenyebb és erősebb is, az egyén pedig gyengébb, és alávettése is nagyobb: egyik aktív, másik inkább passzív; ez elkerülhetetlen.

Arra azonban nem kell számítanunk, hogy a demokratikus országokban az egyéni függetlenség köre ugyanolyan tág lesz, mint az arisztokratikus országokban. De ez nem is olyan nagy baj, hiszen az arisztokratikus nemzetek a társadalmat gyakran feláldozzák az egyénért, a többség jólétét pedig néhány ember dicsőségéért.

Fontos is és kívánatos is, hogy a demokratikus népet kormányzó központi hatalom erős legyen és tevékeny. Nem arról van szó, hogy ezt a hatalmat meg kellene gyengíteni vagy tohonyaságra kellene szoktatni, mindössze annak kell elejét venni, hogy vissza ne éljen erejével és buzgóságával.

Az arisztokratikus évszázadokban leginkább az biztosította a magánember szabadságát, hogy az uralkodó korántsem egyedül uralkodott, hanem kénytelen volt az arisztokrácia tagjait bevonni a kormányzás és közigazgatás munkájába; mivel a hatalom mindig meg volt osztva, sohasem nehezedett teljes súlyával és mindig egyforma módon minden egyes honpolgárra.

Az uralkodónak nem kellett mindent egyedül csinálnia, de nemcsak erről van szó: mivel a nevében eljáró köztisztviselők jórészen hatalma nem uralkodói felhatalmazásból, hanem az illető köztisztviselő arisztokrata származásából fakadt, az uralkodó nem tudta állandóan kézben tartani őket. Emellett az uralkodó nem nevezhette ki és nem menthetette fel bármikor a köztisztviselőket, ahogyan arra se kényszeríthette őket, hogy egységesen engedelmesskedjenek minden szeszélyének. Több más mellett ez is biztosítéka volt a magánember autonómiájának.

Készségesen elfogadom, napjainkban ezek a megoldások már nem lehetségesek, vannak azonban demokratikus eljárások, amelyek átveszik a szerepüket.

Nem az uralkodó kezébe kell letenni a céhektől és a nemességtől elvett közigazgatási hatalmat, hanem ennek egy részével azokat a másodlagos testületeket kell felruházni, amelyeket meghatározott ideig egyszerű honpolgárok alkotnak; akárhogy is, a magánember szabadsága így sokkal biztosabb lesz, mégpedig úgy, hogy közben semmi sem csorbítja egyenlőségét.

Az amerikaiak, akik tőlünk eltérően nem tulajdonítanak valami nagy fontosságot a szavaknak, változatlanul grófságnak nevezik legnagyobb közigazgatási egységüket; a gróf fennhatóságát viszont az ott-lakók választott testületével helyettesítik.

Készségesen elismerem, ebben a mi korunkban, amely az egyenlőségé, igazságtalan is volna meg ésszerűtlen is, ha a közhivatali megbízatások örökölhetőek volnának; annak viszont nincs akadálya, hogy – meghatározott keretek közt – választott köztisztviselőkkel töltsék be őket. A választás ugyanis olyan demokratikus megoldás, amely ugyanúgy biztosítja, ha nem jobban, a köztisztviselőnek a központi hatalomtól való függetlenségét, mint ahogyan az előjogok örökölhetősége biztosította ugyanezt az arisztokrata társadalmakban.

Az arisztokratikus országokban szép számban élnek dúsgazdag és befolyásos magánemberek, ezek nincsenek senkire se rászorulva, nem is lehet őket – még titokban sem – olyan könnyen elnyomni; ők ügyelnek rá, hogy a hatalom sohasse lépje át a mértéktartás meg a visszafogottság megszokott határait.

Igaz, hogy a demokratikus országokban nincsenek ilyen dúsgazdag és befolyásos személyiségek, viszont mesterségesen létre lehetne hozni valami hasonlót.

Szilárd meggyőződés, a mai világban immár lehetetlen az arisztokráciát még egyszer létrehozni; de az a véleményem, hogy az egyszerű honpolgárok igenis alkalmasak rá, hogy egymással szövetkezve olyan dúsgazdag, befolyásos és erős szervezeteket alakítsanak, amely betöltheti az arisztokrata személyiségek szerepét.

Ilyenformán úgy élvezhetnénk az arisztokrácia létének legjelentősebb politikai előnyeit, hogy közben mentesülünk mindattól a méltánytalanságtól és veszélytől, amellyel az arisztokrácia együtt járt. A politikai, nagyipari, kereskedelmi, sőt, tudományos és irodalmi egyesületek megannyi felvilágosult és nagyhatalmú honpolgárnak is tekinthetők, ezek az egyesületek, amelyeket nem lehet a pusztá uralkodói szeszély szerint se járomba fogni, se észrevétlen elnyomni, sikeresen meg tudják óvni partikuláris jogaikat a hatalom követelődésével szemben, ezzel pedig a közösség szabadságjogait is védelmezik.

Az arisztokratikus időkben minden egyes ember igen szorosan függésben él egyszerre több honfitársától, mégpedig oly módon, hogy nem lehet őt úgy megtámadni, hogy a többi azonnali segítségére ne sietne. Az egyenlőség évszázadaiban viszont minden egyén magától értetődően el van szigetelve a többitől; könnyű kiragadni a közösségből, és büntetlenül meghurcolni, nincsenek örökletes barátai, akiket a bajban segítségül hívhatna, és nincs olyan társadalmi osztály sem, amelynek védelmére számíthatna. Manapság a jogaiban sértett honpolgár csak egyféleképpen tud védekezni; mégpedig úgy, hogy az egész nemzethez fordul, és ha süket fülekre talál, akkor az egész emberiséghez;⁵ végeredményében erre való a sajtó. Ezért van az, hogy a sajtószabadság sokkal becsebb a demokratikus nemzeteknél, mint az összes többinél; a legtöbb bajra, amely az egyenlőség uralmával együtt jár, a sajtó az egyetlen orvosság. Az egyenlőség elszigeteli egymástól és meggyengíti az embereket; a sajtó viszont félelmetes fegyvert ad mindegyik kezébe, olyan fegyvert, amely még a leggyengébb, még a legelszigeteltebb embernek is keze ügyében van. Az egyenlőség megfosztja az egyént a hozzá közelálló támogatásától; de szerencsére ott a sajtó, a sajtóval pedig honfitársait és a vele egyívásúakat is segítségül hívhatja. A könyvnyomtatás egyrészt siettette az egyenlőség térhódítását, másrészt e folyamat legjobb korrekciós mechanizmusa.

Úgy látom, a demokratikus országok lakói nem nélkülözhetik a sajtószabadságot; az arisztokratikus társadalmak viszont, ha kell, nagyon is jól elvannak nélküle. Ami az előbb említettek személyes szabadságát illeti, nincs sok bizalmam sem a nagy politikai testületekben, sem a képviselői jogosítványokban, sem a népszuverenitás kikiáltásában. Ezek ugyanis bizonyos mértékig mind összegegyeztethetők az egyén szolgátságával; de amíg a sajtó megmarad szabadnak, addig a szolgátság sohasem lehet teljes. A sajtó ugyanis a szó szoros értelmében a szabadság demokratikus eszköze.

Az igazságügyi hatalomról is szeretnék valami ehhez hasonlót mondani.

Az igazságügyi hatalom lényegéből fakadóan mindig partikuláris érdekekkel foglalkozik, és szívesen összpontosítja figyelmét azokra az apró-cseprő ügyekre, amelyeket színe elé visznek; mint ahogyan az is lényegéhez tartozik, hogy bár magától sohasem siet az elnyomottak segítségére, mindig rendelkezésére áll a rászorulónak. Aki legyen bármilyen kiszolgáltatott, mégiscsak kierőszakolhatja, hogy a bíró meghallgassa, és reagáljon a panaszára: mindez az igazságügyi hatóság szervezeti működésével függ össze.

Mindebből az következik, hogy ez a hatalmi ág különösen alkalmas a szabadság feltételeinek biztosítására, főleg olyan időkben, amikor az uralkodó nem átallja a legjelentéktelenebb emberi cselekedeteket is állandóan szemmel tartani és befolyásolni, és amikor a gyöngé és önmaga megvédésére képtelen magánember elszigeteltségében már nem számíthat társai segítségére. Ha igaz, hogy az egyén szabadságának mindig is a törvényszék tekintélye volt a legnagyobb garanciája, különösen érvényes ez a demokratikus évszázadokra, amelyekben a partikuláris jogok és érdekek állandó veszélynek vannak kitéve, ha csak az igazságügyi hatalom nem erősödik, és nem növeli illetékességének körét párhuzamosan az osztálykülönbségek kiegyenlítődéssel.

Az egyenlőség egy sor olyan hajlamot alakít ki az emberekben, amelyek egyáltalán nem veszélytelenek a szabadságra nézve; ezért elengedhetetlen, hogy a törvényhozó éberen szemmel tartsa őket; ezek közül a hajlamok közül csak a legfontosabbakra szeretnék emlékeztetni.

A demokratikus évszázadokban élő ember nem nagyon érti, hogy a formák⁶ mire való; sőt, ösztönösen irtózik tőlük. Máshol már írtam róla, hogy miért.⁷ Valamiféle megvetést érez a formák iránt, ha ugyan nem gyűlöletet. Mivel mindig a könnyű szórakozást keresi, és csak a mának él, mohón veti rá magát minden élvezetre; és már attól kétségbe esik, ha várakoznia kell. Ezt a vérmérsékletet viszi át azután a politikai életbe, és a formák iránti ellenszenvé is erre a vérmérsékletre vezethető vissza, mivel úgy érzi, nincs olyan nap, hogy a formák vissza ne vetnék, fel ne tartóztatnák egy-egy tervének kivitelezésében.

Bármennyire is hadilábon áll a demokráciában élő ember a formákkal, ez mit sem változtat azon, hogy a formákat épp az irántuk érzett bizalmatlanság állítja a szabadság szolgálatába, mivel az a legfontosabb érdemük, hogy valamiféle választóvonalat húzzanak erős és gyenge, vezető és vezetett között, mégpedig abból a célból, hogy visszafogva az egyiket, időt adjanak a másiknak, hogy társában felismerje magát. Sőt, minél aktívabb, minél hatalmasabb lesz az uralkodó, és minél érzéketlenebb, minél kiszolgáltatottabb az egyén, annál nagyobb szükség van a formákra. Így áll elő az a helyzet, hogy míg a demokratikus népeknek sokkal nagyobb szükségük van formákra, mint az összes többinek, a demokratikus népek az összes többitől eltérően semmire se becsülik őket. Mindezen nem árt alaposabban elgondolkodni.

Semmi sem olyan szájalmas, mint a gőgös megvetés, amellyel legtöbb kortársunk a formákkal kapcsolatos kérdéseket kezeli; már csak azért is, mivel napjainkban a formával kapcsolatos kérdések, még a nem különösképpen fontos kérdések is, a korábbinál sokkal nagyobb jelentőséget kapnak. Annyival inkább, mivel az emberiség legnagyobb érdekei közül nem is egy fűződik hozzájuk.

Elismerem, előfordult, hogy az arisztokratikus évszázadokban élő államférfiak néha büntetlenül semmibe vehették a formákat, és hogy gyakran túltették magukat rajtuk; a mai államférfiak azonban kénytelenek még a legjelentéktelenebb formákat is tiszteletben tartani, és csak a kényszer szorításában engedhetik meg maguknak, hogy figyelmen kívül hagyják őket. A formákat az arisztokratikus társadalmakban szinte babonás áhítat övezte; nekünk azonban felvilágosult és bölcs tisztelettel kell közelednünk hozzájuk.

Van egy másik – az előzőnél sokkal veszélyesebb – természetes hajlamuk is a demokratikus népeknek, nevezetesen az, hogy megvetik és semmibe veszik az egyén jogait.

Általában vagy azért ragaszkodunk egy joghoz, és tartjuk tiszteletben, mert fontos, vagy azért, mert már régóta élünk vele. Azok a demokratikus jogok, amelyekkel a demokratikus népeknek találkozik az ember, jelentéktelenek, viszonylag új keletűek és nagyon ingatagok; nem csoda, hogy olyan könnyen figyelmen kívül hagyják, és minden lelkiismeretfurdalás nélkül lábbal tiporják őket.

Márpedig előfordul, hogy ugyanezeknél a nemzeteknél, amelyek természetükből fakadóan megvetik az egyén jogait, a társadalom jogai, ezzel egyidejűleg, mind nagyobb területet hálóznak be és egyre erősebbek; vagyis, más szóval, az emberek épp akkor mondanak le egyéni jogairól, amikor pedig még nagyobb szükség volna rá, hogy azt a keveset is megbecsüljék és megvédelmezzék, ami ezekből a jogokból még megmaradt.

Mindebből az következik, hogy a szabadság meg az emberi nagyság barátainak épp a mai demokratikus időkben kell ébernek maradniuk és ügyelniük arra, hogy a társadalmi hatalom néhány egyén partikuláris jogait könnyedén fel ne áldozza egy-egy nagyszabású terv megvalósításának oltárán. Ezekben az időkben még a legszürkébb honpolgár elnyomása sem teljesen veszélytelen, és még a legjelentéktelenebb egyéni jogokat sem szabad az önkénynek büntetlenül kiszolgáltatni. Hogy miért nem, annak egyszerű az oka. Amikor olyan időkben tiporják lábbal az egyén partikuláris jogait, amikor az efféle jogok szentsége és jelentősége teljesen áthatja az emberiséget, csakis annak ártanak, akit megrövidítenek a jogaiban; de aki ma tiporja lábbal ugyanezeket a jogokat, az lezülleszt a nemzeti morált és az egész társadalmat veszélybe sodorja, már csak azért is, mert napjainkban az efféle jogoknak már a pusztá eszméje is könnyen kiüresedik, semmivé válik.

Bizonyos szokások, eszmék és bűnök elválaszthatatlanul együtt járnak minden forradalmi átalakulással, annál is inkább, mivel egy hosszan elhúzódó forradalmi időszakban elkerülhetetlenül felbukkannak és általánossá válnak, bármi legyen is a forradalomnak célja, színhelye, karaktere.

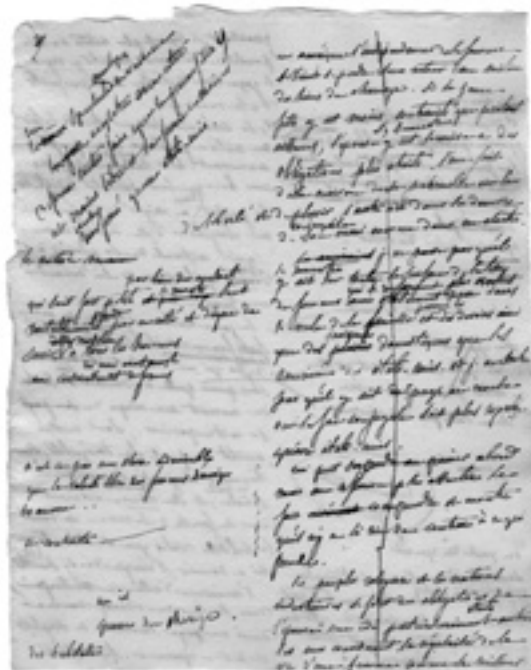
Amely nemzet, viszonylag rövid idő alatt, többször is vezetőt vált, törvényeit is és meggyőződéseit is kicserélve, az a nemzet végül megkedveli a változást, és megszokja, hogy nincs olyan átalakulás, amit ne lehetne erőnek erejével kikényszeríteni. Nem szorul különösebb magyarázatra, hogy ez a nemzet végül megvetően el fogja utasítani az általa hasznavehetetlennek tartott formákat, és csak húzódozva veti alá magát a szabálynak, amelynek fennhatósága alól amúgy is sokan igyekeznek kivonni magukat.

Mínthogy a méltányosság meg a morál szokásos fogalmával immár nem lehet sem megmagyarázni, sem igazolni mindazokat az újdonságokat, amelyek úgyszólván naponta bukkannak fel a forradalom időszakában, megszületik a politikai szükségszerűség dogmája, és megszokott dologgá válik, hogy a hatalom gátlástalanul lábbal tiporja az egyéni jogokat, csak hogy még gyorsabban tudja valóra váltani a maga elé tűzött célokat.

Ezek a szokások és eszmék, amelyeket – lévén elkerülhetetlen velejárói minden forradalomnak – forradalminak nevezek, a demokratikus népek körében ugyanúgy megjelenhetnek, mint az arisztokratikus társadalmakban; de az utóbbiakban gyakran erőteljesebbek és gyorsan el is tűnnek, mivel olyan szokásokba, eszmékbe, hibákba és gyarlóságokba ütköznek, amelyek szemben állnak velük. Így aztán ezek az eszmék és szokások a forradalom befejeztével maguktól el is halványulnak, és a nemzet egy idő múlva visszazökken a régi politikai kerékvágásba. A demokratikus országokban viszont egészen más a helyzet; ezekben az országokban ugyanis mindig tartani kell attól, hogy a forradalmi ösztönök, ha kihunyni nem hunynak is ki, lassan megnyugszanak és belesimulnak az adott jogi formákba, majd fokozatosan kormányzási gyakorlattá és megszokott közigazgatási eljárásá alakulnak át.

Remélem, nem tévedek nagyot, ha azt állítom, hogy a forradalmak épp a demokratikus országokban legveszedelmesebbek, mivel – eltekintve azoktól az esetleges és átmeneti bajokról, amelyek elkerülhetetlen velejárói – mindig fennáll az esélye annak, hogy ezek a bajok állandósulnak, és – hogy úgy mondjam – örökéletűvé válnak.

Mély meggyőződésem, hogy nagyon is létezik indokolt ellenállás és legitim lázadás. Már csak ezért sem szeretném általánosan kijelenteni, hogy a demokratikus korok emberének sohasem szabad forradalmat csinálnia, viszont mély meggyőződésem, hogy mielőtt ilyesmire adná fejét, alaposan meg kell fontolnia a dolgot, és hogy még mindig sokkal bölcsőbb megadóan tűrni a jelen megannyi terhét, mint ehhez a veszedelmes orvossághoz folyamodni. ■ ■ ■

Page from the original working manuscript of 'Democracy in America,' Chapter 44, page 2, written by the French author and traveler Alexis de Tocqueville. Courtesy of the Beinecke Rare Book & Manuscript Library, Yale University.

JEGYZETEK

- 1 Alexis de Tocqueville, *A demokrácia Amerikában (válogatás)*, Budapest, Gondolat, 1983. Válogatás és utószó Kulcsár Kálmán. Fordította Frémer Juszтина, Martonyi Éva, Miklós Lívia, Nagy Géza, Schulteisz Gyula és Szijgyártó László.
- 2 Alexis de Tocqueville, *Az amerikai demokrácia*, Budapest, Európa Könyvkiadó, 1993. Fordította Frémer Juszтина, Kiss Zsuzsa, Martonyi Éva, Miklós Lívia, Nagy Géza, Schulteisz Gyula és Szabolcs Katalin.
- 3 Alexis de Tocqueville, *Emlékképek 1848-ról*, fordította és a jegyzeteket írta Ádám Péter, Budapest, Európa Könyvkiadó, 2007.
- 4 Tocqueville, *Oeuvres*, II., Édition publ. sous la dir. d'André Jardin, Gallimard, Bibliothèque de la Pléiade, Paris, 1992, 840-849. o. Az itt olvasható előtti VI. fejezetet, „Milyen despotizmustól kell tartaniuk a demokratikus nemzeteknek” címen, a *Holmi* 2014. áprilisi számában adtam közre (395-407. o.).
- 5 V. ö. „Amikor tehát nem vagyok hajlandó egy igazságtalan törvény előtt fejet hajtani, korántsem kérdőjelezem meg a többség kormányzáshoz való jogát; mindössze arról van szó, hogy a népszuverenitás döntése ellen az emberiség szuverenitásához fellebbezek.” (Tocqueville, „A többség diktatúrája”, in *Az amerikai demokrácia*, II. kötet, VII. fejezet)
- 6 Az Európa-féle szöveg fordítója ezt a részt is teljesen félreérti (I. *Az amerikai demokrácia*, Európa Könyvkiadó, 1993, *id. mű*, 981-982. o.) Tocqueville ugyanis nem „hivatalos formákra”, hanem a társas érintkezés magatartásformáira, a konvenciókra, a jó társaságbeli etiketre és a jó modorra gondol. Itt mondok köszönetet Jean-Louis Benoît francia Tocqueville-szakértőnek, amiért készségesen segített egy-egy nehezebben értelmezhető passzus értelmezésében.
- 7 Abban, hogy Tocqueville pontosan mire céloz, nincs egyetértés a szakirodalomban. Míg a Pléiade-féle kiadás szerkesztője szerint a „Milyen lesz a demokratikus évszázadok irodalmának arculata” c. fejezetről van szó (in *Az amerikai demokrácia*, első rész, XIII. fejezet, a Gallimard-féle kiadásban 566-574. o.); Harvey C. Mansfield és Delba Winthrop, a mű két amerikai fordítója inkább az 1840-ben közreadott II. kötet első részének, „Az amerikaiak filozófiai módszeréről” c. első fejezetére gondol (I. a Gallimard-féle kiadásban 513-518 o.).

ALEXIS DE TOCQUEVILLE (1805 – 1859) a modern szociológia és politológia tudományának előfutára, társadalomtudós, történetfilozófus, író és politikus, a demokratikus politikai élet teoretikusa, rövid ideig az 1849-es második Barrot-kormány külügyminisztere (az 1848-as forradalom leverése után – miként Bem és Kossuth – több emigráns is fordult hozzá menedéjért). Két fő műve: „Az amerikai demokrácia” (*La démocratie en Amérique*, 1835, 1840), valamint „A régi rend és a forradalom” (*L'Ancien Régime et la Révolution*, 1856).

ÁDÁM PÉTER (sz. 1946) tanár, műfordító, újságíró. Az ELTE magyar-francia szakán szerzett diplomát, a nyolcvanas években a Nagyvilág című világirodalmi folyóirat francia rovatvezetője. A „Francia-magyar kulturális szótár” (Corvina, 2004), valamint a „Franciaország alkotmányos rendje és politikai intézményei” (Corvina, 2007) című könyv szerzője. Jelenleg Alexis de Tocqueville „Az amerikai demokrácia” című könyvének újrafordításán dolgozik.

A GYERMEKEK FELFALJÁK A SAJÁT FORRADALMUKAT

Camus művében, *A pestis*ben Oran egy „sejtelem nélküli város, azaz teljesen modern város”, ahol az emberek dolgoznak, szeretnek, meghalnak, illetve üzletkötéssel, kávéházi fecsegéssel ütik el az időt. Úgy tűnik, minden a legnagyobb rendben van, a polgárok a szokások és az évszakok alapján tájékozódnak, és ebben a ritmusban, illetve a mindennapiság díszletei előtt nem is veszik észre kezdetben, hogy a városukat egyre nyilvánvalóbban katasztrófa fenyegeti. Még a főszereplő, Bernard Rieux doktor, aki a város regényes krónikáját írja, sem veszi észre a természeti csapás első jeleit, és mikor a rendelője előtt egy döglött patkányba ütközik, egyszerűen csak félrerúgja. Ő is a „sejtelem nélküli város” modern ritmusában él, azonban mikor újabb döglött patkányokat talál, nagyon gyorsan megérti, hogy nem az állatok világának valamiféle bizarr jelenségéről van szó, hanem őt, közeli hozzátartozóit és az egész várost fenyegető veszélyről, s a város végül a pestisjárvány fogságában találja magát.

Már a tárgyilagos elbeszélésmód különös stílusa miatt is – amivel az egy személyben krónikaíró és főhős mintha madártávlatból ragadná meg saját drámáját és az egész község katasztrófáját – *A pestis* különösen nyugtalanító műként olvasható, amely képes a mindenféle sejtelemtől megfosztott mai embert is kirántani a letargiából. A közvetlenül a második világháború után kiadott regény allegorikus jelentései időközben némileg megfakultak, de az alapdilemmák változatlanok maradtak, és abban a kérdésben foglalhatók össze, hogy vajon a normális ember hogyan viselkedik nem normális helyzetekben.

Bernard Rieux ugyan orvos, azonban az általa tanúsított dac és harca a járvány ellen nem függ össze a kivételes hivatásában elengedhetetlen szakmai ismeretekkel. Személyes bátorsága, a felelősség és a szolidaritás iránti érzéke híján, ellenkezőleg, orvosi szakértelmének nem volna semmiféle hatása. Minden szakmai etikát, akár orvosit, akár politikait, megelőzik azok a viszonyulások és tettek, amelyek által az ember saját egzisztenciával bíró emberi lényé válik.

Ha van egyáltalán értelme ma az egzisztencializmusról beszélni, akkor csakis így, a rendkívüli helyzeteknek kitett emberiesség állandó próbájának kontextusában. Sőt, Albert Camus a *Sziszüphosz mítoszában*, melyet öt évvel *A pestis* megjelenése előtt írt, az egzisztencializmust az öngyilkosság és a lázadás közötti radikális választással azonosította: szerin-

te ez a választás az egyetlen válasz az értelemkeresésre egy olyan értelmét vesztett világban, amely megszabadult az Istentől, az örök igazságoktól és értékektől. Ahol az öngyilkosság a tényleges egyetértést és a világrendnek való alárendelődést jelenti, mely világban az életnek nincs semmi értelme, ott az ember említett lázadása szembenállást jelent ezzel a világgal, valamint a „szellem és a tett szabadságát” olyan körülmények közt, ahol az egyén a mindenható állam pusztá rabja, tehetetlen egysége.

Elfogadni ezt az abszurditást és tudni, hogy a lázadásom az abszurditás sötét mélységeiben vergődik, és hogy a szabadságnak csupán egy ily módon korlátozott sorshoz való viszonyában van értelme, azt jelenti, hogy ugyanakkor tudom azt is: „nem az a fontos, hogy minél jobban, hanem az, hogy minél többet éljünk”. Camus e kijelentése a világ szétzöredettségéről beszél, ahol már a Nietzsche-féle bátor „értékek átértékelésében” sem lehet reményt találni, mivel az értékek eltűntek, és velük együtt az emberi élet értéke is. „Minél többet élni” az egyetlen mód arra, hogy fellázadjunk a halál ellen, amely egy olyan világban les ránk, amelyben – Camus szavaival – minden adott, és semmi sincs megmagyarázva, és ahol az érték és a metafizika csak üres fogalmak.

Camus egzisztencializmusa az etikus élet és a szabadság lehetőségét vizsgálja egy morális és metafizikai bizonyosságok nélküli világban. Hasonlóképp Jan Patočka az *Eretnek esszéik a történelem filozófiájáról* című művében az abszolút szabadságot a minden egyed élete felett uralkodó halál ereje megértéseként és leküzdéseként ragadja meg. Szerinte az embernek meg kell rengetnie a békét, amely csupán a háború iránti akaratot korlátozó tervek és programok által tartja fenn magát, és az erő ilyen mobilizációja helyett saját egzisztenciájának átalakításához juthat el, ami saját maga abszolút feláldozásán alapul. A háború iránti akarat leküzdésének eszköze éppen a *megrendültek szolidaritása*, akik tudatában vannak az élet végességének, mindazonáltal elutasítják ennek az életnek az elfogadását a félelemmel egybeolvadt csupasz alakjában.

Semmilyen forradalom, politikai átalakulás, gazdasági reform vagy morális megújulás nem vihet véghez egy ilyen fordulatot az ember helyett. A *megrendültek szolidaritása*, a *természetes világ*, az *egzisztenciális tapasztalat* elsődlegesen nem politikai fogalmak, annak ellenére, hogy gyakran radikális módon jelzik, miként kell az embernek viselkednie egy konkrét politikai szituációban. Camus, Teilhard de Chardin, Patočka és sokan mások arra figyelmeztetnek, hogy a szabadság nem program, hanem állásfoglalás olyan helyzetekben, melyekbe ebben a világban kerülünk. Patočka esszéi más mellett azért is „eretnekek”, mert megerősítik annak lehetetlenségét, hogy az abszolút szabadságot különböző politikai ideológiákhoz, kritikákhoz, katalógusokhoz vagy az ember és polgár szabadságának és jogainak deklarálásához kapcsolják.

De mi történik a szabadsággal negyed századdal azt követően, hogy a nevében olyan lényeges változások történtek Európának általunk lakott részén? Egyfajta rezsimeként tekinthetünk rá mindössze, mely alkotmányos (szabadság)jogaink értelmét és korlátait alapítja meg? Miről árulkodik a növekvő megvetés és nihilizmus, a teljes politikai spektrum mely részéről mondanak egyesek véleményt ma ezekről a (szabadság)jogokról? És milyenek azok a programok, amelyek manapság Közép-Európa lakosságának mobilizálásához vezetnek a liberális demokrácia mint olyan ellen? Nem kerülünk általuk olyan helyzetekbe, melyek már-már vészesen emlékeztetnek arra a bizonyos híres háborús front-tapasztalatra, amely szerint minden béke csak a háború más eszközökkel történő folytatásaként képzelhető el?

Mikor Anselm Kiefer átvette a Német Könyvkereskedők Béke Díját 2008-ban, elismerte, hogy a berlini fal leomlása után a létező szocializmus múzeumaként szerette volna megőrizni a fal körüli térséget, ahová kalandokat keresve járhattak volna hétvégenként az érdeklődők, hogy lássák, miként zajlottak a vámellenőrzések, a rendőri nyomozások stb. Később azonban túlságosan cinikusnak találta az ötletét, és így Németország egyesítésekor inkább már nem hozta fel. Ma, az egyesült Európa idején ugyanakkor úgy tűnik,

mintha az emberek az ilyen, a frontokhoz és a határokhoz kötődő kalandok iránt egyre nagyobb vágyat éreznének.

Az ember azon képessége, hogy saját magát bedrótozott és falakkal körülvett terekbe vesse, nagyon régi, s a modern időkben a tervezés és a programozás különleges formáiban mutatkozik meg. Ennek az illúzióknak engedett Jean-Paul Sartre is, aki filozófiai egzisztencializmusból, humanizmusból és marxizmusból gyúrt eklektikus gondolatkombinációjában egykor úgy érvelt, hogy a kommunista szabadság „igazabb”, mert a kommunizmusban az embereknek már nem kell törődniük az alapszükségletek biztosításával, mint amilyen az élelem és a hajlék, s ennek köszönhetően eredményesebben valósíthatják meg magukat a társadalomban.

Az 1955-ben kiadott, *A dialektika viszontagságai* című polemikus könyvében Maurice Merleau-Ponty filozófus és radikális gondolkodó nagyon találóan „ultrabolszevizmusnak” nevezte Sartre akkori viszonyát a marxizmushoz és a kommunizmushoz. Annak eltűzött szüksége, hogy Nyugat-Európa aktuális feltételeit abszolút ítéletekkel kritizálja, paradox módon olyan abszolút diszciplínához vezetett, amely a „béke és szocializmus tábora” által elkövetett bűntettek semmibe vételével vagy bagatellizálásával rokonítható. De mint tudjuk, Sartre, a rá jellemző rugalmassággal, pár hónappal később újra képes volt „a történelem jó oldalára” állni, mikor elítélte Magyarország szovjet megszállását és az imperialista politika megnyilvánulásának tekintette.

Hogyha a konzisztencia – mint azt Immanuel Kant állította – a filozófiai gondolkodás első feltétele, akkor Sartre és vele együtt még jó páran nem kifejezetten a filozofálás mintapéldái. Nem is annyira az ideológiai bukfecekről, a politikai kampányokról és az éles személyes támadásokról van szó, utóbbiak közé számítva Camus és Sartre konfliktusát, melyről rengeteg könyvet és esszét írtak. Egy alapparadoxont kell felismernünk, amikor is az egzisztencializmus – amely eredetileg az abszurd világban való szabad gondolkodás és élet lehetőségének másik elnevezése volt – összekapcsolódott saját szellemi ellenlábásával, és ezért a szabadságért képes volt a börtön vállalását is hirdetni. Mintha Andrejev soha nem írta volna meg *A Sátán naplóját*, és mintha Dosztojevszkij nem figyelmeztetett volna a Nagy Inkvizítorra.

Míg a francia egzisztencializmus lázadó íróinak és filozófiai inkvizítorainak gondolatai ma inkább az intellektuális félhomályban élnek tovább, a vita a szabadságról továbbra is töretlen intenzitással folytatódik. A politikai egzisztencializmus mai követői az emberi lét végeességében feltáruló abszolút szabadsággal azonban azt az elképzelést állítják szembe, hogy az emberi lét legfőbb értelme nem a szabadság, hanem maga a politika.

Az egzisztencialista gondolkodásnak ebben a változatában a politika csupán a teológia különleges formájává válik, amelyben az isteni akarat helyett a nemzet általános akarata nyilvánul meg, a politikai vezetőkől megváltók lesznek, és csak a politikai létezésben, illetve az egységnek való alárendelődésben érhet el az egyén az autentikus léthez. A teológiának a politikai elképzelésekben való jelenlétére a múlt században Carl Schmitt, német jogász és filozófus mutatott rá, akinek sokat vitatott gondolatai máig visszhangra találnak mind a radikális baloldal, mind a szélsőjobb köreiben.

A filozófiáját védelmező epigonjaitól eltérően – akiket a cseh baloldaliak és jobboldaliak soraiban meglepő mennyiségben találhatnánk –, Schmitt valóban eredeti gondolkodó volt, aki a modern társadalom felhevült testén a legegésőbb pontokat érintette. Ha figyelmen kívül hagyjuk a korabeli hajlamot a náciizmusra, politikai teológiájával az a probléma, hogy esetében nem általános teológiáról van szó, hanem annak egy különleges formájáról, amelyben a szabadság csak kritikai kontextusban jelenik meg, és meghatározó fontosságúak az olyan fogalmak, mint a *vezér*, *nemzet*, *ellenség*, vagy a *rendkívüli állapot*.

A felsorolt fogalmak meggyőzőereje mindamellett távolról sem csupán filozófikus, hanem közvetlenül a gyakorlati politikára vonatkozik, és befolyásolja mai politikai életünket is. Sőt kijelenthetjük, hogy ennek a politikai teológiának a nevében ma Európában el-

lenforradalom zajlik, amely nem a jobb- és a baloldal közti vita szokásos kontúrjaival rendelkezik, hanem éppen ellenkezőleg, a harc tétje a következő: vajon a szabadság és a hozzá kapcsolódó felelősség-e az emberi egzisztencia értelme, vagy az engedelmesség és a politika által diktált feltételek elfogadása.

A baloldalon így feltűnnek újra az *ultrabolszevizmus* különféle alakváltozatai, amely szerint a szabadság a bebiztosított anyagi jóléten keresztül érhető el, és amely a társadalmi fejlődés legkülönfélébb programjait támogatja azzal a naiv elképzeléssel, hogy az anyagi alap végül mindig megbirkózik a polgári és politikai felépítménnyel. Mások, Giorgio Agambennel közösen, Európát és az egész nyugati civilizációt vádolják, amiért az bevezette a globális rendkívüli állapotot, amely során állítólag bolygónk egy nagy koncentrációs táborra alakult, ahonnan – Heidegger szavaival – csupán valamilyen isten szabadíthat ki minket.

A posztmarxista nosztalgia vagy a radikális nihilizmus ilyen formái legfeljebb tanácsatlanságként hatnak. Annál rémisztőbb követni, hogy a szélső- és populisták jobboldal miként vette újra birtokába napjainkban a négy veszélyes fogalmat – *vezér, nemzet, ellenség, rendkívüli állapot* –, és hogyan próbál meg Európa számára megint egy új rendet kovácsolni, amelyben – Orbán Viktor magyar miniszterelnök szavai szerint – a liberális demokrácia sikertelen időszaka után „a munkaalapú állam korszaka” következik. Ezt az államot magától értetődően egy etnikailag egységes nemzeti államként kell elképzelni, amelyben a *nemzet* egy autentikus kategória, miközben az alkotmányban rögzített szabadságjogok csupán hamis illúziók.

Orbán politikai pályafutása szimbólummá vált; a visszájára fordítja azt a klasszikus klisé, mely szerint a forradalom felfalja a saját gyermekeit, ugyanis az ő és mások esetében az ellenkezője történik: *a gyermekek fálják fel a saját forradalmukat*. Az egykori szovjet blokkban a szabadságért harcoló merész diák helyett, aki az 1848-as forradalmi évben is minden bizonnyal ugyanúgy a diákok mellett állhatott volna, most egy olyan politikussal van dolgunk, aki a liberalizmussal szemben ugyanúgy gyűlölködve határozza meg a helyzetét, mint egykor Metternich, még ha ezt az érinthetetlen nemzet és nem pedig a császári korona nevében is teszi.

Orbának a 2014 júliusában Tusnádfürdőn elhangzott beszéde alapján olyan autoritárius rendszereknek kellene inspirálniuk bennünket, amelyek képesek voltak a polgárait számára biztosítani a jólétet és a rendet, illetve „*a liberális társadalomszervezési elvekkel, módszerekkel és egyáltalán a társadalom liberális megértésével szakítanunk kell*”. Orbán paradox módon a gazdasági neoliberalizmus baloldali kritikusaival megegyező véleményt hangoztat, mikor a pénzügyi krízist és a globális kapitalizmust kritizálja, és mikor a középrétegek elszegényedéséről, valamint az állami szektor privatizációjáról beszél. Ugyanakkor azonban rögtön fellép a civil aktivizmus sötét erői ellen, amelyet ugyanúgy a magyar nemzet-állam ellenségének vél, mint ahogy a multinacionális vállalatokat. Nincs más hátra, mint megkérdezni: kik ezek az emberek, kik fizetik őket, és ki védi meg ezt a boldogtalan, veszélyeztetett nemzetet az ilyen elemekkel szemben, akik a külföld zsoldjért a nemzeti közösség egységét felforgatják?!

Orbán politikai programjának védelmezői szó szerint megszállottan próbálják kielégíteni azon szükségüket, hogy definiálják politikai ellenfeleiket, és hogy belőlük a baloldaliság vagy a kozmopolita liberalizmus szalmabábuit alkossák meg, amelyekbe aztán hasonló lelkesedéssel próbálnak beletalálni, mint amilyennel az őseik harcoltak a legkülönfélébb „zsidó-szabadkőműves-bolshevik összeesküvéssel”. Ezzel egy időben megpróbálják elbaggatellizálni botrányos kísérletüket a politikai és ideológiai fordulatra Közép-Európában negyed századdal az 1989-es demokratikus forradalmak után, mikor például a Kaczyński fivérek tízéves, sikertelen „negyedik köztársaság” projektjére utaló kérdéssel találják szemben magukat, amely projekt az erős állam, a hagyományos értékek és a társadalmi szolidaritás gondolatán alapult. Nagyjából így hozzák szóba Václav Klaus egykori cseh kormányfő és köztársasági elnök flörtjét is a nemzeti szuverenitással vagy csodálatát a férfias

vezér Vlagyimir Putyin iránt. Orbán kormánya és „az új alaptörvény” 2011-es bevezetése azonban lényegesen mást jelent: a rendszer olyan megváltoztatását, mely az alkotmányos és szabadságjogok, valamint a hatalommegosztás destrukcióján alapul, illetve az állam mint szervezet újraélesztését, amelynek mindenekelőtt az a feladata, hogy védelmezze és ápolja a nemzet életterét – *Lebensraum*.

Émile Durkheim, a modern szociológia egyik megalapítója, tanulmányaiban bebizonyította, hogy a modern emberben is él a szükség saját műveinek a szakralizálása. A szent tisztelet, de a költséges szertartások vagy egyenesen orgiák tárgyává válhat a nemzeti örökség is, vagy egy politikai intézmény és azok, akik ezt az intézményt megtestesítik. Az olyan vezetők, mint Orbán Viktor vagy Vlagyimir Putyin az alfahím gondosan ápolt képével – aki képes archeológiai leleteket „felfedezni” a tenger fenekén, vagy a darvakat „rávezetni” vonulási útvonalukra – kihasználják a szakrális iránti vágyakat, és követőiknek a mindennapos leküzdését ígérik, valamint egy olyan extázis elérését, amely megszüntetné az abszolút szabadság és az egységnek való alárendeltség közötti különbséget.

A mai politikai egzisztencializmus ekképpen a politikai döntéshozás problémáit újra a kulturális egzisztencia és a nemzeti sors kérdései közé utalja. Ezekért a kérdésekért a politikai vezér a felelős, akinek alá kell rendelődnie minden polgárnak, hogy egyáltalán túlélhessenek. A politikai gondolkodás egy különleges típusáról van szó, amely a mindennapos döntéseket is a rendkívüli helyzetek egymásra következként érti, ezekben mindig a társadalom léte vagy nemléte a tét. És éppen a politikára való totális tekintet miatt veszélyes különösen a politikai egzisztencializmus szóban forgó formája.

Napjainkban, a kontinens általunk lakott részén tapasztalható növekvő cinizmus és nihilizmus idején ezért újra és újra fel kell hívni a figyelmet arra, hogy a demokrácia mint életforma és a politikai rendszer közti feszültséget nem lehet átalakítani a kulturális identitás és egzisztencia problémáira. Egyetlen politikusnak sincs teljes egészében a kezében a társadalom sorsa, és a demokráciának mindenekelőtt azokkal szemben kell megvédenie magát, akik ilyen végzetes vezérré szeretnének válni. Akik azt ígérik, hogy az autentikus lét a politikai egységgel történő összeolvadásban érhető el, azok csupán annak a politikai teológiának az abszurditását támasszák alá, amely az abszolút szabadságot a totális államnak való engedelmességgel azonosítja, és az állam legfontosabb funkcióját a belföldi és külföldi ellenség leleplezésében látja.

Amennyiben a modern demokratikus politikai életben működhet valamilyen politikai teológia, akkor csakis negatív teológiaként, amely arra figyelmeztet, hogy a politika és a politikai vezetők mik nem lehetnek, vagy mivé nem válhatnak. Ahogyan Oran lakói Camus-nél, mi, Közép-Európa lakosai sem rendelkezünk azzal a képességgel, hogy megsejtsük az elkövetkező katasztrófákat. Annál jobban kell figyelniük rájuk, esetleg figyelmeztetni a közelgő veszélyre, és nem várni addig, míg a küszöbeink előtt élettelen testek kezdenek el feltünezni, amelyek a legnagyobb valószínűséggel nem patkányok lesznek majd.

Beke Zsolt fordítása

■ **Jiří Příbán** (Prága, 1967): cseh jogász, szociológus, egyetemi tanár. Több neves egyetemen is megfordult: Cardiff Law School. University of Wales, Stanford, New York University, University of California, Berkeley. Cardiffban él.

Beke Zsolt (1973): irodalomtörténész. Esszéket, tanulmányokat fordít szlovák és cseh nyelvből.

andante

és
a kávéban: jövő: széthulló
kockacukor

*infernus: emlékezetem, látomásaimé
tükör*

mosolyogsz, *mitschuldig*, de ez azoknak
segít csupán, akiknek magyarázatokra
van szükségük; készülj fel a legrosszabbra,
a corpus hermeticum a tét, az ujj
szálkát követel, a nem látó sötétséget,
a prés semmibe veszi a szőlőt,
de a metaforika *teszi a dolgát...*

május végi nemhaiku

kutyatej évától
(tizenhét múlt)
várok míg megérik
a szélnek
(nem kell fújni)

Őszi nemhaiku

sör alenától
(harmincnégy)
várok míg süllyed
a hab
(nem kell fújni)

zsírkő, kréta, benyomás

a gimnasztika kerül sorra, asztmások szeleppei, biztosítási
események katalógusa, szerelmes *levlapozás*, beszédek
és fejezetek, ásítás az internet szakadékába, *hieronymus
bosch* bevált *narancsai*, gyereknyelvvél
megnyalt éjszaka, esőt sejtve sarkig tárt
ablakok, a halványuló sötétség kedvéért áthágott merülési
vonal, *centrum securitatis*, az utcán elkapott
verbális deliktumok, a tehetetlenség pandémiája, a terjedés
csomókban mérhető sebessége, legyünk óvatosak
az iróniával

Beke Zsolt fordításai

Karol Chmel (Zólyom, 1953): szlovák költő, műfordító, szerkesztő. 1978-ban végzett a pozsonyi Comenius Egyetemen, több foglalkozást is kipróbált (), s több lakhelyet is (Zólyom, Prága, Pozsony). 1989 óta szerkesztőként dolgozik, először a Smena kiadóban, majd a Fragment és az OS című lapoknál, végül a Kalligram szlovák szerkesztőségében. Lengyel, szerb, horvát és szlovén nyelvből fordít. Hat vers- és egy esszékötete jelent meg.

Beke Zsolt (1973): irodalomtörténész, szerkesztő, műfordító. Szlovák és cseh nyelvből fordít.

APA Szarajevóba MENT

A HEGY Nehezemre esett belátni, a belátás nehézségeiről pedig épp az út során kezdtem egyet-mást megtudni, hogy én még most is arra a másik életemre vártam, amit elhagytam félúton. Vártam, hogy csak úgy szimplán előbújék valahonnan, mert nekem igenis van egy másik, mondhatni rendes életem, mintha soha senki nem ment volna el éntőlem és mind együtt lennénk: apám, nagymamám, meg idővel a *másik*, akit úgy kell elképzelni, hogy már eleve ott van, beleírva a múltamnak talán abba a pillanatába, ahol a rendes életem megállt és része annak, amit most egyelőre csak álmodok, ám amint úgy istenigazából megjelenik benne, egy csapásra megszeli a múltat, mert az a másik élet, amire titokban még most is várok, mindenkit szelíddé tesz, hogy mást ne mondjak: engem is.

Néztem a bobbályát, a törött kanyarokban ciklámen, encián és hamuvirág színű graffitik éktelenkedtek, hol fekete keretben, egymástól elkülönülve, hol meg egymásra sprézve, odébb a körbelőtt Vučko elványadt fekete-pirosban, győzelemjelbe tartott ujjai egymásra csúsztva, egy utolsó fohász, a szelídség utópiája – Ask útikalauzában legalábbis az állt, hogy a kabalaállatka a szelídséget szimbolizálja –, egy falfirka az ezer csapás előttről, ami egyszer s mindenkorra mutatja, mily hasztalan az imádság ínség idején. Az egész Igman hegy egy akadálypálya, vasbetonlapok és -oszlopok, szélfúttá viskók, amelyek bírói fülkék lehettek egykor, gyommal benőtt éttermek, rozsdás felvonók, porig bombázott szállók, többezer éves lelátók, apám életének és általa az enyémmé is a romos makettje, hisz itt kezdődött és végződött az a század, amelyben élnem adatott, legalábbis az első tizenpár évet – de hát nem ez határozza meg azt, aki mostanra lettem, s azt is, akivé holnap válhatok?

Hová mennél, ha elmennél innen, kérdezte egyszer a *másik*, nem sokkal azután, hogy visszajöttünk a gyilkos zalai hétvégénkről, és ő, mint egy spleenbe burkolódzott díva, a kanapémra kuporodva bámult maga elé. Az ágyékára néztem, hetek óta nem járt terepre, nem mondta ugyan, de a drága szövethadrágjaival önkéntelenül is tudatta – olyan márkákat hordott, amiket egy magamfajta legfeljebb a körutat ellepő turkálóknak láthat, de azok egytől-egyig hibásak voltak: bolyhosak, koszlottak, itt-ott lyukasak is. Ahogy ott ült, a sarkait maga alá húzva, nemtelenné vált egycsapásra, és én ettől annyira, de annyira kí-

vántam, hogy úgy éreztem, a következő pillanatban megfulladok. Csak térdeltem mellette szemeimmel az ágyékára tapadva, ugrásra készen, a szoba, benne én is feloldódva, mint ha csak ő létezne, vagyis hát az ágyéka, és lélegzet-visszafojtva vártam, hátha a vágnak valami csekély jelét mutatja, ő azonban, a spleenjét leszámítva, éppen csak annyira létezett, hogy már ne is lehessen megszólítani. Ott és akkor végleg beletörődtem abba, hogy nem tudom kimondani, amit akarok.

Mert hát kétféle ember van ezen a világon: egy, aki kimondja, a másik meg sosem. Hiába, hogy épp ott és akkor karnyújtásnyira volt a rendes élet, hogy *lerendezhettem* volna az egészet, vele együtt elengedhettem volna ezt a megtölteni való ürességet, ami én vagyok, nem tettem semmit, szóvá se tettem, mert kellett a teste, sem előtte, sem utána nem kellett semmi ennyire – évekkel fizettem volna, mások éveivel is akár, hogy a tömzsi kezét, amivel a fenyőrigó nyelvét a hálóból kigabalyította vagy a töviszúró gébics törött lábát sínbe rakta, végigfuttassa a bordáimon, egyre csak olyan fertályakon kutatva, amiknek közülük nincs a beteljesüléshez, én mégis jóval azelőtt kielégültem, hogy a keze elindult felém.

Meg kell törni a rontást, mondta Goroszlai Gizella, a jósnő, aki a kévézaccot a csészealjra borította, s a fehéren maradt porcelánfoltokban egy oroszlan körvonalait rajzolta ki. Ez egy hímkurva, tette hozzá, fuss, fiam, mindegy, hogy merre, fuss, ha kedves az életed. Én meg futottam. Az utolsó pénzemből, amit még az ismeretségünk előtti reklámforgatások alatt tolmácként kerestem, vettem egy éves kombinált bérletet a sportuszodába, és két szigetkör után leúsztam magamról a keze nyomát. A számát kitöröltem, a nevét sosem is írtam be, hogy megszólítva őt ne kelljen a létezéséről tudomást vennem, mert énnekem, mióta apám elment tőlünk, csak az kelt életre, aminek neve volt. Emiatt, és nem csak, sehogy se hívtam, telefonon végképp nem volt felhatalmazásom erre, legfeljebb üzenetet küldhettem, eleinte azt is rébuszokban, amit csak mi ketten értettünk. Én magam voltam a bűn, önszántamból váltam azzá, mikor a keze először indult el a bődületes fingattrakció után, a büntudathoz pedig újabb és újabb kétértelmű társult, ahányszor csak magamra hagyott.

Azokban a napokban viszont, Gizella tanácsát megszívulva, hiába futottam előle, legbelül, valahol nagyon mélyen, ahol evidenciákká válnak a népi bölcsességek és babonák, egy hang folyton azt énekelte, hogy: *Ha elhagyott egy hétre, elhagyom én kettőre*. Aztán már csak ez a hang volt, egyre feljebb és hangosabban szívárgott belőlem, végül pedig kitört a kenyeresnél, erre lélegeztem futás közben, és erre fordultam a medencében is. Ha a *kettőre* fordulok, szeret. Ha *kettőre* érek a Podmaniczky sarkára, akkor is.

Az első pár hetet sírva, fuldokolva csináltam végig, semmi nem klappolt, örültem, ha egy karcsapással tovább bírom és nem nyelek le egy lélegzetvételnyi vizet. Szigorú is voltam magammal: sem a tempóval, sem a dalszöveg ritmusával nem csalhattam, ki kell ennek jönnie, hajtogattam, és láttam magam előtt a betűket, úgy tekergöztek, mint egy rohadt kis féreg, ami soha nem érte el a medence végét.

Aztán mégis. Hétfő volt vagy szerda, de lehet, hogy péntek. A páratlan napokon szerencsésebb vagyok. Egyik kezemmel megkapaszkodtam a szűrőrácsban, a másikkal, homlokomat a medence falának döntve, az úszószemüvegből kilögyöltem a klórpárában meggyűlt könnyeket, és még sokáig bámultam a fehér párkányt megilletődve, mert hát mi mást tehettem volna a dicsőség mámorában, amit senkivel nem oszthattam meg. Most már elmehetsz, úgyis az enyém vagy, és jóformán ki se mondtam, ott állt előttem, keki terepmintás flip-flop papucsban, majd lehajolt és kisimította az arcomból az összetapadt tincseket. Nem lehetett megmozdulni: csíkba olvadt tekintetében annyi megróvás, rettenet, hogy szipákolni kezdtem, majd a helyett, hogy megkérdeztem volna, mit keres itt, honnan tudta, csak azt mondtam: bocsáss meg.

Te kis butus, felelte kisvártatva, és kiemelt a vízből, mint egy gyermeket. A Margit-romokig levegőt sem vettem, úgy futotunk, nyomunkban a vággyal, mintha magunk elől menekültünk volna, hogy kevésel azután magunkhoz térjünk meg. Aztán egy csapásra lehiggadtam. Nem lehet, mondtam, mikor a falnak döntve szétfeszítette a combomat. Ő ezt látszólag jóvá is hagyta, majd elővette hirtelen a fényképezőgépét, leguggolt, az öklével kitágított és belém fényképezett. A gyönyörtől szembe pisiltem, erre nevetni kezdett, én meg elsírtam magam. Az autójában volt nedves törülőkendő, azzal lecsutakolta a lábam közét, le az arcát is, majd hazavitt. Egész éjszaka egy szemernyi sem aludtunk, ki-be járkált a testemben, ketten voltunk a világmindenség.

Legközelebb, mikor ismét magamra hagyott a teljességben, felkerestem Gizella jósnőt, aki jól leteremtett – Székely leánka hogy lehet ilyen hitvány gatyaszár! Hát miféle takonyból gyúrtak téged, fi-am! –, én pedig ráfordultam, hogy a rontással szemben tudna-e bárki erős maradni, erre azonban nem felelt. Azt, hogy nem vagyok székely, már nem is firazt sem a zacsból, sem a horoszkópomból nem látta, forintot viszont unzensír leperkáltatta, mert a cigányperc kiolvasta, hogy októberre teljesen megszűnik gondoltam, azt a pár hónapot már féllábon is kibírom.

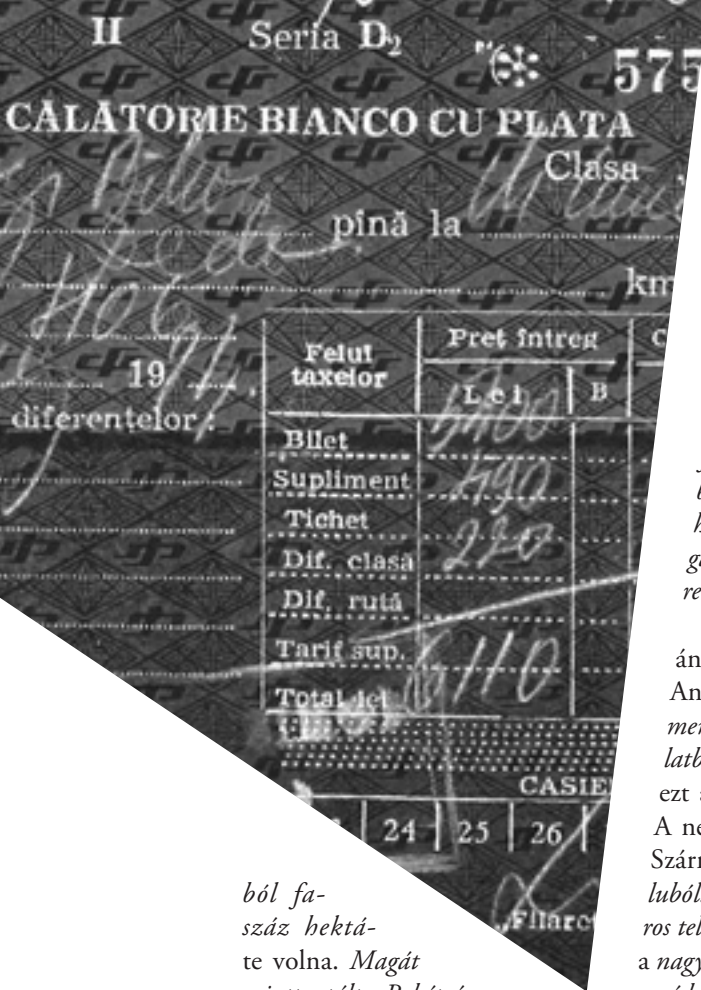
vetközni se tudtam, a cuccaim folyton fennakadtak a copfomon, úgyhogy a konyhapultra-nak döntött, többször egymás után a fülembé nyűszített, aztán elővette a távcsövét és fel-dugta azt is, de nem nézett belém. Legközelebb egy barátjával jött, erre megijedtem, furamód a fizikai fájdalomtól inkább, semhogy az adott pillanatban elgyöttrődhettem volna a jelentéseken. Tedd fel a lábad a konyhapultra, mondta, majd hintázni kezdett a hokedlimen. A barátja, egy koraötvenes vörös és nyurga, mögém állt. Fáj a nyaka, figyelmeztette a *másik*, csak óvatosan. A vörös nekicihelődött, nagyot köpött a markába, én meg a fűszerkészletet bámultam, tizenkét babérlevél, három vaníliarúd, sárfányos szeklicét venni kell nemsokára, borókabogyóból is csak öt. De semmi nem történt. Mikor megfordultam, a vörös már a sliccét gombolta, nem nézett rám. – Most akkor mi lesz? Kellek vagy nem?

A *másik* erre megállt a hintázásban. – Hát azt hiszed, osztoznék rajtad, butus? Miután én is osztozom rajtad, gondoltam, de nem mondtam ki, ahogy arra sem válaszoltam, hogy hová mennék, ha innen el. Valójában szinte mindegy lett volna, hol vagyok, ha vele. Azt, hogy ott, abban az országban, amit ugyanúgy magam mögött hagytam, semmiképp se akaródzik élni, hogy gyűlölöm a másodlagosságot, ami ellen hiába is ágálok, újra és újra neveltségessé teszem magam, akkortájt még nem mondhattam ki, mert egyelőre nem volt tudomásom róla, talán pont őmiatta, talán mert azt hittem, hogy vele még így is egész vagyok. Nem tudtam róla, holott egyre ritkábban jártam emberek közé. Ő maradt az egyetlen mércém, ő a tükröm is. Ha hárman jönnek, netán még többen, mindannyiuknak állandó készenlétben, mintha a befogadással példát mutathattam volna, gyorsan terjedő, ragályos példát, ami már másnap eljut a bevándorlási hivatal összes tisztjéhez, de leginkább ahhoz, aki hat órán át faggatott, már ha faggatásnak lehet nevezni, hogy valaki megállapításokat szegez az embernek, összefüggéstelen egymásutánban és megfellebezhetetlenül.

Tebát az édesapja kommunista volt. Nem, nem volt az, én legalábbis úgy tudom. *A keleti váltóban mégis helyet kapott.* A keletiben vagy a nyugatiban. Homályos az egész. *A román belügyminisztériumhoz beadott kérvénye alapján maga megkapta az édesapja dossziéját. Abban a keleti váltó szerepelt.* Valóban oda készült, de valahogy mégis a nyugati váltóban tűnt

tattam,
a hétezer
kártyából kerek-
a függés – május volt,
Júliusban beállt a nyakam,

ból fa-
száz hektá-
te volna. Magát
miatt utálta Bebét és
nem ismerek semmilyen
ki magának a munkavállalói en-
gedélyt. Anyám egyik ismerőse valóban segített a vízum
megszerzésében, de az illető nő volt, ha jól tudom. Tehát lepapírozták magának. Azóta is
románok foglalkoztatják. Azóta szabadúszó vagyok, nem függök senkitől. Szabadúszó... ér-
tem. Írja le, kérem, hogy néz ki egy napja. Hánykor kel, mit eszik, mennyit dolgozik. Rend-
ben. Addig lesz szíves ideadni a mobilját. A mobilomat. Lássuk csak. Abonyi Petra. Mesél-
jen róla. Mit meséljek. Nem ismerhetek mindenkit a névjegyzékből. Árvai Jácint. Törté-
netesen ő is csak alkalmi ismerős. Akkor írja le azt is, hogy kiket ismer. Ha a névjegyzék-
re gondol, visszakérem a mobilomat. Mobil nélkül írja le. Akit ismer, azt anélkül is ismeri,
nemdebar. De igen, elnézést. Látok itt egy OB jelzésű tételt. Van olyan is, igen. Onofriuc
Bebe esetleg. Nem ismerek ilyen nevű embert, már mondtam. Hívja fel. Most. Legyen szí-
ves. Ezt nem tehetem. Akkor felhívom én. Kérem, kérem, inkább ne. Valamehlyikünk már-
pedig fel fogja. Általában ki van kapcsolva. Azért tegyünk egy próbát. Nem hívhatom csak
úgy... ripsz-ropsz. Írhatok neki, ha gondolja, és majd visszahív. Nocsak, talán a szerető-
je. Ez igazán nem tartozik magára. OB. Beszédés, nagyon beszédés. Nem az, amire gondol.
Mi lesz itt egy óra múlva, ha már most belelát a gondolataimba. Nem úgy értettem. Hanem
hogy értette. Igazán elmondhatja nekem. Ez egy rövidítés. Original Bastard. Csak úgy. Juj,
ez nagyon állat. De nem lennék a muki helyében. Hát ennyire szereti őt. Ennek semmi köze
a szeretethez. Behúszom a függőnyt, nehogy azt higgye, vallatáson van. Én mégis azt hiszem.

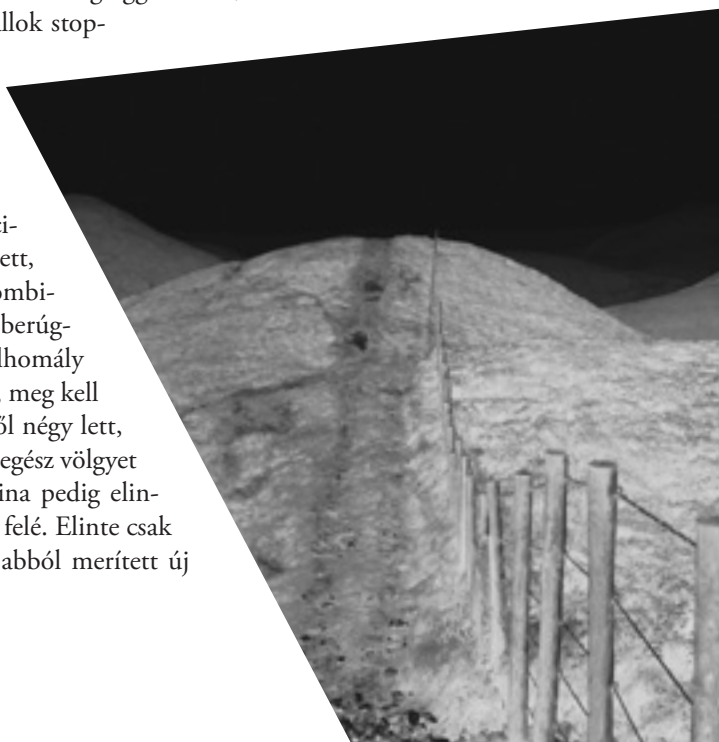
A nap teljesen elvakított, a legkínosabb percekben semmit se láttam, legfeljebb szilu-
etteket. Hiába pislogtam, hunyorogtam, száraz volt a szemem, mintha kenderkóc lenne
a helyén. Kér egy pohár vizet, kérdezte a kihallgató tiszt, majd felállt és behúzta az iszap-
színű függönyöket. A hangja megenyhült, de még órákig nyaggatott. Hol az anyámról
akarta tudni, hogy milyen viszonyban volt az apjával, miért nem ment újra férjhez, miért
csatlakozott egy zöld mozgalomhoz és miért nem vette vissza a lánykori román nevét, hol
a nagyanyámról, hogy miből fedezte az utazásait, s hogy szerintem miért kaphatott min-
den évben útlevelet, mikor másoknak két évente is csak kivételes esetben járt. Volt, amire
tudtam válaszolni, de bőven akadtak olyan kérdések, vagyis hát megállapítások, amikről

el. Tehát mégsem volt kommunista. Gyerek
voltam, mikor elment. Nem kötötte az or-
romra. Maga szerint egy két oldalas dosszié
azt bizonyítja, hogy tiszta volt. Semmit nem
bizonyít, így igaz. Ez itt egy több ezer oldalas
jelentés. Nézzen bele. Két fedőnév, két ügynök.
Így néz ki egy dosszié, ha valaki tiszta. Ezt ön
biztosan jobban tudja. Az édesapjái két oldal.
Kettő. Nem értem, hogy jön ez ide. Lapozzon
1984-hez. 792-ik oldal. Rendben. A Gherasim
fedőnevű ügynököt január elejétől felváltja egy
bizonyos Avram. Ekkortájt ment el az édesapja,
ha jól tudom. Vízkerezt környékén, igen. Ma-
ga szerint csak úgy kiengedték egy ilyen esemény-
re. Hogy vigye a lángot.

Gyerek voltam. Nekem egyszerűen csak hi-
ányzott. Meséljen, mit tud még róla. Semmit.
Anyám szerint régen halott. Az édesanyja nem
ment férjhez utána. Nem ment. De heti kapcso-
latban állt ezzel a Bebével. Életemben nem láttam
ezt az embert. Bebe Onofriuc. Nézze meg jobban.
A nevét se ismerem. Az édesanyja is román, ugye.
Származását tekintve igen. És Bebe is. Ugyanab-
lúból. Anyám városi. Mindig is az volt. De vett egy
ros telket a szülőfalujában. Ez nevetséges. Miből vet-
te a nagyanyja nevelte, ugye. Nevelt ő is, amíg élt. A fia
az édesanyját. Nem tudom, kit utált, kit nem, én
Bebét. Magát mégis Bebe Onofriuc jelentette be, ő járta

ott és akkor hallottam először. Többet tudott a családomról, mint én. Amikor elengedett, sok szerencsét kívánt az új életemhez, és azt mondta, ha megtalálom valamikor az apámat, küldjem csak be hozzá, hadd nézzen a szemé közé. De ezt már jószerint meg se hallottam. Lucsogtam a veritéktől, a fülcimpámról kövér cseppekben potyogott az iszonyat, én mégis boldog voltam, hogy túl vagyok ezen is. Másnap átvehettem az ideiglenes személyi igazolványomat. Letelepedett lettem végre, s úgy hittem, egyetlen szó elég lesz ahhoz, hogy lezárjam egyszer s mindenkorra ezt a végtelennek tűnő utat.

Felkapaszzkodtam a betonra és beültem a bobpálya medrébe. A felhőket néztem, úgy peregtek, mint az évek, s velük az emlékeim. Volt valami otthonérzet abban a hidegben, mintha egy teknőben lettem volna, beleveszve a kihűlő habfürdős vízbe, s láttam apámat, amint odagügyög. Csak hallása legyen, a jó iskoláját, igen, mindig ezt mondta, a jó iskoláját, káromkodás helyett. Vajon hány mondat van, hány történet, amire sose fogok emlékezni már. Egy öreg hang hívott, Gelsomina, mondta, én meg gondolkodás nélkül felkekedtem, pedig lehet, hogy az egész egy buta tréfa, és aki hívott, nem is az apám. Ugyan, hessegettem el, hiszen ő volt az egyetlen, aki sose ejtette ki a nevem, talán ő is utáltatta meg velem. Gelsomina, Gelsomina, mondogatta, mikor mérgemben lerántottam az abroszt vagy a nagyanyám Niveájával bevakoltam egy-két likat a falon, és az orra összeért az ínyével, úgy nevetett. Aztán felrakta a Nino Rota lemezt, az ölébe vett, és: Hallgasd csak, ez itt a trombita hangja, szomorúan száll, mint a hegyen a cinegék. Ez meg a fagotté, behömpölyög a völgybe, kopogd ki utánam, te csibész. Én pedig kopogtam Gelsominára, az *Amarcord* keringőjére, és kopogtam Jézus Krisztusra, Mária Magdolnára meg Heródesre is. Mielőtt elment volna, megbeszéltük, hogy megtanít zongorázni. De elment, sose jött vissza, az anyám pedig hallani se akart klimpírozásról a gyász idején. Néztem a felhőket, majd felkőnyököltem. Ask egy aprócska pontba koncentráldott a völgyben, azt hiszem, őt jobban felvillanyozta, s jobban meg is viselte Szarajevó. Elővettem egy cigarettát. Napok óta nem dohányoztam, úgy nyargaltunk át ezen a vidéken, mint valami ultrafutók. Csak a fejünkben élt a környék, foltokban szitált és csapódott le a valóság, nem beszélünk arról, amit láttunk, az emlékeinket másnak hajkurásztuk, valami mégis összekötött. Lehet, hogy a fogság mágiája vagy talán épp a szabadságé volt. A végén már én is salátát ettem extrudált kenyérrel, könnyű voltam, mint a piztráng, és éreztem a véremben elhúzó meteorrajokat. Néhány nap és még a vicces pólóit is kilögyböltem volna, de szerencsére nem volt több napunk. Ask úgy tett, mint aki nem vesz tudomást róla, ámbár az is lehet, hogy akkor éjjel, mikor a hajamat falta, végleg elbúcsúzott. Ez zavart egy kicsikét. Hogy pontosan mi, azt nem tudtam megragadni, de szenvedtem tőle, mintha valóban szerettem volna, pedig nem is. Vagyis hát nem úgy. Talán a hirtelen kihunyás, az volt mindig a nyomomban, vagy már belém is égett, annyiszor pattantak meg éntőlem, ahogy az osztálytársaim mondták anyámról, az emberek. Felcihelődtem és elindultam a mederben. Pénzt még mindig nem kértem tőle, miután megreggeliztünk, ismét alkalmatlanná vált a dolog. Legrosszabb esetben kiállok stopolni. Vagy felhívom anyámat. Fogság vagy szabadság – egyre megy, ha az ember szegény. Bárcsak így maradna minden, ilyen higgadt közönyben, gondoltam, ahogy egyre lejjebb haladtam a völgy a felé. A fagottok lágyan hömpölyögtek, cinkék cikáztak a gazosban, az Igman hegy felfelé lejtett, az egyik viskó tövében pedig Gelsomina trombitált. Gyönyörűséges, mondta egy apáca, és berúgta a viskó ajtaját. A kiszivárgó sötétségből félhomály lett, aztán világosság. Nagyon szépen játszik, meg kell adni, lépett ki egy másik apáca, és a kettőből négy lett, aztán nyolc, tizenhat, végül megtöltötték az egész völgyet és felsorakoztak Gelsomina mögé. Gelsomina pedig elindult trombitálva a felfelé lejtő Igman csúcsa felé. Elinte csak fújta, fújta, a saját zenéjét lélegezte vissza, abból merített új

erőt a szomorúságra, de aztán, mikor az apácák legnagyobb átélményére lángok csap-
tak ki a tölcsérből, elvette a szájától égő trombitáját, a magasba lendítette és begyújtotta
a napot. A nagy fényességre kiürült a fertály: az apácák köddé váltak, elnémultak a fagot-
tok és a cinegék, a gázos pedig fel-felszikkasztott, mint a jég. És akkor ott, a semmi köze-
pén felcsendült a Monti csárdás, és Katarina Witt megjelent csipkés pártában, borjúszá-
jú ingben, majd egy libel sorozattal és egy hármas axel-tólup kombinációval megnyerte
a rövidprogramot. Tényleg ciklámen a szoknyája, mondtam bele a fényességben szender-
gő nagyanyámnak, aki, mint minden másban, a színekben is verhetetlen volt. Űlt a kis-
szobában a fekete-fehér kemping tévé előtt, nézte az olasz foci vébét a tonett székében
hintázva, s mielőtt a játékosok pályára léptek volna, üvöltötte ki a színeket – A jugóké is
azúrkék! Tiszta szerencse, hogy nem a digókkal játszanak! –, én meg a színes Grundigból,
amit a jeles bizonyítványomért kaptam tőle, elképedve nyugtáztam, hogy sose fog mellé,
hogy nem csak Katarina Witt szoknyáját, de még az olimpiai hópelyhet is jól tippelte, lé-
vén az is ciklámen keretben virított, akárcsak a korcsolyázónő kardlábai.

Mikor a bobbálya medrének végére értem, már felszáradt minden, újra felhők peregetek,
csak az emlékek foszlottak el belőlük, üres volt a fejem. Ha nagyon akartam volna, újra
benépesíthettem volna, de kellett a sivárság, ami egyre messzibbre taszított Asktól, felper-
szelve köztünk minden élőt és élettelen.

Ask Burlefot végigfotózta közben az egész komplexumot. Nem sokat szóltunk egymás-
hoz, nem is kérdezett. Leültünk a narancssárga dobogókra, a betontakarás mögött néhány
fenyőfa, mintha a természet a kulisszák mögé dobálta volna őket előadás után. Amíg Ask
a fotóit nézegette, rágyújtottam – olyan mélyről préseltem ki a füstöt, hogy a beleim oda-
fonnyadtak a hasfalamhoz, a méhem meg eltűnt végérvényesen.

Átmenjünk a sípályákra, kérdezte Ask kiszáratva, de megráztam a fejem.

Nincs messze, utána felraklak a vonatra.

Nem akartam sípályát nézni, ugyanolyan hegy, mint a többi, nem nagy etvasz.

Mit szeretnél?

Hogy csak üljünk.

Akkor hát üljünk, mondta és tovább nézegette a fotóit.

Csend volt. Apámra gondoltam, hogy vajon mennyit változott. Hozzáöregedett-e
a hangjához az arca, hasonlít-e az élettársa anyámra, és a féltestvéremben felfedezem-e
önmagam. A fenyőfák körül kutyák nyargalásztak, majd csaholni kezdtek vadul. Egy óri-
ási nyúl cikázott el előttünk, a hájtól már-már bukfencezett.

Ez nagyon jó lett, bökött rá Ask az egyik fotóra, amin a bobbálya szélére könyökölve
őt bámulom gőgösen.

Én nem ismerem ezt az arcom, mondtam, I'm not that arrogant.

Oh, dear, you aren't arrogant at all.

Ahhoz túlon túl kicsi vagyok, gügyögtem, ugye hogy
kicsike vagyok?

Szép vagy, mondta a tekintetével és meg-
érintette a könyökömet.

A kutyák ezalatt üldözőbe vették a nyulat.

Az egyik korcs úgy szaporázta, mint Garrincha
gólpasz előtt. A bal hátsó lába alig is ért a fölhöz,
sarló alakban kaszált tökei alatt, amitől a jobb lábá-
nak iksze még a balnál is torzabbnak tűnt. Aztán meg-
torpant hirtelen, visszanezített, és néhány rekedt szűk-
lés után elindult felénk.

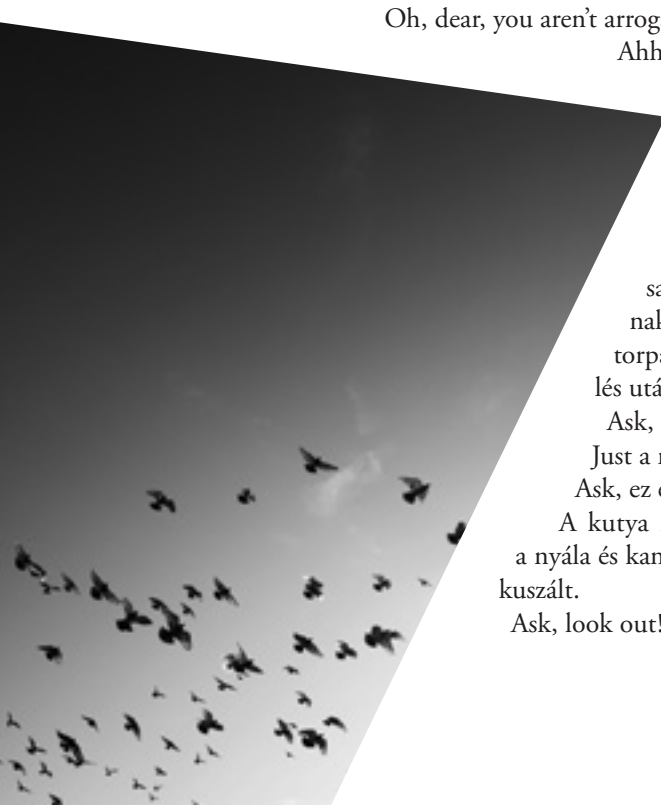
Ask, mondtam.

Just a moment.

Ask, ez egyenesen nekünk jön.

A kutya megállt előttünk, a szája szögletében tajtékzott
a nyála és kancsalul vicsorgott ránk. Valahová Ask és közém fő-
kuszált.

Ask, look out! Hogy mondják angolul, baszki, hogy veszett!

De mielőtt bármi is eszembe juthatott volna, a ronda kis görcs nekiugrott Asknak, előbb a vádlijának, majd a combjának, amihez hozzá is ragadt.

Fuck deg, csinálj valamit, szedd le rólam!

Mit csináljak? Mit?

Csak álltam ott, égő büntudattal, magamat okolva mindenért, aztán megindultam a fenyőfák felé. Ask sikoltozása bevette magát az egész völgybe, a felvonók csikorogtak, morgott az ég, én pedig kétségbeesett kapaszkodtam az egyik fenyőbe, cibáltam, esengtem neki, hátha az ölembe hullajt valamit. Végül a földről guberáltam pár törött ágat, majd visszarohtam és püfölni kezdtem a kutyát. De annak meg se kottyant, Ask tovább üvöltött, ömlött a combjából a vér.

Itt fogok megdőglenni, ne simogasd, a rohadt életbe, vágd már agyon!

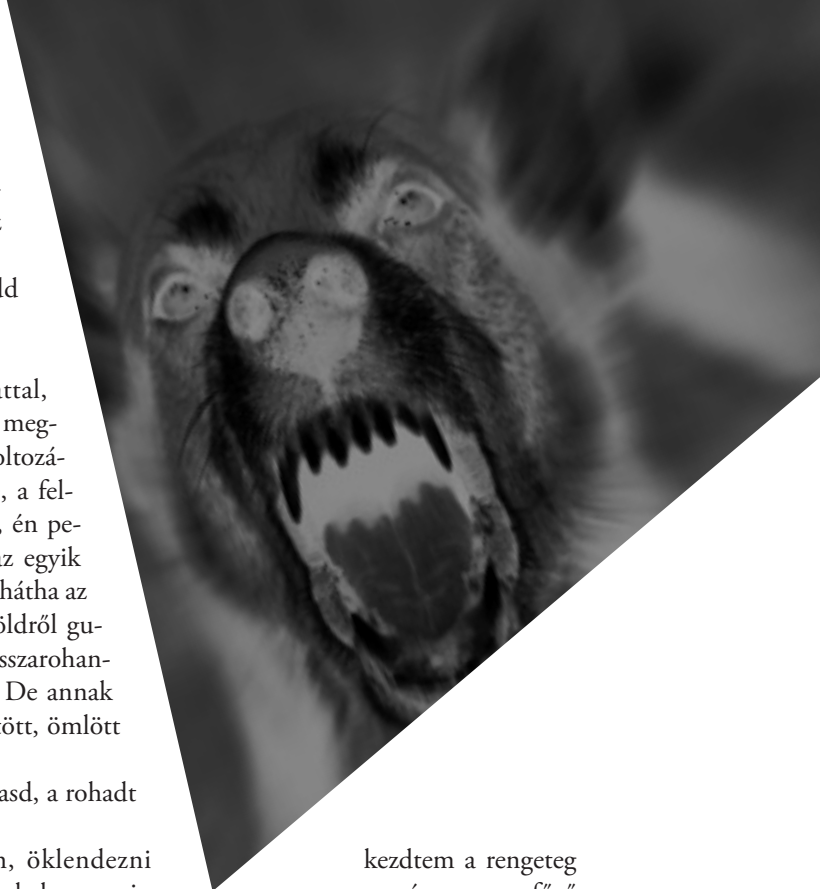
Egy pillanatra visszahőköltem, öklendezni vértől, ami a nyállal elkeveredve úgy habzott, mint vize. Aztán megfogtam valahol a tövénél az egyik és beledőftem a kutyába. A nyomorult pára rekedten de a pilláim nem engedelmeskedtek, vörösen suszorékkoltak, mint mikor a sapkám a szemembe lógott Vízkeresztkor, és megkondultak a lélekharangok, és bűgött a sziréna a Maros felső völgyében, mert a pápa ordináriussá nevezte ki Kräuter Sebestyént. Aztán elült a folyó, elült a város, a piros sapkámot lekapta a szél, a kutya már nem szűkölt, a felvonó sem csikorgott, csak Ask zokogott némán – ekkor merem kinyitni a szemem. A combjában öklömnyi kráterből bugyborgott a vér, a lábainál meg ott vonaglott, üveges tekintettel és némán, a veszett kis dög.

Rabid. Jutott eszembe. Rabid. Mondtam Asknak rekedten.

Hívjál mentőt, kérte sírva, majd lekapta a fekete pólóját, és elkötözte a combja tövét.

Elővettem a mobilomat és elindultam térerőt keresni. Negyedóra múlva már a mentőben ültünk, Ask a kezemet szorítva zokogta, hogy szeret. Mire betolták a műtőbe, elveszítette az eszméletét. Az adatait nekem kellett bediktálni és velem közölték az ellátás várható költségeit. Nem vagyok a hozzátartozója, feleltem erre, csak együtt utazunk. Márpedig, akármi történjék is, a műtét cechjét valakinek állnia kell. Belekotortam Ask hátizsákjába, és elővettem az úti szütyőjét. Mindig abból szedte ki a pénzét, ha meghívott valamire. Ezerhétszáz euró volt benne. A szívem a dobhártyámig ért. Letántorogtam az automatához, vettem egy kávét és elszívtam egy fél doboz cigit. Nem sokkal azután, hogy visszamentem a recepcióhoz, kijött az orvos, remek angolsággal tudatta, hogy bár sok vért vesztett, most már minden rendben, a harmadikon fekszik az egyágyas kórteremben, de holnapig nem valószínű, hogy magához tér.

A műtétet azon melegében kifizettem, háromszázötven euró volt, adtam egy ötvenest az orvosnak. Aztán kivettem ötszázat, a maradékot visszatettem a hátizsákjába, felosontam Ask szobájába, a zsákot az éjjeli szekrényébe zártam, megcsókoltam, és kísértéltem a kórházból.

kezdtem a rengeteg nagyanyám szappanfűző ágat, behunytam a szemem, szűkölt, Ask zihált, én is ziháltam,

ACZÉL GÉZA

(szino)líra torzósztár

alkalmatlan

megkésett beérésem után izgatni kezdett ha a jelenségek szélei körülöttem lassan szétoldódtak no nem a közellátás zavarai miatt és itt nem a bevásárlás nehézségeire gondolok vagy épp arra hogy nem sejtettük öreg meteorológus professzorom társaságában italozva milyen időjárást is hoz a holnap ám a dolgok folyamatosan relatív színezetűvé váltak s átmenetileg hasznos volt odamondogatni az épp esedékes diktatúrának mely alattomosan már a tisztességes logika örök szabályait bontotta zsigerileg érzékelve fontos az alternatív érzékenység gondja de azért nem hangszerelhetünk mindent alattomban a keveseknek a kisebbségnek ha ködöt eregetnek főleg ha provokálnak s amiért egykori barátaim előttem nyitott ajtókat bezártak azokat a szerényre sikerült véleményeket a hiteltelen politikai széljárások árnyékában ma is úgy gondolom mély ráncok közt nem elévülhető ok kint rekedt hazánk fiaira tekinteni ám egyszer feldolgozva ezt a történelmi kint talán az sem érdektelen akik a virtuális játszmában bent maradtak tudva bár az ember ekkor lesz végleg alkalmatlan mindenféle cselszövése mirel közeleg az örök béke

alkalmatlankodik

olykor hétköznapijaink finom hangolásai között bolyongva sorra nyílnak ha nem is mindenkor ismeretlenül a biológiai létben az állati ösztönök felé taszító dimenziók egyszerűen csak azon a tudati szinten maradván hogy táplálkozni párzani erőt fitogtatni önmagunkat följebb stilizálni kellemdeusán jó mögöttük viszont valamilyen különös hiányérzet is azonnal megtapad ne légy balek anyagi érdekekből rafinált gondolatfutamokkal is emeld meg magad és ha helyzeted is úgy kívánja legyen az akár a kívülálló kálváriája mások kárára lobogtasd hiányos szellemed a mélyebben látóknak viszont kevés ez az egyszeregy mert mit is kezdesz a tanácstalansággal a morális útkereszteződéseken és a szolidaritás határa merre megy s hogy tovább ha a szeretet lángjai önző módon egyszer csak kihunyóban avagy a megválaszolhatatlan ellipszisekből épp visszatérve ráébredsz a fölöslegességre vagy némi szégyenre ha éned bizonyos helyzetekben alkalmatlankodik akkor vajon milyen kihátrálással gyűröd le a kint s miként tekintesz az örök vastag bőrűekre kik sohasem esnek semmilyen révületbe letarolva a kételkedő mezők virágait

alkalmazkodó

ülök kialvatlanul és zordan a téli depresszióban és műfajt temetek ha így a véghez közeledve nincs is már bennem elég szeretet ám zsigerileg új eszmélkedésem óta a rendszeret melynek gyökerei ott kapaszkodnak a hivatali létben melyet alázkodva és olykor morogva drága őseim megélték mindenek elé tolva egy alkalmazkodó attitűdöt melyben a kizsigerelt lélek boldogan megfürdött ha a konfliktusok a küszöbök előtt maradtak most hogy én tizenhét nagy dobozból nevesek leveleit rakosgatom magamnak merengve hiszen az egykor feltépett borítékok trendje vissza sose tér különösen megráz mikor a levél írója odaát ő már nem szid és nem emel hazát vissza nem szól méltatlan társak közé keveredve így aztán kinek végképp megszűnt a kedve e rakosgatásban elkülönül ami átmeneti rendszer hisz mindenki odakerül egyszer az összeöntött nagy dobozba hiába rakom motyogva az élő klasszikusokat külön pedig milyen sikeres lenne elérhetetlenül hízni a nevükön fölhevülve görbe betűkön meg az írógépszalagon még ha nincs is benne haszon de visszatükrözik hogy éltél s néha partiban reméltél kancsal maradandóságot

A budai muzsikusok

– Renner! Indulás.

– Megyek.

Korlátba kapaszkodva ereszkedik le a lépcsőn. Mint az öregemberek. Talpát két napja nem verik, korábbi kezelések miatt érződik minden lépés új botütésnek. Lüktetés feszíti dagadt lábfejét. Saját cipő rá se megy. Raktárból hoztak fel neki nagyobbat. A manzárdból a földszintre ér, és megérti, hogy a lábakra nehezedő súlyt és fájdalmat nem csökkenti a kar erőfeszítése. Viszont lassan, lépésről lépésre hozzá lehet szokni.

Járni jó, még ha fájdalmas is. Jobb, mint lökéstől, rúgástól előre zuhanni, padlón gurulni, bakancsok közt mászni.

A kocsibeállóban az ő kisteherautója áll. Mondták neki, hogy elhozzák a gyárból, és hallotta fentről, ahogy beálltak vele, de elhinni nem akarta. Tényleg az ő Adlere. A falaktól egyenlő távolságban álltak le vele. Ügyes volt, aki csinálta.

A rakodótér ajtaja nyitva. Bent a padlón a testek. Ponyvát nem terítették alájuk. Ha valamelyik vért ereszt, bemocskolja a kocsit. Mindegy, alkalomadtán ki lehet takarítani, vasa a vér nem eszi be magát. Fejjel az ajtónak három hever, mások, nem látszik, pontosan hányan, fordítva lettek betéve. Cipő egyik lábán se maradt. Meztelen talpak, szakadt harisnyák, sötét foltos zoknik vegyesen.

Míntha a hozzá tartozó nők nem lennének köztük. Vagyis az ígéretnek megfelelően életben hagyták őket. De azért megkérdezi attól a fegyverestől, aki lehozta, hogy bemehet-e hozzájuk. Hogy elköszönhet-e tőlük.

– Csak egy perc...

– Nem lehet. De ne félj! Megvannak.

Barátságosan hangzik ez a kiegészítés. Robinak hívják a fegyverest, az arca értelmes. Renner nem emlékszik, hogy ez is ütötte-e. Valószínű, hogy ütötte, de biztos nem tartozott a legbuzgóbbak közé. Akkor tehát indulni kell.

– Több nem jön? – kérdezi Renner.

– Ma ennyi – válaszolja Robi.

Becsukják az ajtót. Robi kopog a kapun, és kiszól, hogy indul a fuvar. A kapuőrök először csak résnyre nyitják a kaput, az egyik lövésre készen tartja a puskát.

– Én vagyok, nyithatod.

A kapu kitárul. Hideg levegő jön be a Városmajor-utca felől. Egy valamire nem lehet panasz a Városmajor-utca 37.-ben: fűtenek rendesen. Jut a melegből a kocsibeállóba is.

– Kocsikázni megy a Robi.

A kurbli a helyén van. Robi elveszi, és a jármű orrához lép. Renner beül a vezetőülésbe.

Ha a motor beindul, és ő gyorsan sebességbe vált, keresztül hajthat Robin, és elroboghat. Ki az éjszakába. Most nem számítanak rá az örök. Mire lőhetnek, már késő.

Robi beilleszti a kurbli. Fölnéz. Neki is beugrott? Hogy mi van, ha az a lila, lüktető láb tiszta erőből a gázpedálba lép?

Robi lehajol, teker egyet a kurbli. A motor elsőre indul, és visszarántja a kurbli, de nem túl erősen. Renner üresben tartja a váltót, míg a másik kihúzza a kurbli, és beül mellé.

Az egyik kapuőr búcsút int. Lehet, hogy ez már Rennernek is szól, De csak Robi int vissza.

Renner balra veszi az irányt, a Csaba-utca felé.

Nem hajtott keresztül Robin. Már itt ül a jobbán, az oldalán pisztoly – ilyen sansz sokára adódik újra. Ha lesz még egyáltalán.

Hogyha áthajt rajta, és most teljes gázzal robog lefelé a Csaba-utcán az Adlerével, akkor nyugodt lehetne? Nem, hiszen ott maradt a házban a két nő, miatta biztos kivégzik őket. Föltéve, hogy eddig nem lettek elintézve. De még ha értük nem kéne aggódnia, akkor is ott van az anyja és a kislánya. Odaát az Újlipótvárosban. Pontosan tudják az utcát, házszámot, emeletet, ajtót. Ő pedig már azt tudja, hogy ezeknek semmi skrupulusuk nincs a tekintetben, hogy helyénvaló-e nőket és gyerekeket bántalmazni. És azt is tudja, hogyan csinálnák. Végignéznék az idős nővel, mint vetkőzetik le és kezdik gyötörni a hároméves kislányt. Utána a kicsinek kéne néznie, ahogy a nagyanyjáról letépik a ruhát. Ahogy különféle eszközökkel gyötrik ráncos, fehér testét. Igaz, most megpróbálhatott volna odarobogni, és elhozni őket, és velük együtt menekülni tovább. A Margit-híd nincs, félig berobbantották, a Lánchídon kéne átmenni. Kérdés, az őrsegen hogy jut át. Átszáguld a budai hídfőnél? Rendben, a pesti oldalon állók már felkészülten várják, és kilövik. Viszont ha Budán higgadtan megáll, és kiszól, hogy „kitartás, hullákat hozok a Tizenkétkerből”, akkor nagy valószínűséggel átengedik. Igen, meg is lehetett volna csinálni. Miért nem csinálta meg?

Még mindig megcsinálhatja. Csak a Robit kell hozzá kiiktatni.

És kitalálni, hogyan tovább, ha elhozta az anyját és a kislányát az Újlipótvárosból. Hova tovább.

Vagy begyorsítani, míg lejt az út a Széll Kálmán-tér felé, lendületből felrobogni az emelkedőn a Főposta mellett, mintha síugró sánc volna, és aztán elszakadni az úttól, szabadon repülni a tér fölött, majd lezuhanni, szétzúzódni, felrobbanni az autóval. A halálba vinni ezt a nyilas Robit. Hozzákeveredni a rakomány halottaihoz. Másra hagyni az eltakarítás gondját.

Tiszta az ég, csillagos. Reggel és délelőtt erősen ágyúztak, most csak nagy ritkán hallatszik egy-egy lövés.

Szó nélkül ülnek egymás mellett. Nemcsak a gondolatai kötik le Rennert, az útra is erősen figyelnie kell. Elsötétítés van. Váratlan helyeken romok és roncsok terpeszkednek az úttestre.

A Krisztina-körútnál kérdezi meg, hogy merre.

– A Dunához.

– Rakpart?

– Híd.

– Lánchíd?

– Tegnap kellemetlenségünk volt ott. Ma ne arra menjünk! A németek miatt. Úgy csinálnak, mintha az övük lenne. Menjünk az Erzsébet-hídra!

– Rendben – feleli Renner, a készséges sofőr. Egy hete még úr volt, vasgyáros. Habár a teherautóját legtöbbször maga vezette. Robi pedig munkás volt, még ha nem is az ő gyárában. Egyébként két hónapja nem jár be, fegyveres pártszolgálatos.

Párásodik a szélvédő. A törléshez használt szarvasbőr a helyén, vezetés közben Renner egy részt megtisztogat. Robi nyújtja a kezét a szarvasbőrért: jó mitfahrerként tovább dörögli az üveget.

A Krisztina-körúton halad, és nem gyorsít harminc fölé. Az emberek a platón így is, úgy is halottak. A folyó ugyanúgy folyik, mint amikor még éltek, és ugyanúgy fog folyni, ha már benne lesznek. Nincs miért sietni. Oldalán a fegyveres nyilassal, háta mögött a raktérben hat-nyolc hullával. Kisteherautója körül a várossal, amiből most éppen az hiányzik, ami az ő szemében várossá teszi a várost: az esti fények. Gázlámpák puha fénybolyhai, lakásablakok függönyei mögött világító csillárok, homlokzatokon vonagló dzsesszes neonbetűk. Mint ahogy a lehetőség is hiányzik, hogy irányt vegyen egy bár felé, italt kérjen, és bámulja a ringó testeket, beszélgetést kezdjen egy nővel. Vagy felmenjen a szeretőjéhez. Ennek ellenére jólesik kint lenni, napok után először, és vezetni. Hát ezért nem gázolta el Robit? Hogy ne kelljen az ismeretlenbe menekülnie, és komótosan vezethesse a kisteherautóját?

Nem tudja, hány óra lehet. A karóját a kezdet kezdetén elszedték tőle, ahogy a gyűrűjét, a cigarettatárcáját, minden értékét. Ezekből semmit se kapott vissza. A télikabátját az egyik vezető vette használatba, látta rajta előző este. Neki pedig hoztak egyet helyette. Miután életben hagyták, és feladatot adtak neki. Vállban szűk, és az ujjja rövid. A jobb zsebében zsebkendő. Renner a balban szokta tartani. Egyelőre hagyja, ahol van, nem teszi át.

Kezd kicsit bemelegedni a vezetőfülke, Renner kigombolja a felső gombokat. Sajogva hiányzik a saját kabátja. Amiben most a nyilas vezető jár-kel. Árpádsávós szalagot tűzött a karjára. Most aztán láthatóvá lett, milyen egyszerű a világ: a vadászok lehúzzák az elejtett vadak bundáját, és magukra öltik.

Konkrétan a saját helyzete egy fokkal mégis bonyolultabb: ő, Renner, egyszerre nyúzott vad, és a vadászok csapatának tagja, akit más valaki gereznája melegít. Ha jól viselkedik, idővel karóra tiktakolhat ismét a csuklóján? És egyszerűbb lesz a képlet?

Renner nem szereti az egyenruhákat, és rangjelzésekre se vágyik. Mostani szorult helyzete részben ennek köszönhető: az október közepén hatalomra került kormány mozgósítási rendelkezése szerint be kellett volna vonulnia. Valahányszor valaki rákérdezett, hallott-e a mozgósításról, azt mondta, nem foglalkozik vele. Évekkel ezelőtt, Észak-Erdély megszállásakor mozgósítva lett Renner is az oldalkocsis motorjával együtt, azt végigcsinálta, de nem élvezte. Akárhány frissen ácsolt diadalkapu alatt pöfögött át, akárhány üdvözlő szavalatot hallgatott végig. Egyenruha annak való, aki a maga tudása szerint nem képes rendesen felöltözni, úgy, hogy kedvük legyen ránézni a nőknék. Rangjelzés annak való, akin nem látszik, hogy legalább kicsivel többet ér az épphogy embernek számító alakoknál. Tényleg, miért irigyelné a katonatiszteket? Renner tizennégyben született, egy olyan országban nőtt fel, amit a büszke vitézei háborús helyzetben nemhogy gyarapítani nem voltak képesek, de a határait tartani sem, majd ezek után, ahelyett, hogy szerényen félreálltak volna, rászabadultak az országra, és minden szinten a kezükbe vették az irányítást. A gazdaság összeroppant, Rennerék családi vállalkozása tönkrement. Renner apja megbetegedett, és meghalt. Az anya ott maradt két kisfiúval. Renner nem tett fogadalmat, nem ígért az anyjának semmit, csak tanult és készült, és segített nevelni az öccsét. Dadogott – elhatározta, hogy abbahagyja, kész, nem dadog tovább. Külső segítség nélkül megoldotta a feladatot. Mint amikor a csuklást küzdi le valaki pusztán úgy, hogy odafigyel, és nem hajlandó tovább csuklani. Az önfegyelmző módszer mellékhatásaként a beszéde las-

sú, egész mozgása lomha lett. A megfontoltság viszont javára vált. Azután egy nagynénje meghalt, és Rennerékre hagyta a vagyonkáját – Renner anyja bízott a fiában, engedte, hogy elinduljon a maga útján.

– A többi nőcskét, akiket a gyáradból behoztunk, azokat is mind basztad?

Ha választani kell, elismerés több van a kérdésben, mint elítélés.

– Á, nem mind.

– Hány zabigyereked van?

– Egy sincs.

– Na, ne izélj! Orvoshoz vitted őket? Nem tilos az? Neked tényleg mindent szabad volt?

Hány abortuszt finanszíroztál?

– Egyet se.

Egy héttel ezelőtt válasz nélkül hagyott volna minden ez irányú kérdést. Vagy kikéri magának. Igaz, akkor senki nem is kérdezett tőle efféle. Egyvalaki kivételével. Laci az alkalmazottja, aki gyerekkora óta ismeri. Egy házban nőttek fel, itt Budán, a Hattyú-utcában, együtt jártak iskolába, a Jurányiba, együtt moziba és a grundra. Kövérkés, alacsony muksó. Amennyire hálás lehet neki a foglalkoztatásért, a kényelmes és biztos állásért, annyira irigyelheti. De ez csak az utóbbi napokban, a fogságban öltött fel Rennerben. Mikor azt latolgatta, ki dobta fel. Lacinál végül valószínűbbnek tűnik két másik alkalmazottja, Marcsi és Zsuzsi. A gyár az ötödik kerületben működik, természetesen vannak ott is nyilasok, azok se a szelídségükről vagy a kényelmes tempójukról híresek, hozzá mégse ők, hanem a tizenkettedik kerületi szervezet szállt ki. Mármost Marcsi és Zsuzsi, akiket nemcsak a munkagépnél és az íróasztalnál használ – egyikük tisztviselő, a másik munkásnő –, mielőtt hozzá szegődött, a MOM-ban dolgozott, de továbbra is a Tizenkettedik kerületben lakik. Laci nem lett behozva, se velük, se utánuk. Egyébként Marcsi és Zsuzsi sem.

– És a három nővért, akiből elsőre csak a két nagyobbat hoztuk, és két napra rá Ilonkát, a legkisebbet? Azokat basztad?

– Őket? Ja, őket nem.

Hazudik. Nem akarja, hogy Robi túlzottan irigykedjen rá. Igaz, most már mindegy. Robi rájuk mászhatott a Városmajor-utcában, ha akart. Ahányszor csak akart.

– Kár, hogy kihagytad. Csoda egy csokor.

Volt. Teszi hozzá magában Renner. A virágok szárát elnyiszáltatok.

Az Erzsébet-hídhöz érnek. Magyar őrség mozdul. Robi az oldalsó ablakhoz tartja a karszalagját, az elég, az őt továbbot int a puskájával.

Szar lehet éjjel a hidegben a híd végében. Itt fogják megvédeni a nemzetet. Nem lehetnek ennyire hülyék. De. Lehetnek.

A híd közepe előtt áll le, hogy még kényelmesen átférhessen a felső feszítőív alatt, amikor majd kimegy a korláthoz. Jární hagyja a motort. Abban a reményben, hogy hamar végez a rakodással. Behúzza a kéziféket, és kiszáll. A Duna fölött metszőbb a hideg, mint ahogy a Városmajorban érezni lehetett. Renner körülnéz: se Buda, se Pest felől nem közelít senki és semmi. Túloldalt Robi is kiszáll. Egyszerre érnek a hátsó ajtókhöz. Kinyitják jobbról-balról.

Renner tisztában van vele, hogy nincs értelme halogatni a rakodást. A hullákat a Dunába kell dobni. Jobb lenne kesztyűben, de ha nincs kesztyű, akkor így, pusztá kézzel. Kevésbé hajlamos az iszonyra, mint általában az emberek. Felesége nagybátyját, akinek hasi műtéte volt rákból kifolyólag, és otthon ápolták, ő kötözte újra mindennap. Vért és genyinet törülgetett, és miközben mindenki más elfordult, Renner nyugodt hangon társalgott a beteggel. Autókról, szivarokról, konyakokról.

Elsőnek egy férfit húz ki. Retteg, hogy mégis a nők közt van a felesége vagy a szeretője. Vagy mind a kettő.

A férfi fejjel kifelé fekszik. Renner a hóna alá nyúlva emeli meg. Nyitva a szeme, szája. Feje, ami Renner mellére billen, csupa alvadt vér. Na, hát mégis jó, hogy nem a saját télikabátjában kell intéznie: sajnálná. Első napokban együtt voltak a fogdán, vagyis a Város-

major-utca 37. földszinti fürdőszobájában. A sarkak koppanva érnek a kövezetre. Renner szánja, de nem tudja kíméletesebben intézni a dolgot. Hátrálva, a hullát maga után húzva indul a hídkorlát felé.

Égett szőr szaga csap az orrába. Cigaretta paraszával, meggyújtott újságpapírral pörzsölték ezt az embert, ahogy másokat is. A derekát a korlátra emeli, és átfordítja, arccal lefelé, majd alányúl, és a lábakat fölhúzva átbillenti. Nem néz utána, csak a korlátnak dőlve várja a csobbanást; indul a következőért.

Most már pihenhet, Kelemen úr! Nem akar emlékezni rá, de fejében megvan a férfi neve. Meg a lakcíme. Bizony előfordulhat, hogy valaki egyszer majd kérdezni fogja róla, abban az esetben, ha Kelemen valamelyik hozzátartozója túléli a mostani eseményeket, na és természetesen ha ő, Renner túléli. Hányadika lehet? December húsz... Huszonegyediké. Éjfél elmúlhatott már, huszonkettedike van tehát. Ha jól kalkulált. Kelemen december huszonkettedikén került a Dunába. De Rennernek aktuálisan most azt kell kikalkulálnia, hogy kisteherautójának rakodóteréből melyik hullát húzza ki másodikként.

Csupasz női lábat fog meg. Kisebb, mint a feleségéé és a szeretőjéé, úgy ítéli meg. Az egyik alkalmazottjává lehet, akit 14-én, ugyanazon a napon hoztak be, mint őt. Nem akarja, hogy a test, a fej a macskakövekre zuhanjon, ezért oldalvást húzza, át a többin, és alányúl. Ez a három nővér egyike, a középső. Juli. Ahogy viszi, menyasszonyt hordozó gáláns vőlegényre emlékeztethetné a szemlélőt, de mivel a lány hullája merev, karja-lába egyenesen kimered, az összkép mégis más egy kicsit. Renner röviden mérlegeli, bele tudná-e lökni a szemlélőt, vagyis Robi testvért a Dunába, ha hirtelen irányt vált, és nekiszalad Julival. Nem érez magában elég lendületet. Ugyanakkor kísérője úgy értékeli, hogy eleget cipelt egyedül, és besegít: a harmadik hullát lábtól már ő fogja.

Így mégis más.

Múlt csütörtökön, amikor a pártszolgálatosok lecsaptak a gyárra, a három nővér egyike nem volt benn. Valamiért fél napra elkéredzkedett, és Renner elengedte, miért is ne. Ez nem a lógások időszaka, zsidó munkásoknak éppenséggel biztonságosabb a gyáron belül tartózkodni. A gyár katonai megrendelésekre is dolgozik, hadiüzemnek számít. Március után az alkalmazottak közt hónapról hónapra több lett a zsidó. Nagyrészt nő és fiatal. Renner nem értette, miért olyan fontos a városmajor-utcai nyilasoknak a harmadik lány begyűjtése. Valószínűtlen, hogy különösen jómódú lett volna a család, vagy hogy éppen ez a fiatal lány további, fontos személyek hollétéről tudhatott volna. Mindenesetre a nyilasok, ha már a markukban volt hármuk közül kettő, a fejükbe vették, hogy megszerzik a harmadikat is. Kérdés, honnan tudták, hogy háromnak kell lenni belőlük. Ugyanaz, aki Rennert bemártotta, beszélhetett róluk, de miért volt ennyire fontos neki, hogy mind bevitesse őket? Akár Laci volt, akár Marcsi és Zsuzsi, más okot nehéz feltételezni, mint bosszút vagy féltékenységet. És akkor az lett a kínzások egyik célja, hogy valaki a foglyok közül elárulja, hol találják Ilit.

A mozdulat, amivel a két férfi a korlát fölé lendíti az éppen aktuális testet, darabról darabra lendületesebb, és a végén már a zsip-zsup-kenderzsup című játékot idézi.

A másik személy, akit a nyilasok akkor még nagyon be akartak gyűjteni, Renner szeretője volt. Elsősorban a nővérekről lehetett feltételezni, hogy tudnak húguk hollétéről, és természetesen Rennerről, hogy ismeri a szeretője rejtekhelyét. Ugyanakkor éppen a nővérekről feltételezhető, hogy a végsőkig próbálják védeni húgukat, és a férfiről, hogy mindenáron óvni akarja szeretőjét. Vagyis a nyilasok nem a legkönnyebb feladatot tűzték maguk elé, amikor vallatni kezdték őket. Juli testén a korbácsütések és a pengével ejtett vágások nyomán többfelé szétnyílt bőr. A sebeknek már nem volt lehetőségük összeforrni. Akit ennyire megrongáltak, annak már jobb elmerülni a hideg vízben, mint egy fogdaként használt fürdőszobában guggolva várni a következő kínzást. Renner látta alkalmazottait az első verés után, a második verés után, a harmadik után, és tudta, min mentek keresztül, mert őt ugyanannyiszor, ugyanannyit verték, vagy eleinte még többször és erősebben is.

Annyi mindent nem értett. Korábban ami elé került, azzal mind tudott valamit kezdeni. Onnantól, hogy a Tizenkétker benyomult a gyárába, gyakorlatilag semmit. Nem látta előre a nyilasok cselekedeteit, ez így utólag egyértelmű. És most, egy hét után, még mindig nem látja.

Ellenben még mindig úgy gondolja, hogy nem kellett feltétlenül így történnie, csak kevéssé minden. Igenis át lehetett volna vészelné a németek kiveréséig hátralevő időszakot.

Például ha a németek feladják Budapestet, és visszavonulnak saját határai védelmére. Racionális lett volna? Maximálisan! És igenis látszottak jelei, hogy úgy lesz. Az ősz folyamán sok csapatot mozgattak át a városon, vitték az embereket és felszerelést keletről nyugatra. Végül nem mindet.

Ha az oroszok előrenyomulása nem lassul le pont itt, a város határán.

Ha valamelyik ismerőse nem haragszik meg rá.

Ha az az ismerőse nincs becsatornázva pont ide, a tizenkettedik kerületi nyilasokhoz.

Az is egy ok, hogy tiszta munkára törekszenek. Egy zsidó se maradhat. Ne maradjon a két testvér után egy, aki utóbb esetleg számon kérheti, hová tették őket. Rennernek nehezebbre esett elfogadni ezt a logikát. Ismerte Ilonkát, mosolygós kislány volt. Csírája se mutatkozott benne a fúriának.

Másrészt ő senkiben sem látott meg soha olyasféle indulatokat, mint amiket az utóbbi napokban megtapasztalt. Vagyis nem bízhat az érzékeiben. Lehet, hogy Ilonka, ha hagyják, sorban mind levadássza a nyilas férfiakat, nőket és gyerekeket. Érthető, hogy ezt nem szeretnék.

Lehet, hogy újra kell tanulnia az embereket.

Páter Kun magas, szép férfi. Az arca szabályos. A hangja kellemes. Ha Karl May regényében járnánk, lehetne Old Shatterhand, akit kínzócölöphöz kötnek, és némán szenvedve tűr. Ehelyett másokat kínozz, arra törekszik, hogy a lehető leghangosabb sikolyokat csalja ki belőlük.

Megadja testvér vékony, szőke fiú. Öt évvel fiatalabb Rennernél. Civilben fűszeres. Kicsi, nyírott bajuszt visel. A Városmajor-utca 37.-ben élet-halál ura. Úgy látszik, nem elég egy fűszeresnek, hogy jó minőségű árut tart, kiszolgálja a vevőit, és évről évre gyarapszik a bankbetétje. Muszáj élet-halál urának lenni. Máskülönben az emberből hullát csinálnak. De nem észrevétlenül, hanem úgy, hogy megérezze. A pap, a fűszeres meg a többi mindennap órát játszik, fölnyitja a szerkezetet, itt eltör egy fogaskereket, ott elszakít egy rugót. Lassan, de biztosan véget vetnek a tiktakolásnak.

– Na Robi, hová lettek a zsidók? – kérdezi az egyik őr, amikor visszaérnek a Városmajor-utca 37. elé, és kiszállnak.

– Mancsi nénihez vittük őket. Ő dajkálja őket mostantul.

Elégedett nevetés fogadja a választ.

Robi utasítására a kisteherautót az utcán parkolja le Renner. A kapu mögötti részen napközben sűrű a forgalom, foglyokat hoznak be, várakoztatnak, és persze azok is arrafelé járnak el, akik ügyes-bajos dolgaikat intézni jönnek a nyilasházba. Nyilasok és a szövetséges szervezetek tagjai, kérvényezők, rászorulók, bejelentők – rengetegen.

Kiszállás után Robi magához veszi az Adler kulcsát.

– Burkoljunk valamit! – mondja, és a nyilasház alsóbb szintje felé indul, ahol a konyha is található. Renner követi. Miután behozták, öt napig nem kapott enni. Inni tudott a csapról. Társait ugyancsak éhezettették, de azok közül a legtöbb azóta meghalt. Közben az egyik keresztény alkalmazottat ártatlannak minősítették, és elengedtek. Őt, aki kereszt-

tény léteére sokszoros zsidóbújtató, akinek zsidó a felesége és a szeretője, aki katonaszökevénynek minősül, egyelőre nem végezték ki, és két napja az ételt se vonják meg tőle: egy-egy szelet kenyeret kap délben és este.

A konyha ebédlőként is szolgál. A tűzhelyen teáskanna melegszik, és egy nemzeti aszszony vigyázza. Az asztalnál tíz vagy annál több szék, különféle készletekből valók. Fehér hálószebői garnitúra darabjai és kerti székek keverednek magas támlájú étkezőszékekkel.

– Pörkölt van – emeli meg a nagy fazék fedelét Robi. – Megfelel?

– Köszönöm.

A mosogató mellett, egy kisasztalon nagy rakás tiszta tányér, evőeszköz elmosogatva, szárazra törölve. Elvesznek egy-egy tányért, és szednek maguknak. Egyiküknek se jut eszébe, hogy melegítéssel veszkődjön. A tűzhelyhez legközelebbi sarkon foglalnak helyet.

Kanalaznak kettesben, csöndesen. Robi is éhes lehetett, mert csak azután bújik ki a kabátjából, hogy egy adagot megevett. Akkor egyúttal borospalackot és poharakat hoz.

Nem mondják, hogy egészségedre, csak egymásra néznek, mielőtt isznak. Egyszerű, becsületes parasztkor, aminél Renner ezer zamatosabbat ivott, de ennyire jól semelyik sem esett neki.

Robinak barna a szeme. Ritkás a szemöldöke.

– Lehetne még...?

– Hozzál nekem is!

Renner feláll, hogy szedjen Robi tányérjába és aztán a magáéba. Közben a nyilas a poharakat tölti fel. A pincésint felől egy csoport közeledik. Bejönnek a konyhába. Ezek ingujjban vagy trikóban vannak, az arcuk izzadtan, hamvas rózsaszíntől sötétliláig, sokféle színárnyalatban csillog. Az egyik kiragadja Robi kezéből a borosüveget, és beleszik. Renner visszaül a tányérjához. Akármilyen történik, legalább még egy kis pörköltet magához vesz, és még egy kis bort. A könyöke mellett nádbot fekszik az asztalon. Az előbb még nem volt ott, a pincéből érkezők egyike hozta magával. Ismerős korábbi éjszakákról. Látta, mielőtt lecsapott rá. Meg a többiekre.

Kedves eszköze annak, aki jár vele, azért nem támasztja az asztalhoz. Mindig ott kell legyen a szeme előtt.

Falatozhatunk a verésünkhöz használt bot közelségében?

Falatozhatunk, úgy látszik. Mint ahogy hallgathatjuk csöndben, gyakorlatilag egyetértőleg annak az embernek a beszámolóját a nemrég lezajlott kínzásokról, aki korábban bennünket kínzott. Most nem kínoz.

Az van, hogy megint kipurcant valaki. Nem Renner felesége és nem is a szeretője, és a neve alapján ő ezt már a fogdából sem ismerte. Dobrocsi túl nagyot bikázott az illető fejébe. Dobrocsi bakancsára viszont emlékszik Renner, rúgta az ő fejét is. Eszerint nem alkalmi szeszély volt nála, Dobrocsi szereti a fejeket rúgni. Egy előző éjjel Renner fejére ráállt. Megállt rajta, egyensúlyozott, előre-hátra billegett. Ropogtak a porcok Renner fülében. Keshajú, parasztképzű gyerek a Dobrocsi. Momista segédmunkás.

Ha megint van hulla, megint lesz fuvarozni való.

Renner nem marad feladat nélkül.

– Hova tetted a zsidókat? – kérdezi a nádbotos szomszéd. Tőle kérdezi, Rennertől, neki kell válaszolnia.

– Mancsi néni várta őket vacsorára, hát elvittem őket hozzá – feleli. Képtelen lett volna Robinál viccesebbet kitalálni.

A szomszéd a bottal megsimogatja Renner kézfejét: ügyes gyerek vagy, jól van. Ez a nádbotos nyilas korábban pincér volt. Vincének hívják. Vince úr, fizetek. Sokat járt az asztalok között, fájlalja a lábát, azért használ botot.

– Mink is eltehetjük már magunkat holnapra – mondja Robi. Kenyerük maradékával tisztára törlik a tányérjukat, és felállnak az asztaltól.

Felkíséri Rennert a manzárdba. Útközben betérnek a fenti fürdőszobába, ami nem fogda, és vizelnek egyet egymás mellett. A fenti szobák előtt nem áll ör, kívülről kulcsra vannak zárva. Robi kettőre zárja az ajtót.

Renner számára nem biztosítanak külön szobát a nyilasházban, annyira nincs úri dolga. Változó a létszám, este hárman voltak rajta kívül. Ketten ágyon, ketten szőnyegen kaptak

helyet. Aki eltöltött akár csak egy napot és éjszakát a lenti helyiségekben, az nagyra értékeli, hogy kinyújtózhat. Renner kibújik a kabátból, és a lábára teríti. Jó volna fogat mosni. Lezuhanyozni.

Amilyen telhetetlen, most, hogy nem verik, még tiszta alsóneműről is ábrándozik.

A gyár igazából nagyobbfajta műhely egy pesti bérház alagsorában. Az utcáról lehet lemenni. Tíz lépcsőfok vezet az irodához, és onnan másik tíz a munkagépek szintjére. Az iroda több kisebb-nagyobb helyiségből áll, és nagy üveglablakok szeparálják el a lenti világtól. A lépcsőfordulót tágasra építették, ha látogatója érkezik, Renner ott fogadja. Máskor csak megáll, és néz lefelé. Az egész csarnokot belátja. Akár egy hajóskapitány a parancsnoki hídon. Fiala kapitány, aki nem tisztként lépett először fedélzetre, hanem hajósinas-tól kezdve szinte minden lépcsőt megjárt.

Tavaszig ott dolgozott a szeretője. Vékony derekú és fiúsan széles vállú nő, alig alacsonyabb Rennernél. „A fekete Irén”, ahogy a munkások és munkásnők nevezik. Mert Irén haja látványosan, fényesen fekete, ráadásul dús és hullámos. A német bevonulás, a kormányváltás után hozott törvények hatályba lépése után kellett távoznia. Akkor került a helyére Marcsi. Akinek megfelelő a származása, és aki mindent megtett, hogy Renner elégedett legyen vele. Renner egy percig sem tartott tőle, hogy ellenséges indulatok lobognának benne. Rennerné hónapokkal ezelőtt eljött otthonról, nehogy elvigyék a lakásból, és azért is, hogy zsidó jelenlétével ne veszélyeztesse a kislányát. Renner anyja maradt a kicsivel, és a férfi mindennap fölment, ellátta őket. Betettek két ágyat az egyik irodába. A felesége mindig a gyárban aludt, Renner csak minden második-harmadik éjjel. Az volt mondván, hogy egyébkor a lakásban alszik, de előfordult, hogy egyáltalán nem aludt, hanem kimozdult, tárgyat vagy nővel töltötte az időt. Például Zsuzsival. Olyankor hajnalban ment föl a lakásba, tusolt és borotválkozott, megölelte a lányát. Megvolt hozzá az ereje, hogy földobja és elkapja. Ezt a játékot hoppázásnak nevezték. Harmincéves korára Renner erősebb volt, jobban bírta a strapát, mint valaha korábban. Együtt reggeliztek, és aztán bement a gyárba vagy máshova, ha ügyeket kellett intéznie.

A gyárban idővel nemcsak a felesége éjszakázott, hanem más zsidók is, köztük olyanok, akik a vidéki deportálások elől menekültek Budapestre. Felesége rokonai, munkásainak rokonai, egyre többen. Szerzett nekik matracokat, takarót, törülközőt, élelmet. Sokáig nem tarthat már, mondta, amikor kérdezték, hogy mi lesz ebből.

A munkásai legalább annyira aggódtak érte, mint ő értük.

És aztán?! Ha kiverik a németeket?

Akkor nyugodtan termelünk tovább.

A nyilasház előtt örök posztolnak. Időnként fölhallatszik a beszédük. Az irodákban folyamatos a munka. A nyilasok számolják, osztályozzák a zsákmányolt pénzt és ékszereket, készülnek következő portyájukra. A fogdákból megrongált testek és lelkek várják a szabadulást. Szabadulásnak számít a halál is: a roncsolt test megszabadul a roncsolódás tudatától, a lélek kiszabadul a tönkretett testből.

Az éjszaka megölt ember sem szenved tovább. Renner úgy képzei, kivitték a kertbe. Decemberben nem gond akár napokig ott tárolni a hullákat. Ő csak egyszer volt kinn a kertben, nem tudná pontosan felidézni a beosztását. Vannak dísznövények, padok, de különféle építőanyagok, felhalmozott téglák és csövek is, meg több köbméter homok. Építkezést tervezhetett a villa tulajosa, mikor még ő volt az úr a háznál. A homokdombot kezdi szétmosni az eső, és deformálja az is, hogy a nyilasok szeretik órákon át nedves homokban térdepeltetni foglyaikat.

Fönn a manzárdban sem alszanak mélyen és nyugodtan. Egyikük, az idős ügyvéd, kesereg, hogy soha többé nem lesz képes nyugodtan végigaludni egy éjszakát, örökké arra riad majd, hogy zacskó van a fejére húzva, és mindenfelől ütök.

A rádiókereskedő a nyilasok nevét memorizálja. Ha majd visszaáll a rend, a lehető leg-többről adattal tudjon szolgálatni a hatóságoknak. A többiek segítenek neki. Ő, csak ne lennének olyan sokan... Már lenni is próbálták összerakosgatni, kik ezek az emberek. Volt, aki ráismert egy boltosra, cipészre, akihez korábban járt. Orvos az ápolóra, bankár az al-tisztre, háztulajdonos a kertészre. Előfordult, hogy egy fiú a tanítójával került szembe a Vá-rosmajor-utca 37.-ben, ő mint fogoly, a tanító mint pártszolgálatos. És azután, hogy a fiú elkerült a fogdáról, a bent maradtak egymásra örökítették a tudást: „az a kis vékony nyi-las a Máté József tanító úr!” A rádiókereskedő alkalmazottaival együtt iratokat hamisított zsidók és katonaszökevények számára. Pestről hozták be őket. Itt, a Tizenkétkerben bukott le valaki a tőlük kapott katonakönyvvel, és eleget verték ahhoz, hogy köpjön.

– Vidra Mihálynak hívják a kerületvezetőt. Fodrász. A Győri-úton van üzlete.

– Nem ő a legrosszabb. Ha már fodrász, ott van a Hajgató. Az, kérem, itt harapófogó-val tépi az emberekről a szőrt.

– Két Hajgató van. Apa és fia. Az apa Lajos. A fiú nem tudom mi.

– Sajnos én se. Lehet, ezen fog múlni, hogy nem akasztják föl. Egyébként lenn azt hal-lottam, a feleség úgyszintén benn van, és veri az embereket, meg még egy Hajgató-lány is van. Nercbundában jár.

– Menjünk tovább... Kerületvezető-helyettes Dési testvér. Miklós?

– Én úgy hallottam, Dregán. Töpszli, bajszos ember.

– Ugyanaz lesz. Menetközben magyarosított.

– Uraim – mondja Renner –, még nem biztos, hogy túléljük. És honnan tudják, hogy reggel nem szólok nekik, hogy itt valakik már a feljelentésüket tervezik?

– Igaza van.

– Renner úr, én láttam, hogy mivé verték a maga fejét. Az nekem elég. És hallottam, hogy miért lett behozva.

– Megtisztel, doktor úr. De kérem, használjuk ki az alkalmat, és aludjunk. Amíg hagy-ják. Vagy legalább pihenjünk.

– Emlékszem magára, Renner úr. Amikor behozták. Megértem, ha maga nem emlék-szik énrám. Az a sok élmény egyszerre! Engem aznap este helyeztek át ide, a manzárdba. Magát meg akkor vették kezelésbe. Megható volt, ahogy próbálta a lelket tartani a társa-iban. Mi lehet velük vajon?

– Ötöt most dobtam a Dunába. Úgy értem, már meg voltak ölve. Egyet, ha igaz, elen-gedtek. És folyamatosan hoznak be újakat a gyárból. Maga biztos nagyon jó ügyvéd volt, kedves doktor úr. De tényleg pihenjünk, amíg mód van rá.

Renner fiatalabb a feleségénél, és idősebb a szeretőjénél. Majdnem pontosan ugyanannyi év választja el a férfit az egyik nőtől, mint a másiktól. Teréz, a felesége átlagos küllemű bar-na nő, Irén feltűnő szépség. A szegény keresztény fiatalember beházasodik a gazdag zsidó családba, aztán, mihelyt biztos pozícióra tett szert, nem tagadja meg magától az élvezete-ket, sőt, alig várja, hogy megszabadulhasson az öregebb és csúnyább nőtől. Természetes, hogy mindenki ezt a történetet tulajdonítja nekik. Ez felel meg a tapasztalatoknak. Vagy ha nem a tapasztalatoknak, akkor a regényes képzelődések körén kívül eső világról kiala-kult masszív elgondolásoknak. Ezzel nekik is tisztában kell lenniük. Amikor a nyilasok be-hozták őket, és a fejükre olvasták undok bűneiket, csak ordítással és röhögéssé erősödött a régóta fülükben kavargó sutyorgás és kuncogás. Mellesleg másképp történt. A későbbi férj és feleség gyerekkora óta ismerte egymást. Egy házban laktak. És a zsidó családnak ugyanolyan rosszul, vagy kicsivel még rosszabbul ment, mint a kereszténynek. Helyzetük annyiban is hasonlított, hogy a lány szintén félárva volt, és szintén volt kisebb testvére, aki-ért felelősséggel tartozott. A fiatal lányok a legtöbb esetben lenézik a velük egykorú fiúkat, idétlennek látják őket, és a náluk évekkal idősebb fiatalemberekhez vonzódnak. Akiknek nincsenek pattanásaik, nem pihe nő a képükön, hanem már bajuszt vagy barkót viselnek. De kivételek mindig vannak. Renner nem látszott idétlennek. Teréz szemében biztosan nem. Renner öccse pont olyan idétlen volt, amennyire egy kissrácnak lennie kellett, emi-

att még jobban megmutatkozott, a nagyfiú mennyire más. És ott volt még a Laci, akinek a nagylánya a moziban véletlenül se ült volna a közelébe, míg a Renner melletti zsöllyét ellenérzések nélkül foglalta el, és nem húzódott el, ha karjuk-válluk összeért. Félelmetes cselekményfordulatoknál a kezébe kapaszkodott. A nagynövésű fiú erős csontjai kissrác helyett férfit mutattak. Nem esett rosszul, amikor a kéz a térdére keveredett, vagy a combjára. Tisztában volt vele, hogy érezhetné helytelennek, de félretette ezeket a meggondolásokat. Együtt jártak tánciskolába. Amikor Renner örökölt, és szakmát tanult, majd betársult egy üzembe, közelről látta, milyen nyugodtan és eltökélten törekszik előre. Azokban az években a fiatalember nem futkosott még nők után. Nőnek ott volt neki Teréz. Éveken át jó, és egyre jobb megoldás. Amikor más nők kezdték vonzani, akkor sem hanyagolta el a feleségét sem az ágyban, sem társadalmilag. Már benne jártak a zsidótörvények korában, amikor gyerekvállalásra szánták magukat. Aztán ahogy a zsidók helyzete rosszabbra fordult, Renner zokszó nélkül, önzetlenül segítette Teréz családtagjait. Olyan emberek mind, akiket becsül, és akik becsülik őt. Közülük is egyre többen tudnak róla, hogy nőzik, biztosan van, aki neheztel rá, de egyikük sem érezteti vele. Teréz nagybátyját a gyárban alkalmazta Renner. Együtt hozták be őket a nyilasok. Második napon kivitték a kertbe, és lelőtték. Mielőtt kényszernyugdíjazták, a székesfővárosi rendőrfőkapitányságon dolgozott. Tanácsos volt. „Gyere zsidó, most le leszel löve.” „Értettem. Szervusztok.”

„Tudod, mi a te szerencséd?” kérdezte az egyik nyilas, a Bittner Ferenc. Renner a fejét rázta, nem tudja. „Hát hogy nem fordítva van!” rikoltotta a Bittner, és gumibottal ráhúzott a talpára. „Hogyha keresztény nőcskéket használsz ki és zsidó vagy, akkor minimum megnyúzunk, elhiszed?” Bittner munkás, momista. Savanyú a szaga. Renner nemrég még legyintett volna, ha olyat hall, hogy valakiről lefejtik a bőrt, most már úgy látja, plauzibilis.

Azt sem értette, miért verik a talpát. Fájt, váratlanul és felfoghatatlanul fájt, de neki nem jutott volna eszébe. Ő, ha fájdalmat akar okozni valakinek, ami eleve nem valószínű, akkor pofon üti vagy a fenekére csap, ahogy a szülők szokták a gyerekeiket fenyegetni. De a láb, és annak is az a félreeső része soha eszébe nem jutott volna. A lánya kicsi lábát látta maga előtt, amit csecsemőkorában sokszor megcsókolt. Rózsaszín, puha felület. A felnőtté már nem olyan, és mégis megvan az érzékenysége. Honnan tudják ezek? Tanulták valakitől? Vagy szisztematikusan végigpróbálnak minden testrészt és minden eszközt?

Gáll, a cipész árral dolgozik meg valami fogóval, amelyet Renner soha korábban nem látott. A körmöket támadja meg kézen-lábon. Ráki József parancsba adja, hogy nyisd ki szád, és szemlét tart. Ha aranyból készült koronát, tömést lát, kombinált fogóval benyúl, és kiszedi. Rennernek, szerencséjére, csak viplája van. Teréz nagybátyjának szájából Ráki testvér több koronát kiszedett, mielőtt megölték. Teréznek is volt arannyal kezelt fog. Már nincs. Rennernek két oldalsó fogát törte ki egy rúgás. A nyelve azóta sem szűnik meg a sebet tapogatni.

Egyszer, egy kérdésre dadogva válaszolt. Legtöbbször nem vették észre. De a tanító nyilas, Máté József, fölnevetett. „Na mi van, a t-t-t-tisztelt v-v-vasgyáros dadog?”

Nem!, dadogni azért se fog nekik.

Három napra rá hozták be Irént. Még parfümillata volt, amikor belökték közéjük. Renner, a szeretőjét nem ismerte meg, akkorára dagadt a feje. Terézt ismerte meg előbb. Azt a kolléganőjét sem ismerte meg, akit első este úgy hagytak helyben, hogy az arcán elfertőződtek a sebek, és begyulladtak. Valami piszkos szerszámmal ejtettek rajta sebeket. Ad-digra már merő egy genny volt az egész fej. Részben azért kínozták, hogy Irén tartózkodási helyét elárulja. Nem árultalak el, súgta az elgennyedt arcú lány, akit másnap reggel kivittek, és többé nem hoztak vissza. Renner is azt mondta, nehezen érthetően, a földagadt, rosszul mozgó ajkával, üdvözlés helyett, hogy nem árultalak el.

„Én nem is árulhattalak volna el, mert nem tudtam, hol laksz”, suttogta Teréz.

„Köszönöm.”

„Nincs mit.”

Reggel meg kell jelennie a Védelem és Megtorlás Csoport irodájában, Bokor és Megadja főtestvérek előtt. Két Bokor van, a fiatalabbik, Dénes a csoportvezető, a bátyja közönséges nyilas, de mégsem egy a sok közül, mert az egyik legkegyetlenebb bántalmazó. Megadjáéknál fordított a felállás: az idősebbik, Ferenc a csoportvezető-helyettes, és az öcsce beosztott. Azon az estén, amikor Irén bekerült, Megadja Ferenc állította le az orgiát. Ha akkor közbe nem lép, Rennerék már nem élnek. Másrészt Renner télikabátját megtartotta magának. Ott lóg a fogason, árpádsávossal az ujján. Egyébként nem ugyanaz a méretük, Megadja Ferenc jóval alacsonyabb és vézna is, találhatna jobban ráillő kabátot, ha akarna. Richtig a Renneré kell neki.

A falnak fordulva egy ember áll. Renner nem emlékszik rá, hogy látta volna, mostanában hozhatták be. Véres. Új lehet neki a környezet, amit Renner ismer már, de azért frissen benne él még az első belépés élménye. Ilyen helyen korábbi életében sose járt. Filmben látott hasonlót és az Operában. Mintha belökték volna egy díszletbe. Az ajtóval szemben bakacsinfekete a fal. Óriási zászlók és arcképek emelkednek ki a sötét háttérből. A fal előtt hosszú asztal, fekete anyaggal beborítva. Ráállítva ezüst gyertyatartók és egy fehér koponya.

A fogoly orra megsérülhetett belül, bugyborékolva lélegzik, és vércsíkok húzódnak orrától, szájától lefelé, végig a nyakán. Megadja magára hagyja, Rennerrel foglalkozik. Arra utasítja, hogy menjen át az utca túloldalára a hentesboltba, és hozzon át húsárut, a péktől pedig kenyeret. Ha ezzel megvolt, jelentkezik az Adler kulcsáért. Kísérővel elmegy a Gizella malomba lisztet vételezni. Mindezekhez írásos utasítást kap, úgynevezett szolgálati jegyet. Továbbá a gyárat működtetni kell, mert a Honvédség egyes ott gyártott termékeket folyamatosan igényel. Őt magát oda nem eresztik, annyira nem bíznak még benne. Ki lesz nevezve valaki, aki a Tizenkétkernek tartozik felelősséggel, és akinek minden felmerülő kérdését Renner innen fogja megválaszolni.

Nem mondja, hogy igenis, csak bólint. Idegen tőle a katonás stílus meg az alázat, még így összeverten is. Fordul, indul az ajtó irányába, de Megadja utána szól:

– Várjon, Renner úr, ne siessen!

Idáig tegezte. Renner visszafordul. Megadja a foglyot utasítja:

– Te zsidó, te fordulj meg. – Aztán megint Rennerhez: – Legyen olyan kedves, és adjon neki egy szép pofont, Renner úr, mielőtt távozik. Körbélyegzőset. Emlékszik még, milyen az. Vagy nem? Ugye bízhatunk a memóriájában?! Na, menjen csak közelebb! Nem? Akkor te, zsidó, te méssz oda! Menjél csak helybe a pofonodért! Renner úr, tessék csak. Adhat kettőt is, ha jólesik. De ha nem ad neki, akkor itt, most, azonnal lepuffantom. Magára fog fröccsenni az agya.

A fogoly egyik szemét nagyrészt takarja a beduzzadt szemhéj. De a másik elég higgadtan Rennerre szegeződik.

„Ez most megjegyyez magának. Ráadásul a Megadja többször a nevemen szólított a füle hallatára.”

– Sajnálja a tenyerét, Renner úr, vagy mi?

Rennernek innia kell, azonnal. Bár erre nem kapott utasítást, sem engedélyt, lemegy a konyhába. Ha lebukik, nem érdekes. Lőjék agyon. Vagy verjék agyon.

Senki se áll elé, hogy mit akar, csak a köszönés állítja meg a konyha küszöbén.

„Kitartás! Éljen Szálasi!”

A konyha küszöbén áthaladva mondja ki: „Kitartás!”

Nyugodt lépésekkel a kredenchez megy, hogy bort töltsön magának. Ott veszi észre, hogy van pálinka is. Az üveg ismerős. Abból a húszliteres készletből lehet, amit Irén lakásán tárolt. Hát akkor mért ne ihatna belőle?

Az első pohárkát csak magába dönti, gyorsan. A másodikat körbeemeli, mindenki egészségére.

Egyébként meg, ha italt lát maga előtt, és nem nyírják ki miatta azonnal, miért ne ihatna most már belőle, függetlenül attól, hogy az övé volt-e vagy sem?

Pálinkás lett a tenyere. A konyharuhába törli. Piros nyomot hagy. Úgy látszik, valamicske vér a kezére tapadt a megpofozott ember képéről.

Elsősorban nem magánhasználatra szerezte be a nagy mennyiségű égetett szeszt, hanem mert az hónapokig, akár évekig eláll, nem romlik a minősége. Ha véget érnek a harcok, azt gondolta, akármire elcserélheti. Például tejre, húusra, kenyérre. Vagy benzinre, vasra. Így okoskodott hónapokkal ezelőtt.

Simán kiengedik az örök, természetesen szolgálati jegyének bemutatása után. Egyiküket most látja először, a másikkal találkozott már. Az is emlékszik a találkozásra. Olyasféle elégedett szemhunyorítással pillant a lilába borult arcára, mint a festő az általa kipin-gált lakás falaira.

Erősen dörögnek az ágyúk, és nemcsak kelet felől. Lehet, hogy a hegyek kavarrják össze a dörejeiket? Repülők zúgnak, de nem láthatók.

A hentes nincs benn az üzletben, a segéd áll a pult mögött. Szintén nyilas, karszalagja is van és puskája, a fehér csempés falnak támasztva, a keze ügyében. Ott volt akkor, amikor egyszerre kínozták Rennert Irénnel és Terézzel. A hentessegédről mindenhol csorgott a verejték, nekivetkőzött. Nem csoda, hogy első szóra nem adja oda a szállítmányt. Rennernek megint be kell mutatnia a szolgálati jegyet. Amúgy az áru ki van készítve. Két fonnott, fedeles kosárba pakolták a húsokat. Falusiak jönnek ilyen kosarakkal, hogy eladják a fölöslegüket, és egy kis pénzhez jussanak, most ezeket a nyilas őrzáratok elkobozzák tőlük a Délivasúton. Kijelölt üzletben, hatósági áron értékesítik a lakosságknak. A bevétel a kerületé.

A hentessegéd hirtelen közlékenyvé válik. Ő viszi az üzletet, mióta a mestere megsebesült a Dunaparton. Úsztatni voltak, és az egyik kísérő lábom lőtte. Testvér a testvért! Közben meg a fia, szépreményű gimnazista fiatalember, ma indul Németországba kimenekítő vonattal. Most, amikor minden keresztény magyar emberre szükség van, jó, hogy Renner rátalált a helyes útra. Még ha kellett is hozzá egy kis segítség... A segéd hunyorít. Ő tényleg mindent megtett. Kijön a pult mögül, ajtót tár Renner előtt.

– Akkor inntül te is velünk kosztolsz, testvérem... Bízhsz benne, nálunk jól főznek. Egyszerűen, böcsületesen, de ízletesen. – Nagy hentesöklével Renner vállába bokszol. – Szívvel-lélekkel!

Nehéz kosarai kétoldalt a lábaihoz ütődnek. Amúgy sem egyenes tartásáról ismerhető fel, most erősen meggörnyedve baktat a nyilasház felé. Látható szemben a Putsay-pékség is, következő megbízatásának célpontja. A friss kenyér illata nem érezhető, de a kapunál kokenkul várakozók egyértelműen kijelölik a helyet.

Szemből, a Csaba-utca sarok felől pártszolgálatosok csoportja jön. Embereket fognak közre. Látva a kapuban posztoló örököt, az egyik pasas utolsó kísérletet tesz, hogy kikönyörögje magát. Megáll, összekulcsolja a kezét, mintha imádkozna. Hátulról kap egyet a vállá közé, puskatussal. Előreesik. Ott terül el a kapuban. Renner átlép rajta. Hazaér: szolgálati jegyének újbóli felmutatása nélkül engedik be az örök.

Ha már úgyis a konyhában jár, mi lenne, ha ismét magához venne egy korty pálinkát?

Az autós beszerzőútra a Robit adják mellé kísérőnek. A nyilas kedélyesen üdvözlí. Úgy lát-szik, szívesen indul kocsikázni Rennerrel. Egyébként felderül a láttára Renner is. Elcso-dálkozik magán: nem mindegy? Úgy látszik, nem! Számít, hogy Robi jó kedvvel jön ve-le, és az is, hogy nem valamelyik vadabb nyilas felügyelete alá helyezték. Ahelyett, hogy idegen lakásokban kutatna, rabolna, pofozkodna, nőket erőszakolna meg, Robi közön-séges beszerző úton jár – és láthatólag nem bosszús emiatt. Eszerint nyilas viszonylatban a jámborabbak közé tartozik. Amikor az Adlert kurblizza, Renner lábában nem remeg az ín, hogy a gázba taposson és elgázolja.

– Mik vannak – nevet fel Robi, mikor elhelyezkedik mellette –, ma hoztak be egy ip-sét, aki innen a szomszédból lécelt le október tizenhatodikán. A sarokház, a Csaba-utca 9. A hatalomátvételtkor rögtön kijött egy raj, csillagos ház volt, és ki volt szemelve a pártszer-vezet számára. Egy valakit ott helyben likvidáltunk, egy csomó embert elvittünk. És ez az ipse, mintha megszagolta volna, tíz perccel a raj kiérkezése előtt kislisszol a házból! Itt bujkál a környéken egész ma reggelig. Több mint két hónapig! De most megkerült. Ad-ja az ártatlant, ő nem zsidó. Na persze, amíg a gatyáját le nem cibálják róla. Lenn csücsül a fogdán, további intézkedésig.

– A feleségem? – kérdezi Renner. Nyugodtan szeretné kérdezni, mintha annyira nagyon nem volna fontos, épp csak felvetné a dolgot, de megremeg a hangja. – És a titkárnőm?

– Megvannak a bukszák, ne majrézz.

– Verés?

– Én mostanába nem vertem őket. Szerintem mások sem. Mondhatni aranyéletük van. Az utolsó nagy verés óta. Amúgy egy asszonynak se ártott még meg két-három füles.

Renner nem válaszol. Szemből repülőgép jön, alacsonyan. A Várat géppuskázza. A bás-tyákról lőnek rá. A repülő sértetlenül tovább halad.

Lennének még kérdései. Okosabb nem felvetni őket.

– Szerintem úgy lesz, hogy legközelebb, ha összeállítanak egy csoportot, ami Pestre megy, a gettóba, abba legalább az egyik be lesz osztva. Átsétál, és odaát biztonságba lesz. Nagyjából.

Melyik?! Követelték, hogy válasszon. Mosolyogva, játszva a jóindulatút. Szigorúan, mint a tanár bácsi: értse meg, nem tarthatja meg mind a kettőt! Kötelező választani. A fülébe harsogva, gumibot- és széklábütésekkel nyomatékosítva. Olyan nincs, hogy nem választ. Az egyiket élve hagyják, csak mondja ki végre, hogy melyiket akarja. És alászolgálja, sétál-hatnak kifelé, élhetnek tovább, ahogy nekik tetszik. A harmadikkal pedig ne törődjenek. Soha többé nem hallanak felőle.

Akkor azt mondta magának: ha nem választott, amikor nagyjából szabadon tehet-te, nem fog azután választani, hogy elvették a szabadságát. Nehogy már annyi legyen a sza-badsága, hogy eldöntse, melyik nő életét adja oda.

Azt is mondta, hogy ezektől kitelik, hogy azt öljék meg a szeme láttára, akinek életét elkérte, és a másikkal küldik haza.

Úgy érezte, megértik őt mind a ketten, és nem haragszanak rá. Elájult, és egy időre minden könnyű lett.

Kénytelen belátni, hogy egyes dolgokban lehetett volna óvatosabb. Például a katonaköny-vébe nem Irénnel kellett volna bekörmöltetnie az alkalmatlanságát tanúsító szöveget. Irén írása kivételesen karakteres, és ha valaki belenéz a cég könyvelésébe, észreveheti az azonos-ságot. Csak gyanakodni kell hozzá. És ezek gyanakvóak. Vannak köztük fiatalok és öre-gek, férfiak és nők, csúnyák és szépek, soványak és kövérek, okosak és buták, ezer vonat-kozásban különböznek, de bizonyos dolgokban egyek, és ezek közül az egyik legfonto-sabb, hogy gyanakvóak. Legalább elváltotathatta volna az írását. Vagy még jobb lett vol-na, ha másvalaki csinálja.

Igen, de ez csak egy bűn a sok közül, és ha Renner mindent másképp csinált volna, az már nem is ő lett volna, hanem valaki más.

A malom igazgatója akkurátusan átvizsgálja papírjaikat. Szemüveges, számonkérő tekintetű férfi. A Tizenkettedik kerületi szervezet tagja, régebben félévig ő volt a vezető, ehhez képest egyiküket sem ismeri.

Nem keltenek jó benyomást a Renner szeme körüli monoklik sem. A többnapos borosta.

De a szolgálati jegy rendben van, Szabó testvér utasítást ad a liszteszások berakodására.

Visszafele jövet a Horthy Miklós-hídról lenézve, a köveknél két vagy három hullát lát-nak, félig a vízben, félig szárazon.

– A mieink? – tűnődik Robi.

– Nem hiszem – válaszolja percekkal később Renner. – Ilyen rövid távon az áramlás nem teszi ki őket.

– Akkor ezeket a partról lőtték be. A Lánchíd magasságában. Mi is csináljuk. Van, hogy egy éjjel három csoportot hozunk le. Majd meglátod. Ha így folytatod, nemsokára fegy-verrel is el leszel látva.

– Az ebéd mi lesz?

– Előtte még teszünk egy kitérőt. Hozzám, a XI. kerületbe. Látni akarom, rendben van-e a lakás.

Robi felesége is nyilas párttag, de ő a lakóhelyük szerint illetékes szervezetben tevékeny-kedik. Renner nem firtatja, miért mozognak külön pályán. Robi magától szolgál magya-rázattal:

– Nálunk a kerületben nincsenek viták. Más szervezetekben rendszeresen összeakasz-kodnak az aggilis testvérek. Már akkor marták egymást a posztokért, amikor azokkal még nem járt haszon, csak törődés. A testvérnőkről nem beszélve, azok időnként effektíve haj-ba kapnak. Mi ellenberger a Tizenkétkerben ahhoz tartjuk magunkat, hogy alárendeljük az akaratunkat a közös érdeknek. Aki végképp nem állja valamelyik másik testvér vagy testvérnő társaságát, az csendesen elhúzza a búsba.

Az asszony nincs otthon. Robi számíthatott rá, hogy így lesz. Egy kis bársonyzacskót, ami a kabátzsebében volt, a konyhaszekrény polcára tesz, a tányérok mögé. Zsákmányrészt, jutalék. Sokkal több energiát nem érdemes az elrejtésre fordítani, számos alkalommal be-bizonyosodott, hogy ahol igazán keresnek, igazán minden előkerül.

– Van kedved borotválkozni, Renner?

– Hú, az jó lenne.

– Én meg addig ráülök az itthoni klotyóra. Mégis más.

– Tudom.

Most nem puska van nála, hanem pisztoly. 9 mm-es tiszti Frommer. Renner a tükör-ből látja, hogy a kezében tartja. Neki van igaza. Egy fordulás, a borotvával egy nyisszan-tás... Annál rendesebb tőle, hogy kölcsönadja a borotváját. Kényes művelet, a szálak be-lepték az arcot, de alattuk alig varasodó sebek feszülnek. Renner inkább egész szőr-csomókat ott hagy, csak ne folyjon megint a vére.

Tényleg nem időznek soká.

Robi eredetileg díszműves, de évek óta a MOM-ban dolgozik gépmunkásként. Ahogy összerakják Rennerrel a dolgait, kiderül, egyidősek. Idén töltötték be a harmincat.

Függetlenül attól, hogy Renner a hozzátartozói által ki van szolgáltatva a nyilasoknak, a hamisított katonakönyv is amellet szól, hogy maradjon köztük. Ha elmenne, akárki megállíthatná az utcán, és kérdőre vonhatná, hogy miért nincs valamelyik harcoló ala-kulatnál. Rövid úton kivégezhetnék. Egyre többen csapódnak a szervezethez ilyen számí-tásból, mondja Robi. Kezdve mindjárt a kisebbik Megadján, aki katona volt, és egy el-távozás után nem ment vissza a csapattestéhez. Amit azóta állítólag szépen fölmozsol-tak a ruszrik. A kerületnél meg egyelőre biztonságban van, a feleségével és kisgyerekével együtt, a bátyja védelme alatt. Ha egy pincében rejtőzködne, és idegen nyilasok találná-

nak rá, felkoncolnák. Így viszont karszalagja van és puskája, és ő kutatja át a pincéket, ő hoz be katonaszökevényeket.

Renner cserébe azt meséli el, hogy az ő öccse is katona. Aggódik miatta. Eddig jól ment a sora, az egysége nem került harcba. Hónapokig lébecoltak Vácon, a srác egy ot-tani lánynak udvarolt. Lehet, neki jót tett az egyenruha. Korábban nem voltak sikerei a nőknél. Szegény srác, amikor bárányhimlővel feküdt, képtelen volt uralkodni magán, elvakarta a hólyagjait, csupa lyuk az arca. Nemrég átirányították őket a Duna innenső oldalára. Vagyis még mindig nem az oroszok közelébe, hanem tőlük távolabb. Esztergom irányába vonultak.

– Akarsz egy nőt? – kérdezi Robi. – Napok óta nem baszol. Hogy bírod?

– Köszönöm. Megvagyok.

– Neked, aki akkora forgalmat bonyolítottál, szar lehet hirtelen leállni.

– Még bírom.

Robi értelmesebb Lacinál, az máris látszik.

Vajon Laci lesz a gyár kinevezett vezetője? Nem lenne meglepő. Nála van minden kész-pénze, amire a nyilasok még nem tették rá a kezüket, meg némi arany és ékszerek. Egy vaskazettában adta át négy nappal az elfogásuk előtt. Mert Laci makulátlanul őskeresz-tény, és a felesége szintén. A nő korábban a gyárban dolgozott, Renner egyszer-kétszer le-fektette. Egyébként is hozzájárult volna az esküvő költségeihez, de erre való tekintettel az egész cechhet állta. Kérdés, viszontlátja-e még azt a vaskazettát.

– Gyere velem! – mondja Robi, amikor leadják a kulcsot és a szolgálati jegyet. – A zsá-kokkal nem mi foglalkozunk, majd behordatják foglyokkal.

Lemennek a konyha szintjére, és eggyel még annál is lejjebb. Rennerben most áll össze a helyszínrajz: a lejtős telekre épített villa kerti földszintje egy emelettel mélyebben van, mint az utcai. A lenti földszinten van a konyha és a spájz, és ahová lejutnak, az az igazi pince. Láthatólag a nagyobbik részét fogdaként használják. És van raktár, Robi oda vezeti be. Ruhák, nagyjából szétválogatva. A szemébe ötlük egy kék kockás kislánykabát, a lánya mérete. Többen válogatnak, cekkerbe, szatyorba tömik a kiválasztott darabokat.

– Ott, nézzed! Szemüvegek. Hoztunk be mindenfélét, van egypár napszemüveg. Meg vaknak való.

Aha, a szeme körül árulkodó foltok eltakarása végett vételeztet vele szemüveget Robi!

Kicsit persze fura lesz decemberben napszemüveggel járkalni.

Némelyik szár elnyaklott, egyes lencsék repedtek. Nem csoda. De a legtöbb ép. Leve-tették őket pofozás előtt. Vannak tokok is, egyes szemüvegek tokban érkezhettek be. Ren-ner kiválaszt egy bőrrel bevont fémtokot, és rátalál egy szarukeretes napszemüvegre, ami jól illik az arcára. Pirosas barnában látja ezentúl a világot.

– Pardon, szabad még egy gatyát...?

– Parancsolj. Kettőt is vihatsz.

Az előtér felől sikoltás, aztán sírás hallatszik. Robi kinéz, aztán visszaszól:

– Biztos, hogy nem akarsz egyet?

Renner felteszi a szemüvegét, úgy lép ki a raktárból. A gatyákat a hóna alá szorítja. Alig lát többet a villanykörte-nél. Emlékezetére hagyatkozva tart a lépcső felé. A konyhá-ban majd pálinkát.

Renneréket csütörtökön viszik be a gyárból, Irént pénteken lepi meg az aggodalom, hogy valami nem stimmel. Este átmegy egy közös ismerőshöz, hogy megkérdezze, tud-e vala-mit. Tőle értesül, hogy igen, bekövetkezett. Visszaszalad a lakásba, de csak annyi időt tölt ott, míg fehéreneműt, tisztálkodószereket tesz egy táskába. Az ajtót bezárja, és nyugodt lé-pésekkel lemegy a lépcsőn. Odalenn körülnéz: még nincsenek ott érte. Két sarokkal ar-rébb érve tud mély levegőt venni, addig küszködik, hogy megfékezze zihálását.

Másnap sem vonulnak ki Irénért. Szombaton aztán a ház elé gördül egy Wanderer típusú személyautó, és kiszállnak belőle a XII. kerületi szervezet pártszolgálatosai.

Ketten lent maradnak, elállják a kaput. A többiek először meggyőződnek róla, hogy bentről, az udvarból nem lehet-e átjutni másik utcára vagy házba, aztán csöngetnek be a házmesterhez, és kérdezik rá a nagyon magas, nagyon csinos kurvára, aki az ősszel kötözött a címre. És aki melleleg zsidó.

A házmester útbaigazítja őket, valamint, ha már zsidóügyben járnak, figyelmükbe ajánl egy másik ott lakó nőt is. Doktor Halasné valami mentességre hivatkozva maradt mindaddig a lakásában, de ki nem szarja le ma már a mentességeket?

Fölmennek, becsöngetnek. A házmester letről figyel. Tudja a dolgát, kiabálniuk se kell, utánuk megy a kulccsal.

Vele tartanak azok a nyilasok, akik addig a kaput biztosították. Együtt kutatják át a lakást. Megállapítható, hogy a lakó nemrég még ott volt. A spájzban rátalálnak a sonkára és más élelmiszerekre, a pálinkára. Irén háromfelé osztva rejtette el a pénzt, mind a három rejtékhelyet kikutatják.

A pénz miatt vélik úgy, hogy vissza fog jönni. Úgy okoskodnak, hogy Irén nem értesült Renner beviteléről, és valami más ok miatt ment el hazulról. Ha pedig értesült róla, akkor csak rémületében rohant el, előkészítetlenül. De mihelyt megcsikordul a hasa, és belegondol, mennyi értékes élelmet hagyott a lakásban, mennyi pénzt, visszajön. Vagy küld valakit, hogy pakoljon össze neki. Nekünk az már pont elég, mondják a nyilasok, kiszedjük belőle, hova bújt a rohadt ribanc.

Wébert, a sofőrt egy másik fiúval visszaküldik a Városmajorba, és, hogy ne menjenek üres kézzel, kicibálják elegáns utcai lakásából doktor Halasné, és beszállítják a nyilasházba.

Szombat van, délelőtt. Ott marad a lakásban Ráki és Bakonyvölgyi testvér. Ráki magas, sötét hajú, jóképű férfi. Azok közé tartozik, akik adnak a megjelenésükre. Ruházata már azelőtt is mindig rendezett volt, hogy a lefoglalt holmiból kezdetet öltözködni. Mindig tart magánál fésűt, és gyakran simít végig a haján, különös figyelemmel egy hosszabbra eresztett, homlokára simuló fürtre. A beszéde ugyancsak gondos, legalábbis, míg el nem ragadja az indulat. Ráki apja falusi tanító, református. Ennek megfelelően az elemi után a sárospataki kollégiumban folytatta tanulmányait, de történt valami, és kicsapták. A családjához, a faluba vissza nem mehetett, Budapestre jött hát, és beállt a Beszárthoz. A Szépilonán kezdett dolgozni. Befogadták: ott mindenki valami másnak készült eredetileg. Hamarosan villamoskocsit vezetett, és az üzemi nyilaskeresztes pártszervezet egyik motorja lett. Mígnem megint történt valami, aminek következtében Ráki sajnálatos módon kikerült a BSzKRT-től. A hatalomváltásig hátralévő években nyúltenyésztésből tartotta fenn magát. Bakonyvölgyi testvér sem Budapesten jött világra. Míg Ráki az ország keleti, ő a nyugati csücskéből érkezett várost hódítani. Fodrásznak tanult, elég ügyesnek bizonyult, bár a vendégeknek, különösen a zsidóknak, kelletlenül gazsulált. Különféle szalonokban fordult meg, és idővel a segítségig jutott. Az utóbbi években a Filmgyárban dolgozott, népszerű művészek frizuráját igazgatta. Tőlük már jobban viselte a leereszkedő bizalmaskodást.

Házasemberek mind a ketten, de gyermekáldás egyikük nászát sem kísérte. Az utóbbi időben, mióta hozzáférhető a zsidó lányok, egyet-egyet megketyyintenek. Nem mintha nem lennének meg e nélkül. Úgy vannak vele, mint télen a disznótorossal: egyszer-egyszer csak rákóstol az ember a hagymás sült vérre. Jóban vannak a fiatal testvérnőkkel is, és ez az egészséges pajtási viszony nem teszi féltékennyé a nejeket. Mindenesetre jelét nem adják féltékenységnak. Rákiné, Bokonyvölgyiné örül szerzeményeinek, a napról napra beérkező új bútoroknak, ruháknak, széptárgyaknak.

Ráki testvér egyebek mellett bizalmas jó viszonyt ápol azzal a Marcsikával, aki korábban a MOM-ban dolgozott, az utóbbi időben pedig Rennernél. Néhány hete, mikor oda telefonált a gyárba, és véletlenül Renner vette fel a kagylót, a gyáros azt mondta, sajnálja, de nem adhatja Marcsikát, mivelhogy éppen dolgozik. Azzal letette. Emiatt Rennernek kiutaltak egy extra verést.

Mikor Wéberék visszaérnek a Városmajor-utca 37.-be, Marcsi és Zsuzsi épp bent van. Megadja Ferenc Marcsit nevezi ki a gyár vezetőjévé. Egyelőre más tennivalója nem lesz,

mint a rovancs: számba venni, hány munkás maradt a gyárban, és minden zsidó eltűnt-e onnan. Hallva, hogy ismeretessé vált Irén lakcíme, és remélhetőleg hamarosan elkapják, a lányoknak kedvük támad megnézni a helyszínt. Visznek magukkal egy kosárka friss péksüteményt, ne éhezzenek a testvérek. Ezért az ötletért sokszor hálát adnak maguknak, mert egy teljes napig várnak Irénre. Közben igazi, minden részletre kiterjedő vizsgálatnak vetik alá az egész lakást, és jóízűen falatoznak, iszogatnak. De vasárnap délfelé már kezd elégük lenni, és azon tanakodnak, meddig érdemes várni. Nem túlzás-e a legnagyobb dologidőben egyetlen cafatért négy nyilasnak strázsát állni? Annyit tán mégsem ér egy rüfke, még a híres fekete Irén se. Meddig vártak volna rá, sose fog kiderülni: vasárnap délfelé Zsuzsi meghallja a cipősarkak kopogását a gangon. Felemelt mutatóujjal inti csendre a többieket. Ráki marad, ahogy már jó ideje, a fotelben ülve. Zörren a zár, nyílik az ajtó. Belép a lány, és meglátja szobájában az idegen férfit. Ugyanabban a pillanatban becsapódik mögötte az ajtó. Visszafordul. Bakonyvölgyi a szobába taszítja. Megtántorodik, de nem esik el. Meglátja az ágyán a két ismerősét.

– Kurva sokat vártunk rád, bűdös kurva.

És még ekkor is próbálkozik: köszön, bemutatkozik a hamis nevén.

– Kuss.

Bakonyvölgyi Károly a lány hajába markol. Amennyit csak tud, a csuklója köré teker belőle, és annál fogva lerántja.

Nincs sikitás. Ütések csattogása, puffanása van. Ráki feláll a fotelből, hogy hasba rúgja.

– Ne – kérleli Irén. – Szépen kérem.

A másik két lány kacag az ágyon.

Irén a tavaszi rendelkezések értelmében lett elbocsátva. Nyár elején aztán távoznia kellett a lakásából is. Elfogadhatatlan volt számára, hogy másokkal összeköltözzön, kijelölt házba vonuljon. Egyedülálló lévén, aki nem volt köteles gyámoltalan idősök vagy kisgyerekek életben maradási esélyeit mérlegelni, hamis okmányokkal elpucolt Budapestről. Hónapokig dekkolt a Balaton mellett, az üdülőövezetben, amely boldog szédületben ünnepelte hirtelen beállt zsidótanságát. Nagyokat úszott, sétált. Úgy leburnult, mint még soha. Egyszer a Budapestet támadó repülőgépek éppen közte és a nap között húztak el, árnyékuk a szemhéját cirógatta. Máskor a vízből nézhette vonulásukat. Csak a gyárat ne érje találat, fohászodott, Rennert ne érje baj! Hagyta, hogy árja tenyerek vigyék fel bőrére a napolajat, öleljék derekát tánc közben. Feleségül kérte egy ízes beszédű vidéki fiú. Egy igazi Lajos. Komolyan gondolkozott az ajánlaton, a makulátlan családban meghúzódva viszonylag biztonságosan átvészelné, ami a háborúból hátravan. De egy flört erejéig átengedni magát nem ugyanaz, mint hónapokra, évekre, egy teraszon összesimulni majd szétválni nem ugyanaz, mint hitvesi ágyba bújni, közös szekrényekbe pakolni, Lajosnének lenni. Az ősz beálltával fogyatkozni kezdtek az emberek a tónál, napról napra aggályosabb volt az ott tartózkodás. Érezte, hogy gyanakvó bennszülöttek vizslatják arcát és gesztusait. Egy reggel az utca túloldaláról látta, amint a csendőrök feltartott kezű családát kísérik ki az egyik szállodából.

– Zsidók – mondta valaki mellette. Pont mintha azt mondta volna: egerek.

Irén visszaóvakodott a fővárosba. A Délivásúton Renner várta, és egy fiatal nő, aki, mint kiderült, azóta került a gyárba. Ő vette át a könyvelést.

– Marcsihoz megyünk – jelentette be Renner. – Marcsi volt olyan kedves, és megengedte, hogy nála aludjál. Nem fogunk taxit, itt lakik a közelben.

Úgy mentek hárman egymás mellett a budai utcákon, mint bizalmas ismerősök. Irén tudta, hogy nem borulhat Renner nyakába, és a kezét sem foghatja meg. Már akkor, útközben köszönetet mondott Marcsinak a szállásért.

Marcsi nyilván tud róla, hogy ő zsidó származású. Hát persze, máskülönben miért is ne mehetne a saját lakására vagy szállodába, és miért ne dolgozhatna megint a cégnél?

Abból, ahogyan a kereszteződésekben kanyarodtak, Irén kiérezte, hogy Renner nem azon az estén kísérte Marcsit először haza, és nem először értek egyszerre a kapuhoz, de

ezúttal a férfi nem ment fel a lakásba. Egy táskányi élelmiszert hozott magával, amit a lányoknál hagyott, mielőtt elszetett.

Marcsi férjénél volt, az ő nevét írták ki a lakásajtóra, ám a férj nem volt jelen, szó sem esett róla. Meglehet, a harctérre került vagy hadifogságba, esetleg eltűnt vagy meghalt, anélkül, hogy különösebben fájó sebet hagyott volna maga után. Zsuzsi nevű barátnője lakott Marcsival, aki szintén az utóbbi hetekben lett a vasgyár alkalmazottja. Korábban a MOM-ban dolgoztak mind a ketten.

– Renner azért jobban megbecsüli az embert – magyarázta Zsuzsi –, de hát ezt te is tudod, Irén. – Úgy nézett Irén szemébe, hogy nem sok kétség maradt, közös tudomásuk szerint mi mindenre terjed ki a vasgyárosnál tapasztalható megbecsülés.

Irén bólintott. Libamájkonzervet ettek, és balatoni fehérbort ittak hozzá. A táska alján selyemharisnyák lapultak. Három pár – kétségtelenül a három lánynak. Marcsi és Zsuzsi fiatalabb Irénnél, de nem sokkal, és elég csinosak mindketten. Marcsi Szelezckyre hasonlít, Zsuzsi Murátira, Irén pedig Karádyra. Rennernek ellenben nem akad megfelelője a honi sztárgarnitúrában. Az átlagnál sokkal magasabb, széles vállú, de hajlott hátú. Arcvonásai olyan élesek, kemények, hogy inkább illene egy western szereplőgárdájába, mint a könnyelműségükben is szeretetreméltó dzsentriket, skatulyából kihúzott katonatisztek, mély érzésű parasztokat szakmányban alakító magyar színészek közé. Mielőtt gyártulajdonossáig vitte, állt maga is gép mellett, ennek emlékeként egyik ujjá hiányzik. Mit ad Isten, pont az egyik gyűrűsujj. Sokszor, miközben valakinek betanít egy fogást a gépen, felmutatja a csonka kezét: így jársz, ha nem az előírások szerint dolgozol.

Megosztoznak a selyemharisnyákon és a libamájkonzerven is. Sokat nevetnek, bár nagyon kell vigyázniuk, nehogy a kerülendő témák közé tévedjenek, és ilyenből számos van.

Vajon szopnak ezek a lányok?, fontolgatja Irén. Vagy odaadásuk abban kulminál, hogy karót lehet a combjuk közé verni?

A lányok kedvesen fogadták, örökre mégse maradhatott náluk. Hétfő este érkezett Budapestre, szerdán már kióvakodott a városba. Másodunokatestvére kereszténynek számít, és a munkahelyén simán el lehet érni telefonon. Megbeszéltek egy találkozót délutánra, a Duna-korzóra.

– Még sose voltál ilyen barna – állapította meg a másodunokatestvér.

– Még sosem nyaraltam ennyit – felelte Irén –, mondjuk kinyaraltam magam egy évre előre is, már ha élek addig. Ha nem, akkor bónuszt kaptam napból – tette hozzá. És lágyan visszamosolygott az előtte elsétáló német katonára. – Na te se valószínű, hogy nyaralsz majd a jövő nyáron, kis pofám.

– Tudok lakásokat – mondta később a másodunokatestvér –, amik üresen állnak. Tudod, a zsidó lakók kimentek belőlük, és valamiért keresztények még nem foglalták el. A legtöbbre persze rögtön lecsaptak, de néhol egy-kettő kimaradt.

– Hogyan?

– Legtöbbször nem lehet tudni. Az egyik esetben véletlenül tudom: egyszerre ketten is rástartoltak, a helyszínen jól összeszólalkoztak. Fenyegették egymást a gangon, befolyásos rokonokra hivatkoztak, ilyen minisztériumban, olyan kormánybiztosságon, akik majd jól elintézik a másikat, képzelheted. Okos enged, számár szenved alapon aztán visszavonult mind a két fél. Mentek máshova, más zsidólakás-címekre. Neked ugye vannak őskeresztény papírjaid? – A pillantása Irén mellére tévedt, oda, ahol a csillagnak kellett volna virítania.

– Derék kislány vagyok – mondta Irén –, a romlatlan magyar vidék virága.

– Akkor jó. Kresz Géza-utca? Mit szólsz hozzá?

– Hú, az jó közel van a vasgyárhoz...

Nem ment ingyen, de Renner finanszírozta az akciót. Végül mindösszesen egy hétig lakott Marcsi budai lakásában Irén. Addigra már tudta, hogy Marcsi és Zsuzsi ugyanazokat a krémeket, kölniket használják, és napra pontosan egy időben szoktak menstruálni. Lelépett, mielőtt hozzájuk igazodott volna. Megölelték, megpuszították egymást, amikor elbúcsúztak.

Renner már másnap délután felugrott hozzá. A szobaajtóban vetkőztette le. Az ágyig nem jutottak el, de a vasgyáros ebben az esetben sem mulasztotta el a kellő pillanatban

megszakítani a közösülést. Az egyik barna combot végigspriccelte térdtől majdnem csípőig. Hosszú volt pedig az a comb, na de a távollét se volt rövid.

Két szeretkezés között referált a gyár helyzetéről. Fölvett egy csomó embert, akikről tudta, hogy zsidók, és hamisak a papírjaik. Máshol nehezen helyezkedhettek volna el. Az viszont, hogy ő ellátja őket a munkaviszonyt tanúsító okmánnyal, ráadásul olyan üzemenben, ami igazoltan a Honvédség beszállítója, növeli biztonságukat. A megrendelések nőnek, munkaerőre tényleg szükség van. Az újonnan jöttek egy részét a régebbi alkalmazottak ajánlották be, még szocdemek is vannak köztük. Legalább komoly emberek, akik nem hajlamosak könnyelműségre. Arra sem mulasztott el kitérni, mennyire elégedetlen azzal, ahogy Marcsi a könyvelést intézi. Irénnek a nyelve hegyén volt a kérdés, hogy más tekintetben mennyire elégedett Marcsival a vasgyáros, ehelyett inkább azt mondta: – Majd belejön, kis türelem kell. Igazán helyes lány.

– Az, jóra való. Néhányszor elvittem táncolni. Neki se árt egy kis szórakozás.

– Jól tetted. Gondolom, ügyes a parketten. Kicsi és fürgé.

– Az. De az írást, azt nem szeretem – folytatta a vasgyáros.

– Ha muszáj, majd gyakorolja – hangzott Irén válasza. Combja a vasgyároson keresztbe vetve feküdt, épp alkalmas helyen ahhoz, hogy megtapasztalja a megint kezdődő merevedést.

– Lehet, hogy semmi bajom nem lenne a Marcsi betűivel, ha nem szoktam volna hozzá a tiedhez. Sose gondoltam volna, hogy ilyen kifejező lehet egy *a* betű. Vagy egy *g*. Hogy megjelenik bennük az egyénisége annak, aki papírra tette őket. Még az arcodat is felidézük.

– Miért, milyenek a betűim?

– Valamiféle szexepiljük van. Néha, ha Marcsi oldalai után visszalapoztam a könyvben, és nézegettem a te bejegyzéseidet, azon kaptam magam, hogy erekcióm van.

– Óh, ne mondja, főnök úr...

– De mondom. Látom a 2-esed vonalát, és megérezem a parfümöd szagát. És az időtényezőről még nem beszéltem: az a lány fiatalabb nálad, az írása mégis húsz-harminc évvel régebbinek tűnik. Mintha nem villanyfény mellett körmölné, hanem petróleumlámpánál! Mintha nem lennének körülöttünk modern házak és bútorok és gépkocsik!

A vasgyáros szereti az autókat és a motorkerékpárokat. Irénnek pedig titkos vágya, hogy egyszer majd felülhessen mögé a motorra. A mellével a hátára simulhasson, a derekát ölelje. Az oldalkocsiba kevésbé vágyik. Évekkel korábban, amikor a Felvidéket visszacsatolták, Renner beültette a feleségét, a lábát pokróccal betakarta, és motoros körutazásra vitte. Azután lett terhes az asszony, és született a kislányuk. Később, Erdély visszacsatolása-kor a Honvédség a motorral együtt vonultatta be Rennert, úgy vették ki részüket a megszállásból. Akkor nem nő ült az oldalkocsiban, hanem egy vigyori baka.

Így támadt a vasgyárosnak az az ötlete, hogy ha Irén már úgymint itt van a közelben, vezesse megint ő a könyvelést. Irén hiába figyelmeztette, hogy Marcsi megbántódhat, és hogy ő a viláért sem szeretné megsérteni ezt a jólelkű lányt. A vasgyáros azt mondta, a számokkal végképp nem lehet viccelni, és volt rá példa, hogy Marcsi elrontotta az összesítéseket. Erre föl ajánlotta Irén, hogy majd ő elkészíti piszkozatban a könyvelést, Marcsi pedig átvezeti a tisztázatba. Ráér, legalább nem jön ki teljesen a gyakorlatból. És akkor legalább a számok stimmelni fognak, végül is az üzleti könyvek esetében az az elsődleges. Az írásjegyek tekintetében pedig a vasgyáros egy időre szállítsa lejjebb az igényeit. – Képzeld csak el, ha hivatalos ellenőrzés jön, és meglátják, hogy szeptemberben újra megjelenik az az írás, ami márciusban eltűnt...!

Már tudják, hogy doktor Halasné lakásában van telefon, onnan szólnak be a Városmajor-utcába. Beröppent a madárka, jöhet a kocsis. Irént nem kötik meg, vannak elegendően, hogy közrefogják. Mindegyik férfi alacsonyabb nála. Ráki kihúzza magát, úgy már egyforma magasak. Néhány lakó kidugja a fejét. Megnézik a lekísérést. Egy öregasszonynak, aki épp kapaszkodik fel a lépcsőn, és közelről bámul az arcába, Irén, maga se tudja miért, köszön: – Viszontlátásra, Böbe néni.

– Jónapot – csóválja fejét az öregasszony.

Wéber a volánnál, Ráki mellette, Bakonyvölgyi és Fehérhegyi János hátul foglal helyet. Marcsi Ráki ölébe ül, Zsuzsi Fehérhegyiébe, Irén Bakonyvölgyiébe. Mindenki cigarettázik, csak Irén nem, a Wanderer nyomban megtelik füsttel. Ez nem az úriemberek dohányja, ez a honvédeknek gyártott cigaretta.

Mikor kikanyarodnak a Nagykörútra, Irén megkérdezi: – Most meg fognak ölni?

– Miért, cica, mit vártál? – kérdez vissza Marcsi.

– Azt te csak szeretnéd – adja meg a maga választát Ráki, hátrafordulva, és a füstöt Irén arcába fújva. – Nemsokára alázatosan könyörögsz egy golyóért. De előre megmondom, nem kapod meg.

– Az a szabály, hogy minden fogolynak húsz perc szenvedés jár. Akkor is, ha nagyon sokan vannak benn, ha hullafáradtak vagyunk, ha az illető egy félhalott öreg vagy egy kisgyerek. Húsz percnél kevesebb kínzással senki nem ússza meg. De neked tízszer húsz perc jut, legalább. Amennyi gondot nekünk okoztál.

– Le lesz szakítva az összes körmöd. A Gáll Gyurka kezkeskedik róla.

– De csak miután szögeket vertünk alájuk.

– Újságpapírt tömünk az ujjaid közé, és meggyújtjuk.

– Petrik Sári kiszedi a szemedet.

– De csak miután végignézted a szerelmes Rennered halálát.

Bizonyos értelemben ez jó hír: Renner életben van.

A Lánchídon mennek át. A dunai panoráma elvonja a figyelmet a fogolyról. Az Alagútba nem hajthatnak be, német katonák elterelik őket. Wéber a Tabán felé kerül.

– Bunkert csinálnak. Hordják befelé a muníciót.

– Lehet, hogy már az újfajta fegyver is megérkezett – mondja Bakonyvölgyi. – Az a sugárkibocsátó.

– Olyan is van, ami mínusz háromszáz fokos hideget irányít a célra. Az ellenség azon veszi észre magát, hogy darabokra tört, mert megfagyott két mozdulat között!

– Kár, hogy nem fogom látni – mondja Fehérhegyi János. – Holnap indulunk Nyugat felé.

– Helyes! Rátok, ifjakra nagy szükség van.

– Azért ezt a kurvát megbaszom még búcsúzóul.

– Kapd el gyorsan, mielőtt a páter gumibottal megköpüli.

– Igaz is, ma lakodalom van.

– Úgy van, esketünk. Ünnepel a kerület.

A Wanderer a Krisztina-körútra fordul. Bakonyvölgyi nagyot szív a cigarettáján. A fényesen felizzó csikket Irén kezén nyomja el. ■ ■ ■

Zoltán Gábor kötetei: *Vásárlók könyve* (novellák, 1997), *Erények könyve* (novellák, 1999), *Szőlőt venni* (regény, 2001), *Fekete bársony* (regény, 2008). Budapesten született 1960-ban. Abban a templomban keresztelték, ahol nem sokkal korábban Kun páter prédikált.

Nagy László/film/medvés/ teremtő/Duna/pad

Egy padot faragok, míg alszik a medve.
A medvém. Előhívtam egy mélabús
hagyományból és már örökre velem
marad. Szeretem, hogy itt van, csak
kordában kéne tartani.

Álmomban egy macska és egy
kutya emberi hangon üvöltözött
egymással. Medvém átlépett és
rendet rakott. Most a díványon pihen,
az ilyen váltás általában megviseli.
Mélyen dühös voltam rá, de azért
jólesett.

Mikor megkérem erre-arra, csak
szomorúan néz, mintha pengeéles
kerítéssel akarnám átlökni, vissza
egy éhes földre vagy mérges mezőre.
Ő csak magától segít.

A fát, amit faragok a közelben
tépte ki a földből, még a rádióban
is elemezték a lyukat, amit maga
után hagyott: a gyökér, akár egy gödör
tetején trónoló polip, egészen olyan,
hallottam, és összesöpörtem a műhelyben
a forgácsot. Pedig hozhatta volna
azt is, asztallábnak a legjobb alapanyag.

Birkás Endre/film/háború/hát

Nincs háború, van háború, nincs,
szakítja le zubbonyának gombjait
a tolokocsis tüzértiszt
– civilben teremőr egy szétkamerázott
múzeumban. Ahol a rögzített pillanatokban,
mégiscsak álmok dörrennek el, szét. Ő meg
tartja a hátát. Szép nagy háta van. Tiszteleg
is neki három diáklány. Nem érti, azok sem,
nem érti, azok talán. Aknára lépnek, nem
lépnek aknára, itt nincsenek aknák, dehogyan nem.
Nem a képek, szobrok miatt jöttek be,
nem a háború miatt, a háta izgatja őket,
a hátának az íve, az izmok összekapcsolódása,
meg közepén az anyajegy, amely kidomborodik
az inge alól. Decens pötty, lehet célozni rá. Az
oroszek kalapáccsal ütötték. Régen.

Hamvas Béla/film/nap/ vízöntő/háború

Az otffelejített nénit, a vérben otthagzott
szomszéd asszonyt mindenképpen még
a kertben elásni, de a szétszóródott,
megperzselődött kéziratlapokat semmiképpen
sem szedni össze, visszaadni inkább a természetnek,
úgyis minden gondolat, úgyis minden gondolat
az övé, megfogadni, célzópontnak soha többé
nem engedni magunk, házunk, hazánk, na,
nem, és sírni sem, de remegni igen, átélni
a fájdalmat, átengedni a folton, amelyek
vagyunk, csak foltok, semmi többek, és
kibírni az utcára újból, már ha az utca, és
másik nevet adni neki, meg a kerületnek is,
az életünknek meg főleg, az elhagyottságunknak
meg főleg, úgyis minden gondolat az övé, és
kibírni, mert mért éppen mi örüljünk bele, mért
éppen mi öszüljünk a hajszalereinkig szépen,
és kibírni az azott bombatölcsérek szagát,
hús élethosszú cigarettával bírni ki.

Sopotnik Zoltán 1974-ben született Salgótarjánban, költő, író, szerkesztő, kritikus. Eddig megjelent kötetei: *Krokodil* (Kortárs 2003), *Az őszinteség közepe* (JAK-L'Harmattan, 2006), *Fűréalburum* (Kalligram, 2009), *Saját perzsa* (Libri, 2012), *Fahéjas kert* (Kolibri, 2013). Jelenleg Tatabányán él.

Egy tábor maradandósága

„A probléma, tisztelt hallgatóim, a képzelet.”

Kertész Imre: Hosszú, sötét árnyék

Vidéki kirándulásom előestéjén hosszú ideig bámultam egy varsói bárban whiskyspoharamba, melynek falán a benne lévő *Jack Daniel's* helyett *Jameson* felirat állt. Vettem egy pillantást az iPhone-omra letöltött menetrendre, és azzal is számolva, hogy visszafelé legkésőbb a 23:55-ös krakkói járatot el kell érnem, úgy döntöttem, a 10:32-es csatlakozással megyek másnap reggel Málkiniába. Átszámoltam a pénzemet, majd magabiztosan rendeltem egy második duplát, ám hiába mosolygott rám biztatóan a dologtalan pultoslány, gondolataim egy *Jamesont* szerető barna lányra terelődtek, akinek, kérdéses viszonyunk ellenére, délután tűzzománc fülbevalót vásároltam az óvárosban. Csak a harmadik pohár után indultam vissza a hostelbe, s így számlám végösszege egy vonatjegy árával lett egyenlő.

Az alkohol mégsem segített elaludni, a szobába lépve ugyanis kiderült, hogy nincs hová feküdnöm. Érkezésemkor még volt egy szabad emeleti ágy, amin most egy fiú félrecsúszott alsónadrágban horkolt édesdeden, ahogy a többen is az emberi jelenlét cáfolhatatlan nyomai; csomagok, bugyik, széttúrt takarók mutatkoztak. Ott álltam tanácstalanul, és hirtelen a *Két félidő a pokolban* című film kezdősnittjét, a barakkban alvó magyar hadifoglyok képét vetítette agyam az éjszakai hostelszoba látványára. Nem kellett volna annyit innom és rá akarok gyűjtani, gondoltam, s ez végre kizökkentett annyira a képzelgésből, hogy lemenjek a recepcióra. Időbe telt, mire a két huszoneves lány egymásnak fordítgatva angol szavaimat megértette, mi a gond, még többre, mire kiderítettek, melyik kollégájuk követte el a hibát, s még ennél is többet kellett várnom, míg egy másik szobában szabad ágyat találtak. Reggeli után, mikor kijelentkeztem, és túrazsákomat a csomagmegőrzőbe akartam helyezni, egy harmadik recepciós megvilágosodását is végig kellett követnem. Dehát ez a 21-es kulcsa, hebegte, papíron viszont a 23-asba vagyok beírva. Röviden vázoltam neki a tegnapi incidenst, amire szeméit meresztve megkérdezte, hogy elfoglalták-e az ágyamat. Vagy odaadták valakinek, feleltem. Hát ez nagyon furcsa, vonogatta vállát, mert így rossz összeg szerepel az adatlapomon, mi-

vel a 23-as tíz-, a 21-es viszont hatágyas szoba, s a kettő ára között tizenöt zloty a különbség. Megkérdeztem, szükséges-e fölmutatnom a foglalásomat igazoló e-mailt, amiből világosan kiderül, hogy megelégedtem volna a tízágyas szobával is, nem az én telhetetlen nyereszkeskedésemről, hanem az ő hibájukról van tehát szó, de ha ragaszkodik hozzá, most már kifizetem a pénzt, mert amíg itt cseverészünk, lekésem a vonatot; gondoltam magamban, de kimondanom ezt a teljes vereségemet beismerő mondatot szerencsére nem kellett, mert a lenszówka lány sűrű bólogatások közepette elfogadta a tényállást, majd szolgálatkészen kinyitotta a csomagmegőrzőt.

Mivel korán keltem, még ezután is maradt időm megkávézni a közeli Petite France-ban, ahol párizsi utcatáblák hirdették a különböző italok és sütemények árát, járólap helyett pedig macskakövel volt borítva a padló. Higgadtan szálltam föl a pályaudvarra tartó buszra, mégis meglepődtem kissé, mikor egyetlen megállóval a Centrum előtt prémgalléros bőrkabátban hozzám lépett egy ellen-

őr, és a jegyemet kérte. A maroknyi digitális masina, amibe a kártyámat dugta fülsértően pittyegett, s jelzőlámpája pirosan gyúlt ki. A busz megállt, a kopasz férfi pedig előzékenyen mutatta karjával, hogy legyek szíves leszállni.

Türelmesen kivártam, amíg eldarálta lengyel monológját a téren, majd megkérdeztem, tud-e angolul. „A hundred and sixty zlotys”, felelte. Próbáltam vele megértetni, hogy a karóráim szerint még érvényes a huszonnégy órás jegy, hiszen azt előző nap 10:05-kor váltottam, s akkor még csak tíz óra három perc volt. „A hundred and sixty zlotys”, szólt a válasz, amire hasonló makacssággal én is elisméltetem, miért tartom jogtalannak ezt a magas árú büntetést. „I have to go, sir, a hundred and sixty zlotys”, kattogettatta golyóstollát, mikor érdekeink metszéspontját keresve megemlégettem, hogy nekem is el kell érnem egy vonatot, és igazán lehetne elnézőbb egy lengyelül nem beszélő, idegen egyetemistával, akinek nincs is ennyi készpénz a zsebében. „Cash machine”, mutatott ekkor a négysávos út túloldalára, és felcsúszó kabátujja alól kibukkant a csuklójára tevőlt vonalkód, „or the police”, eresztette le hangját. Nincs bankkártyám, próbáltam csekély színészi képességeimmel hatást gyakorolni a robosztus férfi lelkére, de megintcsak a monoton „A hundred and sixty zlotys”, volt a felelet, majd rövid szünet után hozzáfűzte: „I do my job”. Erre némán előhúztam pénztárcámat, és átnyújtottam a benne lévő két darab százast. Amíg kitöltötte a csekket és leszámolta a vissza-

járót, arra gondoltam, hogy ha ő csak a munkáját végzi, akkor igazán hozzájárulhatok, hogy ma este tiszta lelkiismerettel feküdjön ágyba, hiszen tömör mellékmondatával öntudatlanul ismerte be kiszolgáltatottságát, én viszont mentegetőző hazugságaimtól függetlenül bankkártyámmal is megvehetem a vonatjegyet.

Most már igyekeznem kellett, hogy elérjem a 10:32-est, de mivel a kisebb állomást, ahonnan Małkiniába indult a vonat, nem ismertem, úgy döntöttem, a központi pályaudvaron váltom meg a jegyet. Ám az automata nem kínálta föl ezt az úticélt, és a pénztárosnő is hevesen rázta a fejét, miután harmadik nekifutásra jól ejtettem ki a lengyel város nevét. Nem tehettem mást, metróra szálltam, és átmentem a Wileńska pályaudvarra. Épp a 10:32-est láttam elrobogni, mire az aluljáróból fölértem a vágányokhoz.

Sóhajtvá fújtam a cigarettafüstöt, és tanácstalanul néztem a külvárosi kockaházakat, mintha közülük várnám a választ, merre induljak egy kávé reményében. Hosszan sétáltam a plexiüveges felüljáró

mentén, mire barátságosabb utcákat találtam, két sarok után pedig ismerős épületek közé kerültem, s egyszer csak az előző nap látott Holocaust-emlékműnél lyukadtam ki. A hosszú sín pár végén, melynek kőből faragott talpfáira a deportok célállomásait vették, nyitott tetejű marhavagon állt, súlyosan megrakva keresztfákkal. A fészületekre aggatott katonai sisakok, gépfegyverek és szögcsapok fozslányok közé egyetlen Dávid-csillagos sírkövet helyeztek, melybe csontos kezek kapaszkodtak mindenfelől. A tegnapi eső után most napfényben is készítettem róla egy képet a telefonommal, hogy legyen mit mutatnom a *Jamesont* szerető barna lánynak, majd száz méterrel távolabb, háttal a szobornak ittam meg második kávémat.

Csöndes, magazinjába temetkező nő mellé ültem a következő vonaton, és a képhez csatolt sms-ben próbáltam összefoglalni a délelőttem, ám épp ekkor a fülkébe lépett a kalauz. Utitársam jegyét egyetlen pillantással elintézte, az enyémre azonban hosszan meredt zöld szemével. Baljósan rövid lengyel mondatot intézett hozzám, amire mosolyogva megkérdeztem, nem lehetne-e inkább angolul.

A jegyem nem érvényes erre a vonatra, mondta tiszta kiejtéssel, mivel regionális járatra szól, ez viszont InterCity. És akkor mi volna a teendő, kérdeztem, még mindig mosolyogva. Vagy leszállok a következő állomáson, vagy veszek nála egy másik jegyet. Nincs esetleg valami kiegészítő, puhatolóztam tovább, ha már a távolsági díjat kifizettem? Ő azt nem tudja, ő csak az InterCityk szabályzatát ismeri, vallotta be tördelmesen. Nemzetközi diákigazolványomat átnyújtva kértem egy kedvezményes jegyet. Ezt a kártyát sem kevesebb ideig szemlélte, mint imént a jegyemet, s már-már félő volt, hogy az értetlenkedéstől égnek állnak tüskésre nyírt, vörös hajszálai. Hát ez nem lengyel igazolvány, állapította meg elemésen, erre ő nem adhat kedvezményt. Akkor kérek egy teljes árút, zártam rövidre a kérdést, és maradék pénzből jó tíz zlotyval többet fizettem érte, mint az automatából vásárolt retúrért. Újra pötyögni kezdtem telefonomon, mikor csöndes köhüntéssel jelezte, hogy pillanatnyilag az első osztályon ülök, úgyhogy át kellene farradnom egy másik kocsiba. Összeszedtem a holmimat, elköszöntem szőke utitársnőmtől, aki egész idő alatt most nézett föl először újságjából, de tekintetében nem láttam sem megértést, sem részvétet, sem sajnálatot. Az üres fülkében végre nyugodtan foglalkozhattam a kérdéssel, hogy miként számoljak be élményeimről a *Jamesont* szerető barna lánynak, ám az ablakon kintve egészen másfelé terelődtek gondolataim. Noha tudtam, hogy még Małkiniától is nyolc kilométerre fekszik a tábor, hirtelen az ott lemészárolt emberek szemével kezdtem látni a világot. Akárcsak ők, én sem tudtam, pontosan hová tartok, és egyre azt lestem, hol bukkan elő a krematórium kéménye a fák közül.

Filmbe illő jelenet volt, mikor bőrtáskámat keresztbevetve vállamon leszálltam a vonatról. A sínek mentén húzódó nyárfák ágait alig lehetett látni a rajtuk ücsörgő varjaktól, éktelen károkozásuk pedig a *Madarak* halálhírt hozó hangszávjára emlékeztetett. Utazásomat megelőzően tájékoztattam róla, hogy Małkiniából a legegyszerűbben taxival juthat az ember a táborba, s noha eredetileg gyalogosan készültem megtenni a távot, az első vonat lekésése miatt ezt már nem engedhettem meg magamnak. Cigaretázva jártam föl-alá a parkolóban szimpatikus sofőr után kutatva, s mikor egy barázdált arcú, svájci sapkás férfi kérdő hangszállal kiszólt autójának ablakán, már tudtam, ő az én emberem. Maradék tizenöt zlotyom felmutatására szelíd bölintással válaszolt, s még azt is megengedte, hogy a kocsiban

szívjam el cigarettámat. Érkezéskor átnyújtotta névjegykártyáját, s noha tudtam, hogy még egy fuvarra nem maradt pénzem, bízattól mosollyal csúsztatam a papírdarabot belsőzsebembe.

Ott álltam Treblinka egykori bejáratánál, melyet ma az információs bódén, s a betontalpfák hosszú során kívül nem jelez semmi. Ameddig a szem ellát, minden irányban békés fenyőerdő terül el, melynek mélyébe csakis a néhai vágány nyomát követve hatolhat be az ember. Madárcsicsergéstől kísérvé indultam a romok felé.

Egyetlen út vezetett az emlékműhöz, mely a szelektáló rámpa rekonstrukciója mellett fekszik. A sírkövekkel telezsúfolt tisztás közepén hatalmas szürke téglából rakott, bejárat nélküli kapura hasonlító, ketté hasadt fal áll, fejfáján egymásba folyó amorf alakokkal, balra tőle másik kötömbön hét nyelven a felirat: „Soha többé!”. Némely sírtáblára országok, némelyekre városok, másokra családok vagy egyszeri emberek nevét vésték. Időbe telt, mire Magyarország és Budapest hantját meg-

találtam, a temető szélére tévedve pedig az egyik erdei ösvényen belesve megpillantottam a szögcsatlós tartóoszlopát. Tenyeremmel megérintettem a betonmonstrumot, majd a többi pózna mentén elindultam az erdőbe. Egy dögölt vakond tetemén kívül nyomát sem találtam a halálnak. A tábor határánál szántóföldek húzódtak egészen a horizontig, párszáz méterrel beljebb pedig illegális személtárolóhelyre bukkan- tam. Építkezési törmelék és üveghalom töltötte föl a gödröt, s kiszakadt nylonzsákok bűzlöttek az emberi élet mocskától. Óvatosan lépkedtem, akárha attól félnék, hogy beszakadhat lábam alatt a talaj, noha egy-egy madár vijjogásán, és néhány gally reccsenésén túl békés csönd volt. Ha a tűző nap az ágak árnyékát rajzolta a földre, félig lehúztam bőrkabátom cipzárját, ám ha felhők takarták a fényt, még gyapjúsálamat is szorosabbra kötöttem a nyakamon. Fatörzstől fatörzsig haladva apadt bennem a remény, hogy a még fényképezésre is érdemtelen emlékművön túl bármit is láthatok ezen a helyen, s így nem lesz mit írnom vagy mutatnom a *Jamesont* szerető barna lánynak. Már csak az önmagát hajtó séta vitt a következő tisztásig, és minél beljebb hatoltam a sűrűbe, annál bátrabban hívtam segítségül képzeletemet az emlékezéshez, ám épp mire több hullát láttam a fejemben, mint fát az erdőben, egy katlan való- sága elvágta a játékot.

A vulkán szájára hasonlító, körülbe- lül egy négyzetkilométer átmérőjű gödörről még a magamfajta városi gyer- ek is sejtette, hogy nem természeti

képződmény. Botladozva ereszkedtem le az oldalfalon, nem éppen túrázásra tervezett torna- cipőmben homok folyt, sarkam nyomában gyökerestül fordultak ki a fücsomók a porlékony ta- lajból. Ahogy a széléről, úgy a szakadék aljáról sem láttam át a terepet, ezért fölkapaszkodtam egy, a hegehupák közül dombszerűen kimagasló kőzetkupacra. A távolban egy kocka éles sziluettjét vet- tem észre az ellenfényben hullámzó vonalak között. Vashuzalok tartották egyben a mohafoltos beton- falakat. Valaha talán tárolóhelyiségnek használták az embermagas épületet, melynek most nyitott ol- dalát egykor szintelen bádognak zárhatta le. A katlan peremén száz méter hosszan húzódtak egy erő- dítvány maradványai, ám hiába faggattam őket, a romok valósága megbénította képzeletemet. Kö- téltáncos módjára egyensúlyoztam végig a fal tetején, ahonnan már a gödör másik végéig is elláttam. Még nem kellett visszafordulnom Małkiniába, ezért egy lendülettel másztam ki a szakadékból.

Erdei földutak kereszteződéséhez érkeztem, ahol domborzati térkép segített a tájékozódásban, a vé- dőkorláton pedig piros betűs tábla hirdette, hogy omlásveszély miatt tilos a szakadékba lemászni.

A tábor néhai viszonyait jelző rajzból kiderült, hogy az elmúlt másfél órában tiltott területen mászkáltam, ahol nemcsak látszatmunkát végeztek a rabokkal, de az első tömegsírok betelése után a krematórium hamuját is a katlanba öntötték. Megbizonyosodtam róla, hogy a földút a főbejárat-hoz vezet vissza, s mivel még mindig volt két órány elérni a vonatot, a barakkok felé mutató nyíl irányába indultam. Claude Lanzmann filmjéből ismertem a fogolytábor mai képét, ezért tudtam, hogy az erdőből egy tisztásra kell kijutnom, arra azonban nem számítottam, hogy már az ösvény mellett is romokra találok.

Ha nincsenek a korhadt fatáblák, nem is tudtam volna megkülönböztetni a vetkőzőbarakk, a fertőtlenítőfürdő, a gázkamra és a krematórium maradványait. A négy, földbe ásott vasbeton építmény egyenként körülbelül tíz négyzetméteres volt, egymás mellett ezen apróbb erdei tisztáson is elfértek. Sejtettem, hogy mindez az I.-es tábor kisebb mészárlásainak helyszíne lehetett, ám így is képtelenségnek tűnt elképzelni, hogy azokon a moha-ette lépcsőkön, amelyeken kisvártatva magam is lesétáltam, több ezer ember lépdelt gyanútlanul a halál felé. Cipőm orrával véletlenül arrébb pöcköltem egy kavicsot, s a kockanó zajtól, amivel fölvertem az erdő csöndjét, én is összerezsentem. Lehajoltam a félbetört kődarabért, majd kabátom mellényzsebébe csúsztattam. Jelzőtáblák nélkül a közeli SS-szálláshelyek sem lettek volna felismerhetők. Már jóideje nem merem sehol sem vizelni, s most gyerekes bosszúvágygal készültem elővenni a farkamat, amikor váratlan, hangos dobogás rémített meg. Hátam mögött egy német ház maradványain fehér seggű őzike nyargalászott gondtalanul.

A két foci pályára nagyságú réten párhuzamos sorokban álltak egymás mellett a barakkok. Hiába ismertem képekről és túlélők elbeszéléseiből a tábori körülményeket, s hiába láttam a feliratokon, milyen szigorú rend szerint különítették el egymástól a zsidókat, a cigányokat, a gyerekeket, a nőket, a homoszexuálisokat és a politikai rabokat, egyrészt a betontalpatatok viszonylag kicsi, húsz-harminc négyzetméteres területe miatt, másrészt a fogvatartottak feltételezett száma miatt elképzelhetetlen volt számomra, hogy valaha több tízezer embert ezen a zöld mezőn börtönöztek be, éhezettek és dolgoztattak halálra, vagy küldtek nemes egyszerűséggel gázkamrába. Holott a fenyves határán lévő őrtornyok maradványai is azt bizonyították, hogy a foglyok csakis itt hajthatták viszonylagos nyugalomra a fejüket, noha ebben nyilvánvalóan nem kis akadályt jelentett, hogy lakóhelyüktől alig ötven méterre feküdt egy másik, az előzőnél jóval nagyobb krematórium, amint erről lendületesen sétálva a romok közt magam is megbizonyosodtam.

Visszafelé a mező másik végénél hatoltam be az erdőbe, s a földúthoz vezető csapáson a kínzókamra és a börtön kőtörmelékei előtt találtam magam. Az egyik cellába valaki kézzel ácsolt keresztet hajtott, aminek idegenségét csak fokozta a tény, hogy fehér nyárfából készült, amilyen sehol sem nőtt Treblinka erdejében. Most már igyekeznem kellett, ha el akartam érni az utolsó vonatot Małkiniában, ahol legutóbb ilyen fákat láttam.

Az autók-járta földúton végre rá merem gyújtani. Próbáltam fölmérni, mennyi időbe telhet az idefelé megtett kerülök nélkül visszaérni a tábor bejáratához, s hogy utána marad-e egy-másfél órány a vonatindulásig. Palackomból menet közben kortyolgatva azt is meg kellett állapítanom, hogy fogytán az ivóvizem. Az egyre hanyatló nap fényében már kabátom ki-becipzározgatására sem volt szük-

ség. Nevetségesnek érezhettem volna túlélési esélyeim latolgatását ezen a helyen, ha ebben a pillanatban nem tűnik föl egy rendőrautó. Mint az egyetlen lehetséges bűnjelet, elhajtottam cigarettám végét, ám az önmagammal szembeni gyanú ezúttal erősebbnek bizonyult a hatóságokénál, a némán villogó jármű ugyanis csak lelassított, a benne ülő két rendőr rám nézett, majd néhány lengyel mondatot a rádióba motyogva elhajtott mellettem.

Az emlékműhöz közeledve találkoztam a rajtam kívüli egyetlen magányos látogatóval. A tarka biciklisruhában járkáló férfi fényképezőgéppel pásztázta a tájat, s két kattintás között bánatosan rám meredt. Egy enyhe kanyar után már elláttam a szelektáló rámpáig, ahol izraeli zászlókat lengető gyerekcsoport ácsorgott; fájdalmasan tudatos zokogásuk hozzám is elhallatszott. Valamivel közelebb zömök férfi lépett ki az erdőből kockás ingben, adóvevőjébe angol szavakat mormolt, oldalán pisztolytáska fenyegette a világot. Újabb cigarettát készítettem a számba, miközben átverekedtem

magam az immár héber siratókat éneklő diákokon, de csak a bejáratnál gyűjtöttem rá. A parkolóban lévő WC már zárva volt, és a recepció bódé ablakát is redőny takarta, így vizesüvegemet nem tudtam újratölteni. Utolsó pillantást vetve a tábor felé láttam, hogy a gyerekek mögött a fegyveres őr és a biciklijét toló férfi kedélyesen beszélgetnek, ám épp amikor rászántam magam a nyolc kilométeres táv legyaloglására, egy Dávid-csillag mintás, fekete pólót viselő fiatalember kivált a tömegből és, „A moment, please!”, felém kiáltott. Börövéen szintén pisztoly lógott, mellé csíptetve a kockásinges adóvevőjének párja.

Elkérné a személyi igazolványomat, ha nem haragszom, mondta raccsoló héber kiejtéssel. Az utolsó slukkot fényesre zselézett haja fölél fújva átnyújtottam hivatalos iratomat. Hogy pontosan hol lakom Magyarországon, kérdezte. Mondtam, Budapesten, a fővárosban. Akkor amíg ideér a kollégája ezt ellenőrizni, megérdeklődne, hogy mégis mit keresek én itt. Hogy például zsidó vagyok-e, szegezte nekem, mielőtt szóra nyithattam volna a szám. Igen, hebegtem, az volnék, bár nagyszüleim menleveleit nem hoztam magammal, pusztá érdeklődésből jöttem ide meg nézni, mi maradt mára Treblinkából. Tehát történelem szakos vagyok és kutatni jöttem, állapította meg inkább, semmint kérdezte. Valójában forgatókönyvírást tanulok, vallottam be pironkodva, mivel az emberek ezzel kapcsolatos értetlenségéről már bőszeges tapasztalataim voltak. Akkor mégis, hogy kerültem ide, honnan jöttem

és miből finanszírozom az utazásomat, tette föl sorban kérdéseit, majd átadta igazolványomat az időközben hozzánk ért zömök férfinak, aki egy vonalkódolvasóra hasonlító marokgéppel ellenőrizte az okirat hitelességét. Varsóból vonatoztam ide, mondtam immár kettőjüknek, ott szálltam meg egy hostelben, s az egész utat felszolgálói keresetemből fizetem, egyetemi tanulmányaim mellett ugyanis egy étteremben dolgozom. Hogy merre jártam Varsóban, hangzott a következő kérdés, amikor már azt hittem, tisztáztam magamat. Fölsoroltam az összes múzeum, emlékmű és óvárosi kávézó nevét, ahol az elmúlt nap során megfordultam, de vallomásom nyugtázása helyett még gyanakvóbb kérdést döfött felém: ha tényleg Budapesten élek, honnan ismerem ezeket a helyeket? Bátoratlanul hivatkoztam a mindenki által használatos internetre, megemlítettem, hogy a hostel személyzete is segítőkész volt, s hogy amúgyis szeretek idegen városokat két lábon járva fölfedezni. Rendben van, mondta a kockásinges, és miközben visszaadta igazolványomat, elnézést kért, amiért így letámadtak, csakhát ezek a gyerekek az izraeli és a lengyel kormány védelme alatt állnak, nekik meg kötelességük

minden gyanús embert ellenőrizni. Mielőtt elbúcsúztunk volna, megkérdeztem, nincs-e véletlenül szabad ülés a buszon, hogy ne kelljen sötétedésben visszagyalogolnom Małkiniába. Nekik, sajnos, tilos idegeneket fölengedni az általuk védelmezett gyerekek közé, mondta a kreol bőrű, és amúgy sem hiszi, hogy Małkinia felé mennének, folytatta a másik, ha egyáltalán tudnák, merre van az.

A betonúton sétálva már a második cigarettámat szívtam, mikor az első autó fölzúgott mögöttem, ám látva, hogy az iskolás buszt kísérő ezüst Ford közeledik, nem álltam meg stoppolni. Az egysávos út jobboldalát szántóföldek szegélyezték, balra kertes házak tűntek föl pajtákkal, istállókkal, szeke-ekkel. A veteményesükben kapáló öregemberek csodálkozva néztek föl a városi öltözetű, szemüveges fiatalemberre, aki elszigetelt otthonuk környékén baktatott, ahogy a mellettem elhúzó autók-
ból is gyanakvón pillantottak ki az utasok, ha egyáltalán lelassított annyira a sofőr, hogy föl-
tartott hüvelykujjamon kívül bármit is szemügyre vehessenek rajtam, ha nem éppen dudálva pró-
báltak eltakarítani az útból.

Idefelé jövet hiába igyekeztem a ta-
xiból minden elágazást megjegyezni,
mire az első kereszteződéshez értem,
elbizonytalanodtam, merre menjek to-
vább. Arra még volt időm, hogy gyalogo-
san elérjem a 19:45-ös varsói járatot, azt vi-
szont nem kockáztathattam meg, hogy néhány
kilométert rossz irányba haladva később vissza
kelljen fordulnom. Fantáziálni kezdtem a képte-
len helyzetről, ha netán a pályaudvaron kényszerül-
nék tölteni az éjszakát folyadék, élelem és váltásruha
nélkül, s csak az első hajnali vonattal venném az irányt
Krakkó felé, jó félnapi késést fölhalmozva előzetes terve-
imhez képest, amikor fülsüketítő robajjal egy vajszínű Lada
állt mellém. A letekert ablak mögül egy fehér szakállas, vörös
orrú férfi nézett rám, akinek csak a hegyes sipka hiányzott ko-
pasz fejről. Angol kérdéseimre heves fejrázással, a Małkinia
szó hallatára pedig egy lengyel mondattal és széttárt kezek-
kel válaszolt. Némán bólintottam, majd hagytam, hogy
továbbhajtson. Három autót próbáltam még leinteni,
ám mikor sorsomba beletörődve az utolsó korty vizet
is magamba ürítettem palackomból, ismerős robaj-
ra lettem figyelmes. A vajszínű Lada ismét megállt
mellettem, a kertitörpe kinyitotta az ajtót, majd
az anyósülésre paskolt tenyerével. Cikázó kék
szemével az utat figyelve, félkezét a kormá-
nyon tartva, a másikkal hevesen gesztiku-
lálva végigkarattyolta az utat. A főúthoz
érve hiába próbáltam jelezni, hogy in-
nen már visszatalálok, arany karórájá-
ra bökve nagyot legyintett, mintha be-
mutatna az időmúlás szomorú tényének. Małkiniában addig érdeklődött a járókelőktől, amíg
egy vadászkalapos, kecskeszakállas úr a hátsóülésre huppanva el nem navigált bennünket a pá-
lyaudvarhoz. Kedélyes párbeszédüket csak harsány kacagásuk szakította időnként félbe. Az állo-
máson kezet ráztunk, a kertitörpe barátságosan megveregette a vállamat, de egy szál cigarettát sem
volt hajlandó elfogadni.

Segítségével háromnegyed órát nyertem a vonat indulásáig, s hogy elkerüljem az idefelé vezető út
konfliktusait, a jegypénztárhoz mentem. A váróterem nikotinsárga falához három műanyag széket tol-
tak, az ablak mögött parókás nő bóbiskolt. A forgótálcán becsúztattam Varsóban vásárolt returjegye-
met, s kézzel-lábbal mutogatva megérdeklődtem, érvényes-e a most érkező vonatra. A hölgy minden
kérdés nélkül ráfirkantotta a következő járat időpontját és vágányát egy cetlire, majd hüvelykujját fel-
tartva adta tudtomra, hogy minden rendben lesz. A húgytól bűzlő WC-ben a csap alá erőltetve más-
fél literes üvegemet ismét ivóvízhez jutottam. Maradék aprómból még éppen futotta egy kávéra a he-

lyi restiben, ahol a pultosnő szemem láttára keverte el a Nescafé-t a papírpohárba töltött forró vízben. Viaszkosvászonnal bevont asztaloknál három munkás üveges sört ivott, és műanyag evőeszközökkel ették a rántotthúst hasábburgonyával. Egyikük lengyelül próbált szóba elegyedni velem, de magyar származásom tisztázásán és Puskás Ferenc nevének lelkes ismételtetésén túl nemigen jutottunk semmire.

A vonaton zenét dugva fülembé az ablaknak támasztottam fejemet. Nem volt erőm sms-t írni, s négy-öt szám után el is aludtam volna, ha a tüskés hajú kalauz meg nem kockogtatja vállamat. Kezébe vette jegyemet, majd fejcsóválva azt mondta: „I’m sorry, sir, the same situation.” Mosolyogva közöltem vele, akárha a *Jamesont* szerető barna lánynak mesélném, hogy a pénztárosnő szerint ez igenis érvényes, ám a vörös férfi választát meg sem várva nyúltam pénztárcámért, és újabb InterCity jegyet váltottam, ezúttal Varsóig. Any-

nyit kértem emberemtől, hogy a fel nem használt távolsági retúr hátára írja rá, mi történt, hogy a pályaudvaron vissza tudjam váltani, amit készségesen meg is tett. Kabátomba csúsztatva a papírfecniket ismeretlen kemény tárgyra tapintottam a mellényzelebemben. Hosszan forgattam ujjaim közt a félbetört lapos kavicsot, s elhatároztam, hogy otthon majd kifúratom.

Varsóban rögtön a jegypénztárhoz mentem, ahol a késő esti órákra jellemző rövid sor ellenére tizenkét percet vártam, mire sorszámom alapján szabad ablakhoz kerültem, majd további hét percbe telt, míg egy angolul beszélő kolleginát kerítettek számomra, aki fehér egyenblúzának nyakát igazgatva próbálta megérteni szavaimat és kalauzom magyarázatát a menetjegy hátulján, végül türelmét veszítve kijelentette, hogy az automatákban, bankkártyával vásárolt jegyek árát nincs jogosultsága visszatéríteni. Akkor adjon egy jegyet az utolsó krakkói vonatra, mondtam szinte pusztán létezésem miatt szégyenkezve, s már azon sem csodálkoztam volna, ha ezt a kérésemet is visszautasítják.

Az aluljáróban kétszáz zloty készpénzt váltottam a Bankomatból, és az éjjel-nappali gyrososnál ettem egy falafelszendvicset.

A biztonság kedvéért két órás buszjegyet vásároltam, mie-

lőtt a hostelbe mentem volna csomagjaimért, holott alig egy óráig maradt megjárni az utat. Mire az éjjeli vonaton Krakkó felé robogtam, hogy a városba érkezésem után ellátogassak Auschwitzba, már nem volt kedvem sms-t írni senkinek. ■ ■ ■

Szöllősi Barnabás 1991-ben született Budapesten. 2011 óta a Színház- és Filmművészeti egyetem filmdramaturg-forgatókönyvíró szakos hallgatója Schulze Éva, Németh Gábor és Szabó Iván osztályában. Irodalmi kritikákat és rövidebb írásokat már közölt a Litera.hu, a Prae.hu, a Magyar Narancs, az Apokrif és a Műút című lapokban. 2015-ben operalibrettót írt Tallér Zsófia számára, ugyanebben az évben a Határ című kisjátékfilm, aminek társírója volt Szabó Máttyás rendező mellett, meghívást nyert az 50. Karlovy Vary nemzetközi filmfesztiválra.

Éjszakák

(T. A. tiszteletére)

titka van téli éjszakának
a mozdulatlan hópihe
ami a vágható csendbe az időt
mogorva csillag forgását írja be

távolságot bezár kinyit fénynek íve
a csillámló messzi fényes pontok
sejtetik a mélykék horizontot
hogyan arra se menj de el se tévedj

titka lehet a tavaszi éjszakának
magáról álmodó virágszirom
ablakrésen bekúszó illat
ami szétcsúszik ébredő tárgyakon

érintést égő testek vibrálása zizeg
a ruhák surrannak mily gyorsan
a kezét vezeti a mohó ideg
mi elmúlt már nem menti meg

titka lesz nyári éjszakának azzal teli
hogyan messze vihar dúl villámlik remeg
s a kisgyerek felriad áthempereg
anyja hóna alá ujjával mellét megböki

az éj túl meleg volt a párna vizes
a férfi ébred ott kereng rossz álom íze is
hogyan tárcájában nincs több csak egy tizes
eurós piros bankó s ne adj'isten ha hamis

őszi éjszakának titka mi azt nem tudom
csak állni a fenyéren s gomba kalapján
mérni a napnak lassuló szárnyát
míg ezüst hajába hull bele lomb

titka volt az őszi éjszakának
a bíbor avarba elbújt szarvasbogár
ki álmodni aludni tért vagy már halott
ollója közt a versek és én vele vagyok

Születtem Gömörországban 1964-ben. Itt is ragadtam. Elfogott a betű. Verset, prózát, regényt írtam írok. *A szokott helyen, hatkor* címmel a Kalligram kiadónál egy regényt vár kiadásra mostanság. Rimaszombatban élek.

A kitartásverseny

Azon az újhold előtti estén, amikor Hannó előrukkolt egy kitartásverseny ötletével, a víz különösen nehéz és lomha volt, a partról nézve a hullámok ólmosnak tűntek, lassabban csapódtak a partnak, mint máskor, mint egy félénken jelzett időnagyítóban. Túltettük magunkat tengertől való született félelmünkön és úszni kezdtünk, úgy tűnt, mintha meg se mozdultunk volna, egy kicsit szédítő volt, mint amikor az egyensúly érzékelésért felelős nyirokrendszer a fülben nincs teljesen rendben, ezek a tengeribetegség nyomai, amiket a hajófedélzetről már ismerünk. Lemerültünk, hogy érezzük milyen zavaros a víz: algapamacsook lebegtek mindenütt, majd visszatértünk a felszínre, a buborékok miatt látszott, hol merültünk le. A tenger azt a látszatot keltette, mintha csak kellenül fogadna be minket. Akkor is, ha nem mondtuk ki, biztos voltam benne, hogy mind hasonlóan fogtuk fel. Mi, ABC-sorrendben: Dénes, Gusztáv, Hannó és én. A strandon ültünk a nőinktől távolabb, és amint Hannó a „kitartásverseny” szót kimondta, olyan volt nekünk, mint valami megváltás, amitől végre bátrak lettünk, hogy megnyíljunk. Talán mert Hannónak, mint a legidősebbnek, nagyobb tapasztalata volt, vagy talán mert ő volt a négyünk közül a legbátrabb és a kezdeményező, ami ezután következett, csak apró adminisztrációs probléma volt, amit a kisujjunkból kiráztunk. Megegyeztünk az időpontban, a szabályokban, egymásra tettük a kezünket, olyanok voltunk, mint egy összetartó csapat, majd felkeltünk, hogy elmondjuk a tervet nőinknek.

Miután az ötletet előadtuk és az esetleges aggályainkat is kibeszéltük magunkból, egyetértettek, sőt igencsak lelkesen fogadták, és megígérték, hogy támogatnak minket a dolog megvalósításában. Naplemente után fölmentünk a bérelt stúdiólakásunkba, és esküszöm, hogy a nőink soha olyan gyönyörűek és kedvesek nem voltak, mint azon az estén. Teljesen elkényeztettek minket. Alighogy elfoglaltuk a nagy, kerek faasztalokat a tágas teraszon, már hozták is a kellemes hőmérsékletű söröket, majd a konyhában a kedvenc ételeink elkészítésével foglalták el magukat. Míg minket átkarolt a közelgő alkony, kortyolgattunk poharainkból, és mint egyszer ősapáink. finoman, szemérmes modorban társalogtunk klasszikus szerzőkről, különösen ifjabb Pliniusról beszéltünk nagyrabecsüléssel és szeretettel. Később közösen ettünk és éjfél után, tekintettel a holnapi vállalkozásra, elvontunk, hogy minél hamarabb ágyba kerüljünk. Felfrissítő alvást és szép álmokat kívántunk egymásnak és lekapcsoltuk a lámpát. A nőink ezen az éjszakán egy ujjal se nyúltak hozzánk, hogy kíméljenek, és tényleg: másnap, amint a reggelizőasztalnál újra találkoztunk, mindannyian különösen frissnek tűntünk. Jókedvű beszélgetés volt, mégis a feszült figye-

lem uralta a hangulatot. Tartózkodtunk a túlzott táplálkozástól, tetszés szerint egy csésze teát, egy pohár tejet vagy gyümölcslevet ittunk és fél nyolc körül elkezdtünk lazító gyakorlatokat végezni, hogy izmaink melegek és puhák legyenek. A nőink közben kicsi műanyag palackokba vizet öntöttek és mindenkinek szája íze szerinti harapnivalót készítettek, hogy a kísérlet közben legyen energia utánpótlásunk. Majd elindultunk a strand felé. Ebben a napszakban rajtunk kívül nem volt ott senki. Néztük, amíg a nőink leterítették a fürdőlepedőket és lyukakat ástak a homokba, hogy abban a vizesflakonokat hidegen tartsák. Még néhány térdhajlítás, helybenfutás, lazítás és máris kezdődik. Pontban nyolckor elhagyjuk a partot és belegázoltunk a tengerbe, lépésről lépésre, amíg már lábujjhegyen se tudtunk állni csak úszni. Telihold vagy újhold esetén változik az időjárás és a tegnapi meleg, déli szellő helyett ma egy erős északi szél fúj, ami miatt magasabbak a hullámok és a víz üdítően hűvös és tiszta.

Még egy darabig együtt maradtunk, viccelődünk és összefröcsköltük egymást, mint játszó gyerekek, majd egyenként eltávolodunk egymástól. Dénes volt az első. Gyorsúszással egyenesen a nyílt tenger felé vette az irányt, őt követte Gusztáv és Hannó, ez mellúszással balra, az pillangó vagy delfin technikával jobbra. Én maradtam egy ideig a sekélyebb vízben és figyeltem a nőinket, akik közben bekenték magukat naptejjel, majd úsztam én is a hátamon a parttól távolodva. Mióta az eszemet tudom, a hátúszást szeretem a legjobban. Tudtam halott embert utánozni, miközben kitártam a karjaimat, hogy az erősebb hullámok esetén is megtartsam a kellő egyensúlyt és a fejem a fülemig a vízbe lógott. Csak a szám és az orrom emelkedett ki a felszínen, és így tudtam a legkevesebb erőfeszítéssel magamat a víz felszínén tartani. Számoltam azzal, hogy ez a képesség a kitarásversenyen döntő lehet. Így hosszan feküdtem a vízen és néztem a reggeli égboltot. Néhanéha, de inkább ritkán egy sirályt vagy egy repülőt láttam a magasban, különben csak az ég kék, felhők nélküli, tiszta felületét.

Körülbelül egy óra is eltelhetett, amikor hozzám közel Gusztáv hangját hallottam, miközben a nevemet kiáltja a tenger felé. Oldalra fordultam, majd megtartottam magam függőlegesen a vízben. Pár szót váltottunk relatív jelentéktelen dolgokról, mint a lehetséges autóbérlés költségeiről, majd kielemeztük az árapály hatását az időjárásra, végül elhallgattunk és egy darabig egymás mellett úsztunk, majd hirtelen szétváltunk. Mivel vágytam a változatosságra, hogy mozgásban tartsam magam, néhányszor megpróbáltam azon a helyen, ahol voltam lemerülni a tengerfenékgig, de a víz túl mély volt, tíz méterre becsültem, így egyáltalán nem sikerült leúszni az aljáig. Öntudatlanul is élveztem minden egyes alkalommal a víz fölé emelkedés másodperceit, amikor vízben egy pillanatra magasra felnéztem, ezt már gyerekként is imádtam. Ezután többé-kevésbé felmelegedtem, csak a levegő után kapkodtam egy kicsit, ezért újra felvettem a halottemberpózt és hagytam magam sodródni.

Már meditáció közeli állapotban süllyedtem, amikor Dénesbe ütköztem. Felemelkedtem és megkérdeztem, hogy mit akar. Dénes gúnyosan grimaszolt, ahogyan máskor is és tudatta velem, hogy éppen a part felé úszik és a nőinktől tudja, hogy éppen dél van. Szóval már négy órája vagyunk megszakítás nélkül a vízben. Felajánlottam, hogy odaúszok Gusztávhoz, hogy tudassam vele, hogy ebédidő van, addig Dénes Hannóhoz úszott. Jó hangulatban találkoztunk nem messze a parttól, ahol már jöttek szembe a nők az étellel. Felfújta egy matracot és egy tálcát tettek rá zsemlékkel, vízzel teli poharakkal, és bort is azoknak, akiknek éppen ahhoz volt kedvük. Derekasan kitarottunk a sós víztől ráncos ujjainkkal és dicsértük a szendvicsek rafinált összeállítását, amelyek éppen olyanok voltak, ahogy szerettük volna. Majd koccintottunk egy pohár borral a sikerre, megcsókoltuk a nőinket és újra a nyílt tenger felé indultunk, hogy emésszünk. Teli gyomorral úszni nem igazán kellemes. Most kívántam először stabil talajt a lábam alá, de amennyire csak tudtam, figyelmen kívül hagytam ezt a gondolatot és a hátamra fordultam. Csak néha kellett felgyenesednem, hogy könnyebben ki tudjak nyújtózni. Akkor vettem észre, hogy kar- és lábizmain egy kicsit elgyengültek és igyekeztem visszatérni a nyugalmi állapotba. A nap közben elérte a zenitjét, és az arcom égett, hogy hűtsem újra-újra locsoltam rá vizet. Néha szorongtam és a szárazföld csillámlott a távolban, de ez az állapot nem tartott pár másodpercnél tovább, továbbra is úgy éreztem magam, mint aki ura a helyzetnek. A gondolataim valójában egyre különösebbek lettek. Mintha a hullámok le-fel mozgása irányítaná

őket, bizonyos időközönként a legkülönösebb esetek jutottak eszembe, amelyek egy részét korábban tényleg átéltem, de már elfelejtettem, a másik részét kitaláltam. A gondolataim elterelése végett énekelni kezdtem egy dalt. A dallamát a „La Paloma”-ból vettem, de egy értelmetlen szöveggel énekeltem, amit akkor találtam ki. Hamarosan ez is kifárasztott. Olyan lassan telt az idő, mintha órák teltek volna el. Amikor körbefordultam, hogy a többieket megnézzem, néhány száz méterre voltunk szétszóródva, Gusztáv itt, Hannó ott és Dénes arrébb, és egyikük se tűnt úgy, mintha feladná fogadalmát. A nap állása szerint három óra lehet vagy fél négy. Először Gusztávhoz közeledtem, de közben tartottam egy kis szünetet, a bal lábujjhegyeimet erővel felhajlítottam, mert néhány másodpercre begörcsölt a lábam. Amikor Gusztávhoz értem, láttam, hogy nagyon sápadt. Megkérdeztem, hogy jól van-e, amire csak annyit mondott, hogy „Hát persze!” és visszakérdezett, megerősítettem arról, hogy sose voltam jobban, és haladtam tovább. Hannóhoz érve megállapítottam, hogy közben átvette a halottemberes technikámat. Olyan békésen úszott, mintha aludna, ezért nem is szólítottam meg, inkább úsztam tovább Dénes felé. Ő nem nézett ki valami jól. Megkérdeztem, hogy mi a helyzet, és azt válaszolta, hogy hányt és fáj a feje. Bizonyítékul megmutatta nekem a nem messze az öklendezés maradványát. Láthattuk, hogy a kis halak mohón küzdenek érte. Azt tanácsoltam, hogy ússzon a parthoz, Dénes intett, szerrinte, most már minden rendben lesz, és ne aggódjak. Így hagytam magára, azért is, mert úgy éreztem, hogy a körbeúszás nekem is megerőltető volt. Mivel szomjas voltam, a hátamon fekve kievickéltem a strandhoz, amíg hallótávolságba kerültem és a nőm inni adott. Odaúszott hozzám egy palack vízzel és tudni akarta, hogy vagyok. Kétségtelenül kimerült voltam, de túl büszke, hogy ezt bármilyen módon jelezzem, ezért örömet színleltem, de amint őt visszaengedtem, gombóc lett a torkomban.

Dénes és Gusztáv is felfedezték a halottemberpózt, és a néhány lábtempón kívül, amivel megakadályoztuk, hogy a strandhoz sodródjunk, ami azonnali kizárással járt volna, alig mozdultunk meg. Időnként búvárok érkeztek. A szemünk sarkából láttuk a vitorlášajókat, sárkány-szörfözők zúgtak el mellettünk, tíz méterre a levegőben repültek, amelyet a motorcsónak zaja kísért és a játszó gyerekek hangja a parton.

Kora este a fürdőzők összecsukták ernyőiket, összehajtották plédjüket és elhagyták a strandot, a parthoz mind a négyen körülbelül hatvan méterre lehettünk. Teljesen kikészültünk és már egyikünknek se jutott eszébe egy ide illő vicc, a strandról éneket hallot-

tunk. Közelebb úsztunk és akkor vettük észre, hogy a nőink egy szurkoló csapatot hoztak létre, hogy minket énekekkel biztassanak. Még fürdőtörölközőiket is lengették közismert táncmozdulatokkal és a magasba lendítették a lábukat, mint a kán-kán táncosok. Minden kimerültségünk ellenére nevetnünk kellett, megmelegítette a szívünket ez a négy, csodálatos, hozzánk tartozó teremtes, akik egy ilyen jó előadással készültek. Közelebb evickélünk, és Hannónak és nekem sikerült két-háromszor tapsolni, Dénes viszont amikor ő is megpróbálta vizet nyelt és újra hányt, így Gusztáv meg se próbálta, csak annyit kiáltott, „Bravó!”, amit hangos kurjantással nyugtáztak. Nemcsak Dénes állapota miatt javasoltam, hogy a vacsora helyett inkább bort igyunk, ami meggyőződésem szerint újra erőt adna, kvázi mint az üzemanyag, és mind azonnal egyetértettünk, és a part felé kiáltottuk az alkohollal iránti vágyunkat, és egy perccel később, a nőink, mint a sellők hoztak nekünk egy pohárral. A bor miatt bizakodni kezdett a fáradt társaság, Dénes úgy érezte, hogy a fejfájása annyira jól van, hogy el is múlt, és egy fél óra múlva kiürítettük a kétliteres palackot, és a nehézségek újra legyőzhetőnek tűnnek. Búcsúzóul megcsókoltuk a nőinket és a hullámokon át távolabb manővereztünk.

Vissza a halottemberpóza, a bor miatt először forogni kezdett a világ. Nevetnem kellett, átfordultam, de a társaimmal is ugyanez volt. Dénes már többé-kevésbé jól volt, amit úgy mutatott ki, hogy a hazájából származó dalokat énekelt Gusztávnak, aki jókedvűen együtt dúdolt vele, pedig ezek a dallamok számára teljesen ismeretlenek voltak. Hannó is csatlakozott és tenyerével a víz felszínén az ütemet csapkodta, nekem jutott a feladat, hogy amíg dudorásznak, vidáman kurjongassak. Az egész egy nagy nevetéssel fejeződött be, majd újra eltávolodtunk egymástól.

Amint a naplementét figyeltem, amit tegnap a strandról is élveztünk, rájöttem, hogy már nem kevesebb, mint tizenkét órája a vízben vagyunk. Ránéztem a nőinkre, titokban aggódva, talán már unatkoznak, de amint a távolból láttam, nem így volt. Az esti hideg miatt magukra vettek a blúzaikat és felváltva figyeltek minket egy távcsővel. A víz egyre nyugodtabb lett, és az alkonyattal mi is nyugalomba süllyedtünk. Lehetett látni a felragyogó esthajnalcsillagot.

Miközben tűnődve lebegtem, hirtelen valami lágy ellenállást éreztem a vízben és rögtön ezután egy elektromos ütést éreztem, ijedten néztem körül, és észrevettem, hogy hozzáértem egy medúzához. Menekülve úsztam előle és a kézfejemmel vakartam a sebes felületet. Figyelmeztetni akartam a többieket, de szédülni kezdtem és újra felvettem a halottemberpózt, amitől hirtelen pánik fogott el, hogy máris keringés zavaraim vannak. Nehezen lélegezve feküdtem és próbáltam magam megnyugtatni. Egy kis idő múlva ugyan tele félelemmel, de újra magamnál voltam, bár még mindig remegtem.

Elkezdődött az éjszaka. Mint egy nagyváros lámpái fénylenek fel egyenként az égbolton a csillagok, és idővel egyre nehezebb a többieket a szememnek megtalálni. Az öböl mögött a szárazföldön, a házakban is felkapcsolják a lámpákat, és az égi sötétség egy ujjcsettintéssel beteljesedik, hirtelen, és sötétség van. Amennyire követni tudtam, a nőink a strandon száraz hordalékfát gyűjtöttek és már meggyújtani készültek. Időnként eljutott hozzánk egy-egy bátorító kiáltás, és valahonnan szereztek egy gitárt, így az esti szél dalok taktusait hozzánk is fújta. A dalokat a kedvenceinkből választották. Az egymás közti szemkontaktus viszont már nem volt lehetséges.

A nagyon hosszú este folyamán még néhány alkalommal, hol egyikünk, hol másikunk szólította nevén a többieket, és nem mindig jött válasz. A tenger ismét lomha lett, mint este. Amikor valaki a vízben bukdácsol, vagy amikor a kezével evez különös, fluoreszkáló pontocskák csillannak fel, mintha a testmozdulatai tűzcsíkokat hagynának a vízben. Időnként erőt veszek magamon és egy két-méterre lemerülök, mert ez a csillámjáték elbűvöl. Úgy tűnik, mintha a tenger fenekén csillagok ragyognának. Egyszer sikerül hosszabb időre a víz alatt maradnom. Nem érzem, hogy szükségem lenne levegőre, sőt a tudómban elég oxigén volt, hogy körbeússzak. Akkor egy pillanatra elaludhattam. Amikor eszméletemhez tértem és a szemeim hirtelen rémülten felnyíltak, észrevettem, hogy a homokban fekszem a part peremén, és a négy nő kánonban énekelt a gitár akkordjaihoz, habár boldog voltam, hogy a szárazföldön vagyok, elnyomtam magamban, tudatosan, elveszettnek lenni, csendben, olyan csendben, mintha egyáltalán nem is létezne.

A nincsdemégisszoba

A szobámnak több kijárata van. Sőt, valójában több a kijárat, mint a fal. És maguk a falak is bizonyos tekintetben kijáratok, csak fordított előjellel. Hiszen a kijáratok adják meg a szobám formáját. Mondhatnánk, hogy ez a szoba kizárólag kijáratokból és kijárkáló emberekből áll, és nekem mégse sikerül kijutnom belőle. A legrosszabbak a zajok. A következő példa lehet erre magyarázat:

Nemrég ebédidőben a kanapén feküdtem és egy tudományos könyvet olvastam a német romantikáról, amikor hangokat hallottam, elsöre játszó gyerekekre gondoltam. Játszó gyerekek, veszekedés, könnyek, tehát ez egy mindennapi helyzet, amelynek a kívülálló nem tulajdonít nagyobb jelentőséget, mint egy ugató kutyának. Nincs olyan érzésünk, hogy reagálnunk kellene. Az ilyen enyhe kríziseket általában a hivatalosan elismert nevelők oldják meg.

A lakásom olyan házban van, amely egy nagyobb, több összefüggő házblokkból álló lakótömb része. A lakások kusza elrendezése, valamint a körülmény, hogy sem én, sem a szomszédaim nem ápolunk egymással semmi olyasmit, amit emberi viszonyoknak nevezhetnénk, így nem tudom, ki lakik mellettem, felettem és alattam. Amíg nem történik komolyabb baleset, mint például egy csőtörés, ami egy másik lakásban is kárt okoz, az a benyomásunk, hogy a lakóközösség mindenek előtt egy dolgot tart szem előtt: lehetőleg minél kevésbé legyen köze a többi lakóhoz. Néhanap persze átveszünk egy csomagot valaki helyett vagy egy ismerősnek megtartjuk az ajtót, de az úgynevezett szomszédi viszony nem szól többről. Az arcok egyformán megbízhatónak tűnnek, mert hozzájuk szoktunk, de aki mögötte lakik, ismeretlen marad és a találgatások területe. Befizetem az albérletet, kétszer egy évben beengedem a tulajt, aki leolvassa villany és gázórákat, karácsonykor a postás zsebébe dugok egy kis pénzt, és ez minden. Két hetenként egy takarítócég alkalmazottja felmossa a lépcsőházat. Nincsenek ellenségeim a házban, de igazán barátaim sem.

Így nem is figyeltem tovább a hangokra, inkább haladtam tovább a könyvben, egy részletet olvastam a német kora romantika forradalmi lelkületéről. Éppen Georg Forster mondatán gondolkodtam: *Égés és áradás, a tűz és víz káros hatásai, nincs semmi a baj ellen, ami az észre alapoz*, amikor újra kezdődik a gyerekvisongatás. Most már úgy hallatszott, mintha az egyik gyereknek a másíknak tényleg fájdalmat okozna. A hangja most olyan kétségbeesett és panaszos volt, hogy egyértelműen kislánynak véltem. A következő pillanatokban vártam a rendreutasító, mély szülői hangot, amely véget vetne a civódó zsvajnak, de semmi ilyesmi nem történt. Ellenkezőleg, a könyörgő kislány hangja még elkecserelettebb lett, magam előtt láttam a kicsi, elkényeztetett kölyköt, aki szegény lánytestvérét nyúzza, ahogyan a copfjait tépi vagy belecsíp a fülcimpájába, amikor hirtelen felvilant a szörnyű gondolat a fejemben, hogy talán nem is egy másik gyerek okoz a lánynak fájdalmat, hanem egy felnőtt. Becsuktam a könyvet, letettem a kanapé melletti asztalkára és lélegzet-visszafojtva figyeltem. Semmit se lehetett hallani. Felnéztem a sarokban, magam felett a plafonra, mintha átlátnék a téglafalon. Pedig a hangok ugyanúgy jöhettek volna lentről is vagy a két lakás valamelyikéből, amelyek tőlem balra, a kanapé fejtámlájánál, a szobám mellett voltak. Egy ideig mozdulatlan ültem itt és feszülten hallgatóztam, de úgy tűnt, a kísértetjárásnak végeszakadt, és újra a könyvért nyúltam, hogy folytassam olvasmányaimat, amikor újra kezdődött a nyöszörgés. Egyértelműen hallani lehe-

tett, mintha az csak néhány méterre lenne tőlem. Felálltam és kalapáló szívvel felmásztam a kanapéra, hogy a nem behatárolható zajforráshoz minél közelebb legyek. Egy szempillantás alatt az érdeklődésem aggodalommal változott. Egy kislány könyörgő hangját hallhattam, akiknek éppen fájdalmat okoznak. Az otthonszülés gondolata futott át hirtelen az agyamon, de az ismétlődő „Nem! Nem!” gyorsan elvette velem az ötletet. A panasz és a nyögések átmentek fuldoklásba, ami végül annyira hasonlított egy sérült kutya vinyogására, hogy az egész testem borzongott. Aztán megint csend lett.

A következő percben zavaros gondolati ugrásokkal mérlegeltem, hogyan kellene reagálnom. Úgyanúgy, mint eddig, nem tudtam meghatározni, honnan jönnek a sikolyok. És mint eddig, bizonytalan voltam, hogy mi történik a fal túloldalán. Az első reakcióm az volt, hogy átkopogok a falon és „Hé”-t kiáltok. De ha tényleg egy gyereket erőszakolnak, nem inkább a rendőrséget kellene értesíteni? Rápillantottam a telefonra, a könyv mellett az asztalkára. Másodperceken belül magam előtt látom a lejátszódó jelenetet, mi lenne, ha felhívnám a rendőrséget: először körülményes magyarázkodás a telefonban, majd a rendőrök a lakásomra jönnek, és én oda mutatnék a nappalim sarkába és magyarázkodnék, az ominózus hangokról. Vívódtam magamban, mert jó lett volna elkerülni a helyzetet, hogy ne csináljak magamból hülyét, de sejtettem, utólag nem tudnék magamnak megbocsátani, ha nem teszek semmit, tudtam, be kell vállaljam, akkor is ha bolondnak néznek. Már majdnem telefont ragadtam, amikor a jajgatás újrakezdődött. Egyértelmű volt, hogy valaki fájdalomtól szenved. Visszafojtott lélegzettel megfeszülve hallgatóztam, abban a reményben, hátha megtudom ki az erőszakoló, de nem lehetett hallani. Tudom, hogy a különös helyzeteket túlreagálom, de ebben az esetben a szörnyűség nem az én fantáziám szülte, hanem a valóság tőlem néhány méterre.

Talán szégyenletes ezt most megemlíteni, de a körülmények muszáj, amint a kanapén állva a fületem a falhoz tapasztottam, rájöttem, hogy a farkam enyhén megduzzadt, eszembe jutott, hogy ez a hang talán nemcsak egy kicsi lánytól, hanem egy nőtől is származhat. Különös pillanat volt. Már magam sem tudtam, hogy ezek a gondolatok a lustasághoz vagy a félelemhez tartoznak, és a rendőrséget vonom majd be, vagy a bujaság győz felettem. Ha az elgyötört hang segítségért kiáltana, az úgy világos lenne, és egy másodpercnyit se haboznék, hogy beavassam a rendőrséget, de csak fájdalmasan jajgatott és újra és

újra feltörő „Nem! Nem!”, és hirtelen a lelki szemeim előtt megjelent a szégyenletes kép, a szomszédságomban egy szado-mazó szexet űző párocskáról, tehát a nő kínzása, amit itt a falon keresztül hallottam, a beleegyezésével történik. Lehetséges például, hogy a nő kielégülten az ágyhoz bilincselve hagyja magát megerőszakolni. A szexuális fantáziájának beteljesülését talán csak a teljes kiszolgáltatottságban éli meg, és a fájdalmas nyöszörgés a játék része, mellbimbócsipeszek vagy a szándékosan brutális, anális közösülés miatt az egyszerű szeretett és rettegett szexrabszolgával. Újra erőt vettem magamon, hogy meghalljam, hogy ez egy fiatal nő vagy egy gyerek hangja, de megint nem sikerült, mert mindkettő lehetségesnek tűnt. A történet a fal mögött egy visítással elérte tetőpontját és mégis, úgy tűnt, egy elfojtott sikoly után, csend lett. Még mindig nem tudtam, mit kellene tennem. Hogy egyáltalán tennem kell-e bármit. Vártam egy percet, kettőt, a túloldalon még mindig csend. Odatapasztottam a fülemet, hol az egyik majd a másik falhoz, de semmi. Éppen abban a pillanatban, amint leszálltam a kanapéról, belső udvaron, amire a nappalim ablakai néznek, nagyon hangosan felvívított egy körfűrész. Már egy jó ideje átépítés folyik a házban, és az ebédszünet éppen a végéhez ért, a munkások újra munkához láttak. Csak a körfűrész lehetett hallani és az elmúlt hét alapján sejtettem, hogy ez még néhány óráig így is marad. Felültem újra a kanapéra és ismét elővettem a könyvet a német romantikáról, de nem nyitottam ki, csak fogtam a kezemben. Mi a fene történt itt?, gondoltam. Úgy éreztem, kudarcot vallottam. Ha nem lenne fogalmam a szado-mazó szexuális praktikák létezéséről, egyértelműen levontam volna a következtetést a szomszédból átszűrődő zajokból és hívtam volna a rendőrséget. De mivel tudtam róluk, figyelembe kellett vennem létezésüket. És talán csak egy túl hangosra állított szexvideóról van szó. Ha két rendőr állna a nappalimban, bármilyen magyarázkodás értelmetlen lenne. Mit mondanék? A körfűrész miatt saját szavunkat is alig hallanánk. És mit tennének a rendőrök? Minden szóba jöhető szomszédnál bekopognának és megkérdeznék, hogy megerőszakoltak itt valakit? Egyre erősebben éreztem, hogy kudarcot vallottam.

Egy ideig mozdulatlanul feküdtem a kanapén, a könyv az ujjaim között, és próbáltam rájönni, hogyan juthattunk ilyen messzire. Eszembe jutott néhány lehetséges válasz, mégse tudtam rájönni, pontosan mikor hibáztam. Hirtelen újra előttem volt a néhány éve történt eset. Az országúton autóztam télen, amikor megláttam egy szembejövő járművet, úgy tűnt, a hófedte úttest közepén állt meg és csak akkor indult el, amikor közeledtem. Ötven méter múlva azt is tudtam miért, a másik oldalon észrevettem egy nyulat, melyet szemmel láthatólag elütöttek és most bódultan ücsörgött az úton. A felelőtlen autóst már csak a tükrökből láttam eltűnni, és én is továbbhaladtam, de már néhány másodperc múlva rászántam magam, hogy az állatnak segítek. És mégis haboztam. Elkezdtem kifogásokat keresni. Hol forduljak itt meg? Hogyan vigyem magammal a nyulat, anélkül, hogy megharapna? Hol találok most, éjfélkor egy állatorvost? Nem fognak arra gondolni, hogy én ütöttem el az állatot? A természet kegyetlen törvényével próbáltam magam meggyőzni, miszerint van élet és van halál, mérlegeltem a lelkemben, hogy mi szól a mentőakció mellett és ellene, habár az ellene szóló érvek túlsúlyban voltak, mégis maradt fájdalom bennem, tudtam, hogy ettől több száz kilométer múlva sem szabadulok meg. A következő lehetőségnél visszafordultam és visszamentem addig a pontig, ahol öt perce a megsebesült nyúl ücsörgött. A vért még lehetett látni az úton a hóban, de az állat eltűnt. ■ ■ ■

Lesi Zoltán fordítása

Xaver Bayer (Bécs, 1977) filozófiát és germanisztikát végzett a Bécsi Egyetemen. Hermann Lenz-díjas író, akinek 2001 óta kilenc könyve jelent meg.

Lesi Zoltán (Gyula, 1982) programtervező matematikus szakott végzett Szegeden. Eddig két verseskötete jelent meg. A FISZ Világirodalmi sorozatának szerkesztője.

A KELETI UJSÁG ÉLÉN

Ignotus Hugó kolozsvári epizódjáról

1 Az Osztrák-Magyar Monarchia első világháború végi fölbomlása a magyar történelem egyik hosszú távon is érvényesülő nagy fordulatát eredményezte (vö. Romsics 2005: 112-149., nagy irodalommal, különösen: 625-632.). Azok a folyamatok azonban, amelyeket e fordulat indított el vagy erősített föl, nem szoríthatók bele a manapság (ismét) divatos Trianon-metaforába. Ekkor ugyanis egy nagy, máig lezárulatlan átrendeződés indult meg a magyar társadalomban, s ennek „csak” leginkább szembeötlő, de egyáltalán nem egyedüli eleme volt a magyar állam területi integritásának fölbomlása, s ami azzal járt, a magyar népesség egy számottevő részének „nemzetkisebbségi” sorba szorulása. Voltaképpen a váltás ennél jóval nagyobb, összetettebb s mélyebb volt. A radikálisan átrendeződő államjogi és politikai struktúrák alatt az egész társadalom és az egész kultúra új feltételek közzé került, mozgásba jött, a deformáció és/vagy az újjászerveződés alternatívája elé került. Merőben új alkalmazkodási kényszerek bontakoztak ki – az önállóvá, „függetlenné”, ám területi és demográfiai lehetőségeihez mérten „csonkává” vált magyar királyságban éppúgy, mint azokban az utódállamokban, amelyekben jelentős magyar kisebbségi csoportok különléte kezdődött el – vagy éppen az emigrációban. Az új helyzethez való alkalmazkodás azonban nemcsak különböző reakciókat váltott ki, de az eltérő reakciók optimalizálása és koordinálása is csak nagyon rossz határfokkal történt meg. A legnehezebb és legbizonytalanabb helyzetben a kisebbségi sorba került „nemzetrészek” voltak, és természetesen

az emigráció, de legrosszabbul nem ők, hanem a király nélküli magyar királyság teljesített. Itt ugyanis az az elit került ismét felülre, amely az összeomlás elitje volt, s amely történelmi értelemben már leszerelt, ám önmagát – az új szituációra válaszként – „magyarként” és „történetiként” tudta definiálni, s „hagyományokba” ágyazott jogcímet formált a hatalomra. Ez az elit, elsődlegesen, mondhatnánk zsigerből, hatalma visszaállításában volt érdekelt, de merőben új helyzetben, régi és új problémák összekapcsolódó szorításában mozgott. S lehetőségeit erősen behatárolta, hogy *kettős ressentiment* vezette. (1) A „történelmi” eliteket leváltani akarókkal szemben, akik 1918/19-ben sikertelen kísérletet hajtottak végre az ország modernizálására, és (2) az ország helyzetét megváltoztató külső erőkkel szemben. Ennek a kettős ressentimentnek súlyos következményei lettek. A régi-új elit az előre menekülés, az elavult viszonyok radikális modernizálása helyett az „idegenekben”, mint ellenségekben találta meg vonatkozási pontját. Belül megtalálta a maga belső kisebbségét, amelyet idegenként, visszaszorítandó ellenségként kezelhetett, s az a ressentiment, amelyet a külső erők, a nemzetközi szerződésekkel megtámogatott rivális államok váltottak ki, de amelyet csak retorikailag élhetett ki a régi-új elit, saját belső kisebbsége ellen fordult. A ressentiment befelé való átcsatornázásának pedig súlyos mentális következményei lettek. A már többé-kevésbé asszimilálódott, magukat magyarként azonosító zsidók, mint belső „idegenek” konstruálódtak meg a mentális térben, s megindult leválasztásuk, „idegen” kisebbséggé változtatásuk fo-

lyamata. Ez a gyakorlat, kezdeményezői és fönntartói szempontjából egyszerre volt öngyengítő és önmegettévesztő. A magyar társadalom legmozgékonyabb, modernizálódásra leginkább fogékony részét korlátozta és szorította háttérbe, ugyanakkor mindezt, irreális módon, mint (részleges) sikert élte meg. Becsapta magát. A „zsidók” illetén való mentális (s részben már: jogi) megkonstruálásával megtalálta ugyan a maga belső kisebbségét. Azt a kisebbséget, amelyet bűnbakként kezelhetett, s amelyhez képest kiélhette az uralmi pozíció kompenzativ és „önerősítő” (valójában: öngyengítő) szociokulturális élményét. De ez az opció valójában csak egy, az új helyzetben immár teljesen inadekvát, a „nemzeti nagylétünk” illúziójába való belerögzülést eredményezhetett.

Szimptomatikus a kor egyik legnagyobb karriert befutó szlogenje: „Csonka Magyarország nem ország, egész Magyarország mennyország.” (Vö. Bíró-Balogh 2007.) Ebben, paradigmikus tisztaságban, a megújulásra való képtelenség van kimondva. A társadalom szükséges modernizációjának egy illúzió általi elhalasztása, sőt befagyasztása.

Ezzel persze az emigrációban élők és az utódállamokbeli, kisebbségi magyarok lételeményei is beszűkültek. Állandósult a kényszerpálya és a süllyedés. A „nemzet” mint központi szerepű ideológéma, amely egy szolidaritási közösség egyben tartója és erősítője lehetett volna, nem az új helyzet antagonizmusait hidalta át, hanem a törésvonalakat mélyítette el. A „nemzet”, magyar viszonylatban, a király nélküli magyar királyság rossz reakciói miatt, visszafordíthatatlanul illuzórikussá vált. S magára hagyta mindazon tagjait és csoportjait, amelyeket nem védtek a privilégiumok

2 Ennek a bonyolult és ellentmondásos átrendeződési folyamatnak egyik, kudarcában is paradigmikus esete Ignóus Hugó rövid kolozsvári szerkesztősködése – 1922-ben.

Ignóus, mint közizmert, 1918 novemberétől külföldön élt (Kosztolánczy 2003, vö. még: Lengyel 2014b). Előbb, mint hivatalos diplomáciai kiküldött, Svájcban, a Svájci Magyar Iroda munkatársaként, majd, a magyarországi belpolitikai helyzet radikális átrendeződése következtében, megszűnővén megbízatása, magánemberként. Pontos itineráriumát ez időből ma még nem lehet megadni, de annyi bizonyos, egy ideig, előbb Bécsben, majd 1919 karácsonyától Berlinben élt. Egzisztenciáját baráti támogatásokból, majd Eugen Robert (1877–1944), azaz Róbert Jenő színházainak dramaturgjaként tartotta fön. Önmagát nem tekintette politikai emigránsnak, mindig hangsúlyozta, hogy ő „csak” ideiglenesen és egzisztenciális okokból él külföldön. Tény, nem vett részt a magyar emigráció belharcaiban, egyik „frakcióhoz” sem

tartozott, napi politikai publicisztikát nem írt. Eljárás ellene Magyarországon nem folyt. Önmeghatározása azonban fikciónak számított – kimondva, kimondatlan emigránsként kezelték. (Az irodalomtörténet-írás még ma is általában e címke alá sorolja be.) S ez az önmeghatározásának ellentmondó vélekedés már csak azért sem volt teljesen alaptalan, mert az ellenforradalmi rendszerrel szembeni fenntartásai nyilvánvalóak voltak. „Otthon”, a „kurzus” viszonyai között nem volt számára alkátának megfelelő tér. Ő maga is irreálisnak tartotta, hogy a „kurzus” idején újságírói vagy szerkesztői szerepet vállaljon Budapesten.

Ez a kettős inkongruencia (se emigráció, se kurzus) természetesen behatárolta mozgásterét, amelyet magánéleti gondjai, például házassága megromlása tovább szűkített. S behatárolta lehetőségeit a magyar kultúrába való mély belegyökerezettsége is. Mindez arra ösztönözte, túl az ötvenen, hogy önmagát ne „német” újságíróként próbálja újra felépíteni, hanem, ha lehetséges, magyar közegben mozogjon. Erre – s a mögötte meghúzódó rendkívül bonyolult élethelyzetre – megoldásként a „kisebbségi” újságírói szerepvállalás kínálkozott. Az utódállamok valamelyikében magyar-ként való elhelyezkedés ugyanis azt jelentette volna számára, hogy a budapesti politikai erőteréből kivonva magát, magyar közegben élhet és dolgozhat. Választása nem is volt egyedi. 1922-re már látszott, hogy az emigráció egy része valamelyik kisebbségi magyar szellemi közegben próbált elhelyezkedni, új életet kezdeni. (Sokszor sikertelenül, de némely esetben – például Dienes László vagy Gaál Gábor – sikeresen.)

1922 nyarán Ignóus Hugó is erre tett kísérletet.

3 Ignóus – egy valamivel későbbi visszautalása szerint – 1922 júliusában érkezett meg Kolozsvárra. Megérkezéséről a Keleti Ujság július 18-án adott hírt (Mózes 1978: 123.): „Ignóus, Veigelsberg Hugó, a 'Nyugat' főszerkesztője s a haladó magyar szellemi mozgalmak egyik legkiemelkedőbb egyénisége, ma reggel Kolozsvárra érkezett. [...] Ignóus pihenni jött Kolozsvárra.” (1922. júl. 18. 7.) Első cikke a Keleti Ujságban augusztus 17-én jelent meg (vö. Balázs 2008).. Közben, közelebbről meg nem határozható időpontban, a lap főszerkesztője és a lapot kiadó részvénytársaság elnöke lett (Kassai Napló, 1922. dec. 24. 25-26.). Hogy került Kolozsvárra, s hogyan alakult ki a lappal való viszonya, nem tudjuk. A pozíció, amelyet elfoglalt, arra enged következtetni, nem az „utcáról” esett be a szerkesztőségbe, szerepvállalását komoly tárgyalások előzhették meg, s mivel nemcsak szerkesztő lett, hanem a részvénytársaság irányítója is, szerepvállalása összefüggésben lehetett bizonyos tőkemozgásokkal. Ignóusnak, tudjuk, voltak bizonyos kapcsolatai a magyar nagytőke promi-

nenseivel (mint a Nyugat főszerkesztője, erre szinte rá volt kényszerítve, ilyen kapcsolatok nélkül a Nyugat nem lett volna fenntartható). Hogy a Keleti Ujság szerkesztői székébe bizonyos emigrációs tőkekihelyezés ültette-e, vagy, ellenkezőleg, a magyarországi tőke Erdély felé való tájékozódása, e pillanatban eldönthetetlen. A legvalószínűbb az, hogy a Miklós Andor vezette Az Est részvénytársaság állhatott a háttérben – később ugyanis Ignotus ellen az a vád is fölmerült, hogy át akarta játszani a lapot Az Est részvénytársaság kezére (Ujság, 1922. dec. 24.). S az is tény, részvények fejében Miklós Andorék nyomdagépeket szállítottak a Keleti Ujságnak. Ignotusnak ehhez a kombinációhoz megvoltak a nexusai. A Miklós-testvéreket, Andort és Lászlót még Az Est megindulása előtti időkből jól ismerte, nevezetes kapcsolatépítő vacsoráin ők is megfordultak (Lengyel 2014a). Ezt a plauzibilis lehetőséget azonban, források híján, igazolni egyelőre nem lehet.

Kolozsvárra kerüléséről e korszakának legrészletesebb beszámolója, Kázmér Ernő riportja (Kassai Napló, 1922. dec. 24.25-26.) is féldoldal. Fontos dolgokat mond ki, de fontos dolgokról hallgat: „Berlinből jött ide [ti. Kolozsvárra], Róbert Jenő színházaitól, amelyek kötelékében dramaturguskodott, egyben ragyogó cikkeket, gondolatokat írt Jacobsohn »Weltbühne«-jébe. Stefan Grossmann eleven »Tagebuch«-jába s a vele oly rokonlelkű Harden »Zukunft«-jába s hébe-hóba a »Berliner Tageblatt« hasábjain is megszólalt, többek között egy megértő és megértetően szép esszét írt oda Móríc Zsigmondról. Jelenleg a kolozsvári »Keleti Ujság« főszerkesztője, egyúttal irányítója a Lapkiadó rt.-nak is, amely vállalkozás az erdélyi magyar kultúra legmegalapozottabb intézménye: lapkiadóvállalat, könyvkiadói szervezet, amely már régen nélkülözött egy oly minden irodalmi és kiadói ismeretet egybefogó, európai értelemben vett sajtóvezért, mint amilyen Ignotus.” Kázmér idézte Ignotus szavait is: „Örömmel jöttem ide, Kolozsvárra, hogy őszintén, loyálisan az új életfeltételekhez megértően hozzáközelítsem az itt élő és kultúrában, szociális érzésben progresszív, de nemzetéhez hűen ragaszkodó erdélyi magyarságot az új keretekhez.” Sajtó felfogását e nyilatkozatában Ignotus, mint „a túlzó végletek között álló”-t határozta meg. Szerepvállalása mögöttéséről azonban sem ő, sem a riport készítője nem szólt. Olvasóihoz való viszonyáról viszont fontosat mond: „tulajdonképpen közönségem mindig azokban a városokban volt, amelyek a pesti centrumtól távol estek s mindaddig, amíg ennek a nagyszerű kultúra-felfogású erdélyi városi magyarságnak gondolkodását a Magyarországnak megmaradt városok polgárságának lelki élete nem tükrözteti vissza, addig nekem otthon nem sok keresnivalóm van.” (Ez a vallomás nyilvánvalóan a kolozsváriaknak tett gesztus, a kisebbségi polgárság habitusának fölér-

tékelése, de nemcsak az. Nem kétséges, hogy az adott körülmények között a maga számára csakugyan előnyösebbnek ítélte a kisebbségi újságíró lehetőségeit, mint a magyarországi kurzusban való elhelyezkedést.)

4 A Keleti Ujság, amelynek története végig húzódik az egész korszakon, 1922-ben még viszonylag fiatal lapnak számított: első száma 1918 karácsonyára jelent meg (Mózes 1991, leírását ld.: Mózes 1978/1979). A Ferenczy Gyula elnökleltével alakult Lapkiadó részvénytársaság adta ki, első felelős szerkesztője Szentmiklósi József volt, majd őt Zágon István követte. „Szellemi irányítója – Mózes Huba szerint – 1920 elejétől 1924 októberéig Paál Árpád. Közben 1922 második félévében a lap főszerkesztői teendőit a polgári radikális emigráns Ignotus végzi.” A lap történetének legfontosabb, legjobb szakasza alighanem az első, kb. 1925-ig tartó periódus. (Mózes 1991:239.) „Megjelenésének első éveiben a lap általános irányvonala polgári radikális jellegű, de a polgári felfogások képviselői mellett hasábjain szociáldemokrata és kommunista szerzők is megszólalnak.” (Mózes 1991:239.) A lapnak ez a leírása s eszmetörténeti elhelyezése némileg félrevezető; öszszefon s leegyszerűsít – az alkalmazott kategóriák túl merevek. A lap tényleges irányára inkább az jellemző, hogy a lap az új, immár kisebbségi helyzetnek megfelelően, a román-magyar viszonyból adódó mozgásteret igyekezett fölmérni, optimalizálni, keresve az együttélés módozatait. „Irredentizmusról” természetesen szó nem lehetett, a kisebbségi magyar érdekek érvényesítése ezt kizárta. Ugyanakkor a kisebbség nyelvének és kultúrájának védelme, amely fontos elv lett, mint minden jogvédelem automatikusan együtt járt a szabadságigénnyel, s közvetve a lehetséges progresszió képviselésével.

Az Ignotus szerkesztette Keleti Ujság, az 1922 második félév számainak rövid jellemzése nem könnyű. A szerkesztőség összetételét Mózes Huba (1978:123.), hozzávetőlegesen így írja le: „1920 elején, Paál Árpáddal egy időben kerül a laphoz Kádár Imre és Ligeti Ernő (előbbi a belpolitikai, utóbbi a külpolitikai rovat vezetőjeként). – A lap kötelékébe tartozik még a továbbiakban: Kőmíves Lajos, Mikes Imre, Murányi Győző, Székely Béla stb. – Dienes László, aki 1921 januárjában a Bukaresti Hírlap szerkesztőségében dolgozott, ugyancsak a Keleti Ujsághoz szerződik.” „1921. október 5-én belép a szerkesztőségbe Ormos Ede mint olvasó (technikai) szerkesztő.” A lapba természetesen nemcsak a szerkesztőség tagjai dolgoztak – az irodalmi s kulturális anyagot például zömmel külsősök szolgáltatták. Mózes Huba számba vette azt is, költőként, prózaíróként és „irodalomkritikus-publicistaként” kik publikáltak a lapban. A teljes,

évenkénti bontásban adott lista felsorolása itt fölösleges, hiszen a szerzők némelyike 1922-ben is csak egy alkalommal szerepelt a lap hasábjain. Illusztrációként pár név mégis megemlíthető ez időből. Verssel például a következők jelentkeztek: Antal János, Áprily Lajos, Balázs Béla, Bárd Oszkár, Becski Irén, Benedek Elek, Berde Mária, Kádár Imre, Ligeti Ernő, Rényi Edit, Szentimrei Jenő, Szombati-Szabó István, stb. Prózával: Balázs Ferenc, Benedek Elek, Darvas Simon, Dénes Zsófia, Kaczér Illés, Karácsony Benő, Kiss Ida, Kuncz Aladár, Laczkó Géza, Márai Sándor, Molter Károly, Sipos Domokos, Tamási Áron, stb. (Mózes 1978: 127., 128.) E névsor, kivált teljes változatában, a kisebbségi – kényszerű -- eklektika jegyeit mutatja. Öregebbek s újonnan föllépettek, erdélyiek és emigránsok, egyaránt fölfedezhetők. Az értékelvű válogatásnak a lehetőségei nem, vagy csak nagyon korlátozottan voltak meg.

Ignotus hozzájárulása a lap profiljának és irányultságának alakulásához, csak közvetve, a Keleti Ujságban megjelent cikkei elemzésével mérhető föl.

Névvel jegyzett írásai nem túl nagyszámúak. (Föltehetően írt névtelen cikkeket is, ezek azonosítása azonban még nem történt meg.) Ha átolvassuk itteni cikkeit, akkor azonnal feltűnik tematikai sokszínűségük – s erősen hullámozó terjedelmük. Hosszú, két kolumnás cikket éppúgy írt, mint rövidke glosszákat. Irodalomról s kultúráról éppúgy, mint csontropogató politikáról. Ha arra is figyelünk, milyen relációkat tematizálnak ezek az írások, néhány csomópont megjelölhető. Az első, s időben is legelőbb jelentkező szempont a háború utáni, súlyosan megosztott progresszió viszonyai közötti eligazodás és egynek, mint optimálisnak a zászlóra tűzése. A második a románokkal való szóértés feltételeinek javítása, előmozdítása. A harmadik a magyar múlthoz, pontosabban az uralkodó politikához való kritikai viszony kijelölése. A negyedik az erdélyi magyar irodalmi kultúra újjászervezésének sürgetése. Ezek a lapvezéri megnyilatkozások természetesen az addigi ('rég') tapasztalatainak és az új, Kolozsváron szerzett élményeknek a metszéspontjában születtek. Megírásuk előtt bizonyára konzultált lapja meghatározó embereivel, mindenekelőtt Paál Árpáddal, régi román kapcsolatait is aktiválta (Emil Isackal, Gogával), de cikkei, a legrövidebbek is, jellegzetes Ignotus-cikkek, tájékozottsága és észjárása megmutatkozik bennük.

Az első, Ignotus orientációjára fényt vető viszonylatról három cikk árulkodik: *A bécsi vita* (1922. aug. 17.), a *Polgári szocializmus* (1922. aug. 22.) és a *Pofon a bolsevizmusnak* (1922. szept. 20.). Ez a három cikk nem „elvi” cikk, az alkalmi reagálás bélyegét viseli, de mindhárom, különösen az első kettő antológia darab lenne egy eszmetörténeti szöveggyűjteményben. Az emigráció belső vitáira reagál, nemcsak saját

álláspontját rögzíti, de a különböző irányokhoz és lehetőségekhez való kívánatos viszonyt is megmutatja. Cikkei finom észrevételekben és megfontolásokban gazdagok, nem ítélni, hanem tanulni akar a törtétekből, s megfontoltan mérlegel. Nem a mindentudás nézőpontjából szemlélődik – saját álláspontját sem tartja titokban. „Aki e sorokat írja: az októberi forradalom körül semmi érdemére, vagy szerepére nem hivatkozhatik, sőt azzal szemben az ő helyzete is a tipikus girondei volt, ki baloldaliságának szelíd szerkezeteit kétségbeesve látja összeroppanni a rázuhánót áradat alatt. Ám ma már meg kell látnia s el is kell ismernie, hogy az októberi forradalom nemcsak elkerülhetetlen, de jogos és egyben önfeláldozó vállalkozás volt, mert az egyetlen mederbeterelő lehetőség a veszített háború dühös visszahömpölgése számára. Sem rombolni nem akart, sem büntetni, hanem menteni, amit lehet és építeni vagy legalább ideiglenesen s úgy ahogy összeütni, amire szükség van. A mentés sokban sikerült is: megmentette a háborútól meg hagyott vagyontokat, életeteket, megmentette a termelést, az államiság s a kormányzat folytonosságát. Az építéssel azonban megakadt. Miért? Mert az épületartó gerendája a polgárság kellett volna, hogy legyen, a polgárságnak azonban csak atómjai és molekulái voltak meg, összefüggő masszája nem volt.” (1922. aug. 22.2.) Ignotus nézeteit s a különböző irányokhoz való viszonyát a polgárságnak ez a ki nem fejlettsége alakította. Szimptomatikus, hogy a bolsevizmust, bár összefüggően egyik cikkében sem tárgyalta, elutasította. Ide vágó utalásai nem hangsúlyosak, de egyértelműek. Előbb arról írt, hogy „az októberi forradalom, Fabian-clubi úri kezdetek után, ordenaré bal sikerrel, a bolsevizmus kávéházi tolokodásával végződött” (1922. aug. 17. 1.), majd a „moszkvai perverzión pénzerejére” utalt (uo. 2.), s összefoglalóan is kimondta: „Hogy a bolsevizmus szerencsétlenség volt, abban a vitatkozók, még a bolsevizmus-viseltek is, egyetértettek” (1922. aug. 17. 1.). Álláspontja velük szemben nem alibi-teremtő taktikázás eredménye, de nem is a szokásos antikommunista lózungok megisméltése. A *Pofon a bolsevizmusnak* egyik helye e vonatkozásban is éles szemű szempontot érvényesít: „a bolsevizmus a világtörténelem legarcátlanabb tolokodása. És tudatos csalás, mert legjobb esetben sem váltja fel a kapitalista rendszert, valami más móddal, csak viszszaveti, irtózatossá értékpusztítás árán, kezdetleges állapotba.” (1922. szept. 20. 1.) Ez utóbbi érve, érdekes módon, igen közel áll a radikális marxista sztálinizmus-kritikához, jóllehet egészen más kiindulópontból tette meg észrevételét.

Ignotus természetesen tudta, s nem is tagadta, hogy a helyzetben benne volt a balratolódás, a radikalizálódás lehetősége – erre vonatkozóan egy sor finom észrevétele is van. Sőt, éppen ennek a dinamikának a leírása

az egyik nívuma cikkeinek. Ő maga azonban a „polgári szocializmus” mellett érvelt, amit „a” demokráciával” azonosított. Álláspontja sajátos prokapitalizmus, a „polgári” és a szociáldemokrata politika valami egyesítése. A balra tolódó polgáriakat (Károlyi Mihálytól Szende Pálig) „szenteknek” tartotta – olyan „szenteknek, kiknek nem maguk felé hajlik a kezük. Akkor [ti. 1918/19-ben] sem hajlott maguk felé” (1922. aug. 17. 2.). Ez a distinkciója nyilvánvalóan nem pusztá udvariassági gesztus, hanem – kivált 1922-ben – morális igazolás is. S Ignotus valószínűleg komolyan is gondolta, amit írt. Megvédte az oktobrista emigrációt az ország földarabolásában játszott szerep vádjától is, méghozzá személyes tanúságtétellel: „A magyar épségről nem lehetvén akkor már szó. Annak sorsa – ezt én láttam legjobban, mikor 1918 novemberében Bernbe kimentem – már elvégeztetett.” (1922. aug. 17. 1.) Gyakorlati megfontolásai viszont a „jobboldali” szociáldemokrácia, a „munkás konzervativizmus” felé hajlították. Ezért dicsérte Garami Ernőt, „ki munkás és szocialista létre az októberi koalíción belül a polgáriaknál keményebben állt volt jobboldali” (1922. aug. 17. 1.) S úgy vélte, ha „a koalíció intellektueljei, arisztokratái s radikálisai is ily határozottan szembe szálltak volna olyan baloldali túlkövetelésekkel, miket maguk sem kívántak, vagy az időket ezek számára megérettnek még nem ítélték”, talán a balratolódás sem következett volna be. Ignotus a „munkás-munkások” (értsd: szocialista munkások) „konzervativizmusára apellált. Nyugati (főltehetően német) példák alapján úgy látta: „a vezérlő munkásság: amily forradalmi elvben, annyira óvatos gyakorlatban. Igen természetesen: mert már van mit vesztenie. Találhatja megváltoztatandónak a társadalmi s a gazdasági rendet, de érdekelve is van benne. Törekvései nem valóságosak s vértanúságra törők, hanem e világból való kézzelfogandóak.” „A munkás-munkás is jobb szeret tűrhetően igazságtalan körülmények közt élni, mint krisztusi jóvendőkért meghalni.” (1922. aug. 17. 2.) Fölfogása persze, rövidtávon, magyar viszonyokra vonatkoztatva, amennyire gyakorlatias, annyira utópista is. Magyarországon, s Erdélyben is, a munkásokat a társadalomba integráló szociálpolitika még nem igazán volt jellemző. Konklúziója azonban ennek ellenére (vagy talán éppen ezért) messzemenő aktualitással bírt. „a polgár csináljon polgári politikát. Teremtse meg, elmaradtabb hazákban, a polgári munkához és termeléshez megkívánható szabadsági, biztossági és műveltségi föltételeket. Ne szidja a kapitalizmust, hanem építse ki. Ne kérjen bocsánatot, amiért lenni merészkedik, hanem merjen lenni, ő maga lenni, polgári polgár lenni, nem pedig függeléke az úriságnak vagy a munkásságnak. Ez még a szociálizmusnak is előföltétele. [...] A polgár ne szociálizmust csináljon, hanem szociálpolitikát, -- úgy is mondhatni, hogy ne

munkás-szocializmust, hanem polgári szociálizmust. Mert ez is van, csak mifelénk demokráciának hívják.” (1922. aug. 22. 2.)

Igazolást a maga számára – érdekes, de nem logikátlan módon – Eduard Bernsteinben keresett (akit személyesen is ismert, s akivel Berlinben kapcsolatban állott). Átvette tőle az úgynevezett „revizionista” álláspontot. „Vagyis hogy a munkás-szocializmus számára nem a kommunista végcél a fő, hanem a termelésben való térfoglalás. A fontosságához mért érdekelttség abban, amit dolgozik.” (1922. szept. 20. 1.) S a szociálpolitika mellett a munkástanácsok szerepét is hangsúlyozta. A német szociáldemokrácia lehetőségeit mérlegelve úgy ítélte meg: „A szocializálás helyett, úgy vélem, meg fognak maradni a szociálpolitikánál, mely a háború előtti német birodalomban egyformán boldoggá tette a munkásokat a munkaadókkal, s amely a békekötés óta megint hatalmasat haladt az üzemi munkástanácsok megalakításával, melyek kitűnően beválnak arra, hogy a munkást résztvétesse a vállalat vezetésében, anélkül, hogy a vezetést felrobantsa. A német munkás letett arról, hogy a termelés legnagyobb kényelmi eszközét, a tőkét tönkretegy, ellenben keményen megfogja, hogy hasznából adjon le öneki is, a közönségnek is.” (1922. szept. 20. 2.) Hogy ezeket a megfontolásait egy polgári vagy egy szocialista politika céljaiként azonosítsuk-e, esetleg a „polgári szociálizmus” körébe utaljuk, vitakérdés lehet. Bizonyos pragmatizmus azonban megtagadhatatlan tőle. Jóllehet magyar viszonyok közt mind ez erősen utópiaközeli célkitűzés volt. (Egyebek közt nem számolt a tőke romboló dinamikájával, a „nemzeti” tőkék közötti konfliktusok fölerősödésével, pusztító energiájával.)

Ignotus politikai elképzelései, nem kétséges, több irányban is polémikusak voltak, külön utat képviseltek. De érvelése is, egész beállítódása is egy tágan értelmezett baloldaliságba kapcsolódott. Joggal írhatta: „S a tanulság? A tanulságot tanulja meg mindenki, aki baloldalt áll: nem mulatságból, mert onnan szebb a kilátás, nem hiúságból, mert onnan szebb silhouettet mutat, hanem kötelességből, mert a fejlődés rendje szerint az arhimédési pontok, honnan világokat lehet emelni, balhelyeztetésűek.” (1922. aug. 17. 2.)

A másik viszonylat, amelyre tudatosan reagált, a magyar-román viszony volt, pontosabban: a kisebbséggé lett magyarság románokhoz való viszonya. Ebben segítségére lehetett előélete – a Monarchiában egyike volt azoknak, akik a magyarországi román kisebbség helyzetének rendezését szorgalmazták, s aki román írókkal is kapcsolatot ápolt, egyiket-másikat a Nyugat szerkesztőjeként közölte is. Most, kisebbségi magyar lap szerkesztőjeként persze fordult a kocka, most gyengébb pozícióból neki kellett keresnie a modus vivendit. S kézenfekvő, hogy ehhez a mun-

kához régi ismeretseivel próbált élni. Hogy informálisan, nem-nyilvánosan milyen tárgyalásokat folytatott, nem tudjuk, de Octavian Gogával bizonyosan fölvette a kapcsolatot. 1922 szeptemberében, előzetes egyeztetés után, meglátogatta Csucsán, s eszmecserejükéről szeptember 24-én hosszú, több mint két kolumnás cikkben nyilvánosan is beszámolt. Nem kétséges, cikke nem szokványos élménybeszámoló vagy/és magamutogatás, hanem tudatos kapcsolatkeresés és dialóguskezdemény. Goga ugyanis akkor már miniszterviselt ember volt, a román közélet egyik prominense, aki már akkor utcanév-adóvá vált. A vele való eszmecsere egyszerre tekinthető helyzetfelmérési lehetőségnek és alkudozásnak (kölcsonös „üzengetésnek”). A cikk értelemszerűen az érintkezési felületeket hangsúlyozta, nem a polémiát kereste. Ezt utólag akár „naivitásként”, a személyes nexus lehetőségeinek túlbecsüléseként is értelmezhetjük. Ugyanakkor tény, ez olyan lehetőség volt, amelyet nem lehetett kihagyni, amellyel mindenképpen élni kellett. S egy biztos, a csucsai látogatás és az abból született cikk kétségtelenné teszi, Ignotus, bár még csak két hónapja tartózkodott Erdélyben, érzekelte az új helyzet specifikumait, a magyar nyelv és kultúra kiszolgáltatottságát. De kereste a megoldásokat, a járható utat.

A cikk, a *Beszélgetés Goga Oktáviánnal* (1922. szept. 24. 1-3.) többfenekű írás. Belefér Goga költőként való elismerése, sőt a „miniszterné” (Goga felesége) sombefőtjtjének gáláns dicsérete is. De benne van a háború előtti, magyar- és zsidóellenes, „sovén” Goga diszkriminációja is. (Ez a magyarellenes intranszigiencia, vagy az Ignotus írásainak „gettóiságára” való hajdani célzatosság persze éppen csak utalásszerű. De jelzésértéke van a főlemlegetésnek. Ignotus nem naiv, s nem is szolgálalkú.) A kapcsolatfelvételt azt tette lehetővé Ignotus számára, hogy az impériumváltás után Goga, „ha, mint az Averescu-kormány tagja [...] igazságot nem is tett a magyar ügyben, de szívességeket sokat tett magyaroknak s magyar dolgokban”. „Magyar kultúrtörökvéseket lehetőségig támogatt, magyar emberi csapásokon, mint kultuszminiszter, a lehetőségig enyhített, s minden komoly alkalommal ízléssel mutatja azon a magyar költői kultúrán való csüggesztését, melynek ő is egyik neveltje.” Ignotus csucsai látogatása így a politikai tapogatózás lehetőségét ígérte. A cikk pedig a beszélgetés felidézésével a kölcsonös együttműködési szándék demonstrálása volt, oda-vissza üzengetés. A lehetőségek, amelyeket a cikk szerint Goga fölvezetett vendége előtt, Goga üzenete volt, s egyben a magyar igényekre adott válasz. Az eszmecsere alapja, jól érzékelhetően, a magyar irredentizmusról való lemondás lehetett – Ignotus, nem is véletlenül, jelezte is ide vágó erdélyi tapasztalatait: „A látogató [ti. maga Ignotus] elmondja, mennyire meglepte őt, mikor most két hónapja idejött Erdélybe, hogy [az] it-

teni magyarság szívében mennyire igazán nincs irredenta, holott, ugyebár, a románok sem csodálkoznak, ha volna?” S mindjárt hozzá is tette: „Hogy viszont mily nehezen viselik Erdélynek a régi királysághoz képest való kolonias állapotát, mely különben az erdélyi románság előtt sem kedves.” Ez a rövid passzus egyszerre az együttműködési szándék kinyilvánítása és a korrekciós igények jelzése.

A beszélgetés igazi hozadéka azonban a fölmerülő igények és lehetőségek témakatalógusa, s ezek nyilvánossá tétele. Ezek a problémák, mai szemmel nézve is, alapkérdéseket tematizáltak.

Mindenekelőtt szóba került az *erdélyi román földreform* jellege, korrekciójának lehetősége („többtermelési és igazságossági szempontok” alapján). Figyelemre méltó, hogy az alapprobléma világosan megjelenik a cikkben: „Erdélyben a birtokos: magyar, a paraszt: román, úgyhogy mikor a birtok ugyanúgy birtokosi kézzől paraszti kézre jut, mint a regátban, itt Erdélyben olyan a színe, hogy a magyart expropriálta a román.” Szóba került az is, hogy Erdélyben „radikálisabb és a birtokos iránt kegyetlenebb a földosztás”, mint a Regátban. E tények a cikkben persze, Ignotus érvelési stratégiájának megfelelően, Goga magyarázatainak részeként mondódnak ki, Goga adja az értelmezési keretet, de a tény tény marad, s Goga korrekciós jövendölései kísérik. Goga mondja ki azt is, hogy a „kezdet túlzásai és túlkapásai” után „annak igenis itt az ideje, hogy a lakosság nyelve szerint, vagy, ahol többnyelvű, nyelvük szerint rendeztessenek a helységnevek, az utcafelírások és így tovább... Úgy képzelem [ezt a cikkben Goga mondja!], hogy mihelyt meglesz (erősen készül s nem azzal a tervvel, hogy összefüggő nyelv- és népterületeket szétaprózzon) az új megyei beosztás, természet szerint kerül ki, például a székely megyékből egy tisztára magyar terület, hol a magyarság teljesen átveheti a saját maga mindennemű igazgatását, s ahol, még tovább, természetes, mert súrlódásoknak ki nem tett helye volna egy magyar egyetemnek is. S ha tisztán magyar területen könnyű a magyarság e jogos térfoglalása, nem lesz lehetetlen, megfelelő arányban, a vegyes területeken sem, kivált ha a tisztán magyar területen való kezdet biztatni fog rá.” Itt, észre kell venni, a *magyar autonóm terület és a magyar egyetem* ideája fogalmazódott meg. Máig eleven igények! Az egységesítés és az „okvetlenül szükséges decentralizáció és regionalizmus” közötti egyensúly kialakításának részeként került szóba a *városok öngazdagságának* kérdése is. S bár Goga megváltoztatandónak vélte a „magyar idők” városokon belüli mesterséges magyar túlsúlyát, de elismerte: „kell módot találni, hogy a városok közönségének legyen valami beláthatása és befolyhatása a saját életébe, – demokrácia, aminő Románia, nem kívánhatja visszafejlődésüket.” S szóba került az erdélyi magyarok politikai képvisel-

letének ügye is. Goga a magyarok „társadalmi elzárkózását” és „politikai távolmaradását” nehezményezte, kilátásba helyezte viszont a parlamentáris rendszeren belüli „igazi képviselést”, „mit parlamentáris országokban a szavazati jog ad meg”. (Számítása szerint a magyaroknak 20-25 képviselői hely jutna, ami már „igen jelentős parlamenti frakció volna”).

Ignotus, mint jelezte is, nem kommentálta s főleg nem vitatta Goga elképzeléseit, cikke nem vitacikk. De a magyar-román viszony ilyen tematizálása kétségtelenné teszi, rövid idő alatt eljutott odáig, hogy „képben” legyen. Cikke, szerencsés esetben, egy erdélyi magyar-román „kiegyezés” előjátéka lehetett volna.. Ignotusban pedig egy kisebbségpolitikus szempontjai formálódtak.

A harmadik viszonylat, amelyre – ha nem is az eddigiekhez mérhető súllyal – reflektált, a múlthoz (s következőképpen a jelen bizonyos fejleményeihez) való viszony volt. Hogy e vonatkozásban kritikus hangot ütött meg, már az is előre vetíti, hogy már egyik első kolozsvári cikkében meghúzódik egy, rövidejében és visszafogottságában is árulkodóan határozott mondat: „Azt a csalhatatlanságot sem látom a mai Magyarországon, amely előtt komolyat mívelt emberek Canossát járjanak” (1922. aug. 22. 1.). Ez a rövidke mondat ugyanis félreérthetlenné teszi, mindaz, ami a kurzus kialakulásához vezetett, messze volt attól, amit ő optimálisnak vélt. A kurzus nem lehet mérce. Az odahazai viszonyoknak ebből a megkérdőjelezéséből egyenesen következett, hogy mindazzal szemben is kritikus volt, amelynek restaurációja a magyar közéletben zajlott. Van néhány, zömmel rövid írása, amelyből ez az attitűdje kitetszik. Vilmos német császár emlékiratai kapcsán, mintegy mellékesen, de megfontoltan szóba hozta Tisza Istvánt is. Jellemzése roppant érdekes – s egyértelműen elutasító. Tiszáról szólva egy sor, úgynevezett pozitívumból indult ki.: „volt egy vezérünk, kit a magyarság túlnyomó többsége s bizonyára nem értéktelen része tekintett utolsó percig, s tekint ma mártírhálála után még inkább, lelkeben vezérének. Egy igazán kiváló, ragyogó tehetségű valaki, egész ember, megejtő férfifigura, amellel tele a legkitűnőbb képességekkel: jó adminisztrátor, alapos felkészültség, elbűvölő szónok.” Verdiktje azonban mindezt ellenpontozza: „ez a férfiú, ez a Tisza István [...] egyik legnagyobb antitalentum volt, akit valaha a rossz végzet államférfiúi hatalomba állított.” Tiszának a döntő pillanatokban való rossz reakcióit kifogásolta, például a magyarországi románokkal való kiegyezés elmulasztását. S általánosítva is kimondta: „Egészen bizonyos, hogy aki ennyire döntő pillanatokban ennyire nem érzi meg a pillanatok lehet, nem született arra, hogy a pillanatok művészetét, a politikát gyakorolja”. „A vaknak is látnia kellett, hogy amit a kezébe vesz, azt tönkre is teszi, legyen az akár bank,

akár politikai párt. Egyéb dolgokhoz, mint politikához, például művészetekhez, ha olykor hozzá szólott: az értőnek elakadt a lélekzete ennyi ártatlan és értetlen közhelyességen.” S Tisza végső mérlege is lesújtó: „ez a legszentebb hazafiságú magyar egyik fő tönkretévője volt a magyarságnak és Magyarországnak.”

Ehhez a súlyos ítélethez képest sokadrangú momentum, amit IV. Károly koronázása kapcsán az ott szereplő hercegprímásról és magáról a királyról egy másik, ugyancsak rövid cikkében állít. Az előbbiről csak egy futó impressziót rögzített: „rémisztő volt, inkább tót szolgáló, mint egyházi fejedelem, a hercegprímás.” S az új király sem mutatott szerinte jobban. „S szánnivalóan idéetlen és méltóságtalan Szent István palástjában és koronájában a boldogtalan fiatal ember, fiatal főhadnagy, fiatal lovász: Károly császár és király.” Ezeket az impressziókat lehet elfogultaknak, „szubjektíveknek” tekinteni, de a cikk lényege nem e benyomások rögzítése. Ennek az *Emlék* című kis jegyzetének az igazi lényege sokkal inkább az ünnepélyesnek szánt aktus és az utóbb bekövetkezettek összekapcsolása, egymásra vetítése. „Nem volt szép – nagyobbára nem – az ősi köntösökben s ősi cerimóniák míveletében mai embereket látni. Nem a cerimóniák szoborták őket magukhoz, hanem ők hétköznapozták magukhoz a cerimóniákat.” S ami a döntő: „Azóta körülbelül minden és emberül sok legfőbb felborult és elpusztult, kikre ama decemberi délelőttön ez ódon usztenziliák kophatatlansága rávilágított. Ezer év szerkezeteiből alig maradt épen egyéb, mint e két ősi ruhadarab. Mint a tárgyak, a cerimóniák, a szimbolumok szívóssága az élet forgandóságában. Mint az emlék, mely akkor kezd élni, mikor a valóság meghalt.”

A rezignáltság hangjai ezek. S bizonyos, megjegyzései nemcsak mint a múlthoz való személyes viszonyának jelzései fontosak. Megírásukban és közzétételükben figyelmeztetés is rejlett. Illúziókat próbált oszlatni – nyilván teljesen tudatosan. De, ma már hozzá tehető, kevés eredménnyel. A magyar társadalom fentije nem voltak vevők erre az illúzióoszlatásra. Nem tudható, Ignotus vajon érzékelt-e e helyzetet, vagy úgy hitte, mások is hozzá hasonlóan gondolkodnak. Mindenesetre tény, kontrasztot teremtett az aktuális fél-múlthoz. S erre egy optimális „kis” magyar út megtalálásához nagy szükség lett volna.

Az eddigiekhez képest a negyedik viszonylat, amelybe Ignotus Kolozsváron „beleállt”, az irodalmi kultúra intézményrendszerének kiépítése, látszólag súlytalanabb reláció. Ezt, irodalmár lévén, akár személyes vonzalmi kiélésének, „magánügyének” is tekinthetnénk. Ám, immár közel száz év távlatából már tudjuk, nagyon is fontos, sőt sok vonatkozásban egyenesen kisebbségmegtartó dimenzióról volt szó. Ignotus egy fiatal s még teljességgel „névtelen” nagyváradi író nő regényének megjelenésére reagált (*Mellesleg*. 1922. szept.

28. 4.). De nem a regény esztétikai teljesítményével foglalkozott, hanem kiadásának körülményeivel – azaz, hogy a könyvet nem igazi, üzemszerűen megszervezett kiadó, hanem egy napilap adta ki. S ebből, jó érzéssel, arra következtetett, az önálló erdélyi magyar irodalom számára intézményrendszert kell teremteni. Ehhez, szándékoltan, taktikai megfontolásokból vagy csakugyan hibás helyzetérzékelésből, nem dönthető el, ő maga is önerősítő illúziókat mozgósított. „Ma, vegyük észre, ide: Erdélybe s a Bánságba szakadt át a legnemesebb, mi a magyarból kinőtt: a magyar városiasság. Szegény, drága, imádott, megbecstelenített Budapestem: felköltözött bele Bugacz és Félegyháza. Nem adok neki öt évet, s büfögni fog. A város itt van: Várad, Arad, Sziget, Vásárhely, Temesvár, Kolozsvár. Minden feltételével, lehetőségével és kilátásával a legnagyobb stílusnak. Üzletiekben úgy, mint lelkiekben, lélektől fűtött üzletnek, s üzletbe horgonyzott léleknek. Mint Florenóban, hol nem véletlen, hogy egyszerre indult a kereskedelem s a renaissance.” (1922. szept. 28. 4.) Bizonyos, ez a helyzetérzékelés nem áll meg, ez csak illúzió. De a gyakorlati program reális és előre vivő, amikor leszögezi: „nevetséges, hogy Erdélyben s a Bánságban, a legnagyobb és szomszédba is benyúlható magyar betűpiacon, nincs magyar könyvkiadó”. (1922. szept. 28. 4.) S a cikkére kapott reflexiókra reagálva, konkrétabban is fölvetette az erdélyi magyar könyvkiadás kérdését (*Könyvkiadás Erdélyben*. 1922. okt. 24. 7.) . Észrevételei figyelemre méltóak. Az, hogy A Hét és a Nyugat írónevelő szerepére utalt, talán túl optimista, de mindenképpen biztató összevetés. Egy új írói garnitúra föllépéséhez ugyanis tudatos erőfeszítések is szükségesek, s ha ezek megvannak, akkor Kaffka Margit lesz, „aki akkor nem volt még Kaffka Margit, csak egy ismeretlen kis tanítónő”. „Ugyanúgy, ahogy Móricz Zsigmond sem volt Móricz Zsigmond, csak Az Újságnak helyettes színikritikusa”, de a Nyugat léte és lehetőségteremtő ereje döntően elősegítette az íróvá válás bonyolult metamorfózisát. S Ignótus nemcsak nagy s ösztönző összevetésekkel szolgált – konkrét kiadói ötletei is voltak. „Például: nem rossz üzletnek tartanám erdélyi kiadó számára, ha most, mikor a magyarországi kiadók, piacuk megszűkülve, kiadó körüket is szűkre fogják s ismert íróknak csak újabb dolgait adják ki. Kiadni az ismert és elismert írók régi s már elfogyott könyveit, amelyek végre sem romlottak meg, amiért az idők rosszabbak, s amiket az új nemzedék keres, tehát megvenne, ha megtalálná. Ma úgy állunk, hogy a legtöbb beérkezett magyar írónak csak jelene van, ha van – múltja el van temetve.” „S végre: azt sem látom át, hogy a felszabadult jogú többi magyar klasszikusnak miért ne jelenhetnék meg éppen úgy erdélyi kiadása, mint megjelent a napokban az erdélyi Petőfi? S erdélyi kiadó miért ne vegye kezébe Erdély irodalmi vonatkozásai-

nak feldolgoztatását, s arra való tollal miért ne írta volna Bethlen Gábor udvaráról, az enyedi kollégiumról, Petőfiről Erdélyben, Adyról s a partiumról, és Kemény Zsigmond életéről. Láthatlan fogadok, hogy vannak itt is, ott is ilyen könyvek készen vagy tervben, csak utánuk kéne járni. [...] a kiadó nevet az érdemli meg, aki megteszi.” (1922. okt. 24.7.)

Kolozsvári írásainak rekapitulálása egy dolgot mindenképpen nyilvánvalóvá tesz. A Keleti Újság főszerkesztője, bár Erdélyben maga is homo novus volt, rövid idő alatt, tehetsége és tapasztalatai révén az erdélyi magyar közéletnek orientáló és dinamizáló tényezőjévé tudott válni.

5 Ignótus kolozsvári szerkesztői munkájának dokumentumai jórészt hozzáférhetetlenek; megsemmisültek vagy lappanganak. Szerkesztői levelezéséből például mindössze három darab ismert, a Móricz Zsigmondhoz, az Áprily Lajoshoz és a Komlós Aladárhoz írott levél. Mindhárom 1922 novemberéből (23-áról) való, s mindhárom kéziratkező levél. Móricztól a karácsonyi számba kért novellát, Áprilytól rendszeres közreműködést remélt, s Komlós előtt is kinyitotta a lap hasábjait. E levelek több szempontból is figyelemre méltóak. Mindenekelőtt: a honoráriumviszonyokba engednek némi bepillantást. Móricznak, aki „sztárszerzőnek” számított, s Ignótus úgy is kezelte, kiemelt honorárium járt – egy tárcanovelláért 350 lej. A másik két potenciális szerzőnek a „tárca lábjáért” 25 lejt ígért. (A „láb” itt minden valószínűség szerint nem a kolumnával, hanem a hasábal azonosítható; a Keleti Újságnál három hasáb tett ki egy kolumnát, azaz újságoldalt.) Áprilynak, karácsonyi tárcájáért, 30 lej járt volna „lábanként”. A három levél abból a szempontból is érdekes, hogy e három fölkerült szerző figyelemre méltó megoszlást mutat. Egyaránt van köztük magyarországi (Móricz), erdélyi (Áprily) és bécsi emigráns (Komlós). Ez a megoszlás, bár véletlen, hogy éppen ezek maradtak meg, mint cseppben a tenger, jelzésértékű. A levelek formai sajátosságai is beszédeseek. Mindhárom levél gépelt – Ignótus nyilván a szerkesztőségi gépíróőnek diktálta őket. (Ő maga ekkor még nem írt gépen.) Ennél is fontosabb, hogy a leveleken adminisztratív funkciójú jelzés van. A Móriczhoz írott ez: 680. sz. I/M, az Áprilyén: 683. sz. I/M, a Komlósna írott pedig ez: 684. sz. I/M. A betűjelzés minden valószínűség szerint Ignótus szerkesztői levelezésének kódja. Az I betű az Ignótus név, az M betű a személyében nem ismert gépíróő nevének jelzése. (Az ilyen kódolás akkoriban bevett gyakorlat volt.) S ha ez így van, akkor kétségtelen, a szerkesztő Ignótus ekkoriban sok levelet írt – 1922 augusztusa és november 23-a közt 684-et. Ennek a levéltermésnek természetesen csak egy része, valószí-

núleg kisebb része íródott a megnyerni szándékozott szerzőknek; a többség vagy üzleti jellegű volt, vagy/és a magyar és román közélet szereplőinek, pl. hivatalos szerveknek szólt. Csak sajnálni lehet, hogy e kiterjedt dokumentációból csak így kevés maradt fenn.

Érdekes Kázmér Ernő (már idézett) cikkének a szerkesztő Ignotusra utaló részlete is. Kázmér ugyanis, tapasztalatai alapján, így mutatja be az erdélyi viszonyokba gyorsan beilleszkedő kolozsvári szerkesztőt: „De Ignotus itt is az, aki Budapesten volt. Pontosan ismer minden erdélyi magyar írást és minden író, semmi sem kerüli el figyelmét, ami Erdélyben leíródik, elmondódik, vagy történik. Kérdezem az erdélyi magyar irodalomról s ez az évtizedeket átfogó tudású, az esztétika próbakövén borotvaélesre kicsiszolódott elmeélű gondolkodó, a maga gyönyörű, szintetikus gondolkodásával, amelynek a klasszikus demokrácia és a teremtő igazság az alappillérei, máris oly megértő szeretettel, koncepcióval és harmóniát teremtő cselekvő szándékkal beszél róluk: Nyírőről, Áprilyról, P. Gulácsy Irénről és másokról, hogy türelmetlenül várjuk az erdélyi magyar irodalom sugárbaszökkenését.” „Ignotus ott van és figyel, elfogta az erdélyi mirage s az érzések és gondolatok világának differenciáltsága mellett keresi a nyugati kapcsolatokat keleten, ahol a magyarság a szakadék szélén áll és jár – sóvárgással, öntudatossággal, mártíromsággal.” (Kassai Napló, 1922. dec. 24. 26.) Ez a leírás, még ha leszámítoljuk a jóindulat esetleges túlzásait is, hitelesnek látszik, s beleillik az Ignotus irodalmi szerepéről eddig tudottakba.

Ignotus kolozsvári szerkesztői horizontját mutatja, hogy – mint egyik cikkében ő maga is utal rá -- még a nemzetközi tekintélyű (s számára igazodásként szolgáló) Eduard Bernsteinnak is írt kéziratkerő levelet. (Vö. 1922. szept. 20. 1.) Közlését a Kázmér-cikk egyik utalása is megerősíti, ott ugyanis Ignotus így referált erről az őt faggató újságíró kollégának: „módomban állott nézetem megerősítésére az ősz Eduard Bernstein nyilatkozatát is közzétenni.” (Kassai Napló, 1922. dec. 24. 26.) Értelemszerűen az új helyzetnek megfelelően a román szellemi élet felé is tájékozódott. Nemcsak íróismerőseivel, Emil Isackal és Gogával cserélt eszmét, de – az erdélyiség új követelményei szerint – Bukarestbe is többször eljutott. Egyik későbbi cikkében megírja például, hogy főszerkesztői megbízatása után udvariassági látogatást tett az akkori román belügyminiszternél. „Mikor főszerkesztői helyemet elfoglaltam volt, leutaztam Bukarestbe Vaitoianu generális, akkori belügyminiszter úrhoz, s ő excellenciája udvariassággal úgy tett, mintha katonaszívének szerinte [való] volna bemutatkozó formulám”. („[N]ekem, ki bár magyarok közt nem érezhetem magamat idegennek, itt mégis idegen állampolgár vagyok, nem is illik egyéb szerep, mint hogy leglojalisabb ellenzéke legyek Excellenciátoknak...”) Ez a szál persze pusztá forma-

litás maradt, nem jelentett tényleges közeledést. De Ignotus valódi román támogatóra is akadt. Egyik bukaresti útja során, egy újságírógyűlésen egyebek közt C.G. Costa-Foruval (18.. –1935) is megismerkedett. Róla, nekrológ helyett írott emlékezésében 1935-ben Ignotus ezeket írhatta: „Costa-Foruval úgy ismerkedtem meg, hogy ő, az érdekes, nagyállású s idősebb társ odajött hozzám idegenhez s öfeljűnk legfeljebb ha egy-pár író előtt ismert valakihez bemutatkozni, s személyemnek barátságát, ügyemnek segítségét felajánlani. Rövidre rá feljött Kolozsvárra, hogy, mint öreg ember létére fiatal szabadkőműves, de román hazafi létére is új életre ébressze az átalakítások idején elszunnyadt s dicső emlékü erdélyi magyar nemzeti szabadkőműves páholyt, melynek utolsó vezére a változásokor Apáthy István volt. Magyar testvéreihez intézett francia beszédében is ezt emelte ki: hogy ő most vén fővel azért állott be szabadkőművesnek, mert a béke háborújában is kell Veres Kereszt: sebeket gyógyítani, áldozatokat menteni, szakadékokat áthidalni – s kik szorulnak több megértésre s foganatosabb segítségre, mint akik egy napról a másikra nemzeti felsőbbeségből kisebbségi kiszolgáltatottságba kerültek?...” (Magyar Ujság, 1935. aug. 25. 4.) Ez a nexus persze inkább kivételszámba ment. Ignotusnak, hivatalból, a „sziguranca uraival” s a „megyei prefektussal” kellett érintkeznie, s ezek a hivatalos emberek bizony, bár megkerülhetetlenek voltak, nem a román-magyar közeledés elősegítőinek számítottak.

A szerkesztő mozgásterét, meg kellett tapasztalnia, többszörösen körülhatárolt volt. Lehetőségei messze maradtak az ideálistól.

6 Nem kétséges, Ignotust okossága, formátuma, személyisége szuverenitása „zavaró” tényezővé tette abban az érzékeny és bonyolult mentális erőterben, amelyben lapot kellett szerkesztenie. Ez az erőter ugyanis nemcsak súlyos feszültségeket vetett fölszínre szinte nap mint nap, de magában hordta a problémák „erőből” való megoldásának szorgalmazását is. Igazában a játszma fontosabb szereplői: a királyi Nagy-Románia, a királyi Kis- vagy Csonka Magyarország és a többségi privilégiumaiból kisebbségivé lesüllyedő erdélyi magyar közösség zöme sem a kiegyezés lehetőségeit kereste. Vagy az új helyzet maximális és tekintet nélküli kihasználását ambicionálták, vagy – a másik oldal – a régi helyzet maradéktalan visszaállításában voltak érdekeltek. Az államfordulat (1918 vége) óta még túlzottan kevés idő telt el ahhoz, hogy a befejezettség és a visszafordíthatatlanság élménye megszilárduljon, habitus épüljön rá. Még, sem itt, sem ott, nem érvényesülhetett a kiegyezéskényszer logikája a maga tisztaságában. Ignotus pedig, aki jellegzetesen a kiegyezésre épülő foko-

zatos fejlődés képviselője volt, s ilyen stratégiával érte el korábbi sikereit is, valódi kiegyezésre törekedett – a kisebbség sajátosságának méltóságát emelve központi értéké.

Ignotus, mint Kázmér Ernőnek elmondta, nagyjából-egészéből tisztában volt helyzetével. „Természetes”, mondta, hogy egy „közéleti felfogás, mely a túlzó végletek között áll, mint mindenütt, itt is, jobb és balfelől is támadásoknak van kitéve és én vártam, álltam a harcot”. (Kassai Napló, 1922. dec. 24. 26.) Az első támadás balról érte. „Első megtámadtatásom a munkásság köréből indult el, azért a szilárd, eltökélt és régen hirdetett nézetemért, hogy a munkásságnak csak a mai társadalmi helyzeten belül lehet megtalálnia a boldogulás útját s lehetőleg a tőke segítségével. Ez a nyíltság nem tetszett” – mondta erről ő maga el. Ennek a támadásnak a nyomait nem sikerült föllelni, de aligha kitaláció. Ignotus bolsevik-ellenes megjegyzéseiben benne rejtett a visszavágás lehetősége, az lett volna meglepő, ha szó nélkül hagyták volna. Illúzióoszlató megjegyzései azonban hamarosan a másik oldal érzékenységét is borzolták. A Brassói Lapok, a kolozsvári Ellenzék, majd a budapesti 8 Órai Ujság egymás után támadásba indult ellene. Az első támadó cikk a Brassói Lapok 1922. október 22-i számában jelent meg, egy (k. s.) szignójú szerző tollából, *Levél a faluból* címmel. A cikk önmagát „Marosújjvárról” keltezi, de nem olvasói levél, hanem újságírói munka. A cikkíró irodalmi, filológiai adatokkal operált. Tudta például, hogy Ignotus mit írt 1917-ben a Világban a magyarországi románok helyzetéről (meg is adja a megjelenés adatait), idézte a Romanul nevű román lap egyik évtizeddel korábbi Ignotus-ellenes cikkét – itt is pontosan megadva a megjelenés helyét és időpontját..., stb. Az ilyen adatok ismerete azonban nem szokványos, ez fölkészülésre, adatgyűjtésre utal. S rosszhiszemű is. Rájátszott Ignotus zsidóságára, többször is szóba hozva eredeti családi nevét, s élve a Romanul Goga-cikkének finom utalásokban érvényesülő, de jól érzékelhető antiszemitizmusában rejlő diszkreditálási lehetőséggel. A támadást kiváltója „természetesen” Ignotus „koronázási” cikkének IV. Károlyra és a hercegprímásra tett megjegyzése volt. „Ízléstelen, kegyeletsértő és cinizmusban tobzódó sorok” – írta róluk (k. s.). A mélyebb ok azonban máshol rejtett: „Ezek a sorok a gyulafehérvári koronázás apropójából íródtak.” Ignotus ugyan egyáltalán nem utalt a gyulafehérvári eseményekre, ő a korábbi, magyar királyi koronázásra emlékezett, (k. s.) azonban összekapcsolta a régi magyar és az aktuális román királyi koronázást. S jól érzékelhetően ez verte ki nála a biztosítékot. A gyulafehérvári román koronázás ugyanis – kisebbségi magyar szempontból szimbolikus erőszaknak számított, amelyet el kellett ugyan tűrni, de amely sértő volt „magyar” szempontból. E relációban

tehát a magyar múlt, a magyar „hagyományok” hasonló aktusának „lekezelése”, szimbolikus dimenziójának kritikája duplán sérelmesnek tűnt föl. A kritika a kritikust belső ellenséggé, „árulóvá” tette. Ignotus pedig mint „zsidó” és „emigráns” alkalmas volt az „ellenségként” való azonosításhoz. Szóba lehetett hozni „az emigránsok útszéli tónusát”, „kerítésen keresztül való acsarkodását”, stb. Mert mit is lehetett volna mást várni „Ignotus-Weigelsberg Hugó”-tól, aki „1917 novemberében a pesti radikális Világban egy tárcát írt »Nemzetiségi álmom« címen, amelyben beleálmodja magát egy magyarországi román helyzetébe és rémes képet fest az elnyomottságban sínylődő román lelki helyzetéről?” „S ennek az Ignotusnak, a könnyhullajtónak, az érző szívű írónak, most nincs egy becsületes, őszinte szava az erdélyi magyarság komoly problémájáról, árva magára hagyatottságáról?!” Ez az érvelés, nem kétséges, jellegzetes észjárás takar. Lényege az üres, „szimbolikus” formákhoz való érületi fixálódás, a realitások figyelmen kívül hagyása. Éppen Ignotus cikkének lényegét nem értette, a figyelmeztetést nem vette észre. Az Osztrák-Magyar Monarchia bukásával egy „történeti” birodalom visszavonhatatlanul a múltta lett. S ha Ignotus cikkét – (k. s.) „leveléhez” hasonlóan – a mai értelmező is a gyulafehérvári koronázás kontextusában veszi szemügyre, azt kell mondanunk, a figyelmeztetést kellett volna kihallani belőle. Még hozzá két vonatkozásban is. A birodalmi Magyarországnak vége, új helyzet van, s – a gyulafehérvári koronázás sem örök időkre szól. A királyi Románia sem lesz örök. „Ubi sunt.” Az *Emlékből* tehát önismeretet és önerősítést lehetett volna méríteni.

A Brassói Lapok konklúziója azonban más. Egyrészt bagatellizálni próbálta az „emigránsokat”: „Mi itt falun igazán nem tulajdonítunk nagy fontosságot ezeknek az átkozódó emigránsoknak, a magyarság hamis prófétáinak.” Másrészt, saját retorikájára rácáfolva, ellenséget konstruált: „Én bizony csak azt mondom, Szerkesztő uram, főleg kettőtől mentse meg a jó Isten ezt a szegény erdélyi magyarságot. A mindent ígérő politikusoktól és – Ignotuséktól.”

A második támadás az Ellenzéktől érte Ignotust; a lap 1922. október 27-én, „*Inkább tót szolgáló*” címmel/névtelen cikket közölt ellene. A kiindulópont világos: „Valaki szükségesnek tartotta, hogy Nagyrománia államegységének ünnepén, a román király koronázásának napján, kegyetlen és kegyetlen szavakkal meg rugdossa az utolsó magyar királyt, a magyar tragédia koronás szereplőjét.” Ez az érv, immár explicit alakban, ugyanaz, mint (k. s.) sejtetett érve is volt.. S az inkriminált szövegrészek is ugyanazok. A cikk újdonsága kettős. Egyrészt meglepő nyíltsággal ismeri be a kritikától való kisebbségi elzárkózást. „A mi számunkra a magyar múlt és minden fénye, nagysága vagy tévedése és szomorúsága fájdalmasan édes emlék. Mi el-

szakítva az anyaországtól, ha két karunkat nem is tarthatjuk ki feléje, de legalább a szívünk mélyén megérezzük [megőrizzük?] iránta mindent megbocsátó olthatatlan szeretetünket. Mi, akik a régi haza oltárán már nem áldozhatunk, nem akarjuk hallani a könnyörtelen kritikát sem róla.” Ez a maga nemében tiszta beszéd, a posztraumatikus érzelmi blokkolás őszinte beismerése – egy öncsonkító beállítódás rögzülésének dokumentuma. Szubjektíve hiteles, de következményeiben végzetes attitűd ez. A cikk másik újdonsága az a karakterisztika, amelyet a névtelenségben maradó cikkíró Ignotusról adott. „Ignotus Veigelsberg Hugó alig két hónappal ezelőtt kezdte meg újságírói tevékenységét Kolozsváron. Berlinből jött ide, ahol a magyar származású Róbert Jenő színházainak dramaturgia volt. Budapestet az októberi forradalom idején hagyta el s azóta se tért vissza Magyarországra. Károlyi Mihály Svájcba küldte, ahol nagy áldozatok árán a külföldet tájékoztató sajtóirodát akartak létesíteni. De nem használhatott a magyar ügynek annyit semmiféle sajtótájékoztató, mint amennyit ártott a magyar köztársaság svájci követe, az első szoknyás diplomata, Bédi Schwimmer Róza, aki csakhamar a humoristák és karrikatúristák kedvenc céltáblája lett. Ignotus rövid svájci szereplése után otthontalanul bolyongott Ausztriában és Németországban. Nem kutatjuk, minő keserűségek, érzelmi viharzások zajlottak le belső idegen országokban való hányadtatása rossz óráin, minő eltávolodások mentek végbe e négy néhez esztendő alatt lelkületében. A száműzöttek szíve örvény, a kitagadottak lelke éjféli kísértet.” (Ellenzék, 1922. okt. 27. 3.) Ez a jellemzés, ha eltekintünk attól, amit Ignotus mindig hangsúlyozott, hogy tudniillik ő nem emigráns, tárgyilag majdnem pontos. De két eleme problematikussá teszi. Ignotus svájci tevékenységének ilyen exponálása a román politika szemszögéből nézve már-már följelentés számba ment. Gyanút keltett Ignotus ellen. A másik hibás és problematikus momentum pedig a karakterizálásból levont következtetés. „A nemes jellemeket a nagy nyomorúságok felemelik és megtisztítják, csak a kicsinyes elméket gyötrik és aljasítják el. A hosszú bolyongás kétségkívül mélyen beleszántott Ignotus egyéniségébe. De bármennyit szenvedett is nyilván igaztalanak érzett számkivetésében, személyes érzelmeit el kellett volna nyomnia, amikor elhatározta magát az erdélyi magyar sajtóban való munkálkodásra.” (Ellenzék, 1922. okt. 27. 3.) Ez a következtetés nemcsak – szándékoltan – dehonesztáló, de téves is. Aljassággal vádolja Ignotust, miközben *mesterséges kritikátlanságban* jelöli ki a kívánatos újságírói magatartást. Sértő és buta, a saját közösséget önkorlátozó attitűd ez.

Az Ellenzék cikkére Ignotus mindjárt, még aznap este reagált. Rövid, de nagyon határozott hangú cikkben utasította el a vádakot („Emlék”. 1922. okt. 27. 1.).

„Az Ellenzék csütörtök esti száma Károly király koronáztatásáról szóló minapi Keleti Újságbeli emlékezésemet támadja” – írta. Majd így folytatta: „Az Ellenzékről eddig csak azt tudtam, hogy írni nem tud, most azt látom, hogy nem tud olvasni sem, s hogy, ha csakugyan azt olvasta ki soraimból, amit állít, éppoly gyógyíthatatlan, mint akik, gyógyíthatatlanságukkal, az ezeréves Magyarországot tönkre tették. Mindenféle keserűségeket s meghasonlottságokat tesz fel rólam, mint holmi bujdosóról, s nem tudja, hogy nem vagyok sem »száműzött«, sem »kitagadott«. Kereskedik erdélyi és magyar dolgokban való illetékességem körül, s nem gondol rá, hogy van annyi olvasóm Erdélyben, mint neki, és van annyi részem a magyarság életében, mint azoknak, kik magyarságukból élnek.” Önérzetes replika ez, de érződik már rajta némi ingerültség. S Ignotus ekkor már tudta, nemcsak egy cikkíró és/vagy egy lap véleményéről volt szó, hanem ezen túl, bizonyos konzervatív politikai körök „üzene-téről” is. Ő maga is „üzent” tehát, s svájci diplomáciai küldetését szóba hozva, nemcsak azt szögezte le, hogy „dolgoztam ez életért” (ti. a magyarság életéért), de az „Ellenzék hátamögöttjei”-re is félreérthetetlenül utalt. Hogy hogyan dolgozott Svájcban, efelől „megkérdezhetik Gróf Teleki Pált, kit ugyancsak Károlyi Mihály küldött ki oda és ki ott dolgozott ez Irodával.” (Az Iroda, amelyre itt hivatkozik, a Svájci Magyar Iroda – ennek kereteiben fejtette ki diplomáciai tevékenységét Ignotus is.) Gesztusa egyértelmű: „Ezeket egyszer s mindenkorra akarom megmondani, először és utoljára: nem az Ellenzéknek, vagy, amely már előtte járt, a Brassói Lapoknak, hanem a közönségnek, amelynek írok, a magyarságnak, amelyhez tartozom.” Reakciója lélektanilag érthető s jogos volt; miközben a kisebbségi közélet vállalt fontos és érzékeny szerepének tett eleget, hátba támadták. Önigazolása azonban, minden jel szerint, kontraproduktívnak bizonyult. A „hivatalos” Magyarország „nemzetijeit” nem tudta meggyőzni „magyar” érzelmeiről, szerepvállalása motivációjáról, a mindenben „horthyizmust” (értsd: irredentát, revíziós szándékot) gyanító román politikát pedig a Telekire való hivatkozás gyanúval töltötte el.

Ez pedig csapdahelyzetet jelentett Ignotus számára.

A Budapesten megjelenő 8 Órai Újság, amelynek főszerkesztője, Nadányi Emil korábban a Tisza-kormány erdélyi félhivatalos lapját, a Kolozsvári Hírlapot is szerkesztette, s erdélyi és „konzervatív” kötődései közismertek voltak, nem sokkal később, 1922. november 4-én durván denúciálta Ignotust. Már a cikk címe s alcímei is tanulságosak: *Az őszirózsás forradalom és a gyulafehérvári koronázás.* – mondja a cím. Az első alcím pedig ez: *Ignotus gyalázkodó cikke.* – *Garami Ernő és Jászi Oszkár buzdítják az „emigránsok”-at.* Maga a cikk a csúsztatások sorozata. Mindenekelőtt, tudatosan és rosszhiszeműen, összemossa Igno-

tust az emigrációval, az emigrációt – a forradalmak emigrációját – pedig az összeomlás, az országvesztés okozójaként jeleníti meg. A vádakat pedig egy amalgám konstrukcióba olvasztja össze. Az „amalgám”, tények és hamis beállítódások jól megfigyelhető, mégis egy bizonyos beállítódáson belül hatásos kombinációja: „A gyulafehérvári koronázástól [...] távol tartotta magát az erdélyi magyarság, melynek számára ez a koronázási pompa mélységes nemzeti gyász felidőzője volt. És midőn az idegen uralom alá került magyarság a nemzeti élettől való megfosztottság gyászos betetőzését látta a gyulafehérvári koronázásban, ezt az alkalmat ugyanazok, akik az őszirózsás forradalommal gyógyíthatatlan sebet vágta az ország testén, arra használták fel, hogy újból szennyet és sarat fröccsentsenek azokra a nagy és szent eszmékre, melyeknek éltető erejét a háború és a forradalmak tanulságai után ma minden becsületes ember hittel vallja.” (8 Órai Ujság, 1922. nov. 4. 3.) Az érvelés Ignotus ellen irányul, Ignotus szövegét azonban nem idézi, az egészet az általánosságokban mozgó ítékezés ködébe burkolja. A 8 Órai Ujság névtelenségben maradó szerzője szerint Ignotus IV. Károlyról „olyan hangon” írt, hogy „nem kell legitimistának lenni ahhoz, hogy a legnagyobb felháborodást váltsa ki az emberből”. Ám idézet helyet így folytatja: „Nem tartjuk ildomosnak, hogy azokat a gyalázkodó, ízléstelen és otromba kifejezéseket, melyekkel az elhunyt királyt illeti, ezen a helyen reprodukáljuk.” Csak általánosságban emlegeti „Ignotus kegyetlen és durva gyalázkodását”. S a rágalalmazás korolláriuma, amikor az „ezer éves” múlt „megszentségtelenítésének” vádjával áll elő. A cikk szerint ugyanis Ignotus „hasonló hangnemben ír Magyarország ezer esztendejéről s cinizmusában nem átal[li]ja szentségtelen kézzel érinteni a magyarság dicsőséges nemzeti múltját.” (8 Órai Ujság, 1922. nov. 4. 3.) E retorikában, nem lehet kétséges, a legrosszabb magyar politikai hagyomány *in statu nascendi* formálódása érhető tetten. Minden üres frázissá lényegül át.

Ezzel a konstrukcióval már nem lehetett racionális polémiát folytatni. A rosszhiszeműség retorikája szerkezetileg is immunis az érvekkel szemben.

A döntő fordulat azonban alighanem már megtörtént. Ignotus a román sajtó (s attól nyilván nem függetlenül: a román politika) számára „horthysta” lett. Az *Infratirea* nevű román lap 1922. november 8-i száma *Presa lui Horthy in Romania* címmel éles támadást intézett ellene. A román lap egy homályos, utalgató, de Ignotusra nézve roppant veszélyes ’összeesküvés elmélettel’ állt elő. Közéleti bibliográfiai adatok nélkül hivatkozott a csehszlovák kormány francia nyelvű félhivatalos lapjának egy „nyári” cikkére, miszerint Bécsben a „magyar propagandisták” kongresszust tartottak. A „kongresszuson részt vettek a ju-

goszláviai és a csehszlovákiai magyar sajtó képviselői, valamint a bécsi horthysta ügynökség propagandistái: »Auslandskorrespondenz«. A találkozóan a budapesti propagandaközpont vezetője elnökölt.” Ez az értekezlet, állítólag, elhatározta, hogy „az utódállamok magyar szerkesztőségeibe újságírókat delegálnak.” Ez a leírás elég homályos, s ellentmondásos. A bécsi emigráció és a „horthysta” Magyarország éles szembenállását ismerve elég nehéz elképzelni, hogy a magyar kormány és az emigráció között valamiféle akcióegység jött volna létre. Kivált azzal az eredménnyel, hogy a „budapesti kormány” „ingyen szállítson cikkeket” a kisebbségi magyar lapokba – „tendenciózus, revizionista stílusban.” A román lap cikke szerint viszont Ignotus ilyen szerepkörben került Kolozsvárra. Ez persze inkább csak sejtetés-szerű vád, kombináció, semmint valódi tényállítás. „Közben” ugyanis, tudniillik a nyári bécsi „kongresszust” követően, a román lap szerint „komoly dolog történt: a legkomolyabb, nálunk megjelenő magyar újság, a Keleti Ujság, az, amely rendszeresen »udvarolt« nekünk, egyből kötekedővé és ellenségessé vált, mint az »Ellenzék« is. Ez a változás akkor következett be, amikor az újság vezetése Ignotus kezébe került”. Mi ennek a magyarázata? Az *Infratirea* szerint az (s ezt az információját egy „helyi magyar újságtól” kapta!), hogy a Keleti Ujság kiadóját, a Lapkiadót „megvásárolta a budapesti »Atheneum« kiadóház”. Márpedig Magyarországon „csak Horthy-féle, revansista kiadók működnek”! Az érvelés belső ellentmondása nyilvánvaló. Miklós Andor „kiadóháza” (s médiabirodalma) tett ugyan gesztusokat a hivatalos magyar politika felé, magának a kurzusnak azonban éppen hogy egyik céltáblája volt. Esetleges erdélyi terjeszkedésük tehát

aligha a hivatalos magyar politika érdekei szerint történt. Ezt a logikai feszültséget az Infratirea megint egy kombinációval hidalta át. A Lapkiadó „megvásárlásával egyidőben”, mint írták, „elárasztottak bennünket a magyar újságírók, egyelőre haladó nézetű emberek, hogy bejövételük könnyebb legyen. Ignotus volt az első.” S itt egy sajátos diagnózis áll össze. „A következőt állapítjuk meg”, írta az Infratirea: „1919-ben hazánkba fogadtunk számos újságíró, politikai szökevényeket. Ezek egy adott irányban dolgoztak, amelyet mi el tudtunk fogadni. Most azonban megváltoztatták magatartásukat. Az általuk művelt újságírást átadták az újonnan jötteknek.” Ezek azonban már nem „politikai üldözöttek. Magyarországról többnyire önszántukból menekültek. Nem hivatalosan, de a budapesti kormány jóindulatú hozzájárulásával. Ignotus Svájcban magyar propaganda irodát vezetett a »megcsónkított Magyarország« ügyéért. Azok, akik ezután jönnek, ugyanolyanok lesznek, mint ő, olyan emberek, akik nem hivatalosan Horthy Magyarországaért dolgoztak.” A svájci magyar irodára való hivatkozás árulkodó, itt rejlik az Ignotus elleni érzület igazi oka. Ezt akár érthetőnek is tarthatnánk. A „logikus”, ám egyértelműen rosszhiszemű csúsztatás azonban innen sem hiányzik. Az, hogy Ignotus „nem hivatalosan Horthy Magyarországaért” dolgozott volna, merő rágalom. Nem érti vagy szándékosan meghamisítja a tényleket, aki Ignotust Horthyék propagandistájának állítja be. Ignotus a „kurzus” ellenfele volt. Álláspontját az Infratirea azonban, némileg váratlanul, Goga tekintélyével tudta megtámogatni. „[M]aga Goga úr, akinek a régi barátsága Ignotusszal és az eddigi »Keleti Újsággal« közismert, a Țara noastră c. folyóiratában felfedi az Ignotus által vezetett újságban az irredentizmust, és megállapítja, hogy ő, aki harcolt és a jövőben is harcolni kíván az erdélyi nemzetek megértéséért, kénytelen, e tény alapján, különbséget tenni az erdélyi magyar nép és vélt vezetői között.” Ignotus ellen tehát összezárt a politizáló román értelmiség (vagy annak egy fontos vonulata).

A cikk szimptomatikus. Nemcsak a benne összeálló konstrukció az érdekes, de a fenyegetés is, amely – igaz, egyelőre csak kérdések formájában – már itt megfogalmazódott. „Befejezésül feltesszük a kérdést, amelyet jó lenne, ha a hatóságok is feltennének maguknak: román állampolgárok az emigráns magyar újságírók? És Ignotus úr, aki csupán néhány hónapja tartózkodik itt, román állampolgár vagy sem?” Ez, alig leplezetten, a kiutasításra való felszólítás. (Megtetézve egy Keleti Újsággal szembeni potenciális retorzióval, hiszen a lapot kiadó Lapkiadó Rt a román lap szerint egy budapesti cég tulajdonába került.)

Az Infratirea cikke rövid, de gyors reagálásra készítette Ignotust. Még aznap megírta válaszát, amely *Szembesítés* címmel a november 8-i Keleti Újságban

meg is jelent. Részletekbe nem bocsátkozott, pár soros cikke egyetlen gesztus. Az egészet, egyben érdemes idézni – gesztusa így mutatkozik meg a legjobban. „Nadányi úrnak, kit a kolozsváriak nálamnál jobban ismernek, van Budapesten egy 8 órás Újságja, mellyel, igen stílszerűen, a mai magyar hatalmasok szolgáltatják ki magukat. Ez az újság, mint ideszívárog, november 4-i számában azt a tudva hazudott aljasságot írja, hogy én nem átalottam szentségtelen kézzel érinteni a magyarság dicsőséges nemzeti múltját. Viszont az itteni Infratirea, éppen jókor, azt fejtegeti ma este, hogy én szállítom a Keleti Újságot s az emigrációt Horthy úrnak. Szembesítem itt a két denúnciaciót, s ezzel meg is mondtam mondanivalómat. Egyék meg egymást.” (1922. nov. 8. 5.) A gesztus frappáns, s mai távlatból Ignotust igazolja. Politikai ellenfeleit azonban aligha győzte meg. Bírálói nem egymást, hanem őt „ették meg”.

7 1922 decemberében (de még 17-e előtt!), Kázmér Ernőnek adott interjújában, Ignotus már maga is úgy érezte, nyilvánosan is szólónia kell az ellene irányuló támadásokról. Igyekezett súlytalanítani a dolgot, de el kellett ismernie: „itt is, mint máshol is, vannak a magyarságnak oly elemei, akik minden politikai hóbortot végigcsinálnak (hol vörösek, hol fehérek), no meg van újságkonkurrencia, féktelen pletyka és közvetlen intrikaszolgálat Budapest és Kolozsvár közt – amelyekből az ily meg nem érthető és meg nem érthető támadások scénálódhatnak. Ezeket a nekem rohanásokat természetesen nem veszem komolyan, de számot kell velük vetnem, mert rajtam keresztül, a magyarok egymás közötti küzdelmét meg nem értő románoknak alkalmat adnak arra, hogy a »Keleti Újság« megértő, nehéz munkáját támadhassák és megzavarhassák.” (Kassai Napló, 1922. dec. 24.26.) E nyilatkozatában még nem beszélt róla (nyilván taktikai megfontolásokból), ám, mint Costa-Foruról írott jóval későbbi cikkéből kiderül, már érzekelte a román politika iránta érzett „csalódottságát” is. Maga Vaitoianu (1864–1956) belügyminiszter is mást várt tőle, „s nem volt nehéz csakhamar már a sziguranca főnöke urának vagy a megyei prefektusnak egyre hűvösödő köszönésén is megmérnem, mennyire nő hivatalos helyeken a bennem való csalódottság. Persze segítettek is – s még Goga Oktávián költőtársam [...] rettentő cikkeiben támadott, mint »horthystát«, viszont magyar urak, kik társadalmi és udvari úton hozzájutottak Bratianu Ionel, az akkori mindenható miniszterelnök füléhez, nem mulasztották el belesúgni, hogy bolsevik vagyok”. (Magyar Újság, 1935. aug. 25. 4.) A hurok 1922 november második felében és decemberben egyre jobban megszorult a nyaka körül.

December közepén – valószínűleg 17-én – bekövetkezett kiutasítása is. C. G. Costa-Foru 16-án este, vagy 17-én reggel érkezett meg Kolozsvárra, délután a Városházán tartott előadást. Ignotushoz írott levele (Keleti Ujság, 1922. dec. 21. 1.) szerint, mint írta, „épp abban a percben érkeztem Kolozsvárra, mikor Önt a kiutasítás fenyegetése érte”. A levél elé írott szerkesztőségi kopf ezt megerősíti: Costa-Foru, mondja a kopf, „vasárnap délután a városháza nagytermében elragadóan szellemes előadásban elmélkedett előttük [ti. az újságírók előtt] mesterségük filozófiája felől. Megérkezésekor értesült [...], hogy hetek óta kergetődző rágalmak és vádaskodások befolyása alatt Bukarestből parancs érkezett Ignotusnak, a Keleti Ujság főszerkesztőjének kiutasítására”. A kopf és Ignotus későbbi emlékezése egybehangzóan állítja, Costa-Foru azonnal védelmére kelt, s megpróbálta hatálytalanítani a kiutasítási végzést. Ahogy (később) Ignotus maga írta erről: „Közben az én, akkor már elrendelt, kiutasításomat is tartóztatni tudta vagy négy napig: tovább az ő tekintélye nem bírta, s én megindultan szorítottam meg, hálókocsija lépcsőjénél, drága baráti kezét az este, melynek másnapján magam is vonatra ültem, hogy detektív kíséren ki Romániából.” (Magyar Ujság, 1935. aug. 25. 4.) Mikor volt ez a vonatra ülés? Valószínűleg december 21-én. Costa-Foru 20-án még megírta, eleve nyilvánosságra szánt levelét, amelyet a Keleti Ujság 21-én közölt, s 20-án este utazhatott el Kolozsvárról. Levelének 21-i közlése demonstratív gesztus volt – Costa-Foru és a lap részéről egyaránt. A közös gesztust, a nyilvánosság elé lépést azonban, minden jel szerint a kész helyzet váltotta ki. De ez a 21-i lapszám arról még nem adott hírt, hogy Ignotus csakugyan elutazott.

Costa-Foru viszont kimondott néhány fontos dolgot. Mindenekelőtt a bukaresti állásponttal szemben foglalt állást: „Tartozom a kijelentéssel, hogy nem tudtam hinni abban az Ön ellen irányuló vádban, mely szerint munkásságával magyar testvérei között az irredentát terjesztené.” Meg is mondta, miért. „Okom erre egyszerű: Ön nem volna az az érzelmeinek értéke, gondolatainak terjedelme s szépírói tehetsége miatt világszerte ismert író, ha e pontban félreismerné a valóság hatalmát. // Értelmes ember nem szenteli cselekvényességét olyan célnak, melynek megvalósítása szemmeláthatóan lehetetlen.” Azaz Ignotusban fel- és elismerte a (kisebbségi) reálpolitikust. Ugyanakkor elismerte a magyar „érzés” jogosságát is: „az irredenta, mint érzés, olyan legyőzötteknél, kiket a háború tépett el egymástól, tulajdonkép törvényes, mert természetes.” S az érzésekre a politika hatalma nem terjedhet ki. „Az érzéseket, a gondolatokat, a vágyakozásokat, az álmokat kormányellenőrzésnek sohasem szabadna zavarnia, még kevésbé előzetes rendszabályoknak elfojtania. Támadni csak cselekedeteket lehet, csak tet-

teket, de sohasem a gondolatot s kivált nem az álmokat.” S Costa-Foru eszménye, amelynek deklarálásával egyszerre üzent a román kormánynak és az erdélyi magyar kisebbségnek, a lehetséges legjobb *modus vivendit* rögzítette: „Ami engem illet: beáruolom magamat, hogy én vagyok a ti irredentátok legveszedelmesebb ellensége, mert én azt akarnám, hogy a román kormányzat alatt oly jól éreztétek magatokat, hogy ne gondoljatok többé valamely változás kívánatoságára.” (Érdekes, hogy – az USA példája alapján – megoldásként egy „nagy Európai Államszövetség” gondolatát is megpendítette, s „ki gondol majd akkor irredentára, revánsra, háborúra!”)

A Keleti Ujság december 22-i (tehát 21-én összeállított) száma már *A száműzött Ignotus* címmel közölt vezércikket. Ez a kiutasításról már, mint befejezett tényről írt. „Ignotusról immár mi is írhatunk, mert elszakították körünkből. Megy a vonatja, s ő maga is megy határon túlra, mert kiutasították ebből az országból. Nem tudták, vagy nem akarták itt megbírni az ő írói, vagy politikai súlyosságát; nem bírták elviselni, hogy európai csengésű név legyen miközöttünk, ki távolabbi összefüggésekben meg tudja mutatni nekünk az emberiség szépségét, az emberiségbe a nemzeti életek jóságának a bekapcsolódását, ebben a bekapcsolódásban a mi magyar sorsunknak is számottevésre hivatását. Ignotus ez volt miközöttünk, aki a mostani nagy világzavarban tudott világosságot látni és mutatni, aki az országbomlások idején az országok új összefüggésének a jövőjére tudta tekintetünket ráirányítani, s aki szerencsétlen osztályhelyzetek alatt is észrevette és észrevétette velünk a kivezető fejlődés dinamikáját.” (Keleti Ujság, 1922. dec. 22. 1.) A cikk egy pillanatra Ignotus alakját is megidézi: „Mi pedig utánanézzünk és elgondolkozva meredünk az üressé vált íróasztalra, mit Ignotus a mi szerkesztőségünkben itthagyt maga mögött. Látjuk még a tegnapi alakját, mikor könnyes szemmel búcsúzott az íróasztaltól. És látjuk kristálytisztán, mint azt a könnycseppet, az ő tragikumában mindnyájunkét, akik jót akarunk.”

Nem tudjuk, ki írta a névtelen vezércikket, csak sejtethető, hogy talán Paál Árpád. A zárlat mindenestre nem egyéni vélemény volt, hanem szerkesztőségi álláspont: „Utánad is ízenünk Ignotus: Vissza kell jönnöd, nem búcsúzunk tőled...” A cikknek, a búcsúzkodás e szép, ám, ma már tudjuk, illuzórikus gesztusán túl, van két érdekes eseménytörténeti utalása is. „Kiűzték kicsinyes pletykák és kinyomozhatatlan ráncórok, meg rágalmasok felgyűlt anyagának az ürügyeivel” – írták Ignotusról. Majd a szolidaritás gesztusát is megemlégtették: „És éppen Ignotus esetében látnunk kellett, hogy a román szellemi élet kitűnőségei, a román nyelvű sajtó vezérei is meglátták Ignotus kiűzetésének a méltánytalanságát.” Utólag, mai perspektívából mindkét utalásra érdemes rákérdeznünk: mik voltak

a vádak, s román részről kik álltak ki Ignotus mellett? A Keleti Ujság másnap, 23-án két újabb cikkben is visszatért Ignotus ügyére. Az első oldalon egy rövid jegyzet, ahogy címe is jelzi, azt adja hírül, hogy: *Ignotusról írnak Bukarestben*. Ez, sajnos, általánosságban mozog. „A bukaresti lapokhoz eljutott a hír, hogy Ignotust kiutasították. Az újságíró szólal meg azokban a román cikkekben, amelyek szabadabban írni merészelő lapokban megjelennek. Az újságíró az újságírókat, a publicista a publicistát ismeri Ignotusban, a művész pedig az irodalmi és művészi tekintélyt.” „Azok a román újságírók, akik kifejezésre juttatják megütközésüket”, a Keleti Ujság szerint bizonyos „magaslatról nézik a hatóság száműzetési hajlandóságát. Aggódva nézik, mert tudják, hogy a romániai uralkodó mentalitás tekintélyének és hírnevének sokkal többet ártanak ezek [az akciók], mint sok külföldi propaganda.” (Keleti Ujság, 1922. dec. 23. 1.) Konkrétumok helyett azonban csak utalás van arra, hogy Románia nemzetközi tekintélyét hogyan s mint rombolják „apó denunciansok, kis spionok ellenőrizhetetlen intrikaszömvő meséi”. A másik cikk, amely ugyanaznap, az 5. oldalon jelent meg *Várjuk a reggelt* címmel, s *Üzenet Ignotus után* alcímmel, a méltatáson túl egy konkrét emléket is fölidéz – nyilván még december 17-éről: „S itt eszembe jut a Costa-Foru tiszteletére rendezett bankett. Déli idő volt, a villanyáram szünetelt, nagy homályban ültünk asztalhoz. Ignotus késett, jó félóra múlva jött csak el, és amint belépett a terembe, abban a pillanatban felgyúltak a lámpák is. És Costa-Foru beszédre állott fel és ezeket a szavakat mondotta: // – Íme, uraim, megjelent Ignotus és itt a világosság.” (Keleti Ujság, 1922. dec. 23. 5.) Ez az epizód nemcsak, mint ötletes improvizáció (és szimbolikus utalás!) érdemel figyelmet, de azért is, mert ismét megerősíti, hogy a román szolidarizáló cikkek mögött Costa-Foru állott. Igazi konkrétumokkal azonban ez utóbbi cikk sem szolgált.

A rágalmakba az Adevarul 1922. december 23-i cikke világít bele, amelyet a másnapi, 24-i Keleti Ujság és az ugyancsak másnapi kolozsvári Ujság is szemlézett. Ezekből tudható, hogy a kiutasításnak nyilvános indoklása nem volt. „Ignotus személyével kapcsolatban a legképtelenebb és legszédületesebb vádakat hozták fel, mindezek a vádaskodások azonban valamilyen sziguranca-aktáknak a titkai. Titok azért, hogy ne lehessen leszámolni a vád valótlanságával s ne lehessen igen könnyen megvilágítani a kézenfekvő cáfolatokat.” (Keleti Ujság, 1922. dec. 24. 6.) Ám az Adevarul, „a legtekintélyesebb bukaresti román lap, melynek kisebbségi kérdésekben elfoglalt álláspontja igen gyakran keltett megnyugtató és bizalmat élesztő hatást, most behatóan igyekszik foglalkozni az Ignotus kiutasításának okaival.” A bukaresti lap szerint a vádak közé tartozik az is, hogy „Ig-

notus szerződést kötött volna Horthy magyar kormányzóval, amelynek értelmében ő csinálta Romániában az antiszemita mozgalmat”. Ezt a vádat, mint a Keleti Ujság szemlélője megjegyzi, az Adevarul is képtelenségnek tartotta. S mai szemmel nézve is abszurd kombinációnak látszik, hogy az erdélyi magyar nyelvű cionista lap, az Új Kelet szerkesztősége elleni, fizikai erőszakba torkolló támadás mögött Ignotus állott volna. E vád, tehetjük hozzá, annak a propagandaakciónak volt a része, amely – a Keleti Ujság megfogalmazása szerint -- az antiszemita atrocitások „kezdemenyezőiként erdélyi magyarokat akartak feltüntetni a külföld előtt”. (Keleti Ujság, 1922. dec. 24. 6.) Az Adevarul cikkét szemlélő Ujság egyéb részletekről is hírt adott. „Az Ignotus ellen emelt vádakról a legellentétebb információkat kaptuk. Íme a vádak: Ignotus táplálta a kolozsvári antiszemita mozgalmat. Ignotus az »Uj Kelet« lerombolásának okozója. Ignotus és a magyar kormány között megállapodás volt az erdélyi irredentizmus föntartására és végül, hogy Ignotus exponense a budapesti Athenaeumnak azzal a megbízatással, hogy Kolozsváron megvásárolja a magyar lapokat. Sőt verziók keringenek arról is, hogy a »Keleti Ujság« megvásárlása, amelynek éppen ő volt a főszerkesztője, bevégzett tény.” „Mindezek a vádak a fantázia birodalmából valók, kommentálja az »Adevarul«.” (Ujság, 1922. dec. 24.) Az Ujság két vád cáfolatára külön is kitért. Az antiszemitizmus vádjára és az Athenaeum „exponenseként” való esetleges szereplésére. Az elsőre nem érdemes sok szót vesztegetni, a második viszont érdekes. „Igaz, hogy a budapesti Athenaeum három szedőgépet adott el a »Lapkiadóknak« Kolozsvárra, amely a »Keleti Ujságot« adja ki és hogy a Lapkiadó pénz híján saját részvényeit adta fedezetül, ebből azonban nem következik, hogy Ignotus az Athenaeum exponense, neki magának pedig a Lapkiadóval semmi dolga.” (Ujság, 1922. dec. 24.) Ez a vád és cáfolata azért érdekes, mert a cáfolat csak részben helytálló. Ignotus Kázmér Ernőnek adott nyilatkozatából tudjuk, nemcsak főszerkesztő volt, de a Lapkiadó részvénytársaság vezetője is. Ám, s ez visz be újabb csavart a dologba, ha Ignotusnak közvetítő szerepe volt az Athenaeum és a Lapkiadó közötti „üzlet” lebonyolításában, akkor az inkább javára írandó. Olyan tőkeinjekció volt ez ugyanis a Keleti Ujság számára, amelyért nem kellett, mert nem is lehetett Budapestről instruált irányváltással fizetni.

Az Ujság, az Adevarul nyomán, még két lehetséges vádat vett számba. A „kitalálásokon kívül, amelyeket szerzőik sem hisznek, az állami sziguranacának még van egy érve: Ignotus nem kívánatos elem és mint minden nemkívánatos elemnek nincs joga itt élni.” Figyelemre méltó az erre adott replika is: „Nehezen lehet Ignotust a névtelen nem kívánatosok közé sorolni, mikor őt Erdély román közönsége abból a korából ismer-

ri, amikor mesteri tollal harcolt a kisebbségi jogokért.” Ez, román érvként, súlyos érv a román hivatalos politikával szemben. Az utolsó, legplauzibilisabbnak látszó vádpont merőben más jellegű. „Valószínű, hogy a kormány ez intézkedését [ti. Ignotus kiutasítását] inkább azért tette, mert Ignotus propaganda munkát végzett Svájcban. [...] Ha abból a korából vannak románellenes akták, amelyeket ő gyártott, akkor kötelessége a kormánynak világosan beszélni, megindokolni eljárását, hadd lásson tisztán a közvélemény.” (Ujság, 1922. dec. 24.) Ignotus svájci ténykedésének részleteit máig homály fedi, nem lehet megítélni, gyártott-e románellenes „aktákat”, s ha igen, ezek milyen természetűek. Egy dolog azonban bizonyos, a svájci szereplés ténye a részletek ismerete nélkül, de az Ignotus elleni „magyar” (s magyarkodó) támadások során került be a román hivatalos szervek látóterébe. Ha tehát csakugyan ez motiválta a kiutasítást, s ennek bizonyos valószínűsége, mint részmegfontolásnak mindenképpen van, akkor ez a magyarkodó magyarok bűne.

8 Budapestre a hírek csak késve érkeztek meg. Az Est, aradi tudósítója tájékoztatója alapján 1922. december 24-én még csak a kiutasítási határozatról számolt be, a kiutasítás megtörténtéről még nem tudott. A hír címe is ez: *Ignotust kiakarták utasítani Erdélyből*. Az Est híre mindazonáltal nem érdektelen, néhány dolog ebben a közleményben mondódik ki. Az Est is úgy tudta például, hogy Ignotust „azzal az indoklással” utasították ki, hogy „irredenta munkásságot folytat”, s hogy a „kiutasítás a román lapok uszításának eredménye, melyek hetek óta támadták Ignotust cikkei miatt”. Ennél is fontosabb azonban, hogy Az Est aradi tudósítója úgy tudta: „Az Erdélyi és Bánáti Újságírók Szervezete táviratban tiltakozott a kiutasítás ellen.” S Az Est is tudott Costa-Foru Ignotus melletti kiállításáról és közbenjárásáról, az eredményt illetően azonban hamis információt közölt. Úgy tudta, a közbenjárás eredményeként Ignotus néhány napi haladékot kapott (ez még pontos!), „amíg megérkezett a bukaresti belügyminiszter rendelete, amely további intézkedésig felfüggeszti a kiutasítási végzést”. (Az Est, 1922. dec. 24. 10.) E tévedés mögött vagy fáziskésés húzódott meg, vagy a telefonjelentést Budapesten fölvevő gépiró értett valamit félre, s a hír szerkesztőségi megfogalmazója pusztán „logika” alapján kerekítette ki a hírt.

Egy biztos, Ignotus kitoloncolásával nem ért véget a történet. Ő maga írta meg később, hogy Costa-Forunak „attól a perctől fogva nem volt nyugsága, míg másfélévi szakadatlan utánajárással csakugyan vissza nem vétette kiutasításomat, s én újra meg nem kaptam a román vízumot”. (Magyar Ujság, 1935. aug. 25. 4.) Szavait egykorú adatok is igazolják. Már az is jel-

zésértékű, hogy kiutasított exfőszerkesztőjétől a Keleti Ujság még 1923. január 3-án is közölt egy cikket (*Weiss Manfréd*), -- azaz, még reménykedtek visszatérésében. Ennél egyértelműbb adat, hogy Az Est 1923. január 9-én *Román újságírók Ignotusért* címmel közölt hírt. „Bukarestből jelenti Az Est tudósítója: A román újságírók szindikátusának vezetősége tegnap arra kérte Vaitoianu belügyminisztert, hogy kártalanítsa az Új Kelet című cionista napilapot, melynek szerkesztőségét néhány héttel ezelőtt a tüntetők lerombolták. Ezenkívül arra kérték a belügyminisztert, hogy vegye revízió alá a kolozsvári Keleti Ujság főszerkesztője, Ignotus ellen hozott kiutasító határozatát. A belügyminiszter megígérte, hogy mind a két ügyet vizsgálat tárgyává teszi.” (Az Est, 1923. jan. 9. 6.) A két ügy ilyen összekapcsolása, párhuzamos futtatása a szindikátus részéről, Ignotus indirekt fölmentése az ellene fölröppentett „antiszemitizmus” vádjá alól.

Costa-Foru akciója 1923 decemberében vezetett eredményre. A Pesti Napló karácsony előtt, 1923. december 19-én adta hírül: *Ignotus Romániából való kiutasítását visszavonták*. „Körülbelül egy évvel ezelőtt történt az indokolatlan kiutasítás, mely akkortájt nagy feltűnést keltett és sokféle kommentárra adott okot” – írta a budapesti lap. „Most azt jelentik Kolozsvárról, hogy a román belügyminiszter visszavonta Ignotus kiutasítását s megengedte a kiváló írónak, hogy visszatérhessen Kolozsvárra.” (Pesti Napló, 1923. dec. 19. 4.) Ennek a rehabilitációnak természetesen már csak erkölcsi (s mai távlatból: történeti) jelentősége volt. Ignotus számára akkorra a kolozsvári epizód lezárult. Ahogy sok évvel később maga vont le a tanulságot: „ott való magyar munkára olyanok valók, kiket nem lehet kitenni, ha helyüket tisztességgel állják meg.” (Magyar Ujság, 1935. aug. 25. 4.) Ő Kolozsvárra már csak baráti látogatásokra tért vissza.

9 Ignotus kolozsvári lapvezéri szerepének ellehetetlenülése önmagán túlmutató történet. A „kudarc” a román és a magyar nacionalizmus egymás elleni, mégis egymást erősítő játszmáinak volt az eredménye. S paradigmaticus, hogy ez az egymásnak feszülés éppen azt az emberi méltóságra épülő, nem-nacionalista, ugyanakkor a nemzeti tradíciókat a maguk helyén, például a kultúrában kölcsönösen elismerő, figyelembe vevő kooperatív erőfeszítést iktatta ki a megoldások közül, amelyik a legtöbb reménnyel kecsegtetett a helyzet tartós konszolidációjára. Ignotus ellehetetlenítése az erdélyi magyarság nagy vesztesége volt – azoké is, akik ellene álltak, akik nem értették meg intencióit. Távoztával a magyar kisebbség mindenképpen egy alacsonyabb pályára állt rá. De utólag – éppen az ügy mélyszerkezetének ismeretében – arra kell következtetnünk, hogy szerepvállalása ele-

ve reménytelen volt. Mind román, mind magyar részről törpe kisebbségben voltak ugyanis azok, akik felismerték, milyen lehetőség veszett el annak az alternatívának a lezárásával, amelyet ő képviselt. Szimptomatikus Ignótus jóval későbbi keserű és rezignált „önkritikája”: „Ha visszagondolok akkorra és okaira, ma már legfeljebb a kíméletlenséget vehetem rossz néven, ahogy nekifogtak, – az ő helyükben nyilván magam is kiutasítottam volna magamat. Informálatlanok lehetettek felőlem, ha egyáltalában politikai munkába

hagytak volt fogni, s abbéli fáradságom, hogy az erdélyi magyarságot egyetértésbe tereljem, kedves nem lehetett szemükben.” (Magyar Ujság, 1935. aug. 25. 4.) Ő, ahogy a budapesti „kurzussal” is, a román politikai gyakorlattal is lényegi pontokon állott szembe. Igazában egyik sem kért belőle.

S természetesen maga Ignótus is vesztett. A Hét és a Nyugat körül betöltött korszakos szerepe után itt egy kisebbségpolitikai ideológus szerepe nyílt meg számára – s veszett el szinte azonnal. ■ ■ ■

Köszönetnyilvánítás Munkámban nagyon sok segítséget kaptam Lakatos Évától és Herendi Lászlótól. Mindkettőjüknek őszintén köszönöm. Ugyancsak köszönöm Balázs Imre József (Kolozsvár) és Cseke Péter (Kolozsvár) fölvilágosításait is. Az Infratirea cikkét számomra dr. Petrusán György (Szeged) fordította le, a cikket az ő fordításában idézem. Munkáját köszönöm.

FORRÁSOK és IRODALOM

- A képtelen vádak garmadája Ignótus ellen. Mit ír az Adeverul? *Ujság* (Kolozsvár), 1922. dec. 24.
- A száműzött Ignótus. *Keleti Ujság*, 1922. dec. 22. 1-2.
- Az antiszemita Ignótus. Van ilyen magyarázata is a kiutasításnak. *Keleti Ujság*, 1922. dec. 24. 6.
- Az őszirózsás forradalom és a gyulafehérvári koronázás. Ignótus gyalázkodó cikke. – Garami Ernő és Jászi Oszkár buzdítják az „emigránsok”-at. *8 Órai Ujság*, 1922. nov. 4. 3.
- Balázs Imre József 2008: Ignótus utazásai. *Kronika*, máj. 23. Interneten: http://www.kronika.ro/szempony/ignotus_utazasai/print
- Bíró-Balogh Tamás 2007: Egyszerű, rövid, populáris. „Csonka Magyarország nem ország”: a revíziós propagandagépezet működése. *Forrás*, 7-8. sz. 86-105.
- Costa-Foru, C. G.: Levél Ignótusnak. *Keleti Ujság*, 1922. dec. 21. 1-2.
- Foarte corect. *Jara Noastră*, 1922. 11. sz. 360.
- Ignótus: A bécsi vita. *Keleti Ujság*, 1922. aug. 17. 1-2.
- Ignótus: Polgári szocializmus. Mégwgyszer a bécsi vita. *Keleti Ujság*, 1922. aug. 22. 1-2.
- Ignótus: Pofon a bolsevizmusnak. *Keleti Ujság*, 1922. szept. 20. 1-2.
- Ignótus: Beszélgetés Goga Oktáviánnal. *Keleti Ujság*, 1922. szept. 24. 1-3.
- Ignótus: Mellesleg. *Keleti Ujság*, 1922. szept. 28. 4.
- Ignótus: Vilmos emlékszik. *Keleti Ujság*, 1922. okt. 8. 2-3.
- Ignótus: Emlék. *Keleti Ujság*, 1922. okt. 15. 5.
- Ignótus: Könyvkiadás Erdélyben. *Keleti Ujság*, 1922. okt. 24. 7.
- Ignótus: „Emlék”. *Keleti Ujság*, 1922. okt. 27. 1.
- Ignótus: Mellesleg. *Keleti Ujság*, 1922. okt. 29. 5.
- Ignótus: Szembesítés. *Keleti Ujság*, 1922. nov. 8. 5.
- Ignótus: Mellesleg a tőkéről. *Keleti Ujság*, 1922. nov. 12. 2-3.
- Ignótus: Mellesleg. *Keleti Ujság*, 1922. nov. 19. 4.
- Ignótus: Mellesleg. *Keleti Ujság*, 1922. nov. 26. 5.
- Ignótus: Weiss Manfréd. *Keleti Ujság*, 1923. jan. 3. 5.
- Ignótus: Costa-Foru. *Magyar Ujság*, 1935. aug. 25. 4-5.
- Ignótus Kolozsváron. *Keleti Ujság*, 1922. júl. 18. 7.
- Ignótusról írnak Bukarestben. *Keleti Ujság*, 1922. dec. 23. 1.
- „Inkább tót szolgáltató”. *Ellenzék*, 1922. okt. 27. 3-4.
- Ignótust ki akarják utasítani Erdélyből. *Az Est*, 1922. dec. 24. 10.
- Ignótus Romániából való kiutasítását visszavonták. *Pesti Napló*, 1923. dec. 19. 4.
- Kázmér Ernő: Ignótus – Kolozsváron. Új korszak az erdélyi magyar irodalomban. *Kassai Napló*, 1922. dec. 24. 25-26.
- Keleti Ujság tace. *Jara Noastră*, 1922. 10. sz. 328.
- Kosztolányi Tibor 2003: Arról, aki valóban ismeretlen. *Vigilia*, 9. sz. 687-692.
- (k. s.): Levél a faluból. *Brassói Lapok*, 1922. okt. 22. 5.
- Lengyel András 2014a: Az induló Az Est piaci bevezetésének” egyik összefüggéséről és technikájáról. *Jelenkor*, 9. sz. 986—994.
- Lengyel András 2014b: Egy-két adat Ignótus Hugó „magántörténetéhez”. *Kalligram*, december, 81-93.
- Mózes Huba: A Keleti Ujság és az irodalom. I—II. *Nyelv- és Irodalomtudományi Közlemények*, 1978.2. sz. 123—136. és 1979. 1. sz.
- Mózes Huba 1991: Keleti Ujság. = *Romániai magyar irodalmi lexikon* II. G—Ke. Főszerk. Balogh Edgár. Bukarest: Kriterion, 239.
- Mózes Huba 1983: *Sajtó, kritika, irodalom*. Bukarest: Kriterion, 92-131.
- Presă lui Horthy în România. *Infratirea*, 1922. nov. 8. 3.
- Román újságírók Ignótusért. *Az Est*, 1923. jan. 9. 6.
- Romsics Ignác 2005: *Magyarország története a XX. században*. Harmadik, javított és bővített kiadás. Bp.: Osiris
- Várluk a reggelt. Üzenet Ignótus után. *Keleti Ujság*, 1922. dec. 23. 5.

Lengyel András (Békéscsaba, 1950): irodalomtörténész. Többek között Móra Ferenc, József Attila és Kosztolányi Dezső kutatásával foglalkozik.

Óda és hanyatlástörténet

A 2015-ös Könyvfesztiválra jelent meg Gazdag József kötete a Kalligram Kiadó gondozásában. Az *Egy futballfüggő naplójából* a szerző tárcáit gyűjti össze. A szövegek mindegyike ismert, korábban már megjelent nyomtatásban. Túl nyomó többségük a pozsonyi *Új Szó Focitipp* című mellékletének vezércikkékként látott napvilágot 2005 és 2014 között. (A kritika szerzője ugyanebben az időszakban a melléklet munkatársaként dolgozott.) A mellékletnek ezek az írások adtak karaktert, egy évtizeden keresztül ezek határozták meg a kiadvány arculatát és nívóját. A „focitippes” szövegek mellett bekerült a gyűjteményes kötetbe néhány olyan írás is, amely 2014 nyarán, a *VS.hu* által a brazil futball-világ bajnokság apropóján indított „Íróválogatott” című rovat szerkesztőinek felkérésére készült.

„Írásai a rövidpróza, az egyperces novella, a filozófiai kisesszé, a lírai önvallozás és a napló határán mozgó sajátos szövegek, amelyek a futball jelenségét originális világszemléletté tágitották”. Németh Zoltán ezekkel a szavakkal jellemezte a könyv fülszövegében Gazdag József kötetét. A műfaji határok elmosódása is különös érdekességet kölcsönöz Gazdag szövegeinek, a legfontosabb azonban az idézett mondat záró szakasza. A szerző közel 280 oldalon keresztül beszél szinte kizárólag a futballról, pontosabban inkább a futballtárcáról, apropóján beszél. Az *Egy futballfüggő naplójából* című kötet személyes írásában elsősorban a „futballfüggő” futball-laikusok számára felfoghatatlan szabályok által irányított mindennapjaiba nyerhetünk betekintést.

Oda, ahol az idő mértékegysége nem egy óra, hanem 90 perc. Ahol minden nap meccsnap. Ahol nincsenek hétköznapok és hétvégék – csak szombat délutáni, vasárnap délutáni és hét fő esti angol bajnokik vannak. Ahol egymást követik a futballtárcák, a magyar válogatottal Svédországban, Hol-

Gazdag József:
Egy futballfüggő naplójából
Kalligram, 2015

landiában, Romániában. A Liverpoolbal Liverpoolban, Londonban. Futballtárcák a ragyogó nyugati stadionok és a felvidéki libalegelők között. A San Siro „úrkorszaki operaháza” és a Crystal Palace fapados lelátója után Ekel, Nemesócsa, Vezekény. Az „égett szesz” és a „vérömlenyes térdkalácsok” világa. Új helyszíneket is megismerünk: Gazdag József elképzeli nekünk a futballt a Marson, bemutatja a bundaügyi tárgyalótermeket és a Névtelen Szerencsejátékosok terápia gyűlésének otthont nyújtó pinchehelyiséget. S mire megismerjük a szerző unokahúgát, Fannit, addigra megismerjük a szerző, a futballfüggő „originális világszemléletét” is. És ekkor már rég nem a futballról beszélünk, túl vagyunk a zöld gyepen, a huszonkét futballistán, a bírónkon, az asszisztenseken és a szurkolókon.

A könyv szövegei a műfaji határok sokszínűsége mellett tematikájukban is jól elkülöníthető egységekre bonthatók. A futball a kötet nagy részében nemcsak apropó, hanem önmagában is lényeges elem. A futballról való írás azonban itt, még egy szokványosnak tűnő mérkőzés-előzetes esetén is, túllép az évtizedek óta megszokott zsurnálkonvenciókon, új formákat talál magának. Gazdag a magyar válogatott sorsdöntő mérkőzései előtt – nyilvánvalóan érzékelve, hogy a pályán, a racionalitás mezején csapatunk nem mondható éppen esélyesnek – a felsőbb erőket szólította meg. A lapban megjelent tárcái közül az egyik legszébb fohásza, a *Levél az Úristenhez* című írás került be a válogatásba. „Nem kényeztetsetek el bennünket, Uram. Pe-

dig nyakunkon a pénteki zárt kapus vébéselejtező a románok ellen, s nézz végig ezen a névsoron: Halmosi, Király, Szakály, Lipták... Ne neves, mert ezek volnánk mi” (81.) – próbált nyomást gyakorolni egy 2013-as mérkőzés kapcsán az Úristenre, akit egyébként Gazdag a futballkedvelő Ferenc pápa kinevezése miatt dicséretben részesít. A könyörgés ekkor sem segített: a románok a 92. percben egyenlítették...

Szemléletesek azok az írások, amelyek a magyar futball jelenlegi állapotát elemzik. S ezalatt a szerző – nagyon helyesen – nemcsak a pályán zajló, egyszerre komikus és tragikus eseményekre fókuszál, hanem a „magyarfoci” tágabb kontextusait is figyelembe veszi. Ez a futballvezetők, futballisták, riporterek, sportújságírók világa – az az álomvilág, amelynek meghatározó képviselői évtizedek óta azon munkálkodnak, hogy felépítsenek és életben tartsanak egy párhuzamos valóságot. Ez az a valóság, amely a szemünk előtt hullott lassan darabokra, ma már lassan teljes a szurkolói egyetértés abban, hogy a futball globális és magyar verziója csak látszólag ugyanaz a sportág. A *Ha nincs a meccs* című írásában Gazdag József a magyar válogatott kapusedzőjét idézi, aki a Románia elleni 0:3 és a Hollandia elleni 1:8 után engedte meg magának azt a kijelentést, miszerint, „ha nincs a bukaresti és amszterdami meccs, most egészen másról beszélgetnénk...” A szerző válasza csak első olvasásra tűnik szarkasztikusnak, ez a szarkazmus ugyanis nem más, mint a párhuzamos magyar futballvalóság: „Ha nincs a meccs, akkor világszörnyek vagyunk, a futball császárai, a Naprendszer urai. Ha nincs a meccs, akkor Guzmics egy Beckenbauer, Koman pedig Pelé és Maradona és Puskás Öcsi egyben.” (181–182.). És így tovább, a kötet tele van a magyar futball irányítóitól származó idézetekkel, amelyek magukért beszélnek, önleplezőként is felfoghatók. „Megkaptuk az egyenlítő gólt, utána meg a többi, de ettől függetlenül nagyon jó mérkőzést játszottunk.» (Magyar badar, 195.). Gazdag József szövegei megerősítik azt, hogy a magyar futball végletes lemaradása kulturális probléma. A magyarországi futballklubok a rendszer-

váltás óta a korrupció melegágyai, az edzői társadalom felkészületlensége el-
képesztő. Nincs még egy szektor Ma-
gyarországon, beleértve lényegében
mindent, a gyógyszeripartól a mate-
matikáig, a hegymászástól a bölcseszet-
tudományig, amely az elmúlt huszonöt
évben ne tudott volna letenni az asz-
talra legalább európai szinten komo-
lyan vehető teljesítményt. A magyar
futball ilyen, és a Gazdag József tár-
cában megidézett nyilatkozatok alapján
nem túlzás azt állítani, hogy a magyar
futball intézményrendszeréből a szür-
keállomány hiányzik a legjobban.

Eredetiek azok a szövegek is, ame-
lyeket a „focitipp on tour” kategóri-
ába rendezhetünk. Gazdag az évek
során futball-addikcióját a pálya szél-
lén, „mastercard nélküli” nézőként
igyekszik csillapítani. Állomáshelyei
változatosak, önszorgalomból, illetve
a lap képviselőjében BL-döntők és El
Clásicók kedvéért utazott sok ezer ki-
lométert, és a magyar válogatottat is
megannyi helyre elkísérte Stockholmtól
Bukarestig. Az újságírói szektorból,
a kivételezettek soraiból származó tu-
dósításai mégis nélkülöznek minden
bennfenteskedést és manírt, Gazdag
mindig a futballt szenvedélyesen imá-
dó drukker szemszögéből tudósít. Ez
magyarázza azt is, hogy a szerző legin-
kább a falusi futballturnék leírása so-
rán van igazán elemében. „Szemer-
kéltni kezd az eső. A klubház ajtajában
végül megjelenik egy hordónyi sör-
has. Hamar kiderül: ő a bíró. (»Félig
telt poharak az asztalon, / ha úgy tart-
ja kedvem, néha beleiszom.«) Egyet-
len (ránézésre száztiz éves) partjelzője
befászlított térdrel biceg utána.” (77.)
– olvassuk az *Irány Ekel* című szöveg-
ben. A kortársak közül Sajó László az
egyetlen, aki ilyen finom rétegzettség-
gel képes ábrázolni a megyekettes mér-
kőzéseket körülvevő mikrovilágot. Ol-
vasás közben mi is ott ülünk a lelátón
a szerző mellett, isszuk a kiskofolát,
bámuljuk az öltöző falának támasz-
tott bicikliket.

A futball „hátországát”, a kisembere-
ket, a szerzőhöz hasonló futballfüg-
gők mindennapjait felvillantó írások

főleg nyelvi megformáltságukat, já-
tékoságukat tekintve emelkednek ki
a kötetből, egyben meg is előlegezik
azokat a szövegeket, amelyek a szer-
ző szociális érzékenységét, társadalmi
problémák iránti affinitását mutatják
meg – a futball jelenségein keresztül.
Szóba kerül a kisebbségek helyzete és
a politikai elvakultság kritikája. A *Ci-
gánynak születni* című írás, talán a kö-
tet egyik legfontosabb darabja, Kelet-
Közép Európa egyik legsúlyosabb tár-
sadalmi krízisjelenségét, a romák tár-
sadalmi integrációjának nehézségeit
ábrázolja. „Vajon miért nincsenek
futballprojektek a mélyszegénység-
ben élő cigányok részére?” (114–115.)
– teszi fel a kérdést Gazdag, jól tudja,
hogy a sport lenne az az eszköz, amely
a többszörösen hátrányos helyzetben
lévő romák számára nemcsak egyé-
ni felemelkedést, hanem a társadal-
mi normákhoz való, pozitív értelemben
vett igazodást is segíthetné. A kér-
dés („Ha Szlovákiában [akárcsak Ma-
gyarországon] becslések szerint a la-
kosság 7–8 százaléka cigány, akkor
miért nincsenek cigány futballisták
a válogatottban?” [115.]) egyáltalán
nem költői: sokan ismerünk magunk
körül olyan cigány fiatalokat, akik
kellő családi és társadalmi segítség
híján képtelenek voltak kibontakoz-
tatni a tehetségüket, elkallódtak. Az
írás szívszorító példával zárul, egy do-
kumentumfilmből megismert cigány
kissrác történetét meséli el, aki a Szer-
biában rendezett ifjúsági tornára an-
nak reményében utazik el, hogy kül-
földi játékosügynökök figyelnek fel
rá. Csakhogy a kragujevaci tornára
„nem jött ki senki, egyetlen néző sem”
(116.). Az elárvult Elemér folytathat-
ta otthon, Cserencsényben, karton-
papírból hajtogatott sípcsontvédővel.

A kisebbségi lét, persze, Gazdag Jó-
zsef számára többszörösen is érzé-
keny téma. A szövegek tanulsága sze-
rint a felvidéki magyarság közelmúlt-
ja is elveszni látszik, elsorvad, meg-
szűnik a gyermekkor kedvenc csapa-
ta, a kassai VSS. S lassan eltűnnek,
a feledés homályába vesznek a fel-
vidéki magyar kulturális intézmények
is. „Meghal a magyar nagyszülő, s az
asszimilálódó rokonság értéktelen ka-
catnak tartja a megörökölt könyvtá-

rat” (149.) – olvassuk a *Fejezetek a ha-
táron túli magyarok életéből* című tár-
cában annak kapcsán, hogy a szerző
az ötvenes évekből származó újságok-
hoz jut hozzá egy hulladékfeldolgo-
zó-telepről. Megszűnnek a könyvtá-
rak, s ezzel végérvényesen megszűnik
az identitás is: „Nemcsak a múltunk-
ra zárjuk rá az ajtót, hanem egyetlen
igazi otthonunkra, a magyar nyelv-
re is.” (150.). Némi reménysugarat
jelent a dunaszerdahelyi futballklub,
a DAC léte – még akkor is, ha nem-
régiben, a klub fennállása után száz
évvél eljött annak a bajnoki mérkő-
zésnek is az ideje, amikor a sárga-
kékeknél egyetlen magyar futballis-
ta sem lépett pályára. Ennek ellené-
re a jelenleg is első ligás DAC szere-
pe a felvidéki magyarság identitásá-
ban felbecsülhetetlen. „A DAC több
mint egy klub. A csallóközi magyar-
ság szimbóluma.” (*Szűnik sárga-kék*,
222.). S aki szerint túlzás a futballt
és a kulturális identitást párhuzamba
állítani, annak figyelmébe ajánlhat-
juk azt a tényt, mely szerint a két vi-
lágháború között akadtak olyan fut-
ballklubok (Kassai AC, Füleki TC),
amelyek a sport mozgósító erejét fel-
ismerve, színielőadásokat és irodalmi
esteket szervezve kulturális tevé-
kenységet folytattak a Felvidéken
(*Nem térkép e táj*, 43.).

Rég volt, szép volt, tán igaz sem volt.
A kötet szövegei ugyanis – az eddig
elmondottakkal szemben – valójá-
ban a futball hanyatlástörténetének
dokumentumai is. Ebben az állítás-
ban azért sem kételkedhetünk, mert
a szerző interjúi és nyilvános szerep-
lései során leggyakrabban a modern
futball árnyoldalai kerülnek teríték-
re. A sportág az elmúlt húsz évben
gyökeres átalakuláson ment keresz-
tül: mediatiszálódott, üzleti termék-
ké vált. Az elmúlt hónapokban törté-
nélet tartóztatások alapján nyilván-
valóvá vált, hogy a Nemzetközi Lab-
darúgó-szövetség (FIFA) egy korrup-
ciótól fertőzött intézmény, „amelynek
vezető beosztású hivatalnokait kilóra
meg lehet vásárolni a vb-helyszínekről
döntő szavazásoknál” (*Van-e bunda
a világbajnokságon?*, 233.). De a klub-
futballban sem sokkal jobb a helyzet.
A leghíresebb futballcsapatok gazda-

sági vállalkozássá váltak, s nem ritkán kétes hírű személyek befolyása alá kerültek. A csapatok új piacokat hódítanak meg (elsősorban a Távol-Keleten), nemcsak a szponzorok cserélődnek, hanem a klubszínek és klubok nevei is. Alig maradt néhány olyan karakteres futballista, aki számára a klubhűség mindenek feletti értéket jelent. A bajnoki mérkőzésekre és a nemzetközi kupamérkőzésekre már csak horroriblis összegekért lehet jegyet szerezni, ezzel lassan megváltozik a lelátók társadalmi összetétele is. A futball eredendően a kispolgárság és a munkásosztály számára nyújtott szórakozást, a nemzetközi tendenciák szerint azonban éppen ezek a rétegek szorulnak ki a teljes kontroll alatt tartott stadionokból. Elvesznek a szurkolás klasszikus formái, a labdarúgás lassan színházzá válik.

S még ha a kötet ezen szövegeinek („A modern futball ellen”, „A Nagy Testvér szemmel tart”) főbb állításait akár még árnyalhatnánk is, a legújabb fejlemény, a fogadási maffia beépülése a futball világába, a szerző szerint is végképp zárójelbe tesz mindent, amit Gazdag a futball hagyományos értékeiről, a futball identitásképző erejéről elmondott. Declan Hill *Bunda* című könyvéből tudjuk, hogy a kanadai oknyomozó újságíró beépült a távol-keleti szindikátusba, így tanúja lehetett annak, amint a bundaszervezők megállapodtak a ghánai válogatott néhány játékosával a csapat eredményeinek manipulálásáról. Mindez a 2006-os világbajnokságon történt, de a tavalyi, braziliai vében is akadtak csapatok, amelyeknél a bundamaffia tagjai vélhetően sikerrel jártak. A Horvátország–Kamerun (4 :0) mérkőzést a német *Spiegel* című lap értesülései szerint az afrikaiak hat játékos adta el – a végeredményt pedig, valamint azt, hogy az egyik kameruni játékos már az első féldőben piros lapot kap, a szingapúri Wilson Raj Perumal (akinek nemrég *A bundakirály* címmel könyve jelent meg a magyar piacon) előre megjósolta. Aki látta az említett mérkőzést, annak számára egyértelműnek tűnik, hogy mindez nem a véletlenek összjátéka. Perumal személye egyébként magyar szempont-

ból is érdekes. A jelenleg Magyarországon élő, s korábban „mérkőzésszervezőként” ismert férfi a Fővárosi Főügyészségen tett tanúvallomása a magyar sportújságírók, a vezető lapok képviselői, a magyar futballszövet-

ség és a magyar klubelnökök jelenléte nélkül zajlott. „Az egész bundaügyben ez a legijesztőbb. A cinizmus és a közöny.” (236.). Gazdag nem túloz: a bundamaffia tevékenységéről szóló hírek, a bírósági tárgyalásokról kiszivárgó részletek megismerése után ez a sportág már nem ugyanaz, mint ami azelőtt volt. Öngól, kapushiba, kiállítás, az utolsó percben szerzett egyenlítő gól – minden gyanússá vált, amióta „a futballmeccsek manipulálása jövedelmezőbb iparág lett a maffia számára, mint a drogcsempészet, a prostitúció vagy a fegyverkereskedelem” (*Tahiti, Gauguin*, 229.).

Gazdag József könyvének elolvasása után nemcsak a futballról tudunk meg számtalan dolgot, hanem magáról a szerzőről is. Látjuk magunk előtt a klasszikus műveltségű író, aki tekintélyes mennyiségű irodalmi, filozófiai és kultúrtörténeti utalás ellenére sem válik modorossá vagy tudálékossá. A szövegek hol tragikusak, hol komikusak, hol játékosak, hol nosztalgikusak, végletekig kicsiszolt, takarékos megformáltságuk, szug-

esztív erejük azonban vitathatatlan. Talán itt találjuk az egyetlen túlzást: a tíz éven keresztül olvasott melléklet majdhogynem teljes anyagához képest a kötetben enyhe túlsúlyba kerültek a kétségtelenül fontos kérdéseket (szurkolók személyiségi jogai, a lelátók eredeti hangulatának és a szurkolók társadalmi összetételének megváltozása) felvető, ugyanakkor néhol kissé „kiáltvány”-szerű írások (talán az is segített volna az egyes szövegek kontextualizálásában, ha a könyvbe bekerülnek az eredeti megjelenési dátumok). Mindemelllett látjuk a megrögzött futballszurkolót is, aki saját esküvőjét is képes félbeszakítani azért, hogy megnézzze kedvenc csapata, a Liverpool mérkőzésének második félidejét a Manchester United ellen. Azt is bevallja olvasójának, hogy ez a tíz évig tartó projekt, a lapszerkesztés valójában egészen másról szól: „Futballmeccset nézek, vagyis dolgozom. Jól hangzik, nem? Ez a munkám. Vagy inkább: a fedőstorim.” (*Ajé-ajé*, 208.). Futballfüggősége azonban, amelyből saját állítása szerint lehetetlen kigyógyulni, mindnyájunk számára egyetemes tanulságot hordoz. A könyv megszólítja olvasóját, s megköveteli tőle, hogy szembenézzen saját, másra irányuló függőségeivel is. Gazdag József látszólag csak a futballról beszél, ennek kapcsán azonban olyan – a futball iránt kevésbé érdeklődő olvasó számára is fontos – problémákról ejt szót, mint a kisebbségi létből fakadó kihívások vagy a ránk hagyományozott kultúra lassú eltűnése. A nyelvi megformáltság, a kifinomult humor és a kíméletlen önreflexió mellett ez az univerzalisztikus hatás teszi igazán fontos könyvvé az *Egy futballfüggő naplójából*-t. ■ ■ ■

■ **Kiss Tibor Noé** 1976-ban született Budapesten, a PTE szociológia szakára járt, majd újságíróként dolgozott. Jelenleg Pécsen él, a *Jelenkor* folyóirat tördelőszerkesztője és honlapszerkesztője. Két regénye jelent meg, az *Inkognitó* (2010) az Alexandra Kiadónál, az *Aludnod kellene* (2014) a Magvetőnél.

ADATOKBA FULLADÓ ÉLETRAJZ

A kortárs magyar irodalom széles körben népszerű szerzője lévén, Spiró György idén megjelent regényét is nagy várakozás övezte, a Magvetőnél kiadott kötet pedig hamar felkerült a fontosabb könyves sikerlistákra. Ez azonban valószínűleg inkább az író ismertségének, korábbi köteteinek, a *Fogság* hatalmas közönségsikerének köszönhető, mintsem magának a friss szövegnek. A *Diabolina* Alekszej Maximovics Peskov, művésznevén Maxim Gorkij (a regényben következetesen Alekszej) életének utolsó évtizedeit mutatja be, a címben megjelölt elbeszélő nézőpontján keresztül. A borítón az orosz író látható, ahogyan egy vörös színpadi függöny mögül kinéz, így lép elénk, olvasók elé, *Diabolina* elbeszélésén keresztül. Bár Gorkij élete van fókuszban, és a kisregény tulajdonképpen egy emlékirat, azért természetesen a huszadik század első évtizedeinek Oroszországa, az 1917-es októberi orosz forradalom, majd a Szovjetunió történelme, politikai élete sem marad ki a kötetből, sőt a Leninnel és Sztálinnal is szoros kapcsolatban álló író bemutatásán keresztül hitelesen megidéződik ez a majdnem négy évtizednyi időszak. Nem is

Spiró György: *Diabolina*
Magvető, 2015.

akármilyen részletességgel. A hatalom működése és problematikája – mint az életmű korábbi darabjaiban – továbbra is erősen foglalkoztatja Spirót, és az sem lehet újdonság, hogy az eddigiekhez hasonlóan ezúttal is hatalmas kutatómunkát végzett a regény megírása előtt. A szöveg tehát nem csak egy visszaemlékező regény egy híres íróról, hanem történelmi regényekre jellemző vonásokat is mutat.

Az eljárás, hogy egy élet történetének bemutatása során a korabeli világ, politika, történelem is megjelenik, nem egyedülálló, és ezt az utat kívánja követni a *Diabolina* is. Szeretné bemutatni a hatalommal kissé ellentmondásos viszonyban álló írófejedelmet, mindennapjait, barátait, szeretőit, ezzel egy időben pedig dokumentálni igyekszik az orosz történelem fontos évtizedeit is. Az egyensúly azonban felborul, mintha mindent, de mindent bele akarna zsúfolni a szerző ebbe az alig több mint kétszáz oldalba, amit a korszakról tud (és ez egyáltalán nem kevés). A könyvben hemzsegnek a nevek, egyes oldalakon akár 8-10 név is szerepel, és ezeknek csak kis hányada visszatérő szereplő, a nagy többségük nem mond semmit az olvasónak, és egy-egy említés után ki is hullik a szövegből. A regény átláthatatlanná válik, az adatok gazdagsága nyomasztó és fárasztó lesz, ha az olvasó nem az adott kor szakértője. Az elbeszélő minden egyes személyt fontosnak tart megemlíteni, akivel Gorkij valaha – ha csak egyszer is – találkozott, levelezett, pedig már azok száma sem kevés, akik folyamatosan körülötte éltek, elkísérték mindenhol, akár Oroszországban, akár az itáliai Sorrentóban élt.

A némiképp túlzásba vitt adatok, nevek, rövid kitérők halmozása mellett is élvezhető lehetne a szöveg, ha mindemellett Gorkijról közeli, plasztikus, árnyalt képet kapnánk, de, sajnos, ez is csak helyyel-közzel sikerül. Az elbeszélő-választás jó ugyan, hiszen a cselédből lett orvosnő közeli kapcsolatban áll a főhőssel, 34 éven át tudja az író életének, majd élete alkonyán szeretője is lesz. Szenttelen, objektív narrátor, meglehetősen reális és éles valóságglátással. Nem szépít, nem idealizál, látja Alekszej hibáit, de erényeiről sem feledkezik meg. Tudja, hogy vannak jó művei, de nem hallgatja el, hogy egyes szövegei csapnivalóak. Úgy mesél, hogy róla magáról keveset tudunk meg: paraszti származású, cselédként kerül Gorkij első szeretőjéhez, innentől fonódik össze sorsa az íróéval. Az ő segítségével bába lesz, végül orvos, és mindvégig szerelmes az íróba. Szerelme, szeretete rendkívül önfeláldozó, nem igazán vár semmit, csak ad, hálás azért is, hogy az idős, rossz fizikai állapotú férfi legalább az övé lett: „A roncs lett az enyém, de néha beleláttam a fiatal, erős, lehengető Gorkijt. Nem sok közül volt egymáshoz, az öregnek, meg a fiatalnak, leginkább csak én. Nem gondoltam 1902-ben, amikor először láttam és Marija Fjodorovna beleszeretett, hogy róla fog szólni az életem. Harmincnégy év múlva megkaparintottam az eleven múmiáját.” Nem tolja magát előtérbe, mindvégig szerelméről és az őt körülvevő világról mesél. Nem kíván szerepelni, nem tünteti fel jelentősebbnek magát, mint amilyen; az ő élete voltaképpen önfeladás, csak Gorkijért él, és ennek megfelelően beszéli el a történetet is.

Az elbeszélő mindezek ellenére sem képes igazán magával ragadó képet adni az íróról. Kiderül persze sok minden, többek között az, hogy milyen ambivalens viszonya volt a hatalomhoz, hogy mennyi mindenkin segített, miközben mindenki úgy látta, a hatalom talpnyalója. Sokan megutálták azok közül, akiken segített, mert gyakran a rendszert kijátszva, Sztálint félrevezetve volt kénytelen elérni, amit akart. A rendszer kegyeltje volt, de egyben foglya, áldozata is. Gyáva volt, de a maga módján mégis bátor.

A nőkhöz való viszonyáról, egész életében egy hatalmas társaság fenntartó nagyvonalúságáról is képet kapunk. Valamint láthatóvá válik az is, hogy bár mindig óriási társaság veszi körül, voltaképpen mégis mennyire egyedül van, és hosszas haldoklásában milyen esetet és magányossá válik, hiszen barátai, ismerősei nagy része erre a Gorkijra már nem kíváncsi. Az elbeszélés felrajzolja még életének legfontosabb szereplőit, félrecsúszott életű fiát, Makszimot, boldogtalan menyét, Tyimosát, két legfontosabb szerelmét, Murát és a már említett Marija Fjodorovná, feleségét, Katyerina Pavlovná és mindezek mellett sok érdekes anekdotát is megismertet velünk a korabeli orosz, szovjet idősorból. A legjobban sikerült részek azok, mikor az elbeszélő, kivesve alapvető szerepéből, nem csak hűven beszámol arról, hogy mi történt, ha-

nem értelmezi az egyes helyzeteket, reagál az elmondottakra. Ezek a reflexiók általában igen rövidek és tömörek, de nagyon erőteljesek, találóak, nem nélkülözik az iróniát sem: „Írta, írta az oldalak százait az álomvilágba merülve, és azt hitte, hogy alkot. Nyomorult páriák az írók, akármilyen ravaszak is, gyermektegy a lelkük.” A helyzetértelmezések, a mondatok megformáltsága egyaránt azt mutatja, ami eddig sem volt kérdéses, hogy Spiró György jó író, kiváló meglátásokkal, jellemábrázoló erővel. Sajnos, ebben a regényben ezt nem tudta minden oldaláról megmutatni. Olyan erőteljesen akarta ábrázolni a bolsevik rendszer kiszámíthatatlan működését, Sztálin diktatúrájának értelmiség-ellenes voltát, a túlélés lehetséges alternatíváit, hogy nem sikerült egyben tartani ezt a viszonylag rövid szöveget. Lehetséges, hogy egy nagy-

regény elbírt volna ekkora adatmennyiséget, de ez a szöveg beleroppant. Nem lett igazi cselekmény, nincs rendez ív, irány, mintha semerre sem tartana a történet. A szövegben egy helyen Diabolina egy Csehov-kötetet jellemez, de ez a jellemzés (eltekintve a műfaji különbségektől) mintha a Spiró-regényre is igaz volna: „Ráérősen mesélte a kalandjait, kevés volt bennük a poén, egy-egy alak nevében hosszan tudott beszélni és érvelni, az alakból ki nem lépve, mintha olyan drámát improvizálna, amelyeknek se cselekménye, se csúcspontja, csak szereplői vannak.”

■ ■ ■

■ **Kolozsi Orsolya** (1980, Bp.) Tanár, kritikus. A SZTE Modern Magyar Irodalmi Tanszék egykori doktorandusza.

MORSÁNYI BERNADETT

IMÁGÓ(k)

1857-ben Flaubert *Bovaryné* című regénye irodalmi szenzációként hatott, s nemcsak azért, mert az írónak sikerült áttörnie az olvasói elvárásokon, s olyan kérdéseket feltenni, amelyeket a közerkölcs miatt addig nem volt szokás; a sikerhez hozzájárult az új irodalmi forma, a személytelen elbeszélés-mód (impasibilité), s az „átélt beszéd” alkalmazása. A Flaubert ellen indított perben az államügyész azzal vádolta az írókat, hogy művében a házasságtörést dicsőíti, védőügyvédjének bizonyítania kellett, hogy az idézett sorok nem az elbeszélő objektív megállapításai, hanem a szereplők szubjektív véleménye. Az író ugyanis szakítva a korábbi irodalmi tradícióval, új művészi formát alkalmazva nem foglalt állást hőseivel kapcsolatban, s ezzel megingatta az olvasók korábban egyértelműnek tűnő erkölcsi ítéletét. Ma már nem akasztanak szeméremértési pert azoknak az íróknak a nyakába, akik férfi létükre a női lelket próbálják ábrázolni, s az

Dragomán György:

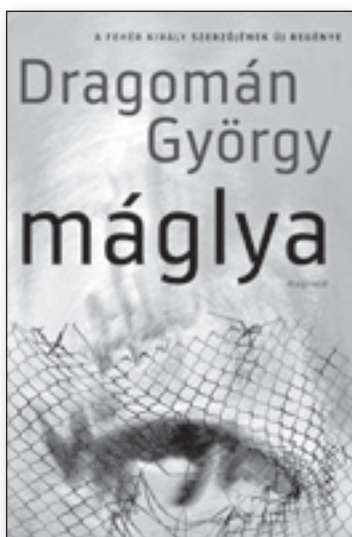
Máglya

Magvető Könyvkiadó, 2014

sem valószínű, hogy egy új esztétikai formának morális következményei lennének, vagy hogy egy szépirodalmi mű nagyobb társadalmi hatáshoz vezetne. Az viszont előfordul, hogy az írók egyiket-másikat ambicionálják. Dragomán György kétségtelenül ilyen típusú alkotó, s a szerző honlapján olvasható interjúkból kiderül, a kritika is nagy (akár társadalmi) jelentőséget tulajdonít műveinek – elég a *Máglya* kapcsán készült beszélgetések hangzatosabb címeire utalni (pl. *Egy kamaszlány hangján szólal meg Dragomán György*; „*Ez a lány egyszerre tanulja a szerelmet és a szabadságot*”; *Tükörbenézés*; „*Visszaloptom magamnak Erdélyt*”). S bár az író bőven szolgáltat információt, és kínál értelmezési keretet új regényéhez,

a *Máglya* zavarbaejtő alkotás, mert a művet olvasva nem derül ki pontosan a szerzői szándék: vajon a lányregény és a napló imitálásával történő formai játékról, írói kísérletezésről van szó, vagy Dragomán a tágabb értelemben vett magyar történelemről próbál elmondani valami fontosat. Ez utóbbit sejteti a borító, melyen vörös róka látható egy átszakított szögesdrót mögött, ezzel politikai, történelmi aszociációkat keltve, a könyv hátulján pedig a következő olvasható: „Ő személy szerint azért kockáztatta az életét, hogy ne hülyék parancsoljanak mindenkinek hülyeségeket, de ha mi magunktól akarunk hülyék lenni, akkor úgy kell nekünk. Akkor megérdemeljük majd, hogy megint a nyakunkra üljenek, és ha megint az lesz itt, ami régen volt, azt magunknak köszönhetjük. A mi hibánk lesz.” Ám az idézet meglepően későn, a regény utolsó harmadában (368. o.) bukkan fel, ráadásul nem a főszereplő szájából hangzik el, hanem egy mellékalak, Gumibá, a rajztanár mondja a délutáni szakkörön, mikor a diákoknak önállóan kéne kitalálniuk, mit rajzoljanak, de az óra végén csak üresen hagyott papírokat látni. Az írói módszer és szándék leginkább a főhős nagymamájának kiszó-

lásai alapján rekonstruálható: „Nagymama közben egy almaszeletet márt a mézbe, azt mondja, nem kell mindent agyonlelkizni, a matek unalmas, a történeteknek meg az a dolguk, hogy egyszer véget érjenek.” (399. o.) majd ugyanebben a fejezetben, „Nagymama elhallgat, az arcát mintha szilánkokra törnék a ráncok, fuldokolva nyeli a levegőt, azt mondja, lehet, hogy így volt, de az is lehet, hogy nem. Lehet, hogy egészen másképp történt minden, sokkal egyszerűbben (...)” (406. o.) Mindez akkor hangzik el, mikor azt sejteti, hogy őt is elhurcolták zsidó barátjánőjével, Bertukával Auschwitzba. Dragomán regényében a „huszadik század botránya” délutáni mesévé egyszerűsödik egy hőbortos nagymama előadásában, s ez a regény egyik

alapvető hiányosságára mutat rá, hiszen egyáltalán nem mindegy, hogy a nagymama volt-e haláltáborban vagy sem, a „lehet, hogy így volt, de az is lehet, hogy nem”, furcsán veszi ki magát egy ilyen történetre, tágabb értelemben egy ilyen témájú regényre vonatkoztatva. Ráadásul Emma apja zsidó származású, vagyis félig a kislány is az, de sem a zsidósághoz, sem a zsidóságához nem viszonyul. Ha Flaubert Emma Bovary, akkor Dragomán (s ez is a fókusztalanságot mutatja) nem a főhőssel, Emmával, hanem a nagymamájával azonosítható – igaz, őt is Emmának hívják, Károlyi Csaba ezért mondatná az íróval azt, hogy Emma és Emma én vagyok (ld. *Emma mi vagyunk*,

Élet és Irodalom, 2014, dec. 12.) –, ami azért problematikus, mert a 444 (!) oldalas regény én-elbeszélője a 13 éves unoka. Emma azonban nem válik igazi központi karakterré, a regény végét leszámítva nem reflektál környezetére, csak egy imágó, mindenki hasonmása. Apja festőművész, ezért jól rajzol, anyja jó futó volt, ezért tájfutó lesz, s mert a nagypapája földrajzot is tanított, ügyesen használja a térképet és az iránytűt, s mivel a nagymama vonzódik a mágiához, Emma is fogékony lesz rá. A kislányhoz hasonlóan imágószerű és kétértelmű a mű címe. A máglya szó hangzásra nagyon hasonlít a mágiára, de mint sok más, úgy Dragomán ezt az összefüggést sem vezeti végig a regényen. A könyv kétharmadában a mágikus realista beszédmód tűnik markánsnak, látszólag különböző, visszatérő (mágikus) motívum (pl. liszt, kötőtű, hajtű, dió, por, tűz, hangya, róka) mozgatja az epikai szövetet, ám az utolsó harmadban az író nyelvet vált, s csak a politikai metaforák teljesednek ki. A máglya szó is elsősorban politikatörténeti kontextusban értelmezhető. A regény elején, a tábornok elvtárs kivégzése után az intézetben máglyát gyűjtanak a diktátor képeiből, s a politika mentén gondolkozva, a máglya a tűzzel is összekapcsolható, s így a forradalmat elfojtani akaró sortűzet is a szó mögé lehet sejtetni. A róka alakja különböző formában a regény elejétől jelen van, de csak a könyv végén válik didaktikus szimbólummá, s a regény címlaphőisévé. Emma futás közben találkozik egy rókával, felfedezi a rókatelepet, szétvágja a drótkerítést és szabadon engedti az állatokat, de a rókák nem tudnak mit kezdeni a hirtelen kapott szabadsággal, a lánynak kell szétkergetnie őket.

A regény 42 fejezetét Dragomán filmszerű technikával meséli el, Emma jelen idejű elbeszélésébe függőbeszéd formájában épül be a többi szereplő szólama, s ebbe a textusba ékelődik a nagymama dölttel szedett második személyű szövege, jelentősen rontva az epikai hatást. (Károlyi Csaba a regény 96. oldalára hivatkozva, ezt az írói megoldást azzal magyarázza, hogy a legfájdalmasabb történeteket csak úgy lehet elmesélni, hogy aki hallja, azt érezze, vele történt meg.)

Az egyes szám második személyű beszédmód főlegesen teszi didaktikussá a regényt (a nagymama a világháborúról, a zsidóüldözésről, s a háború utáni internálótáborról beszél), ráadásul bizonyítja az összkoncepcióban rejlő tisztázatlanságot is: ha a történelmi utalások ennyire közvetlen, szájbarátságosan (dölttel szedve) kiemelve szerepelnek, Dragomán miért erőlteti a fikatív, „mágikus” teret, miközben a szerző korábbi munkáinak ismerete nélkül is könnyen felfejthető, hogy a regény helyszíne és ideje Erdély a romániai forradalom után. A főszereplő szülei még a forradalom előtt halnak meg autóbalesetben (a szerző ezen a ponton is lebegtet, az ellenzéki festőművész apa lehet, hogy politikai gyilkosság áldozata lett), Emma intézetbe kerül, s az éppen megözvegyült nagymama (a nagypapát valószínűleg megölték) érte jön, hogy magához vegye. A regény kilenc hónap eseményét meséli el, ami alatt a kislány felnőtté válik, a történet végén (megfelelő motívátság nélkül) a kamaszokat jellemző flegmaságból kilépve morál-filozófiai eszmefuttatásokba kezd, s szerelmével, Péterrel megmentik a rendszer-váltásban csalódott tömegetől a besúgó nagymamát. A (magyar) történelem, s a történelmet, (polgár)háborút, diktatúrát elszenvető egyén viszonyulása mindezekhez, valamint a túlélési stratégiák elemzése fontos rétege lehetne a regénynek, ha Dragomán nem a könyv utolsó harmadában kezdene el foglalkozni ilyen típusú kérdésekkel. A szerző ekkor tér vissza ahhoz az irodalmi tradícióhoz, mely Magyarországon a hatvanas-hetvenes években élte virágkorát – s melyhez már *A fehér királlyal* csatlakozott –, amikor a gyerekkor mint téma rejtett választ jelentett a sematizmusra, s lehetőséget adott arra, hogy az írók leleplezzék az ideológiai manipulációt. Dragomán előző könyve az *Egy családregény végével* rokonítható, *A fehér királyban* a gyermekvilágon keresztül modellezte a diktatúrát, s Nadaséhoz hasonló dinamikus regényszerkezetet hozott létre. A gyereknarrátorhoz igazított stíluson belül, mese és valóság, a fenyegetettség-érzés és líraiság feszültségei mozgatják az epikumot. Mindkét regényben kezdetektől jelen van a gyer-

meki játékokban a vadság, szeretetehség okozta magány, s ez a motívum a *Máglyában* is megjelenik az iskolai verekedések, bandaháborúk esetében, s bár egyik mű sem politikai regény, de a külső regényidő politikatörténetileg pontosan meghatározható.

Érthető lenne az az alkotói szándék, hogy a korábbi esztétikai eredményeket megtartva, s azokat meghaladva a szerző valami újat akarjon kipróbálni, de sem a mágikus, sem a politikai réteg nem teljeseedik ki, igazi családtörténetet sem kapunk, és számos mellékalak kidolgozatlan marad (pl. Anka, a könyvtárosnő). (Gács Anna is azt tartja a regény legnagyobb problémájának, hogy amint fel akar fejteni egy összefüggést, „valami kátyvaszba ütközik”, s Károlyi Csabát leszámítva az *És-kvartett* többi tagjának is ez jelentette a fő problémát; ld. *Élet és Irodalom*, 2015, március 6. S Rácz Gergő is azzal indítja kritikáját, hogy az olvasó légüres térben lebeg, a főszalak, mintha nem akarnának kibomlani és összeérni; ld. *A szabadság lehetőségei*, Revizor) A fejezeteken belüli alfejezeteket „mozgó” hangyák választják el egymástól, s Dragomán hangyaszorgalommal szállítja a motívumokat, írja le Emma szenzuális tapasztalatait, próbálja kifürkészni a női lelket. De hiába az aprólékos, a fénykép pontosságát idéző, olykor lenyűgöző technikai megoldás (Károlyi Csaba kritikájában szinte végig csak a motívumokat és a stílust elemzi), ha a könyvet olvasva egyre inkább a hiányérzet erősödik fel, mintha a szerző valaminek a fényképét, lenyomatát, imágóját adná, miközben a lényeg rejtve marad. A nagymamának (és Dragománnak) nincs igazi varázsereje, ahogy Bódy Gábor *Kutya éji dala* című filmjében a rendező alakította pap sem igazi szakrális személy, csak álpap. Az álpap egy nála gyónó tüdőbeteg nőnek tút ajándékoz azért, hogy, ha nem az igazat gondolja, szúrja az ujjába. Emmának, a nagymama tanítása szerint hajtút kéne döfnie a térdébe ahhoz, hogy az idős asszonyt kínzó tömegnek porhanyós anyaggá váljon a lába, s térdre rogyva kérjenek bocsánatot azért, amit csinálnak. A tüdőbeteg nő meghal, lakótársa véletlenül meglöki a kezét, s a tű a szívébe szúródik. Az álpapnak menekül-

nie kell a nyomozók elől, s a spicli felirattal a nyakában szenilisen álldogáló nagymama sem maradna életben, ha Emma és Péter nem menti ki a tömegből. Bódy az egyetemes szétesés érzékeltetésére a popkultúra számos elemét építette be filmjébe (pl. zsúfolt történetek, fantasztikum, hajsza, krimi-elemek), a képeket pedig következetesen elszínezte, de Dragománnal ellentétben, eljárása mögött mélyebb filozófiai elgondolás húzódik, többek között az, hogy a művészet a tényekkel folytatott küzdelem a valóságért. Dragomán a *Máglyában* szintén műfajokat kever, de ötletszerűen, egy vele készült interjúban elmondottakra utalva (*Vás Prémium*, 2015 tavasz) „a történelem

egy rémálomszerű fikció”, s „a történeteknek az a dolguk, hogy egyszer véget érjenek” alapon, így az alkotói és az egyéni szabadságot szimbolizáló hangyák egyszerű geggé silányulnak. ■ ■ ■

■ **Morsányi Bernadett** (Bp.,1981): az ELTE bölcsészkarán végzett magyar-történelem szakon, majd a legújabb kori magyar irodalom doktori programján. Szakmai publikációi tanulmánykötetekben, a Parnasszusban és a Színházban, szépprózai alkotásai az Üzenetben, az Irodalmi Centrifuga és az Irodalmi Jelen honlapján, a Kalligramban és az Élet és Irodalomban jelentek meg. Doktori disszertációját Dobai Péter művészetéről írta.

HUTVÁGNER ÉVA

A COMING OUT után

„Ezek a könyvek mind a melegekről szólnak, méghozzá elsősorban meleg férfiakról, hiszen magam is az vagyok, ezt a világot ismerem.” – így kezdődik Nádasy Ádám *A vastagbőrű mimóza*-jának előszava. Bár az élelmes olvasó általában átugorja az előszavakat, és hagyja, hogy a kötet világa szippantsa be, nem pedig a hozzá írt ajánlás, az első pár oldalnak itt mégis nagy jelentősége lesz: jó nagyítóként a legmegfelelőbb pontra szövegi a tekintetet – és okosan menti fel magát az egyetlen, kritikaként felhozható ügyben, a „melegség” kérdésének leszűkítésében.

Nádasy Ádám ugyanis (valóban) a személyes, az egyéni kínálja fel – paradox módon pedig éppen ezzel emeli a közbeszéd tárgyává témáját, a melegség kérdését. A kérdés verbális terepének körberajzolásával a coming out cselekvő erejének megnyitását, az ismeretlen belsővé tételét kísérli meg, és hozzá kell tenni: sikerrel. Nádasy Ádám könyvheti kötete nemcsak az egyik legnagyobb várakozással körülvett könyve a 2015-ös éveknek, hanem az utóbbi idő egyik legfontosabb irodalmi-társadalmi esemé-

Nádasy Ádám:

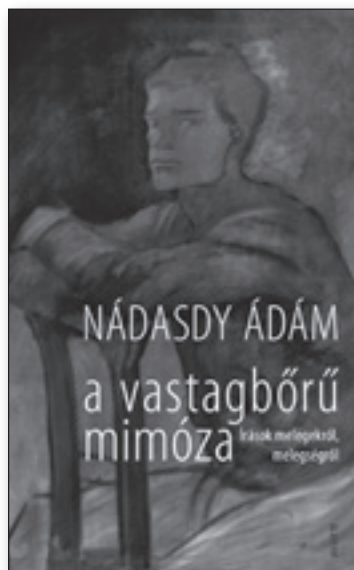
A vastagbőrű mimóza. Írások melegekről, melegségről
Budapest, Magvető, 2015

nyének tudható be a szövegegyüttes megjelenése.

A 1995 és 2014 között megjelent írások egy kötetben való kiadásának nagy jelentősége van. Az írások nagy része már megjelent nyomtatásban; ahogy az több helyütt is felmerül, a kötet nagy részét az *Élet és Irodalomban* 2014-ben megjelent tárcák adják, kisebb részt pedig a témához kapcsolódó korábbi szövegek, a *Mások* folyóiratában közölt kritikák; továbbá interjúk, beszédek, úti beszámolók és rövid novellák válogatása adja a kötet szerkezetét. Az egy fedél alá rejtése ezeknek az írásoknak arra tesz kísérletet, hogy felmutassa a melegség személyes (Nádasy Ádámmal köthető) vonatkozásain keresztül az általános problémákat. Egy csokorba gyűjtve, nagy adagban, szinte naplószerű őszinteséggel vezet be a kötet

egy meleg férfi személyes élményein keresztül saját belső világába – eltörli az idegenséget.

A vastagbőrű mimózában a leginkább azt a következetes, retorikai bravúrt lehet szeretni, ahogy a szövegek a külső nézőpont felől kerülnek egyre beljebb és beljebb: a kötet személyes hangvétele filmkritikákkal kezdődik. Ezek sorában egy-egy úti beszámoló, anekdota-jellegű kitérő van el-elszórva, valahogy úgy, mintha egy hosszú, lassan bensőségessé alakuló beszélgetés során történe. Egyre több és egyre mélyebb belátást biztosít a saját tapasztalataiba, ezzel, a folyamatos megismeréssel utat nyit a melegség kérdésében járatlan vagy nem meleg olvasó számára is, amin aztán képes végigkapaszkodni: a szerzői „én” és a szerzői „mi” kapcsolatának bonyolult rendszerét adja – nemcsak általában, mint ahogy a kötet alcíme sugallja, szól ez a könyv a „melegekről, melegségről”, hanem naplószerűségével tűnik ki: le-

hetőséget ad a különbségek regisztrálására azzal, hogy folyamatosan reflektív viszonyban áll saját származásának, identitásának, környezetének befolyásoló erejével.

Ahogy annyiszor kiírja, sulykolja a kötet: az író konzervatív, polgári, hagyománytisztelő – az írások is inkább szemérmesek, visszafogottak. Mégsem hat domesztikáltaknak a könyv – illetve, ha elsőre annak is tűnne, Nádasy Ádám okosan rázza le magáról a „komformizmus” vád-

ját: a saját tapasztalat csak egy utat nyit meg. A szelet, amit ebből a hatalmas témából megvilágít, ugyan vékony, de hogy ne volna az, hiszen emberre szabott. Nem beszél mások helyett – és megannyiszor végigírja, hogy meg is ragadjon: más helyzetben más szituációk, más reakciók a természetesek. Mégis rengeteg példát hoz be, utalásként, mellékszereplőkként, anekdotaként mindazokról, akik ebből a könyvből „kimaradtak”: egy lesbikus jóbarát, nagymarjú Jozsó, a vidéki, családós biztonsági őr, a „macsóbb” közegben élő fekete New York-i, transzvesztiták, melegségükre éppen ráébredő fiatal srácok – mindezek teljesen szétszórva az időben, 1995-től napjainkig...

Ennek kapcsán gyakran éri az írókat az a kritika, hogy az időbeli felosztás nem ad megfelelő keretet a szövegeknek. Ez azonban egy igen fontos tanulsággal szolgál: az 1995-tel kezdődő írások viszonylag egyenletesen jelzik a melegség társadalmi és egyéni megítélésének tendenciáit. Talán össze is kapcsolható ez azzal, hogy a szövegek miként érnek el az filmkritikától addig a napló-jellegű, kifejtő, szinte lélekelemző prózáig, ami a 2014-es szövegeket jellemzi: talán egyre bátrabbak, egyre szabadabbak lennének az írások? 1995-ös szövegében, a tabu és szemérem kapcsolatáról ír: a művész feladata, „joga”, „kötelessége” a szemérem korlátait áthágni. „Mindent mondhat, mindent megmutathat... – ám ezért szörnyű árat fizet: a művészt senki sem sajnálja.” A 2014-es szövegek viszont a személyesség egy olyan, minden általánosítástól mentes formájáig jutnak el, ami ellenpontja ennek az első szövegnek – a teljes megmutatkozás („verbális nudizmus”) már nem kizárólagosan a művész joga.

Talán hibás volna Nádasy idézett szövegét továbbgondolva sajnálatnak nevezni a néhol keserű, de inkább édes szövegekkel kapcsolatos olvasói attitűdöt (még ha ő maga „baj”-ként is jellemzi a melegséget egy helyen) – mondjuk inkább megértésnek, megismerésnek, szimpátiának, amit a feltárló író iránt érzünk. Mert a kötet legfontosabb tette, hogy nagyon egyéni, szubjektív, amit megír. Talán az előszó nélkül is összeáll a végére a kép:

nem, nem *túl* szép, nem, nem *túl* kispolgári és nem is *túl* öreguras. Egyéni, mint ahogy minden „baj”, „adomány”, „tulajdonság” is egyénivé válik, ha közelről nézzük. Végeredményben ezért nem lesz ez a könyv olvasó-szelídítő, hanem tanító. Kifejt, magyaráz, szabályokat fektet le: a férfi melegség egy formájának leíró nyelvtanát adja a kezünkbe, fogalmi hálót rendez be, amelyben külön kell választani a tabut és a titkot, személyeset és magánügyet, szemérmeset és prűdériát. Szótárként funkcionál.

Nyilván az író személye miatt is a kötet (bár igen olvasmányosan és gördülékenyen) nyelvfilozófiai kérdéseket pedzeget a melegséggel kapcsolatban – bár ez utóbbi a téma, elsősorban mégis a nyelvről beszél – kijelölve a melegséget egy klasszikus emancipációs vonalon, melyben a szövegek 1995-ös kezdeténél még a tabuk ledöntésének pillanatának lehetünk tanúi, ám haladva a 2014-es textusok felé már a kimondás, a kiírás bátorságán egy lépéssel túlhaladtak a tárcák. Gerardus Van der Leeuw *A vallás fenomenológiája* című alapvető írásában ezt olvassuk: „A tabu afféle figyelmeztetés: vigyázat! Nagyfeszültség! Hatalom halmozódott fel, jó lesz vigyázni! A tabu az egyértelműen konstatált hatalomtéljeség; az ember ellenmozgásának az legyen a célja, hogy a hatalommal való telítettséget elismerje, az adott távolságot tudomásul vegye, és önmagát biztosítsa”. [Gerardus Van Der Leeuw, *A vallás fenomenológiája*, Osiris, 2001, 36.] A tabu szakrális fogalom, és annyiban érdekes a számmunkra, hogy távolságot hoz létre köztünk és önmaga között, így biztosítja a normák nyugalmát. Nádasy előszava így hangzik: „Nem az a titok, amit nem tud senki. A titok az, amit mindenki tud, de mindenki tudja róla, hogy titok.” Ha minden *titok* szót *tabuval* helyettesítünk ebben a mondatban, stabil definíciót kapunk a tabu természetéről. Automatikusan irányul így a figyelem a titok és tabu kérdésre, például a *Melegnek lenni elsősorban titok* című tárcához. A titok (tabu) félelmet keltő idegenségére hívja fel a figyelmet. „A homoszexualitás ma már nem bűn, mint sokáig gondolták, nem is betegség, mint az-

„Megköt, felold a vándor szövevény”

után vélték, hanem elsősorban titok. A homoszexuálisok talán éppen ezért irritálják a társadalmat. Kik ezek? Mit csinálnak? Hogy élnek? Látszik rajtuk? Bármelyik férfi lehet meleg?” Nem maga a tény az tehát, ami zavaró, hanem a körülötte kinőtt kérdések, amelyek a kimondhatatlanság fényében tetszelegnek. Eltartani önmagunktól, a többségi társadalomtól, vagy éppen a magánszféra kizárólagos területére terelni ezeket a kérdéseket („tolerálni”, hiszen „mindenki azt csinál otthon, amit akar”) éppúgy megerősíti a tabu tényét és a hatalmi diskurzust. A nyelvi megformálás, a mély bemutatás, a fókuszpontok különbözőségének sorrendje tehát valódi, bátor politikai aktussá válik jelen kötetben, ami nemcsak az egyes szövegek szintjén (hiszen foglalkozik aktuálpolitikával, például a mai magyar politikai hozzáállással, a „gyorsan oldódó bölcsesség” hatalmi diskurzusból kiinduló, megszilárduló közbeszédéről) jelenik meg: a normasértő, határátlépő gesztusként értelmezett nyilvános beszédet alakítja át egyszerűen csak: beszéddé.

Nádasdy Ádám köteté a publikusságot akarja megteremteni a melegségről szóló beszéd körül, definiáló, magyarázó, érvelve meséléssel akarja letörni magáról a homoszexuálisokra nőtt hatalmas falloszt (a férfi melegség titokzatos tárgyát, tabusító totemét) – teszi ezt úgy, hogy a lehető legkönnyedebben beszél szerelemlről, kapcsolatokról, a mindennapokról. Mert ez a természetes, hogy író ír, a tanár tanít: a meleg tanár író az őt érdeklő meleg témákról tanít és ír. Kérdés, hogy átalakul-e lassan a melegség megítélése annyira, hogy a tiltott titokból tabu, a tabuból pedig lassanként szerteágazó, a kérdés színességét tükröző diskurzus váljon, aminek ez a kötet csak egy, szűk körét világítja meg. ■■■

■ **Hutvágner Éva** (Dunaújváros, 1988.) Az ELTE magyar-irodalomtudomány alapszakján, majd összehasonlító irodalomtudomány mesterszakján és párhuzamosan a Károli Gáspár Egyetem színháztudományi mesterképzésén tanult, jelenleg az ELTE Irodalomtudományi Doktori Iskola hallgatója. Kutatási területe a XX. század elejének bábszínháza.

Annak ellenére, hogy Weöres Sándor életművének szakirodalmát jelentős részben monográfiák adják, e korpusz értelmezésére könyvterjedelemben vállalkozni mégis bátor gesztusnak mondható. Az újabban mutatkozó örvendéses szakirodalmi figyelem ugyanis eredményei nyomán is láthatóvá tette az anyag körüli elvégzetlen irodalomtudományi feladatok nyomasztó méreteit, a kritikai kiadás hiányától például a műfordítói teljesítmény részletesebb elemzésén át a költői életmű tágabb irodalomtörténeti beágyazásáig. Bartal Mária kutatásainak legfőbb merészsége, hogy e kihívások szerteágazó voltára egyetlen paradigma keretei közt válaszol. A kísérlet kivitele impozáns. Eredményei pedig azzal együtt is biztatóak, hogy a kötet hangsúlyelhelyezései nem egyenlő arányban szolgálgják az alaptézisek igazolását.

A szövegezésben alig érhető tetten, de világos, hogy a könyv erőteljesen polemikus módon viszonyul a szakirodalmi kontextushoz, amelyben megszólal. A megjelenések kronológiai rendjében aligha feltételezhetünk tervezett stratégiát, a munka mégis közvetlen válaszként olvasható Harmath Artemisznek a centenáriumi évében megjelent *Szüntelen jóvátétel* című monográfiájára, mely így referenciapontként szolgálhat a recenzeált kötet elméleti pozíciójának kijelöléséhez. Így válik ugyanis feltűnővé, hogy Bartal egy klasszikus filológiai-eszmetörténeti keret felől kontextualizált irodalomtörténeti paradigmát képvisel. Gondja van rá ugyanakkor, hogy legyenek elméleti válaszai radikálisabb elméleti megközelítések (itt nyilván mindenekelőtt Harmath Artemisz) lehetséges ellenvetésére. A másik oldalról tudniillik olyan diskurzusokhoz képest kell megszólalnia, amelyek a historikus alapot vagy az impresszionista körülírás korláta- it mutatták meg, amikor a közvetlen

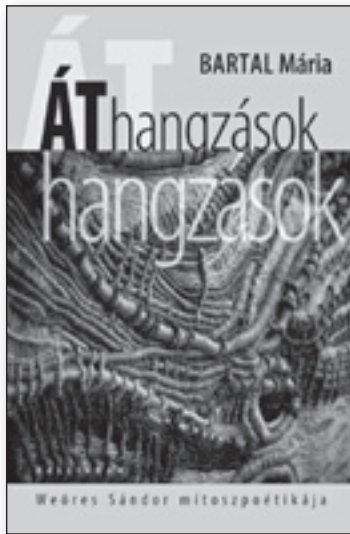
Bartal Mária: *Áthangzások*
Weöres Sándor mítoszpoétikája
Kalligram, 2014

szövegolvasat adódott volna módszer-
tani lépésként az adott narratíván be-
lül, vagy a pályakép szakaszolására ke-
rült volna sor. A könyvet megalapozó
mítoszpoétikai keret tehát kapcsolókö-
zegként funkcionál a mintaként jelen-
lévő paradigmák között.

A mítosz, amint azt az elemzés oly-
sok ponton láttatja, egyszerre szoro-
sabbban retorikai, tágabban intertextuá-
lis alakzat és kulturális mintázat, vagyis
általánosan itt az olvasatokban a mód-
szertani metalepszisek helye. Vagyis,
akarva vagy sem, a kötet szerveződé-
se a megújulásban felismert visszaté-
rés értelmében maga is mitologikus.
S eközben persze a lehető legtávolabb
helyezkedik a tudományos tapasztalat
antonimájaként előálló irodalomtörté-
neti mítoszképzéstől. A kötet szövegol-
vasatai így a fejezetek egymásra építé-
sével állnak össze narratívává, a felépi-
téssel válaszolva a történetmeséléssel
szemben esetleg jelentkező – szintén
szokványos, tehát némiképp megun-
ható – teoretikus viszolygásra.

Egy ilyen kompozíció természetesen
felülírja a szokványos tudományos
szövegtípusok formai kereteit. A pá-
lyakép és az átfogóbb irodalomtörté-
neti elbeszélés közt egyensúlyozva inven-
ciózus pontossággal simulnak a kötet-
be a nem Weöres szövegeit elemző ré-
szek (Babits, Füst, Euripidész, Petrarca,
Mallarmé, Csokonai, Apuleius). Rit-
kán látni ennyire plasztikusan egy élet-
mű filológiai határainak kérdésességét.

Egyúttal alkalom nyílna tágabb iro-
dalomtörténeti alakzatok újragondolá-
sára is. Persze ez újabb és újabb kon-
textusok megnyitását implicálná, amit
ekkora nagyságrendű munkánál mél-

tánytalan számon kérni az értekezőn. Mégis maradhat az olvasóban egyfajta hiányérzet, miszerint a megállapítások történeti tétjének még a hozzátétőleges érzékeltetése is kifejtetlen marad valamelyest. A Babits-fejezet pl. irodalomtörténetileg elsődlegesen az újklasszicizmus kategóriájának aláásásaként olvastatja magát, s ez csak lábjegyzetként kerül szóba, míg a Füst-rol és a kardalagyományról szóló fejtegetések mögött egy erőteljes és ígéretes avantgárdkonceptió húzódhat, ez viszont csak utalásokból sejthető. A *Psiché*. romantikaképét persze ilyen keretek között nem lehet megkerülni, ezt az elemzést az Ungvárnémetivel való metaszintű és retorikai összeolvasásával mintaszerű érvelésben fel is vázolja. A könyv egésze pedig jól láthatóan a „próteuszi Weöres” metatoposzájának leszámolásérvényű cáfolataként áll előttünk. Ez az a pont, ahol historikai értelemben a legerősebb hiánytapasztalat körvonalazható. Ha ugyanis a szerző megkockáztatja, hogy doktori munkáját a koherenciát erősítő itt megtoldja egy elméletileg kiélezett kanonizációtörténeti fejezettel, az valószínűleg nagy lökést adott volna a Weöres-olvasás itteninél is távolibb rehistorizálásához, legalább a tudományosság (és talán lassanként a közoktatás) számára metareflexívvé téve a szövegekkel szembeni interpretációs ingerküszöbünk megemelését.

A könyv hermeneutikai választásával mondhatni hitet tesz a retorikai-poetológiai intenzív olvasás elsődlegessége mellett. Így a róla való véle-

ményalkotásnak egyszersmind a művek maguk is tétjei lesznek, ezáltal válik a munka magát a költészetet illetően is rendkívül informatívvá. Bartal olvasásmódja többnyire a referenciális motívumfejlesztés mitológikus vonatkozásai felől tekint a szövegek intertextuális létmódjára. Weöres így nemcsak hagyományok egybegyűjtőjeként mutatkozik meg, hanem átalakítójaként is; azaz nem gyűjtőlencseként működik, hanem prizmaként. Amely pedig tudvalevőleg nem külön-külön mutatja a szivárvány színeit, hanem egybefüggő kép módjára. Az *Áthangzások* szerzőjét ezért mondhatni a fénytörés és a spektrumátmenetek izgatják leginkább. Az intertextusokhoz való viszonyulás ugyanis a kötet meggyőző érvelése szerint jól látható alakulást mutat a pályán belül. Az életmű legerősebben invenciózus szövegeiben – azaz *A hallgatás tornya* egyes darabjaiban, a *Tűzkút*-ban és a *Psiché*.-ben – a különböző tradíciók esztétörténeti és poétikai hozadéka egymással kerül előre nem látható feszültségteljes viszonyba. Az elemzés azt a mintázatot kísérli meg követni, ahogy Weöres egyszerre és egymáshoz képest szólaltat meg nagyon különböző hangokat a hagyománytapasztalatból. A továbbiakban néhány példát érdemes közelebbről is szemügyre vennünk arról, hogyan jelenik meg mindez az interpretáció apparátusában.

A hatástörténeti alakító erő mindenkor a meglévő horizontokból való kilépésből sejthető leginkább, és ez a kötet hermeneutikai eljárásrendjéből is tisztán kiolvasható. A korpuszban evokált hagyományelemek szerepének értelmezése ott a leginkább revelatív, ahol ez képes kiegyenlíteni a történeti érvelésben filológia, esztétörténeti feltárás és poetológiai vizsgálat jelenlétének arányát. Jellemzőnek tekinthető, hogy erre a legerősebb példák azok az esetek, amikor az anyag természete metareflexióra készíti a recepciót, és nem várt következtetések irányába indítja. Rendkívül pontos és kiegyensúlyozott például, ahogy a *Három veréb hat szemmel* kommentárjainak erőteljesen fókuszált olvasata tudománytörténeti indexek mentén társul friss kánonelméleti belátásokkal. A felvetés annál meglepőbb, mivel talán itt ke-

rülünk a legtávolabb a kiindulást adó mítoszelméleti kerettől, mégis világos az analógia az intertextusok mozgósításának mikéntjével. Hasonló okokból a könyv kiemelkedő teljesítményei közé tartozik a *Gilgames*-átsajátítás kapcsán a Nyugat-béli fordításmodellekkel való lényeglátó összevetés és ennek filológiai keretezése. Mindkét említett fejezetben végső soron irodalomszemléletek ütköztetéséig jutunk el, s ez az a mód, ahogyan talán a legjobban áttekinthető, egyben reflexív kánon szerkezetek alakíthatók ki Weöres kapcsán.

Meg kell azonban jegyeznünk, hogy a koncepció teljesítménye ebben a vonatkozásban nem egyenletes. Valószínű, hogy ez a korábban külön-külön megjelent egyes fejezetek szempont-egyeztetési nehézségeiből fakadhat. Mégis érdemes kiemelni a kötet egészének figyelembe vételével, hogy a Babits-szövegek elemzése kapcsán mintha túl sok figyelmet vinne el az oknyomozó adatolás egyébként érdekes háttérmunkája. Ezzel párhuzamos a recenzens arra irányuló sejtése, hogy az orfikusságról szóló fejezet máskülönben impozáns térfilozófiai felvezetése kissé aránytalannak tetszik, különösen úgy, hogy a későbbi szövegolvasatok nem a várt mértékben kötik bele ezt a kitérőt a koncepcióba. Utóbbi esetben megfontolandó lehet, hogy egy koncentráltabban érzékelésfenomenológiai tételolvasat hogyan hat vissza a vizsgált szövegek beszélőinek szubjektumkonstrukcióira, nyelvi alakíthatóságuk tekintetében.

Sejthető már, hogy mikor az értelmezői apparátus arányai kapcsán ejtünk szót az interpretációk általános hatékonyságáról, előbb-utóbb a nyelvi performatívum költői erejének kérdése artikulálódik. Nem róható fel a szerzőnek, hogy nem kínál fel explicit válaszlehetőségeket, az intenzív versolvasatok viszont igen izgalmas implikációkat hordoznak erről, különösen a külön fejezetekben tárgyalt hosszúverseknél. Látható, hogy az intertextuális-mitológikus háló a nyelvi kiinduló közeg tekintetében is átrajzolja a szubjektumról alkotható elképzeléseinket. Az értelmezések szemantikai-motivikus vonatkozásai meggyőzőnek a diszcrepanciák tétjét illetően. Viszont kérdéses, hogy a beszédlehetőségek álta-

lános feltételei artikulálhatók-e a de Man-féle értelemben vett tropológiai retoricitás híján. A könyv több helyütt él a „személytelenítés” és a decentralizált beszéd kategóriáival, de erre csak a megnevezések ellentmondásossága, a lokalizációnak a referencialitáson belüli lehetetlensége és az ehhez kapcsolt érzékelési deffektusok szolgálnak érvként. Ha az elemzés átlépne itt egy metapoétikai térbe, és azt is meg tudná mutatni, hogy az egyes versszakaszokhoz kapcsolódó olvasói hangkölcsonzés már eleve egy stabilizálhatatlan pragmatikai rendet hív elő, akkor líratörténetileg és -elméletileg is sokszorosára nőne az értelmezői kezdeményezés meggyőző ereje. A *Mária mennybe-menetele* bravúros intermedialis olvasata, a *Salve Regina* nagyon körültekintő, kifejezetten elegáns értelmezése mint-

ha a hangadás módjairól nem merne konkrét hipotézist megkockáztatni. Maguk a szövegek persze ezt az olvasási irányt nagyon nehezen felfejtethetővé teszik, ez különösen a *Médeia* kompozíciós szövevénye esetében föltűnő, ezért ez az óvatosság Bartal részéről nemcsak érthető, hanem megszemenően felelős magatartás is. Az olvasatok mindhárom esetben közös tanulsága, hogy az ilyen értelmezői metalépéseket éppen az ikonográfiák újraalkotó mozgása nehezíti meg, s már a *Theomachia* metrumvariációjára kapcsán kitérnek, mennyire nem egyértelmű a medialitás poétikai helye a mitologikusság e költészetében.

Bartal Mária vállalkozásával tehát egy példaértékűen sokrétű, erős kötet született. A jelzett kételyek együttesen sem ingatják meg azt a reményt, hogy

a várható viták nyomán nemcsak Weöresre, hanem a huszadik századi magyar lírákánorra általában is más pillantást vethetünk, mint ezelőtt. Az értelmezett életművet ugyanakkor már most bizonyosan másképp olvassa e kötet ismerője, mint mielőtt kézbe vette volna a könyvet, a módosulás pedig nagyrészt affirmatív a munka irányában. Márpedig ennél nagyobb sikert nemigen érhet el egy műértelmező kísérlet. ■ ■ ■

■ **Muntag Vince** (Budapest, 1990): 2011 óta folyamatosan publikál, elsősorban színházi területen. 2013-ban és 2015-ben is megnyerte az OTDK Színháztudományi Tagozatának versenyét, utóbbi évben Pro Scientia Aranyérmert kapott. Jelenleg az ELTE irodalom- és kultúratudomány és a KRE színháztudomány mesterszakok hallgatója.

MÉNESI GÁBOR

„Csak úgy lődörgök a világban”

Grendel Lajos újabb szövegeiben leginkább a hanyatlás, a leépülés, a pusztulás lehetséges elbeszélsmódjait, poétikai változatait kutatja. Teszi ezt a *Négy hét az élettel* (2011) induló regénysor első darabjában, ahol a felvidéki polgárság széthullását, egy súlylyedő világ panorámáját próbálja megragadni, miközben kénytelen szembenézni az összefüggő, nagy történetek megalkotásának nehézségeivel, a múlt felidézésének problematikuságával. Az író nyilatkozataiban egyértelművé tette, hogy a korábbiakhoz hasonlóan most is regényciklusban gondolkodott, aminek darabjai – ahogy a fülszöveg ismertetőjéből kiolvashatjuk – az életösszegzés igényével születtek meg, s leszámolnak a családdal, a szerelemmel, az új kötetben pedig a barátsággal. A 2011-es opushoz sok szállal kötődnek folytatásai (*Távol a szerelem, Az utolsó reggelen, illet-*

Grendel Lajos:
Utazás a semmi felé
Kalligram Kiadó, Pozsony, 2014

ve a tetralógiát lezáró *Utazás a semmi felé*), továbbviszik az ott felvetődő alkotói dilemmákat, ám egyúttal másfajta poétikai eljárásokat is működésbe hoznak. Nagy mértékben megváltoztatják például a történethez való viszonyt, amennyiben a múltbeli események jelentős kihagyásokkal, ugrásokkal, töredezetten villannak fel, az elbeszélés erősen sűrítendővé, a nyelv szikárabbá válik, a mondatok kopogósabban hangzanak. A grendeli prózára addig oly jellemző, sajátosan fanyar humor, az ironia, illetve a groteszk szemlélet visszaszorul, csaknem teljesen eltűnik, helyette a tragikus hanghordozás erősödik fel.

Az *Utazás a semmi felé* egyik megközelítésében egy barátság történetét állítja fókuszba, hiszen három férfi (Zoli, Tomi és Attila) kapcsolata, gondolkodásmódja, világlátása rajzolódik ki a kötet lapjain. A nyitó jelenetben Attila találkozik régi ismerősével, a „csendes bolond” Boronkayval, a rádió rendezőjével, aki annak idején „nagy tehetségnek indult, de felkapták és elkényeztették, aztán jött 68. Utána is megmaradt valami csoda folytán, de az már nem a régi Boronkay volt, egyre többet ivott, és megbízhatatlanná vált.” (7.) Amikor az elbeszélő azt mondja róla, hogy valami eltört benne, úgy tűnik, mintha valamennyi szereplőre vonatkozna a megállapítás. S ennél még tovább is megy, hiszen kijelenti, hogy Boronkay „már a Manderla-ház udvarán ’halott’ volt. Beszélt, gesztikulált, életjeleket adott, de lényegében már halott volt.” (8.) Ez az átjáróház szimbolikus helyszínként is értelmezhető, a közép-európai létezés sajátosságaira, a történelem nyomása alatt sínlyedő ember helyzetére is utalhat. Az első bekezdés végére érve az olvasó még joggal feltételezheti, hogy a könyv egyik főszereplője Boronkay lesz, ám ezt a szálát az író hamar elejti, figyelmét Attila felé fordul, aki az iménti jelenetet évtizedek távlatából idézi fel,

s arra gondol: „Hát olyan kilátástalanná vált minden? Vagy harminc év alatt egyetlen hatalmas kört írt le, és most oda jutott, ahol a Manderla-ház udvarán állt harmincegynéhány évvel ezelőtt?” (8.) Hamar nyilvánvalóvá válik, hogy rá is jellemző az a céltalan és reménytelen vergődés, a valódi lélettől elszakadó, de a halálon még innen lévő állapot, amit korábban ismerősén vett észre: „Már régen meghaltam. Csak úgy lődörgök a világban, mert a testem ideiglenesen itt maradt” – mondja magáról (12.). Egy plázában látjuk magunk előtt, s lehetünk tanúi összeomlásának, szinte élőhalottként lép ki a mosdóból és kóvályog a folyosón, majd pedig leül a kövezetre. Idegen férfiak veszik körül és bekísérik a klinikára. Így lesz a regény jelenkori rétegének központi színtere a pszichiátria, az anamnézis folyamata pedig lehetőséget teremt a visszaemlékezésre, az ide-oda csapongó emlékfoszlányok felidezésére. A mű középpontjába tehát ezúttal is az emlékezés kerül, vagyis – Grendel előző három könyvéhez hasonlóan, Bányaai János meghatározását kölcsönvéve – újra „emlékezés-regény”-ről beszélhetünk.

Az író harmadik személyű elbeszélő léptet elő, megteremtve ezáltal a kellő distanciát, s Attila perspektívájából, az ő tudatán átszűrve láttatja a múltbeli emlékképeket, tárja fel életútjának bizonyos mozzanatait a baráti társaság meghatározó viszonyai között. Helyenként a főszereplő egyes szám első

személyű szólama kap teret, sőt az is előfordul, hogy valaki más beszél, akinek kilétét nem tudjuk egyértelműen azonosítani. A megszólaló egyszerre bennfentes, hiszen jelen van azon a baráti összejövetelen, amelyről beszámol, de egyúttal külső szemlélőként is képes megmutatni a történéseket: „Még éjfél előtt lefeküdtünk. Cicuska, akarla akaratlanul, elrontotta az esténket. Az ő hamarosan elkövetkező áldozatáról szólt ez az este. Zoli levert volt, és a levertsége hamarosan Attilára is ráragadt. A futballról, a nőkről égbekiáltó bűn volt beszélni. Még parázslott a tűz, amikor lefeküdtünk, Attila az egyik szobában, Zoli az emeleten.” (53.) Az emlékidézés folyamata nem lehet problémamentes, hiszen a felmerülő múltképek homályosak, gyakran megbízhatatlanok, amire az elbeszélő olykor reflektál is: „Na persze ez is régen volt. Csöpi szavait sem lehet már pontosan idézni, mert az idő kikezdi a szavakat. Hozzátold egy jelzőt, elhagy egy fontos igét (...), az ember emlékezete nem olyan biztos, mint a leírt szó.” (97.) Vannak azonban olyan részletek, amelyek rendkívül élesen merülnek fel, mint ahogy Zoli alakja jelenik meg újra és újra Attila előtt: „Nem tudott szabadulni tőle. Bezárta az agya, és nem engedte ki többé. Mint egy gramofonlemez, amely elromlik, megdobja a tűt, és ugyanazt játssza a végtelenségig.” (51.) Az szinte természetes, hogy olykor parányi nosztalgia vegyül az emlékezésbe, hiszen valaha minden más volt, minden szebbnek mutatta magát, akkor még „élve” éltek, de az egykori értékek mára megsemmisültek. Mégsem ez a tónus válik meghatározóvá a szövegben, sokkal inkább a beletörődés, annak higgadt, rezignált tudomásul vétele, hogy mindezen nem lehet változtatni.

A halálhoz, az elmúláshoz való viszony végighúzódik a könyvön, mint ahogy Attila életútját is végigkíséri a gyász, a veszteségek feldolgozása, illetve feldolgozhatatlansága. Barátaival együtt fiatalok voltak még, amikor Zoli szerelme, Cicuska leukémiában meghalt. A férfi képtelen volt magát túltenni kedvese elvesztésén, a sebe sosem gyógyult be, s „Cicuska úgy nőtt benne, mint egy láthatatlan fának az árnyéka” (61.). Évekkel később a Ba-

latonon csónakázni indult, és a nagy viharban elsodorta az ár. Nem derül ki egyértelműen Attila, s vele együtt az olvasó számára sem, hogy baleset volt, vagy öngyilkos lett a férfi. S ha így is történt, nem tudjuk, valóban Cicuska halála miatt jutott-e erre az elhatározásra, vagy egyszerűen nem akart megöregedni, és véget vetett életének, mielőtt kialudt volna benne az élet. Attila számára tizenegy éves fia, Bandi halála jelenti az újabb traumát. Felesége, Csöpi a pszichiátriára kerül, de utána sem tud talpra állni. Eltávolodnak egymástól, házasságuk megromlik. Attilát ötvenen túl megérinti a szerelem, viszonyt létesít kolléganőjével, Tündével, ám a lány szakít vele, és a férfi egyik óráról a másikra egyedül marad. Közben infarktust kap, ami után megváltozik az élete.

A szerző ezúttal is jó érzékkel sűri ti elbeszélte történetét a százegynéhány oldalas kisregényébe. Nem sokat peccsel regényalakjai megrajzolásával, elnagyolt ecsetvonásokkal festi le a figuráit, inkább típusokat, véleményeket, gondolkodásmódokat jelenít meg, de mindezt úgy teszi, hogy az olvasó előtt megelevenednek az emberi sorsok, a mögöttük meghúzódó tragédiák. Amikor például arról beszél, mennyire eltérő környezetből indult a három szereplő, néhány találó mondattal többet elárul, vagy legalábbis sejtet, mint ha oldalakon keresztül részletezné a figurái élettörténetét. Megtudjuk, hogy Zoli szülei munkások voltak, Tomi paraszt családból származott, és kénytelenek voltak belépni a szövetkezetbe, mielőtt kényszerítették volna őket, Attila apja értelmiségi volt, és letartóztatták egy semmiség miatt, miután pedig kiengedték, besúgó lett. Grendel írói eljárásában megszokott, hogy elválaszthatatlanul fonódnak össze a magántörténet vonatkozásai és a közéleti, politikai mozzanatok, a történelem emberi sorsokat érintő, azokat erősen befolyásoló eseményei. Az új regényben is szó esik többek között 1968-ról, a kisebbségi léthelyzetről, a magyar-szlovák együttélés viszonyosságairól. Nagyobb hangsúlyt kap a rendszerváltás felidézése, az a pillanat, amikor a világ hirtelen megváltozott a szereplők körül, „mondhatni levette az álarcát, semmi több nem történt, az égvi-

lágon semmi több. De ez éppen elég” (15.). A regény elbeszéli, hogyan élték meg azt az átmeneti időszakot, amikor a diktatúra lezárult, s kezdetét vette a demokratikus berendezkedés. Attila és Tomi ekkor is különböző pályát futott be, hiszen Tomi előbb vállalkozó lett, méghozzá „ügyes vállalkozó, akiben megvan a bátorság és a pofátlanság egyszerre” (39.), majd pedig a politika felé fordult, vagyis rögtön „új alapra helyezte a s'ínjeit”, „zseniálisan kihasználta a 89-es fordulatot, és karriert épített a semmiből” (79.). Attila viszont negyven évesen már nem tudta és nem is akarta újratekdeni az életet, ráadásul „elfelejtett kiabálni, hogy ő már akkor is a régi rendszer ellen volt, míg a többiek beléptek a pártba és 1989 után sietve kiléptek belőle”, így továbbra is maradt hírszerkesztő (78.). Eleinte, a tüntetések idején mindketten a változás lázában égtek (Tomi volt a józabb, Attila a lelkesebb), ám hamar kijózanodtak, és nyilvánvalóvá vált a közös tapasztalat, miszerint nem lehetséges az újratekdes, nem teremthetők meg az új élet lehetőségei.

Bár Attila korához képest viszonylag jól tartja magát, kénytelen szembenéz-

ni az idő visszavonhatatlan múlásával, az öregedéssel, a leépüléssel. Fontos ebből a szempontból két újabb találkozása Tomival, amikor az élet értelméről (vagy inkább értelmetlenségéről) diskurálnak, s kiderül, hiába választottak másfajta utakat, sorsuk mégsem különbözik annyira. „Lerakódnak a zsírpárnáink. Nálad ebből sok van, de nálam is több a megengedettnél... Megkezdődik a rothadás!” – mondja Attila, de Tomi sem juthat más következtetésre: „Már régen tudom, hogy csak vegetálok.” (105.) Másik alkalommal azt is kimondja: „Néha azt hiszem, hogy előbb haltam meg, mint Zoli. Persze, csak a rossz pillanataimban. De ezek a rossz pillanatok egyre gyakrabban kísértenek” (124.).

Az utolsó fejezetben a főszereplő visszatér a plázába. Az egy hét letelt, döntenie kell további sorsáról, először is arról, hogy hazamegy, vagy tovább marad a klinikán. A legfőbb kérdés azonban így hangzik: „újratekdes a játszmát vagy adja föl végleg?” (128.) Ha a korábbi művekben olykor meg is csillant a remény, az új regényben mindez szertefoszlik, reménytelennek és kilátástalannak tűnik minden.

A zárlat egyértelművé teszi, hogy az út visszavonhatatlanul a vég felé tart, amikor a sötétség válik uralkodóvá, az éjszaka pedig egy perccel hosszabb lesz, mint a nappal. „Most mindenekelőtt hazamegy, és nem gondol sem a múltra, sem a jövőre, mert a múlt úgylis jövátethetetlen, a jövő pedig így is, úgy is a halál” (133.).

Grendel Lajos írásművészete mindig próbára teszi a befogadót, az *Utazás a semmi felé* sem könnyű olvasmány. A kihagyások, sejtetések, elhallgatott részletek nyomán képződő hiátusokat az olvasóknak kell kitölteniük, s valamiképpen összerendezni a mozaikokat. A regény figyelemre méltó kísérletként összegzi s gondolja tovább az előzményekben exponált kérdéseket, s olyan lényeges problémákat vet fel a szöveg, melyeken a könyv végére érve is érdemes eltöprengenünk.

■ **Ménesi Gábor** (1977): újságíró, kritikus. Szerkesztésében jelent meg az *Egy palackposta üzenetei. Tanulmányok, esszék Sándor Iván műveiről* (2015) című kötet a Kalligram Kiadónál.

MIKOLA GYÖNGYI

„Elmondani a magyaroknak”

Danyi Zoltán *A dögeltakarító* című regénye a cselekmény szintjén egy olyan férfinak a töredékes, szakadozott, útvesztő-szerű története, aki katonaként részt vett a délszláv háborúban és a háború után keresi a helyét a világban. Ő az, aki egy ideig dögeltakarítóként dolgozik az észak-szerbiai utakon, de „az is ő”, aki benzint csempész a szerb-magyar határon, aki Amerikába akar menni, és aki monomániásan keres megfelelő füzeteket, hogy írni tudjon minderről. A Berlin-Budapest-Belgrád-Split négyszögben

Danyi Zoltán: *A dögeltakarító* Magvető Kiadó, Budapest, 2015

és nagyjából az Ayrton Senna halála és a regényben természetgyógyásként megnevezett háborús bűnös, költő és pszichiáter, Radovan Karadzics letartóztatása közötti mintegy 15 éves időintervallumban vándorló főhős identitása azonban rendkívül bizonytalan, az is csak képletletve, a mű közepe táján derül ki, hogy „jugoszláviai magyarnak” született, és éppen az a re-

gény nagy talánya, hogyan azonosítható ez a névtelen alak, aki a műben mindvégig beszél.

„...nem tudja ezeket a dolgokat elmondani a magyaroknak” - mondja az elbeszélő-főhős a II. János Pál pápára hasonlító spliti öregembernek a regény utolsó, *A tenger* című fejezetében, és ez a mondat lehetne a könyvről szóló elemzés mottója is. Ez a regény ugyanis, bár jól felismerhetően kapcsolódik a vajdasági/ex-jugoszláv és a magyarországi kortárs irodalmi kódokhoz is, egyaránt párbeszédbe lép Domonkos István, Tolnai Ottó, Végel László és Kertész Imre, Krasznahorkai László vagy Barnás Ferenc szövegvilágaival, hogy csak néhány szerzőt említsünk a közvetlen „rokonai” közül, az ismerős kódok azonban sok esetben jelentősen transzformálódnak, nem egyszer radikálisan átértelmeződnek a műben. Irodalmi értelemben ismerős terepen járunk akkor is, amikor az

ex-jugoszláv magyar hős beszédében gondolkodásában megjelenik az idegenség, a különbség érzete és tapasztalata, nem csak a szerbekkel és a horvátokkal, hanem Magyarországgal és a magyarországi magyarokkal kapcsolatban is. A kisebbségi mentalitás és léthelyzet azonban csak az egyik vonulata a műnek, egyike a regényt alkotó „párhuzamos történeteknek” és narratív mintázatoknak. A hadszínteret megjáró hős olyan eseményeknek részese és szemtanúja, amelyek nem múló testi-lelki tünetekkel járnak: súlyos gondjai vannak az emésztésével, nem tudja szabályozni kontrollálni megfelelően az ürítés folyamatait, a belei állandóan fel vannak fűvődve, végtelenül magányos, abszolút nincs szerencséje a nőkkel, szegény és kiszolgáltatott, a legtöbb dolgában bizonytalan és döntésképtelen. Sodródó antihős, aki valójában nem is nagyon tart igényt mások együttérzésére, akinek a világ, a már emlegetett európai városok inkább tűnnek nekropoliszoknak, az örök „pestis sújtotta Velencének”, mint a háború járványa után újraéledő, túlélő civilizációknak. A dögeltakarító egyike a „holt lelkeknek”, akik nyugtalanul vándorolnak az európai utakon bizonytalan tervektől vezérelve és rettenetes emlékektől űzve.

Ennek a nagy mesterségbeli tudással és különleges érzékenységgel megírt regénynek talán az egyik legnagyobb bravúrja a narratív szövegekkel és visszatérő retorikai szekvenciákkal való játék. Bár végig ugyanaz a hős beszél vagy gondolkodik, ez a „belső monológ” vagy tudatfolyam a bonyolult egymásba fonódó, egymásra torló idősíkok miatt mégsem lesz homogén. A különböző narrációs technikák váltogatása miatt pedig az olvasónak az a benyomása keletkezik, mintha az, aki beszél, mégsem lenne azonos önmagával. A regény olvasása során végig ott visszhangzik a nyugtalanító beckett-i kérdés, hogy vajon ki mondja ebben a műben azt, hogy „ő”, saját magára vonatkoztatva. (Beckett-re amúgy történik is ironikus utalás az első fejezetben: „hogy ne rotyogtasson annyit, mint az elmúlt napokban, amikor telifingotta már jóformán egész Berlint, mint ahogy Be-

ckett fingotta teli annak idején Párizst, hát igen bizonyos tekintetben nagy elődök nyomában jár, gondolta” 63.)

A függő beszéd, vagyis a narrációnak az a típusa, ahol jelzésszerűen megjelenik a hős gondolatainak vagy beszédének közvetített volta („mondta”, „gondolta”) az első fejezetben olyan szekvenciákban valósul meg, ahol a hős valakihez beszél: a kórházban az ápolóhoz, a klosárhoz a berlini utcán, a színésznőt helyettesítő jégkockákhoz a szabadkai színház büféjében. Ezek az elbeszélte monológok, miközben látszólag párbeszéd-szituációban, potenciális interaktív helyzetben jönnek létre, valójában leleplezik a hős teljes magányosságát: az ápoló rég kiment kórteremből, a klosár alszik, a rajongott színésznő pedig, bár ígéri, nem tér vissza hozzá a bárban. Beckett *A megnevezhetetlen* című regényének narrátora tudja, hogy nincs hallgatósága, a dögeltakarító ehhez képest képzeletben folyton megteremti magának a dialógus-helyzeteket. Sajátos vágy-avagy kényszervezérelt narratíva jön így létre, vágy és kényszer a kimondásra, a kifejezésre, az ön-megmutatásra, ám a hős előbb-utóbb mindig kénytelen szembesülni azzal, hogy valójában nincs senki, aki hallgatja.

A függő beszéd az emlékeket, a múlt eseményeit idézi föl a hős éppen aktuális jelene felől, amely az abszolút szerző nézőpontjából már múlt. Ez a típusú elbeszélés az azt a hatást kelti, mintha az emlékek „dupla csomagolásból” bontakoznának ki, legalább két idősíki rétege alól bukkannának elő, akár a vörös rókához hasonlított alkonyi nap a szürke felhők rétegei alól. Valaki nemcsak arra próbál emlékezni, ami vele történt, hanem arra is, ahogy erről beszélt vagy beszélni próbált valahol, valakinek. Mivel azonban soha nem tudott beszélni arról, ami történt, az emlékei még inkább elbizonytalanodnak, a saját múltja is töredékessé, mozaik-szerűvé válik, ráadásul több, különböző eredetű (részegség, kábítószer stb. okozta) emlékezetkihagyással, filmszakadással súlyosbítva. A hős nem csak a gyerekkorát veszítette el a háború miatt, hanem a hazáját, Jugoszláviát is. Az otthonos tér elvesztése az időbeli tájékozó-

dás képességének gyengülését is maga után vonja, ezért nem könnyű az olvasónak sem rekonstruálnia a történések és életesemények időrendjét ebben az amúgy nem nagy terjedelmű műben.

A fejezetek közötti, illetve fejezeteken belüli szövegváltások meghatározó jelentőségűek annak „beméréséhez”, hogy ki a dögeltakarító és milyen viszonyban van a szerzővel, vagyis, hogy ki írja végül a regényt. A *Celia* című negyedik fejezet a „szerelmi szál” a történetben, és nemcsak azért centrális jelentőségű, mert ez a középső a fejezetek sorrendjében, hanem mert a narráció szempontjából is jelentősen különbözik a többitől: ez az egyetlen rész, amely egyenes beszédben és jelen időben íródik. Jóllehet a címszerzőre, egy horvát táborno lányára más fejezetekben is történik utalás, ez a rész teljes egészében a dalmát Celia és a P. nevű szerb üzletember eleve kudarcra ítélt szerelmi kapcsolatát beszéli el a maga mozaikos módján, hiszen az elbeszélő, a dögeltakarító csak részleteket tud, és a részleteket illetően sem nevezhető teljesen megbízhatónak, mivel féltékeny P.-re, aki után ő lesz Celia szeretője. Úgy tűnik, mintha Celia és P. története egy regénykezdemény lenne, melyet a dögeltakarítóból és benzincsempészből később íróvá avanszáló főhős írna vagy tervezne írni. Celia és P. története a háború és a háború utáni helyzet sajátos, alternatív története. A történelmi tapasztalat a zsigerekig hatol, mintegy a testbe kódolódik, és nem csak a főhős emésztési zavaraiiban nyilvánul meg tünetként, hanem a szexualitás és az intim kapcsolatok csődjében is. Celia és P. történetében ott munkál a háború által idegenné és tiltottá tett Másik iránti heves vágy, ám valódi intimitás, azonosulás nem jön létre, mert a Másik birtoklására irányuló szexuális szenvedély maga is túlságosan agresszív, és nem nyer kielégülést. A másik birtoklására irányuló vágy mélyen összefügg a másik megsemmisítésére irányuló gyilkos ösztönnel, végső soron a hatalomvágygal. Különös, de Celia és P. kapcsolatáról jóformán többet tudunk meg, mint a főhős és Celia történetéről, mintha ez a történet nem is lenne fontos önmagában, mintha minden érdekessé-

gét abból nyerné, hogy bizonyos pontokon érintkezik P. és a főhős sorsa: a főhős P.-t látja föltűnni Temerinben a benzincsempészek vacsorájára tartva, P. az, aki egy kék borítékban átnyújtja neki a fölmondólevelet a dögeltakarítóknál, és P. is Splitben keresi vagy ott próbálna meg elfelejteni Celiát. A magyar főhős és a szerb P. sorsa a szerelmi történetben (is) elválaszthatatlanul összefonódik, sorsársai lesznek egymásnak, amennyiben ugyanaz a nő (ugyanaz a végzet) teszi tönkre őket.

Celia, P. és a főhős szerelmi háromszöge (illetve a későbbi Jelena-történet, ahol a szerb lány minden volt tagköz-társaság egy-egy képviselőjével szerelmi kapcsolatot létesít), felidézi Domonkos István *A kitömött madár* című regényének hasonló szituációját és a Lujza nevű szereplőt, akibe a regény két elbeszélője, a Skatulya nevű cigány zenész, és a Vörös-szigetre érkező író is szerelmes, és aki a drogsempész hálózat középpontja. (*A kitömött madár* mint transzformált motívum többször is fölbukkan *A dögeltakarító*ban, akárcsak az olyan szinte „gyökerestül” átértelmezett Tolnai-motívumok, mint a cikória, a jerikói rózsza vagy a mimózávirágzás.) Domonkos regényében mondja a mamának nevezett nő, akivel a fiatal író megpróbálja Lujzát „helyettesíteni”: „a szerelemben, szívem, minden lehetséges, mint a háborúban”. Danyi regényének elbeszélője szerint már Celia szüleinek a házasságában is olyan harc dúlt, mint a Balkánon. Amikor pedig néhány nap vagy néhány hét után szakítottak Celiával, akkor ezzel a szakítással még egyszer át kellett élnie mindazt, amit a háború kitörése jelentett, vagyis „újra el kellett veszítenie valami fontos részét az életének”. Egy másik helyen pedig „végső soron az is lehetséges, hogy Celia nem más, mint a horvát hadviselés egy kifinomultabb formája, amivel a szerbeket most végképp tönkreteszik”. Celia egy pillanatra fölillantja a vágyak és álmok beteljesülésének boldog perspektíváját, („a tenger, a tenger, a tenger”) ám rögtön le is leplezi ennek illuzórikus voltát: „néha elég egyetlen éjszakát tölteni a fűszeres illatú tengeren, hogy azután már csak a partra vetett

halak szagát, az el nem múltó dögszagot érezze az ember”.(193.)

A szerelemnek/szexualitásnak és a gyűlöletnek/ölésnek könnyen egymásba váltó szenvedélyei jellemzik a háborút és a békét is a főhős szemében, aki még a török hódoltság idejéből, a török helytartók első éjszakához való jogából eredezteti a jóvágású, magas, fekete hajú szerb férfiaknak a számára oly frusztráló szexuális

vonzerejét. A török motívum az egyik legmeghatározóbb mintázat a regényben: a szerbek, akik történelmük során rengeteget szenvedtek a törököktől, és Boszniában az európai békefenntartók jelenléte dacára, akárha valami örült atavizmustól vezérelve, a náci halálgyárakat idéző kegyetlenséggel mészárolták le az ősi ellenségként beállított muzulmánokat, a dögeltakarító ironikus megfigyelése szerint egyáltalán nem csinálnak problémát abból, hogy a török vendégmunkások szabadon grasszálnak át a területükön. A dögeltakarítót is egy török vendégmunkás viszi el a kocsiján Berlinbe, és bárhol van, ha teheti, a „töröknél” eszik. A háború mint anyagi érdekektől vezérelt, racionálisan manipulált projekt és mint végzet-szerűen, időről időre fellángoló, perverz, gyilkos ösztönkielés a legbrutálisabb és a legkölteibb képekben egyaránt megjelenik a regényben.

Az egyes fejezetekben az egyes szám harmadik személyű narráció ott vált egyes szám első személybe, ahol a dögeltakarító a legszégyszent-

jesebb emlékeire „fut rá”, például arra, ahogy a katonatársával együtt megérőszakoltak egy horvát nőt *A furgon* című fejezetben. A jelenet még megterhelőbb, még brutálisabb lesz az első személyű elbeszélés közvetlenségétől, amely az olvasót szemtanúvá teszi, a távolságtartóbb harmadik személyű narrációhoz képest szinte „testközelbe” hozza.

Danyinál, ahogy számos más vadasági magyar szerzőnél is megfigyelhető, nincs egyértelmű megkülönböztetés a balkáni háborúk tettesei és áldozatai között, mivel történelmi viszonylatban az egymásra torló, ismétlődő testvérháborúkban a tettesek és áldozatok szerepe folyton fölcserélődik. A dögeltakarító gondolkodása is ördögi körben kezd mozogni: „Megtettük, mert megtehettük, és ha így történt, akkor így is kellett történnie, ha pedig így kellett történnie, akkor egyikünk sem tehet arról, hogy megtettük.” (73.) Ezt a tudati csapdát fejezi ki a nemzeti címernek a mű egészén végighúzó szimbolikája is. A szerb címer ugyanazt a szerepet tölti be a dögeltakarító szerint, mint a horogkereszt a múlt század első felében, a gyűlöletkeltés szimbóluma válik belőle. Baljós jelként a háború után maga a dögeltakarító rakja ki újra mozaikkövekből Dalibor nevű szerb megbízója spliti nyaralójának tengerre néző nappalijában, mint a csapdához való ragaszkodás ostoba és nevetséges, de egyúttal félelmetes manifesztumát. A dögeltakarító, bármennyire szeretne egy másik képet kirakni, képtelen ellentmondani. A csúfolódó horvát foglyot „a tőkein keresztül fejbőlő”, örült szerb katonát pedig Grbnek hívják, a Grb beszélő név: címet jelent. A szerb nemzeti címer obszcén, fallikus tartalommal telítődik, rávetül minden borzalomra, amit a nevében követtek el, és a dögeltakarító, bár pontosan látja ezt, sőt akkor is látja, ha nem akarja látni, küzdelme a jelkép ellen mégis kudarcot vall, amikor maga tervezteteti meg Budapesten, és a saját kezével rakja ki újra.

A monomániás kutatás a fehér füzet és a kékeslila tinta után, az írás tiszta anyagai iránt, a traumatikus emlékezet felszabadításának, a lélek feloldozásának vágyára utal. Ugyan-

akkor azonban az utolsó fejezetben az is világossá válik, hogy a dögeltakarító nem lesz íróvá, a füzeteket egy-egy mondat vagy oldal leírása után eldobja. Itt válik explicitté az eddig csak lappangó kérdés, hogy ki az, aki mondja mindezt. A dögeltakarító a Nekropoliszban ragadt figura, aki sem az Amerikába való kívándorlás, sem a szerelem, sem pedig az írás révén nem tud menekülni, nem tud feloldásra találni. A tenger színe előtt egyedül az a reménye vagy belátása maradhat, hogy mindazt a terhet, amit cipel, csak egy emberen kívüli, az embernél nagyobb erő emésztheti meg és oldhatja föl. Nagylelkűen megbocsát Újvidéknek, amely szerinte minden értelemben tönkretette őt, ám azzal is tisztában van, hogy ezzel sem lehet mindezt lezárni, befejezni.

Danyi Zoltán olyan hőst teremt a narratív szövegek rafinált elmozdításával, ritmusváltásaival, aki kudarcot vall az írással és az étellel is, aki nem tud felejteni, de nem tud emlékezni sem, aki foglya marad a traumáinak, és, miközben változatos módokon beszélgeti a hőstét, végig érzékelteti azt a hátborzongató lehetőséget, hogy a szerzőt fiktív hőstétől mindvégig csak egy lépés választja el. A dögeltakarító szimbolikája ketős. A regénybeli dögeltakarítók korábban a halottakat eltüntető alakulatokból verbuválódtak, a főhős utólag jön rá, hogy „ezt a társaságot nagy valószínűséggel abból a különleges katonai alakulatból hozták létre, amelynek a feladata a lemészárolt bosnyákok és albánok tetemeinek a gyors és lehetőleg nyomtalan eltüntetése volt, mielőtt az amerikai műholdak lefényképezték volna őket.” (228.) A dögeltakarító nem tudja kimondani a mindent elnyelő, legnagyobb iszonyat nevét, nincs megnevezve Srebrenica, a regényben azonban minden allúzió és utalás efelé a borzalmas fekete lyuk felé gravitál. A dögeltakarító az, aki elfedni vagy felejteni igyekszik a bűnöket és a háború iszonyatát, egy másik szinten viszont olyan vágyképet dédelget, melyben a megtisztítás, a trauma feloldása az irodalom-má transzformálás révén lehetővé válna. A szerző maga azonban szembe megy a hősével, olyan közel visz hoz-

zá, amennyire csak lehetséges, annak érdekében, hogy radikálisan rámutasson a csödjére, és ezzel együtt felkavaró módon kérdezzen rá újra magának az irodalomnak és a kultúrának a létmódjára a ciklikusan visszatérő európai háborúk és népiirtások iszonyatával szemben. Bizonyos értelemben magát a dögeltakarítót kell „eltakarítani”, hogy írni lehessen, a dögeltakarító tehetetlenségével és apátiájával való szembenézéssel keresztül vezet az út a perverz halál-kultúra, az agresszió és gyűlölet nyelvének legyőzéséhez, átvilágításához. Ezért nincs igazi feloldás a regény végén, amely ahogy halállal, Ayrton Senna végzetes autóbalesetével kezdődött, halállal is végződik. A regény zárata a Danyi Zoltán prózapoétikájának alakulása szempontjából oly meghatározó W. G. Sebald eljárását idézi: a főhős egy padon hagyott újságot, a Slobodna Dalmáciát olvasgatva értesül egy titokzatos halálesetről a tengernél. Az áldozatból, aki lehetne éppen P., a riválisa is, csak egy nadrágba dagadt láb és a rajta levő Lacoste-cipő marad meg, akárcsak a *Kivándoroltak* című Sebald-regény jég alól előkerült halottaiból a „halom simára csiszolt csont” és az „egy pár szöges bakancs.” (Szijj Ferenc fordítása) Danyi regényének festőisége, a fejezetről fejezetre változó színhatások, a beékelte képleírások, a változatos ekphrasiszok az autóversenyzőket ábrázoló matricáktól Urbán András *Turbo Paradisójának* színpadképein, *A szarvasvadász* filmkockáin, a Budapest Bank logóján, Richter motorcsónakázó fiatalokat ábrázoló festményén át a Slobodna Dalmácia elmosódott fotójáig, lehetőséget teremtenek a dögeltakarító korlátozott, zárt világának képi megjelenítésére és vizuális memóriájának imitációjára.

A regény talán legtökéletesebben kidolgozott fejezete az *Európa* című VI. fejezet, amelyben a főhős egy dugóban araszol az Andrassy úton és egyszerre próbálja megoldani két ellenkező irányú testi készletét, a vizívást és a vizeletet, és a végén jóformán a saját vizeletét issza vissza, miközben a gondolatai hol a múlt kudarcai, hol a jelen elhibázott döntései, hol pedig a jövő kilátástalansága körül keringenek. Ennek a meglehető-

sen tragikus egerfőgónak az érzékeltetése a szabad függő beszéd és a függő beszéd között oszcilláló narrációban történik, és a drámai ironia olyan maximális kiaknázása révén valósul meg, melynek köszönhetően létrejön az irodalom csodája: a szöveg öröme az amúgy lelkiileg roppant megterhelő téma radikális ellenpontjaként. A szerző uralja a narrációt, míg hőse nem ura a saját gondolatainak sem, és egy ponton túl az is kérdésessé válik számára, hogy ő gondolta-e, amit gondolt, vagy inkább „egy hang sügta neki”, mint azt az ötletet a dugóban, hogy ki kellene tömni a magyarokat és a szerveiket eladni az ukrán maffiának. A háborús agresszió képei látszólag a legváratlanabb pillanatokban tolakodnak elő a hős tudatában, jellemzően akkor, amikor valamilyen frusztráció éri.

A dögeltakarító nagy lélektani hi-telességgel megteremtett világán át meg átsugárzik egy másik, rejtett szövege, mint a hős elvesztett lehetőségeinek felfénylő perspektívája, a tiszta költészet nyelve és szimbólumai, amelyek nem vesztik el ragyogásukat akkor sem, ha végül rendre saját ellentétükkel dekonstruálódnak: „Egy ideig csak a mimózát nézte, ezt a különös virágot, amelynek a halvány citromsárgájához mintha egy kevés hamuszürke is vegyülne, és az járt a fejében, hogy ezek a csontos alkatú, szikár balkáni férfiak harminc-negyven évente újra és újra megpróbálják kiirtani egymást, ugyanolyan elszántan és hőiesen, mint amilyen elszántan és hőiesen nyílnak a mimózábokrok, melyek a tél végét se várják meg, már február elején rügyezni kezdenek, és a virágok kibontják halványsárga, apró szirmaikat, amelyek színéhez egy kis hamuszürke is vegyül, mintha csak a balkáni nők, ezek az olívaolajnál is lágyabb ölelésű, de sziklánál is keményebb szívű nők hintenék be őket hamuval, talán mert ők tudják a legjobban, hogy elenyészik, elhamvad, elporlad minden, és nem marad végül más, csak a szürkésfehér hamurétegek a mimóza virágján.” (119.) Ez az a fény, amely szükséges ahhoz, hogy a nekropoliszok bolyongó árnyai egyáltalán érzékelhetővé váljanak, pontosabban, hogy érzékelni lehessen a mindent

BENNED, MINT TÜKÖRBEN

a saját alkonyzónájába olvasztó, halálos felejtést. *A dögeltakarító* így módon nem annyira az emlékezet, mint inkább a felejtés könyve, azt mutatja föl, ahogy a háború paradox módon épp a felejtés, a kibeszélhetetlenség miatt nem tud véget érni. Danyi Zoltán azonban nemcsak nyelvet kölcsönöz némaságra kárthatott hősnének, hanem a szépség különös minőségével is kísérletezik. Ez a nyelv ugyanis, szemben például Domonkos István Gasterbaiterének tört magyarságával a *Kormányeltörésben* című zseniális poémában, helyenként, ahogy a fenti idézetben is, szinte indokolatlanul költői, „túl szép”, mintha nem tartozna a regény világához, mintha egy másik világból hangzana át. Mert a szépség nem úgy jelenik meg a nyelvi regiszterben, mint emlék egy elsülylyedt, boldogabb, ártatlanabb világból, nem is úgy, mint valamifajta megváltás lehetőségének jövőbeli utópiája, hanem inkább úgy, mint valami rejtélyes, váratlan, oda nem illő jelenség, ami nem tartozik egyetlen regénybeli idősíkhhoz sem. Ez a különös szépség szakadás az idő szövetén, lélegzetelállító metafizikus „flashback” a kontrollálhatatlan traumatikus emlékbetörések ellenpontjaként.

Danyi Zoltánra a regény írásának idején nem lehetett hatással Nemes László *Saul fia* című filmje, az olvasó azonban, akihez szinte egyidejűleg jutott el a két alkotás, némely ponton erős párhuzamokat érzékel a film Saul Auslander nevű magyar sonderkommandósa és a regény névtelen dögeltakarítója, illetve a két mű esztétikai és etikai kérdésfelvetései között. Ez azonban már messzire vezetne, egy újabb írás tárgya lenne. Annyi azonban elmondható, hogy a regény képes lehet arra, amire a hőse nem: megértetni magát a „magyarokkal” is, és persze nem csak velü(n)k. ■■■

■ **Mikola Gyöngyi** – tanár, irodalomkritikus. Jelenleg doktori disszertációját írja Nabokov elbeszéléseiről a Szegedi Tudományegyetem Orosz Tanszékén. Korábban három önálló kötete jelent meg a kortárs magyar irodalomról, legutóbbi könyve, *A pillanat küszöbén* (Zetna Kiadó, 2013.) a mai vajdasági művészettel foglalkozik.

Háy János öt ciklusra osztott novelláskötetében elmesélt életek szilánkjai sűrűsödnek. Az elmondott történetek gyakran egyes szám első személyben hangzanak el: az egyéni nézőpontok labirintusában a torzulás szinte kikerülhetetlen, csak találgathatunk, hogy mi az, ami hihető, sejtetően hiteles a kötet fikatív világán belül: a mese és élettörténet határai sokféleképpen mosódnak itt el a reménytelenségben. Amikor a narráció eltér az egyes szám első személytől, akkor sincs egy külső nézőpont, ami eligazítana: az elbeszélő vagy egy kétegyekkel teli mellékszereplő, vagy pedig egy külsődleges narrátor, ám ez az elbeszélő nem fűz magyarázatot, kiegészítést a történetekhez, nem szól ki a szövegből, nem formál külön véleményyt. Nem könnyíti meg dolgunkat az egyetlen novellán belüli többszöri nézőpontváltás sem.

Félrecsúszott párkapcsolatok, családi konfliktusok, személyes tragédiák tárulnak elénk e kötetben. A keletlen következményeket, lehetetlen élethelyzeteket eredményező jelenbeli döntések gyakorta a múlt függvényei. A történelmi múlt terhe és súlya azonban elhanyagolható a „generációk-felmenők reánk rakott terhéhez képest”. Ezt sugallhatják a kötetbeli arányok is, hiszen egyetlen valódi történelmi novella áll szemben a többnyire családi rendszeren belüli, család által meghatározott sorsokat felmutató szövegekkel. A gyermekek igyekeznek eltérni a rossz szülői mintától, kikerülni a szülők között elmérgesedett viszony hatása alól, elvetni a rosszululatból fakadó meggyőződéseket. Olykor azonban tudatos törekvések ellenére sem menekülhetnek el az elől, hogy szüleik sorsát megismételjék. Legérzékletesebb példája ennek a kötet harmadik ciklusában szereplő, *A lány, aki hozott lélekből dolgozott*

Háy János: *Hozott lélek*
Európa Könyvkiadó, 2015

című novella, ahol a lány az apjához hasonlóan öngyilkosságot követ el.

Ismétlődő sorsok, helyzetek jellemzőek erre a kötetre, nemcsak egy-egy novellán és egy-egy családon belül, hanem a novellák között is. Így ami elsőre megdöbbentően hathat, az negyedszerre vagy ötödszörre akár teljesen el is veszíthetné a hatását, ám a közhelyesség és unalmasság érzetének lehetősége Háy elbeszélői stílusából adódóan fel sem merül. A sajátos humor, a váratlan nézőpontváltások és a jellemző életsorsoknak az adott szereplő számára elsőként vagy egyediként való megélése mindig tud újat adni, új erővel hatni. Maguk a narrátorok külön-külön kis világokat jelenítenek meg, valóban egyedi vonásokkal, történeteikben az ismétlődő helyzetek végső soron magát az olvasót is magukkal ragadják, magukba olvasztják. Az ismerősség érzete már csak azért is különösen hatásos a kötetben, mivel önmagunkat olvashatjuk ki belőle, egyes részleteiben, ahogy ez a szerzőnek célja is volt, önmagunk történeteire ismerhetünk. Ha pedig az ismerősség érzete hiányzik, szép lassan tudatosulhat bennünk, hogy a tragédiák bekövetkezése Damoklész kardjaként lebeg a fejünk felett. Hiszen a szereplők is pont arra gondolnak a bekövetkező élethelyzetek sodrában, hogy ők úgy gondolták, nem ilyenek, hogy ez csak másokkal eshet meg, vagy hogy az adott helyzetet ők tudnák kezelni: ezekben a tipikus védekezési mechanizmusokban, ösztönös reakciókban is fellelhetjük önmagunkat.

Tükörként működik a kötet abban a vonatkozásban is, hogy a mesenovellákban, a szülők által gyermekeiknek

elmondott mesékben is fellelhetőek az analógiák más történetek s a mesét mesélők sorsai között. *A fából faragott királyfi* és *A szürke tündér* a legösszetettebb és legérdekesebb novella ebből a szempontból. A második ciklusban szereplő két történet egymás variánsai. Az első mese a második által válalt igazán izgalmassá, itt ugyanis az elvált anyira önmagának, mint gyermekének. Az elnyújtott, kiegészített mese az ő szemszögéből megélt szerelmi háromszögként is értelmezhető, amihez képest az első mese felfogható az apa vagy a másik nő szemszögéből megélt élethelyzet mesebeli „változtatának is.” A második mese látszó-

lag ártalmatlan kiegészítő eleme az is, hogy a királylány azért nem tud eleint a királyfival személyes ismeretségbe kerülni, mert – sárkány híján – a közösségi háló rabja. Ebben a mozzanatban benne van az is, hogy az emberek közötti személyes kapcsolatteremtés, a jól működő kommunikáció nem csak az emberi természet szempontjából problematikus: korunk sajátosságai is korlátozzák boldogulásunkat. A hozott lelkek múzeuma egyben erre is figyelmeztet: a rohanó, egyre gyorsuló világban, a technika vívmányainak rengetegében álljunk meg egy pillanatra – egy könyv erejéig nézzünk magunkba, figyeljünk másokra, figyeljük meg, mi rejtezik a mások és saját lelkünk mélyén.

Figyelünk, kukucskálunk – nemcsak a szereplők, hanem mi is, az ol-

vasók, de többnyire nem azt látjuk, amit szeretnénk, és nem addig, amíg szeretnénk. Olykor zavaróan, öntörvényű módon ér véget egy szöveg, függőben hagy sorsokat: épp az emberi élet nagy sorsfordulóin, komoly döntések meghozatalának pillanataiban, krízishelyzetekben búcsúzhattunk tőlük. Máskor azonban nemcsak a hatásosan megválasztott pillanatok, a kihagyásos szerkezet, a nézőpontok váltakoztatása, s a szubjektív nézőpont szolgáltatják az olvasó bizonytalanságát, hanem a szereplők kudarca abban a tekintetben is, hogy pszichikai probléma következtében nem képesek megkülönböztetni a valóban megtörtént dolgokat a hallucinációtól, vagy hogy a zárás pillanatában épp ébrenlét és álom állapotának határán lebegnek.

Az elmesélt életek, a mesébe gyúrt, a mesévé „változott” történetek azonban bizonyos értelemben egymást oltják ki, hiszen azt sugallják, hogy nincs helyes recept a megfelelő döntésre, szinte lehetetlen az élet válságos helyzeteiben helyesen cselekedni, jól dönteni. A novellák széles skáláját vonultatják fel a kíméletlen öszinteségnek és a kényszeres látszatra való törekvésnek, ahogyan a társadalmi normának való megfelelésnek és a szívüket, vagyis inkább sajnos csak az ösztöneiket követő embereknek is, akik egyaránt boldogtalanná lesznek és boldogtalanná tesznek másokat is. A gyermekeiket elhanyagoló és a boldogulásukért mindent elkövető szülők egyaránt szembesülhetnek utódaik érdektelenségével. Ez az érdektelenség adja azt az alapvető jellemzőt, ami a könyvben minden „hozott lélek” kapcsán megmutatkozik, ez az, ami kíméletlenül igaz nemre, korosztályra, etnikumi és társadalmi hovatartozásra való tekintet nélkül egyaránt: az érdektelenség, és az annak következtében beálló magány. Ilyen például a *Mi és te* történet, ahol az apa örökös kirekesztettséget él meg a vele szemben egységet alkotó, az ő véleményét mindig figyelmen kívül hagyó felesége és gyermekei részéről.

„Egyedül vagyok, mondta egyszer a nőnek, mert épp úgy érezte, hogy ez a nő végeredményben szereti, ki-

tartott mellette annyi éven át, csak nem tudja kimutatni. Egyedül vagyok, mondta, a nő meg, hogy mindenki egyedül van.

A férfi csaldóttan fordult el a nőtől, azt hitte, az egyedüllét kizárólag az ő sajátossága, de a nő ezt is megvonta tőle egy nemtörődöm mondattal. Bekapcsolta a tévét, amit alibinek használt, hogy ne látszódjon rajta a szomorúság. A Spektrumon ment egy film, azt mutatták, hogyan szakadtak le a földrészek, s távolodtak el egymástól. A földrészeknek jobb, gondolta, mert rajtuk újraindulhat az élet, de benne nem tudott. Ráadásul szemben a földrészekkel, amelyek szabadon sodródtak valami östengerben, ő olyan volt, mintha egy kötéllel a szárazföldre lenne erősítve, s ez a kötélt a legkeményebb anyagból volt fonva, ha nem szégyellte volna, biztosan kimondja, hogy az ő érzéseiből, de nem mondta, maradt a tényszerűségnél: olyan vastag volt, hogy nyugodtan átjárhatott, hogy a szükséges élelmiszerrel és áruval ellássa a földrészen maradt lakosokat. S amikor visszakoslatott, nem ment vele senki, egyik gyereke se, hogy apu, legalább egy láthatás idejére átmegyek én is hozzád. Egyedül hanyódtott tovább a kötél végén.” (86.)

Ez a fajta szigetszerű lét kimondva-kimondatlanul a kötet minden szereplőjére jellemző, több-kevesebb sikerrel mind próbálnak rálelni egy „hidra”, átjárhatóságot teremteni, kapcsolatot létrehozni más „szigetekkel és földrészekkel”. Ez a törekvés, a változtatásra való igény, a megismerés és a szeretet vágya gyerekként eleinte mindenkiben ott van, de a felnőttek gyakran kiölik a gyermekeikből ezt a törekvést. Így van ez a gyermekcipőben járó kapcsolatokkal is: olykor csak az egyik fél próbálkozik mindhiába, olykor pedig az egyik fél észre sem veszi, hogy mennyire elhanyagolta a másikat. A megromló kapcsolatok, a negatív példák sűrűjében aztán az ember szép lassan elbizonytalanodik: érdemes-e ennyi energiát ölni az egészbe, nem hiábavaló-e minden, s nem jár-e jobban az illető, ha bele-

MÁRAI mint SZEREP(lő)

törődik, belenyugszik az adott helyzetbe, és nem törekszik a változásra. A kötődés, a kötődés vágyának teljes felszámolása mégis lehetetlen. Az elfogadás és megalkuvás, az önmagunk magányra ítélese azonban szintén nem marad következmények nélkül: a halál közeledtével – az ötödik egység darabjai tematikusan ide tartoznak – felnagyobbodik minden: végigtekintünk az életünkön, s önmagunk lesz számunkra a minta. A tüdő, amiben elrettenve szemléljük az eltelt évtizedek minden hibásnak ítélt döntését. S óriássá nő bennünk a megbánás, a büntudat vagy épp a másokkal szembeni harag, végül pedig teljessé lesz a magány és összetöporódnak bennünk a vágyak.

Háy legújabb kötetében igen hatásosan, érzékletesen ábrázolja azt, hogy mi játszódik, játszódhat le az emberi lelkekben az életüket érintő jelentős változások, válságok idején. A novelláskötet attól lesz igazán rendkívüli, hogy a szerző magát is belegyúrja a kötetbe – az együttérzés, a másik helyzetébe való beleélésre törekvés a nyelvben jelöletlenül, mégis jól kiérezhetően ott van a kötetben. A novellákban arányosan és hatásosan keveredik az ironikus és a patetikus hangnem, a mindennapok nyelve és a lírai hangvétel. A szerző pontosan tudja, mikor kell elhallgatni, s mikor kell teret adni az áradó, szinte partatlan gondolatfolyamnak: mindkét megoldással elevenünkbe talál. Háy a kortárs irodalom profi akrobatájaként magabiztosan egyensúlyoz populáris és a magas irodalom határán, kiaknázva azok lehetőségeit. ■ ■ ■

■ **Steinmacher Kornélia** (1987): az ELTE-BTK Késő romantikus és kora modern magyar irodalom doktori program végzős hallgatója. Kutatási területek: néprajz, társadalom- és irodalomtörténet határterületei, népi hiedelmek, népmese kutatás, korújkori kultúrtörténet. Kortárs irodalommal foglalkozó kritikái jelentek meg a Literán, az Irodalmi Szemlében, a Korunkban és az Apokrifben.

Végel László legújabb kötetének összeállításáról a következőt írta: „ötkötetnyi kézirat várakozik még az íróasztalom fiókjában. Kiválogatom belőlük a Márairól szóló fragmentumokat. Egy kis, karcsú kötetet tesznek ki.” (122.) A *Négyszemközt Máraival* címmel kiadott naplójegyzetek azonban nem Márai Sándorról szólnak, s *napló* ide vagy oda, nem is igazán Végel Lászlóról. A vajdasági szerző fontos kérdésekről és jelenségekről gondolkodik – Márai alakján és az ő hasonló problémákról megfogalmazott feljegyzésein keresztül. Végel nemcsak idézi, de saját kötete kontextusában újra is értelmezi Márai szavait és az író társ irodalmi pozícióját is.

A naplójegyzetek kiindulópontja az a meghatározás, miszerint Márai Sándor kisebbségi író. Pontosabban, ahogy Végel egy kötetbemutatón fogalmazott: „Márai minden kisebbségi író nagyapja. Életének jelentős részét idegen nyelvi környezetben élte.” (<http://nepszava.hu/cikk/1042517-negyszemkozst-maraival>) Szokatlan Márait ebben a kategóriában látni. A magyar(országi) megnevezések közül ez (is) inkább a trianoni döntéssel meghúzott határok mentén élő magyarokra vonatkozik, akik az idegen nyelvű többségi közegben politikai és jogi értelemben nyelvi és etnikai kisebbségként léteznek, nem úgy, mint az ún. nyugati vagy emigráns magyar irodalom képviselői. Az idegen nyelvű közeg önmagában nem indokolja a *kisebbségi* pozíciót, a megnevezés által sugallt hierarchikus viszony kialakításához szükséges kölcsönösség nem valósul meg magától értetődően. A felvidéki magyar irodalmi közegben Márai nem volt jelen. Van azonban egy ténylegesen többségi közeg, amivel szemben Márai is bizonyos szempontból valóban kisebbséginek tekinthető, ez pedig a nyelvileg azonos magyarországi (irodalmi) világ. Végel érdekes kérdéseket nyit meg azaz, hogy feljegyzéseiben az emigrá-

Végel László:

Négyszemközt Máraival, Naplójegyzetek 1992–2014.
Noran Libro, Budapest, 2014.

ciós és a kisebbségi lét tapasztalatait hasonlítja egymáshoz, sőt némileg azonos pozícióknak is láttatja a kettőt. (Ezek párhuzamba állítása nem idegen a legújabb, nemzetközi, transznacionális kapcsolatokat vizsgáló kutatásoktól sem.)

Az azonban rejt némi kockázatot magában, hogy összegyűjtött naplójegyzeteiben Végel szinte kizárólag Márai szövegein keresztül beszél, és saját közegére vonatkozó észrevételeit is egy Máraihoz kötött, felvett szerepből fogalmazza meg: a *tanú*, illetve a *bíráló* az a pozíció, amely hangsúlyt kap. Az emigráns szerző alakjának és szövegeinek értelmezésében is egyik alapfogalom a *szerep*, melyet az író részben a magyarországi közeggel szemben elfoglalt pozíciója alakított ki. „A háború utáni világ közéleti szerepeket kínált a magyar íróknak, s ő ezeket nem tudta összeegyeztetni a lelkiismeretével. [...] Egyetlen mozgalomhoz, csoportosuláshoz sem csatlakozott, s ez szinte végzetes elszigetelődéshez, teljes magányhoz vezetett. Az utókor ezt az eltökéltséget érezheti mintaszerűnek.” – fogalmazott *Szerep és mű: Márai életműve kétféle megvilágításban* című tanulmányában Szegedy-Maszák Mihály. A *Négyszemközt Máraival* feljegyzéseiben Márai alakja és a kívülálló, Ady kapcsán is (akit Végel által szintén emleget, mint „aki a párizsi szállodaszobájában is érezte az otthon rezdüléseit”, 39.) megfogalmazott „szeretve bíráló” szerep is leegyszerűsödik. Azzal, hogy Végel egy másik szerző szövegei mögül beszél, saját szólamát halkítja, vagyis bizonyos szempontból maga ellen dolgozik: helyenként kimondottan felzárkózónak tűnik a kötet. Leglátványos-

sabb a kötelezőnek érzett Trianon-téma érintése, melyet Végel célzott cinizmussal láthatóan csak letudni akart: „Mégiscsak szólni kell Trianonról. Úgy, mint ahogy Márai tette. «De mit tanult ez a nemzet Trianonból» kérdezte szorongva. «Semmit. Felnevelt egy zsebrák, basáskodó, önző és műveletlen középosztályt, s utált mindent és félt mindentől, ami igazi műveltség.»” (45.) Persze, lehet mondani, hogy Végel sokkal inkább megkettőzi az olvasatot, oly módon, hogy, ha Márait mintegy kivonjuk a kötetből, elérhető a vajdasági szerző mondanója is. Ezt a műveletet azonban az olvasónak kell elvégeznie.

A kényes dolgok kimondása, ki-mondhatósága központi kérdése Végel legújabb kötetének. A vajdasági szerző többször is idéz a *Hallgatni akartam* című 2013-ban kiadott Márai-kötetből. Azokat a részeket emeli ki, amelyekben a leírt felvidéki tapasztalatok egybecsengenek a negyvenes évek vajdasági revíziós élményeivel, továbbá azokat, melyekben Márai a zsidódeportálásokról, illetve a német bevonulás idején tanúsított magyar hozzáállásról írt. *A tanú megszólal* című 2014-es feljegyzés a következő: „Azon a napon, amikor Hitler bevonult Bécsbe, a magyar polgári társadalom nagy többsége rokonszenvezett a nemzetiszocialista eszmékkel.» Márai Sándor: *Hallgatni akartam.*” (142.) Másik hasonló tartalmú idézet a Márai-kötetből: „Az emberek úgy tűnnek el, mint a nagy járvány idején. Mindez monoton. A zsidókat tízezzrel deportálják...», jegyezte fel Márai, majd hozzátette azt, amit ma is kevesen mernek kimondani: «S mindezek végrehajtásához akadtak magyarok... Akadtak? Sorba álltak, hogy segédkezzenek.»” (102.) Naplójegyzetekről lévén szó, az kevésbé vehető Végel szemére, hogy utólag nem egészítette ki szövegeit: ma már ugyanis úgy tűnik, nem a kimondáshoz kell bátorság, hanem ahhoz, hogy a kimondásnak következménye is legyen. A kötet műfaja sok tekintetben mintha alibiként szolgálna: azt lehetne gondolni, hogy a naplójegyzetek kevésbé igényelnek szerkesztést. A sorrend a dátumoknak köszönhetően adott (Végel címmel ellátott szövegei végén csak

egy évszám szerepel), s a tartalomhoz sem lehet nagymértékben hozzányúl-ni, ha a *napló* műfaját hiteles formában meg kívánjuk tartani. Csakhogy a *Négy szemközt Máraival* egy tematikus válogatás. Végel valójában mind-össze három-négy Márai-idézetet forgat a jegyzetekben, sokszor idézve ezt a keveset, s a hozzájuk fűzött értelmezések sem különböznek olyan mértékben, hogy minden esetben indokoltnak tűnjön a gondolatok külön szövegekben megfogalmazása. A kötet redundáns, s a gyakori önisméltés miatt, a tárgyalt problémák releváns volta és potenciális érdekessége ellenére, helyenként unalmas.

Azzal, hogy Végel Máraiéhoz hasonlítja a saját pozícióját, a kettejük világát meghatározó egyéb elemek is párhuzamba kerülnek, úgymint Kassa és Újvidék, vagy távolabbról nézve a Felvidék és a Vajdaság. „Néha úgy érzem magam Újvidéken, mint Márai Kassán. Amikor hosszú idő után hazlátogatott, minden ismerős volt számára és ugyanakkor minden idegen.” (15.) Persze, a két közeg közti legalapvetőbb különbséget is megfogalmazza Végel: „Keserűségemet csak tetézte, hogy a vajdasági kisebbségi életben hiányzott a polgárság, emitt nem lehet az elvesztésén sem töprengeni.” (105.) Ami összeköti a két térséget, az az egykor élénk multikulturális jelleg, ami azonban mára mindkét területen nagymértékben elhalványult. „Kassán – bár tiszteletre méltó multikulturális hagyománya van, hiszen a németek, a szlovákok, a magyarok, a zsidók közös kultúrát hoztak létre – napjainkban ez a hagyomány eltűnőben van. [...] Kassa legalább felvállalta, kellett lenül, viszont mégiscsak örzi emlékét, de mi van Újvidékkel?” (101.) A *multikulturalizmus* az, amiről gondolkodva Végel több helyen is nosztalgikus hangot üt meg. Ez a tónus is arra figyelmeztet, hogy nem objektív leírás olvasható a kötetben. A *napló* műfaja e szempontból is felmentő lehet. Ha nem is hiteltelenítő ez a fel-felbukkanó hangvétel, a más témák elemzése során tapasztalható keménységgel és kritikus-feddő hozzáállással szemben az olvasót némiképp szkeptikusabbá teheti. Az értelmezések helyenként túlságosan egyoldalúnak tűnnek.

Közreadott jegyzeteiben Végel meglehetősen szigorú a vajdasági közeggel szemben, főként a Magyarországgal való kapcsolatát illetően, az indokolatlan mértékű megfelelni igyekvést teszi szóvá. Emellett, vagy ezt tovább árnyalva a vajdasági irodalom kikatételéről mond bírálatot többféle formában, a *Košice, Novi Sad* című feljegyzésben például így: „Amikor reprezentatív sátoztábori rendezvényeink író szereplőit veszem szemügyre, kiderül, hogy a Vajdaságban nincs is magyar író. Csak pártíró van! Hogyha éppen irodalom kell, akkor ügybuzgó politikusaink Pestről szállítanak be alkalmi verseket.” (32.) A két közeg, a vajdasági és a magyarországi közti kapcsolat felemássága ritka téma, Végel László megjegyzései e téren időszerűek és üdvözlendők. Ahogy az a finom, ám annál jelentősebb megoldása is, amellyel a vajdasági magyarokat Vajdaság kontextusában láttatja, az egész térségre vonatkoztatva bizonyos jelenségeket, melyekkel a vajdasági magyarokat szokás jellemezni. „Itt Újvidéken mostanság vagy Belgrádot imitálják, vagy Budapestet. A szerbek délre néznek, a magyarok északra, ami nem is megbotránkoztató, csak az a gond, hogy saját értékeiket lebecsülik.” (159.) Az a szélesebb perspektíva, amellyel Végel László rendelkezik, és amely eddig is meg-megmutatkozott szövegeiben, a *Négy szemközt Máraival* nem egy szempontját is a továbbgondolásra érdemesek közé emeli.

Gyakrabban kerül szóba a Vajdaságban maradtak és az elköltözők közötti viszony. „Amennyiben maradt még eleven vajdasági magyar érték, akkor az elköltözik, vagy belső exiliumba vonul. Amennyiben Pestre költözik, akkor harciasan bevonul az összkomfortos tájházba, ha marad, akkor titkolt szellemi életet él.” (32.) A „menni vagy maradni?”-kérdés is Márai kapcsán jelenik meg először, a *Márai példája* című jegyzetben. Végel az *érintettség* és *hitelesség* fogalmai mentén gondolkodik a vajdasági helyi kérdések megoldhatóságáról, érezhetően emellett teszi le a voksot, hogy a problémákat helyben kell és lehet megoldani, nem pedig egy másik országból leckéztetni az érintetteket. „A nemzeti ügyben nem

mindig a budai villákban, vagy a Hősök Terén, hanem az újvidéki aszfalton kell szót emelni. Szemtől szemben állva azokkal, akik a nemzeti mitot hatalmi szóval veszélyeztetik.” (60.) Végel „műgyökerekről” ír egyik jegyzetében: „mostanában azonban már senki sem tudja mi az autentikus. A «leghitelesebbek» eliszkoztak a «Hitelesből». Közben akadnak egyedülálló bravúros megoldások is. Gondoljunk csak a műgyökerekre! Az ember ösztönösen cipeli magával rejtélyes utazótáskáját, hogy azután bárhová is veti a sorsa, általában oda veti, ahol éppen – ubi bene, ibi patria – felnyitja, majd kirakosgatja a gyökereket. Mutogatja, mint színes üveggolyókat szokás, néhány nap elmúltával pedig expressz-gyökeret ereszt a legutóbbi talajban.” (34.)

A *Négyszemközt Máraival* lelegevőbb gondolatmenete az EU-val és Európával kapcsolatos. A naplójegyzetek dátumozásának is az ehhez fűződő szövegekben van valódi jelentősége. Az európai kulturális értékekről gondolkodva Végel pozícióját az teszi igazán izgalmassá, hogy egyszerre lát(tat)ja a tíz éve EU-tag Magyarország viszonyulását és a csatlakozás előtt álló Szerbiát. A két nézőpont gyakran össze is csúszik a feljegyzésekben. „Végre Szerbia is kiérdemelte a kandidátusi státust! Az újvidéki éjszakában hallom az autók túlkölését. Kilépek a teraszra, ahonnan jól látom az EU-zászlókkal robogó személygépkocsikat.” (87.) A vajdasági magyar kisebbség értelmiségijeinek Európa-kultusza, a vágyakozás ezután az elképzelt közeg után, ugyancsak megjelenik a szövegekben. Végel a feljegyzéseiben nem nagyon tesz különbséget az EU és Európa fogalma között, ami azért is feltűnő, mert a kultúrát és annak hagyományozódását emeli középpontba. Utóbbi értékek inflálódását tekinti az Európa-gondolat fokozatos elhalványodása okának. „Minél inkább csökkent a kultúra rangja, annál inkább erősödött az Európából való kiábrándulás. [...] Mindeközben erősödött az Európa-ellenesség! Az ifjúság jelentős része nemzetállamot akar, és ennek érdekében jobbra tart. [...] Immár nem az ortodox kommunista vezetők ítélik el az európaiságot

és a kozmopolitizmust, hanem az ifjak, akik a későn születettek kegyelmének köszönve tiszta lelkiismerettel utasítják el azt, amelyről nem kis büntudattal álmodoztam.” (80.) A multikulturalizmus elfojtását is úgy jeleníti meg

Végel László, mint egy hagyományosan európai értéknek tartott jellemző fokozatos felszámolását, eltüntetését, ami ellen az EU utóbbi években kiírt, ennek a jelenségnek az újrafelfedezését, megőrzését célzó kulturális pályázata, lehet, hogy elkésett próbálkozásoknak bizonyulnak. Végel a vezetők és értelmiségiek felelősségét firtatja, és az ő lehetőségeiket próbálja sorra venni feljegyzéseinek az ehhez a témakörhöz kapcsolódó darabjaiban. „Eluralkodott a közöny, a demokrácia eszméje kifulladt, az Európa-gondolat homályosul. Úgy tűnik, az EU jövője kizárólag az eliteket aggasztja, sejtelveim szerint főleg a gazdasági eliteket, akiket viszont csak és kizárólag a profit érdekel. Amennyiben nyereséges, akkor érdekünk és szükségünk lesz Európára, profit nélkül azonban semmi hasznunk. Maradtak még a humanista értékekhez ragaszkodó értelmiségiek, akik elvesztették tekintélyüket, akkor is, ha baloldali, de akkor is, ha jobboldali értékrendet vallanak.” (136.) A *Négyszemközt Máraival* című kötetnek ezek a legújabb feljegyzései, 2014-es dátummal. Végel Márai kapcsán gondolkodik el, vajon „ha megéri és figyelné napjaink eseményeit? Mit jegyezne le a naplójá-

ba? Semmit? Bámulná az üres papírt?” (130.) És mi a helyzet Végel Lászlóval? A *Négyszemközt Máraival* befejeződik 168 oldal után, de vajon a vajdasági szerző miket jegyezne föl az azóta történt eseményekről? Ukrajna lerohanása a legutolsó, legaktuálisabb esemény, amelyről a naplójegyzetekben olvasni lehet. Ugyanakkor Európáról gondolkodva Végel több olyan szempontot is érint, melyeknek mára újabb árnyalattal gazdagodva lett jelentősége. Ilyen például a bevándorlók kérdése, melyről egy 2008-as feljegyzésben még ekképpen gondolkodott Dragan Klaić Zágrábban megjelent *Exilium gyakorlása* című kötetének kapcsán: „a mai Európában már nincs «disszidens», «emigráns», «áttelepült» vagy «menekült» a szó régi értelmében. Vannak, akiket az érvényesülés űz, vannak, akiket a jobb élet vonz. Vannak viszont olyanok, akik a változást tartják értéknek. Tulajdonképpen ez is hagyományunk része. Az Osztrák–Magyar Monarchiában ez természetes életformának számított.” (62.) Még ha az idézett részben elsősorban Európán belüli migrációkról is lehet szó, kétségtelen, hogy ezek a fogalmak ma, 2015-ben újra jelen vannak, s épp a Végel által kiemelt szemlélet újraértelmezésének szükségességére hívják fel a figyelmet.

Végel László *Négyszemközt Máraival* című legújabb kötetének érdekes gondolatmeneteket és izgalmas szempontokat is tartalmaz, melyeket naplójegyzetek helyett talán érdekesebb lett volna esszéikben megfogalmazni. Az ezzel a döntéssel járó plusz szerkesztői és írói munka megtérült volna. Jelen formában a kötet gyengeségeit az önisméltések és a címbe is kiemelt, központi-nak szánt ötlet balul sikerült kivitelezése, vagyis Márai jelenlétének ki- és eldologozatlansága adják. ■ ■ ■

■ **Szarvas Melinda** (1988), irodalomtörténész, kritikus. Főbb kutatási területei a magyar vajdasági irodalom, valamint a kisebbségi, regionális és a transznacionális identitás meghatározhatósága. Jelenleg a Jyväskylä-i Egyetem hungarológia programjának doktorandusza.

Az IDEGEN tekintete az olasz irodalomban

„Ég veled Szicília, ég veled Valsania;
ég veled Girgenti, ott lent, mesze-
sze még épp látlak, ég veletek San
Gerlando harangjai, a táj csöndjé-
ben még eljutott hozzám morajuk;
ég veletek fák, akiket egytől egyig
ismertem... El sem tudja képzelni,
hogy a távolból milyen élesen látha-
tóvá válnak azok a dolgok, amelye-
ket magunk mögött kell hagynunk;
megragadják és kitépik az ember lel-
két! Valsania helyeit olyan élesen lát-
tam magam előtt, mintha ott lenné-
nek, sőt, még élesebben, még olyan
dolgokra is felfigyeltem, amelyekre
korábban soha, ahogy a fű remegett
a szellőben, egy kő, amely a kerítésről
esett a földre, egy megdőlt fa, amely
kiegyenesedhetett volna, egyenként
megszámolhattam a leveleit...”¹

Az itáliai csizma 19. század második felében kiharcolt egysége köztudott történelmi tény, azonban a nemzet-állam létrejöttét kísérő hatalmi harcok és a Dél (Sud) integrációjának azóta is folyó, napjainkban egyre problematikusabbá váló folyamata talán kevesebbek számára ismert hazánkban. A Risorgimento idején az egységes Olaszország megteremtésének álma valójában csak egy szűk északi elit érdekeit szolgálta ki, a Dél pedig sokak számára még napjainkban is egyfajta koloncként csüng csupán az Észak (Nord) testén – elég a Lega Nord nevű politikai párt törekvéseit említeni, akik Róma alatt tulajdonképpen kettészelnék Itáliát. A dicsőséges nemzetteremtés mámorából kijózanodva, az itáliai irodalom egyre nagyobb szegmensét teszik ki azon művek, amelyek ennek a korszaknak az árnyoldalait mutatják be és a kutatók is rendre új szempontrendszerek alapján tesznek kísérletet az irodalmi kánon újraolvasására.

Puskás István: *Távoli világok*
Kulturális identitás és idegen-
ség az olasz irodalomban
a kora újkortól napjainkig
Printart-Press, Debrecen, 2015

Puskás István *Távoli világok* című kötetében reprezentatív példákat emel ki az olasz irodalom történetéből, azaz a céllal, hogy a posztkoloniális irodalomelmélet szemszögéből újra-elemezze őket, végigtekintse a Másik megkonstruálásnak folyamatát a középkor-reneszánsz időszakától egészen a kortárs olasz irodalomig. A dicsőséges Mediterráneum térsége mindig is népek olvasztótengelye volt, azonban a Másikhoz-Idegenhez való viszony nagyon sokat változott az elmúlt közel száz évben.

Az első vizsgált történelmi korszak a törökök és Itália kapcsolatát mutatja be a sarkalatos 1453-as fordulópontot követően, mely nem csupán történelmileg, de kultúrtörténetileg is kiemelt jelentőséggel bír: a Konstantinápoly eléstét elregező humanista beszámolóiban lehető fel először, itt konstruálódik meg a kép, mely szerint a Kelet és Nyugat kapcsolatát nem a vallási ellentét ellenére történő összetartozás, hanem civilizációs különbségek határozzák meg, így alakul ki a „mi” és „ők”, a civilizált nyugat és a barbár kelet képe. A folyamat egyik kulcsfontosságú eleme Enea Silvio Piccolomini Konstantinápoly bukásáról szóló levelei, melyeket a humanista író a kor több hatalmasságának is személyre szabottan ír, s céljának – az Ottomán Birodalom ellen fellépésnek – elérése érdekében precízen megkonstruálja a törökök barbárságát bemutató képeket, hangsúlyozván a köztük és a civilizált nyugat közötti kulturális eltéréseket. A Másik bemu-

tatása az itáliai lovagi epikában még nem a különbségeket tételezte, hanem a lovagok közösségét, a vallási különbségeket pedig egyszerű eltévelyedésnek vélte, ami bocsánatos bűn, a keresztény hitre való megtéréssel egyszerűen orvosolható. A kaszti összetartozás fontosabb volt, mint a kulturális különbözőség. A törésvonal tehát a kulturális szokások, nem pedig a hit terméke, a folyamat pedig konstrukció, mely hatalmi érdekeket szolgált.

Szicília sziget-státusza mindig is különleges pozíciót biztosított a tartománynak Itália történelmében. A nemzetegységesítést követően hamarosan, a 19. század végére már világhosszra vált, hogy a folyamat elhibázott, az Észak nem partnerként tekint a Déltre, hanem lenézően, a felsőbbrendűség tudatával, a nyakukra ültetett északi funkcionáriusok pedig korrupáltak, kihasználják a sziget lakóit. Puskás István az úgynevezett „Szicília-állapotot” Giovanni Verga *I malavoglia* című regényén, a *Vita dei campi* (*Élet a mezőkön*) és a *Novelle rusticane* (*Falusi novellák*) novella-gyűjteményeken, valamint Luigi Pirandello *I vecchi e i giovani* (*Öregek és fiatalok*) című regényén keresztül mutatja be. A művekben a sziget az ismeretlen ismerős szerepében tűnik fel: az immár egységes Olaszország lakói *in-between* szituációba kerülnek, hiszen bár a nyelvi gyökerek bizonyos szintig összekötik a félszigetet, a kulturális különbségek a legtöbb esetben nem áthidalhatók. Az elemző tekintet felfedezheti Szicília mint a másik megkonstruálódásnak a folyamatát, melyben fontos szerepet kap a tenger, mely elválaszt, de egyben össze is köt, csakúgy, mint ahogyan a kolonizációs folyamatban a kolonizálót és a kolonizáltat gyakran összeköti a vágy, az ismeretlen, az egzotikus iránt érzett vonzalom, s nem egyszer a hódítani érkező lesz a meghódított. A *Falusi novellák* záró elbeszélése, *Túl a tengeren* egy szerelem történetét meséli el: a jó családból származó, északi, férjezett úri hölgyet érzéseivel rabul ejti egy déli férfi. A novella játékba hozza a Robert J. C. Young által Gilles Deleuze és Felix Guattari *Anti-Ödipusza* nyomán továbbgondolt „vágy gépezetét”, mely a társadalomra alkalmazza az

ödipális háromszög viszonyrendszerét, s a novellát allegóriaként értelmezve eljutunk a „Szicília-állapothoz”.

Pirandello *I vecchi e i giovani* (Öreggek és fiatalok) című regényében a karakterek fizikai megjelenésének ábrázolásában is tetten érhető a fent említett problematika. „A szakáll a Bourbon-rezsim idején, a Risorgimento kezdeteitől fogva a rendszerellenességet, a liberális, nacionalista-egységpárti politikai hovatartozást mutatta meg, ezen ideológiák megvallásával volt egyenértékű.”² Pirandello a nevéhez köthető „Umorismo” segítségével gúnyolja ki az északi értékeket képviselni akaró déliek próbálkozásait a beilleszkedésre. „A szakáll az identitás testre írt jele”³, a hazafiastól egészen a nevetségesig.

Az író által választott következő szöveg a *Sandokan, a maláj tigris*. A gyarmatosító angolok ellen küzdő kalóz történetét, mely hamar a populáris kultúra részévé vált, mi leginkább az 1976-ban, Sergio Sollima rendezésében készült, hat részből álló olasz televíziós minisorozatból ismerhetjük. Az a tény azonban kevésbé közismert, hogy a filmes adaptáció alapjául Emilio Salgari legismertebb regényciklusának, a *Dzsungelciklus*nak kulcsdarabja, a *La Tigre della Malesia* (Maláj tigris) szolgált. A könyvformátumú szöveg végül 1900-ban jelent meg, átdolgozva, *Le tigri di Mompracem* (Mompracem tigrisei) címen. A két verzió között lényegi különbségek vannak a Másik megkonstruálásának folyamatában: míg a *Maláj tigris* esetében az egzotikum ábrázolása kap hangsúlyt, így a kalózat barbároknak látjuk, nincs valódi karakterük – Sandokánt kivéve –, addig a már főként az északi közönség ízléséhez mérten átdolgozott *Mompracem tigrisei*ben nagyobb szerepet kap a helyszínek, a testek részletes bemutatása, ami által pontosabb képet kapunk a szereplőkről is, s ez már közelebb áll a kolonizáló tekintethez, mintsem az utazóéhoz. Amikor Sandokan egy vesztes csatát követően az angol lord James házában tér magához – utóbbi nincs tudatában Sandokan valódi kilétének – úriemberek módjára beszélgetnek el egymással: az angol úr és kele-

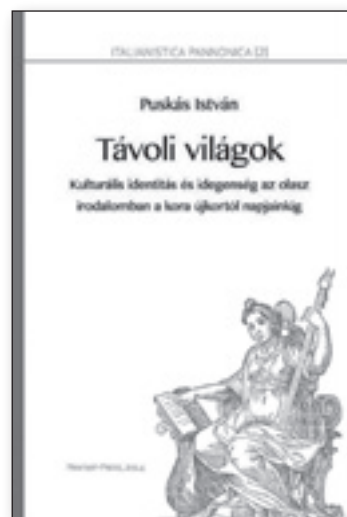
ti férfi között nincs civilizációs összeférhetetlenség, amennyiben a rangjuk megegyezik, s amennyiben Sandokan tisztában van a nyugati civilizáció társasági érintkezési szabályaival. A nyugati szépségideál megtestesítője, a törekeny fehér nő, Lady Mariann megjelenítése ebben a történetben is beindítja a már említett „vágy gépezetét”. Olasz viszonylatban kutatások tárgyát képezi a Sandokan-Garibaldi párhuzam, valamint az olasz kolonizációs törekvések sikertelenségének utóélete a műben.

A kötet talán legtöbb elemzési szempontot felsorakoztató fejezete Pasolini munkásságával foglalkozik. Pasolini életében fontos szerepet kapott a Kelet, több művét is köthetjük ide (melyek közül talán a legismertebb *Az ezeregyéjszaka virágai*). A Pasolinival kapcsolatos posztkoloniális kutatások általában a Kelethez fűződő viszonyát elemzik, ugyanakkor létezik egy olyan kutatási irány (melyet főleg nem Olaszországból származó kutatók képviselnek – fontos itt megemlítenünk az Iain Chambers vezetete Nápolyi Centro per gli Studi Postcoloniali-t), mely a posztkoloniális iskola tapasztalatát Olaszországon belül, Észak-Dél relációban működteti. Pasolini a premodern világ gyökereit kereste, s ahogyan ő maga is kijelentette, a déli Calabria és Kelet között lényegében nem fedezhető fel különbség, s a külvárosok is egyfajta megrontatlan világgént tűntek fel előtte.

A szerző által Pasolinitól választott irodalmi példa a *Petrolio*, melynek magyar nyelvű fordítása – Puskás István és a Kalligram Kiadó jóvoltából – a közeljövőben kerül kiadásra. A kötetet Pasolini már nem tudta befejezni, s vannak olyan feltételezések, melyek szerint az ostiai tengerparton történt brutális meggyilkolásához a könyvhöz végzett, az ENI-vel kapcsolatos oknyomozó kutatásai vezettek. A magyarul *Olaj* címen megjelenésre váró kötet kelet-nyugat relációt illető egyik legszemléletesebb példája a rabszolgavásár jelenete: Trisztám (már a név is allúziókat nyit meg) értesül róla, hogy Szudán egyes részein még létezik rabszolga-kereskedelem, így rögvést oda is utazik. A rabszol-

gák testét mustrálva tárgyként tekint az Idegenekre, ugyanakkor a rabszolgák is kinevetik őt, s éppen ez a nevetés fedi fel az idegenség kölcsönös mivoltát: annyira valószínűtlen számunkra a helyzet, annyira idegen az őket általokként pásztázó tekintet, hogy nem tudják megalázónak érezni szituációját. A test kiemelt helyet kap Pasolini Afrikával foglalkozó írásaiban. Sokszor magasztalja fel a Másik testét, a romlatlan, a nyugati civilizáció ideológiái által nem bebörtönzött, szabad testet, ugyanakkor ez még mindig a nyugati ember kolonializáló tekintete, mely különbözősége alapján magasztalja fel a Másikat.

A fasizmus szót Pasolini más értelemben használja az általánosan elfogadottnál, a legszörnyűbbnek az új-fasizmust, az akkoriban éppen szárnyait bontogató fogyasztói társadalmat tartja, melynek sikerét abban látja,

hogy képes eltüntetni a Múlt és Jelen, apák és fiúk közti áthidalhatatlannak tetsző távolságot, érvényét kiterjeszti múltra, jelenre és jövőre, így megszűnik a Másiktól, a számunkra ismeretlen, át nem-élt történelemtől való félelem. Így Pasolini szerint a konzuminizmus minden eddigi elnyomó ideológiánál sikeresebben vitte véghez az akkulturalizáció és homologáció folyamatát. Pasolini számára e tapasztalatot erősíti egyik Harmadik világban szerzett élménye, amikor Iránban, Iszfahánban hosszú haját viselő, magukat nyugatias külsővel felruházó fiatalokat lát: hiába próbálta fellelni

a premodern világot Keleten, már itt is a fogyasztói kultúra uniformizáltságával találta szemben magát. Hasonló jelenség mutatkozik meg a nyelvet illetően is, melynek jellemző különbségeit szintén eltüntette a fogyasztói társadalom: hiába keresi már a római külvárosokban a társadalmi osztályokat megkülönböztető nyelvi rétegeket – melyekkel oly sikeresen jellemezte az *Utcakölykök* vagy az *Egy erőszakos élet szereplőit* – mindez már a múlté.

Az utolsó részben a kortárs olasz irodalom helyzetéről olvashatunk, többek között a Wu Ming írói álnev alatt alkotó csoport munkáit, Giancarlo De Cataldo: *I traditori* és Luigi Guarnieri: *I sentieri del cielo* című műveit elemzi a szerző.

A Wu Ming írói közösség (a nevük mandarin kínaiul névtelent jelent) kihasználja az online tér adta lehetőségeket, s a szerzők műveikben a történelem újfajta értelmezését kínálják. Első művük, a *Q*, a vallásháborúk történetét dolgozta fel, s ami „műfajt illeti, az Umberto Eco posztmodern történelmi regényein nevelkedett olasz olvasó elvárásaival is szembement a könyv. A *Q* nem műveltségi, irodalmi játék volt, nem Eco mintájára szőtt sokrértű, idézetekből, allúziókból szőtt szöveglabirintus. Meglehet a posztmodern történelmi regény számos fejleményét alkalmazta, itt is volt rejtély, nyomozás, kutatás, titokfejtés (min-

denek előtt a narrátor, *Q* személyét illetően úzhatja e praktikákat az olvasó), de a titokfejtés nem szellemi játék volt, itt a bűntettek és a titkok nem az intellektus élvezetét szolgálták, hanem sokkal inkább egy olyan történelem-narratívát rajzoltak ki, amelyben a história nem műveltség, nem kultúra története, hanem érdekek ütközése, hatalmi játszmák szövevénye. [...] A perspektíva sokkal kevésbé volt intellektuális, inkább karcos, nyers, sőt brutális”.⁴ A második nagyregény, az *54*, a hidegháború történetét dolgozta fel, a harmadik, a *Manituana* pedig a XVIII. század közepének Újvilágába visz minket, s az amerikai indiánok legigázásának történetét, az Egyesült Államok megszületését regéli el. Ezt követte a 2009-es *Altai*, majd a 2014-es *L'Armata dei sonnambuli* (*Az alvajárók hadserege*).

Giancarlo De Cataldo *I traditori* című műve 1844 és 1872 között játszódik, bemutatva az olasz állam egységesítésének fontos mérföldköveit csakúgy, mint a mai Olaszország egyik nagy társadalmi problémájának, a maffia kialakulásának gyökereit. A Risorgimento időszaka sokáig tabutémának számított az olasz irodalomban, hiszen egy olyan államnak volt szimbolikus jelentőségű, nemzetkovácsoló időszaka, mely a Római Birodalom időszaka óta (így tulajdonképpen soha) nem létezett. A „dicső-

séges” múltat most, immár 150 év távlatából merik megkérdőjelezni, leírni a vérengzéseket és erőszakos cselekedeteket, amelyeket főleg az egységhez valójában csatlakozni nem akaró déli tartományok szenvedtek el, és a világpolitikai szcénában zajló nagyhatalmi alkukat, melyeket ezúttal is a „kisemberek” szenvedtek el.

Luigi Guarnieri *I sentieri del cielo* című regénye a délen játszódik, s az északi katonák és az egységesítés ellen küzdő „szegénylegények” harcát mutatja be. Vizuális, pörgős, western akció-mozit idéző jelenetekben mutatja be a dél tulajdonképpeni kolonizációját. Az égi ösvények talán legbrutálisabb jelenete a 18. fejezet, amikor a szegénylegények gyermek foglyaikat kínozzák. A jelenet nem öncélú, a kultúrák közötti különbséget hivatott bemutatni, egy olyan Delet, ahol a halál az élet része, s a testi fájdalmakat az emberek sokkal jobban el tudják fogadni, mint a „magától a test szenvedését egy sor ideológiai konstrukcióval és kulturális rítussal eltávolító modern ember”.⁵

Puskás István munkája megnyitja a kaput a posztkoloniális irodalomelmélet eredményeinek más területeken való alkalmazásának irányában az olasz irodalomban, s fontos támpontot nyújt a további kutatások számára.

JEGYZETEK

- 1 PIRANDELLO, Luigi, *I vecchi e i giovani*, Garzanti, Milano, 1993. pp. 140-141 (ford.: Puskás István)
- 2 Puskás István: *Távoli világok – Kulturális identitás és idegenség az olasz irodalomban a kora újkortól napjainkig*, Printart-Press, Debrecen, 2015 p.159.
- 3 ld.m. u.o.
- 4 ld. m. p. 231.
- 5 ld. m., p. 266.

■ **Lakó Zsigmond** 2015-ben végzett a Debreceni Egyetem Irodalomtudományok Doktori Iskolájának Olasz Alprogramjában, kutatási területe Pier Paolo Pasolini színházi munkássága. 2013-ban elnyerte a Nemzeti Kiválóság Program Apáczai Csere János Ösztöndíját.